

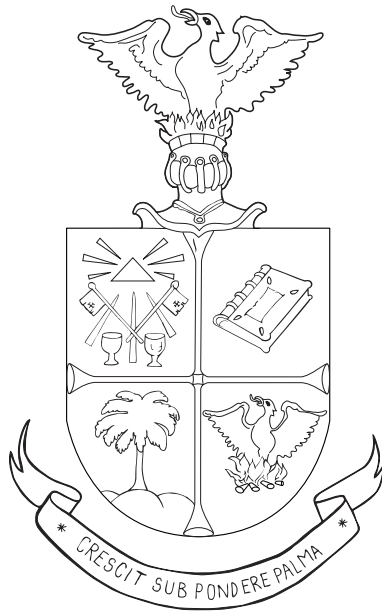
Glossa Iuridica

X. évfolyam, 5-6. szám

Glossa Iuridica

X. évfolyam, 5-6. szám

Tematikus szám

Budapest, 2023

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Patrocinium Kiadó

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGI ELNÖK:

Miskolczi Bodnár Péter

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Antalóczy Péter, Birher Nándor, Bónis Péter, Böcskei Elvira, Bruhács János, Csáki-Hatalovics Gyula, Cservák Csaba, Czine Ágnes, Dobrocsi Szilvia, Domokos Andrea, Homicskó Árpád Olivér, Jakab Éva, Köbel Szilvia, Kukorelli István, Kun Attila, Liviu Radu, Miskolczi Bodnár Péter, Móré Sándor, Osztovits András, Pulay Gyula, Rixer Ádám, Erik Stenpien, Stipta István, Szabó Imre, Szalma József, Szuchy Róbert, Tamás András, Tóth András, Tóth J. Zoltán, Törő Csaba Attila, Trócsányi László, Udvary Sándor

FŐSZERKESZTŐ:

Rixer Ádám

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK:

Homicskó Árpád Olivér, Szuchy Róbert, Udvary Sándor

SZERKESZTŐK:

Boóc Ádám, Cservák Csaba, Domokos Andrea, Stipta István

Olvasószerkesztő:

Nagy Péter

ISSN 2064-6887

Kiadja

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán, dékán

valamint

Patrocinium Kiadó

Felelős kiadó: Hegedűs Botond László, ügyvezető

TARTALOMJEGYZÉK

GLOSSARTICLE

- ECKART KLEIN
What does 'European Sovereignty' mean?9
- VINCE VÁRI - DRAGANA ČVOROVIĆ
Concept, principles of organization, jurisdiction and immunity
rights of the public prosecutor in the Republic of Serbia23
- BALÁZS MÁRTON
Cooperation of the European Public Prosecutor's Office with third
countries, in particular the Swiss Confederation47
- RENÁTA GARAI - MÁTÉ JENŐ KISS
It doesn't only hurt the body63

TANULMÁNYOK

- ARATÓ BALÁZS
Szindikátusi szerződések a családi vállalkozásoknál75
- KASUBA RÓBERT ISTVÁN
A házasságot akadályozó semmisségi okok rendszerének
összehasonlító elemzése: az olasz és a magyar házassági jog
sajátosságai91
- NÉMETH GABRIELLA
A jogi norma és a jogi szaknyelv érthetőségének összefüggései
a digitális térben115
- BRESZKOVICS BOTOND
Válogatás a közelmúlt főbb NFT jogeseteiből135

BENCSIK IMOLA	
Mediáció és választottbíráskodás	167
DOBROCSI SZILVIA	
A sértett jogérvényesítési lehetőségeinek változása a büntetőeljárásban	195
HOMICKÓ ÁRPÁD OLIVÉR	
Az áldozati szerep megjelenése a munkahelyi zaklatás során az egyenlő bánásmód követelményének megsértésével	213
BALOG ILONA IDA	
A magyarországi kormányzati gazdálkodás és gazdasági beavatkozás sajátosságai európai összehasonlításban 1995–2022	231
PAPP PETRA	
Az irreguláris migráció értelmezési keretei a rendészeti és a honvédelmi igazgatásban	253
DORANG ZSANETT	
A koronavírusstagadók kriminalizálása, elemzés a rémhírterjesztésről a vírus után	269

GlossArticle

WHAT DOES 'EUROPEAN SOVEREIGNTY' MEAN?

ECKART KLEIN
professor (Potsdam)

Abstract

Since some time the call for a “European sovereignty” has gained momentum. Especially the French President Macron has strongly pleaded in its favour. According to him Europe should shape its own destiny; it should adopt “the role of a rule-maker, not a rule-taker”. However, any strengthening of the EU’s role, be it in the field of economy, social affairs or geopolitics, presupposes the conferral of new competencies on the Union including a decisive answer to the question who, a European organ (European Court of Jurisprudence) or the relevant organ of the member State (e.g., Constitutional Court) should have the final say regarding competence conflicts. The issue is discussed taking into account the jurisprudence of the German Federal Constitutional Court and the recent reactions of the European Court of Justice through its judgments in Hungarian, Polish and Rumanian cases. In conclusion it is argued that “European sovereignty” is a political term not being helpful to solve legal problems.

Keywords: sovereignty, constitutional identity, ultra vires review, European Court of Justice, national constitutional courts

1. Introduction: Sovereignty

“Sovereignty” – Martti Koskenniemi has said – “is one of international law’s large words and a persistent source of anxiety for the field.”¹ It is a word of glory indicating supreme power and a word of fright indicating nationalism and selfishness as pernicious elements for the international legal order created in 1945 to establish and maintain peace and to protect human rights and global cooperation. This has led international lawyers to postulate that the whole concept of sovereignty should be reconsidered,² and the late Louis

1 KOSKENNIEMI, Martti: The many faces of sovereignty. Introduction to critical legal thinking. *Kutafin University Law Review*, 2017, 4(2), 282, 283.

2 DZEHTSIAROU, Kanstantsin: Can Human Rights Law Live Up to its Promises. *European Human Rights Law Review*, 2022/1, 1–7.

Henkin, a renowned human rights lawyer, used to contemptuously speak of sovereignty as the “s-word”.³ Actually, one has made “a moral case” against sovereignty.⁴ While it is true that more than once States have wrongly invoked the sovereignty argument for opposing international decisions by describing them as intervening in matters being essentially within their domestic jurisdiction, States’ sovereignty will remain an unavoidable and not renounceable cornerstone of international law. Sovereignty meaning authority over persons and territory is necessary for delimiting the spheres of power and responsibility of the States, it is an indispensable element of order in international law. It is for this reason that all relevant international documents starting with the UN Charter insist on the sovereign equality of States.⁵

As many legal terms sovereignty has changed with regard to its substance and holders. While in earlier times the prince or king was understood as the holder of the territorial sovereignty, today it is the State itself having acquired its own personality as original subject of public international law. Under the aspect of legitimacy, today the peoples are the acknowledged bearers of sovereignty equipped with the right to self-determination. As to the substance of sovereignty it has never been absolute, not even when Jean Bodin wrote his work on “*Les six livres de la république*” (1576) and of course not in our days since the State has lost the right to use military force for the achievement of its own interests (*jus in bellum*) and has to respect human rights.⁶ The meaning of sovereignty was never clearly outlined but has ever reflected the altering inter-State relations and the evolution of public international law in general. A permanent part of sovereignty, however, was and is that it relates to the original subjectivity or personality of international law meaning that its bearer has immediate access to all the rights and obligations set out by international law without any intermediary, and that it may pursue its objects and purposes unhindered and freely within the limits of international law.⁷ For these reasons sovereignty was always firmly connected with statehood. Sovereignty had never been claimed for

3 In personal exchange with the author.

4 KOSKENNIEMI op. cit. 283.

5 FASSBENDER, Bardo: *Sovereignty and Constitutionalism in International Law*. In: WALKER, Neil (ed.), *Sovereignty in Transition*. Oxford – Portland Oregon, Hart, 2003, 125 et seq.

6 Cf. STEINBERGER, Helmut: *Sovereignty*. In: BERNHARDT, R. (ed.): *Encyclopedia of Public International Law (Volume IV.)*, Amsterdam, North Holland, 2000, 500, 505, 507, 512 and 518.

7 One of these objects and purposes should certainly be the public welfare of the State’s people.

another entity than a State, not even for the United Nations or any other international organization – the European Communities and now the European Union being the only exceptions.

2. European sovereignty

1. Actually, discussions on the sovereignty issue started rather early. I fairly well remember a conference in 1978, which – probably provoked by the imminent first direct election of the European Parliament and the enlargement of the exterior competencies of the European Communities – discussed how the distribution of sovereignty between the Communities and the Member States could be determined.⁸ My impression at the time was that the conference participants seriously tried to understand the legal implications of the evolution of the Communities by applying to them a concept very familiar to them as constitutional and international lawyers, namely sovereignty. Evidently, it was then, and probably is even today, too difficult to think of organizations endowed with important powers usually held by States different from or beyond State categories. And, to be sure, such an approach was not remote from the thoughts of the time. Walter Hallstein, the first President of the European Communities Commission, in 1969 had written a book “Der unvollendete Bundesstaat” (The unfinished federal State), clearly taking up the vision of an evolution finally leading to a European federal State.⁹ Already the title of the French edition one year later was conceived more carefully (“L’Europe inachevée”), and the English edition issued in 1972 was perhaps still more discreetly titling “Europe in the Making”. The last German edition published in 1974 was just entitled “Die Europäische Gemeinschaft” (The European Community) leaving completely open the finality of the Community. In the meantime and furthered by the accession of many additional States the vision of a federal State has faded away, and also the statement expressed in Art. 1 TEU that this treaty is another step of the realization “of an ever closer Union of the European peoples” does not contain any hint at a certain concept of a completed Europe.¹⁰ From this point of view the ex-

8 For the conference see RESS, G. (ed.): *Souveränitätsverständnis in den Europäischen Gemeinschaften*. Baden-Baden, Nomos, 1980, 1–226.

9 See also the Italian edition “Europa, Federazione incompiuta” (1971).

10 Cf. also Preamble TEUF and Preamble Charter of Fundamental Rights of the EU; see further WEBER, Ruth: *European Integration through the Eyes of its Treaties’ Preambles*. *Zeitschrift für europarechtliche Studien*, 2023, 26(1), 111 et seq.

tension of the sovereignty terminology beyond States does not seem much promising, still more since all Member States agree that the Union is not a State and will not become in the foreseeable future.

2. However, apart from general academic deliberations, recent remarks of high-level politicians have renewed debates about “European sovereignty”.¹¹ The best known examples can be found in speeches made by the French President Emmanuel Macron and the former President of the European Commission Jean-Claude Juncker. Macron in 2018 pleaded to “build a new European sovereignty” in order to “provide a clear and firm response to our fellow citizens that [...] we can protect them and provide a response to this global disorder.” And he continued: “To defend the European idea is not to defend an abstract idea, some sort of dilution of our own individual sovereignty, but it is to act in the faith that faced with such great global changes, such large-scale transformations [...], we need a sovereignty which is stronger than our own, which works alongside our own and does not replace it, as only this sovereignty can provide the right answers to large-scale migration, global insecurity and economic, social and environmental transformations.” Juncker for his part just a little later in 2018 argued that “(T)he geopolitical situation makes this European hour: the time for European sovereignty has come.” And he added in the same line as Macron: “European sovereignty is born of Member States’ national sovereignty and does not replace it.” This wording reminds of the European citizenship concept (Art. 20 para. 1 cl. 3 TEUF) according to which European citizenship is arching the single nationalities but is not replacing them and draws some specific consequences from this construction, namely particular rights for the European citizens (Arts 21 to 25 TEUF). If we try to transfer this idea to the European sovereignty, i.e. that European sovereignty is vaulting over the single national sovereignties and specific consequences are following from this construction, then we have to know what these consequences are or should be. Probably Macron and Juncker want to say that the European States can withstand the challenges posed to them on the geopolitical plane only by acting together through the European Union and not acting merely by themselves. If we unclthe the call for (more) European sovereignty of its political emphasis it boils down to the pure claim for more powers or competencies for the Union, a process quite common in the history of the Community and Union that had happened before by any amendment of the treaties or their replacement by new treaties. But

11 See for the quotations SZEWCZYK, Bart M. J.: *European Sovereignty, Legitimacy, and Power*. London–New York, Routledge, 2021, 1–2. at footnotes 1,2, 5 and 9.

now, the strong insistence on the term “sovereignty”, sometimes qualified by the attribute “strategic”,¹² seems to grasp a bit further than just to add to the existing competencies some new ones, even if they are of particular importance. Already before, essential powers had been transferred to the Union, just think of the establishment of the common monetary policy, but never before a transfer of power was so closely connected with the call for European sovereignty. So what could this special political activity mean?

Perhaps a speech of President Macron (11 April 2023) in The Hague may shed some light on this issue. As far as I can see Macron tries to combine two ideas under the arch of European identity and independence. The first one concerns the strengthening of the European economic potential by creating jobs, financing the social model and dealing with climate change. The second idea is that the Europe of today is too dependent on other world powers placing Europe in a position of not being able to decide for itself. Therefore, Europe should become a third pole between the USA and China. European sovereignty should mean that the continent may “choose our partners and shape our destiny” rather than being “a mere witness (to) the dramatic evolution of this world”. Macron demands for Europe the role of a “rule-maker” not a “rule-taker”.¹³

Macron’s thoughts are certainly worth to be reflected upon, already for the reason because only very few politicians take the pain to seriously consider the problem. Personally I agree with the call for strengthening Europe’s role in world politics, but this requires that the voice of Europe is more uniform than it often is. And I do not agree as far as Macron thinks that Europe should try to overcome the challenges in a position of equal distance between China and the USA. Rather I would argue that Europe dearly needs the alliance with the USA in many respects and any estrangement from the USA now and for the foreseeable future would be disastrous. This does not mean that Europe should not do its best to get stronger, not only but also regarding its military potential, though just in this respect it will take decades until Europe will be self-standing. However, all these discussions are of a political nature. The term sovereignty is used in a political way which is hardly overlapping with the

12 LÜHRS, Lisa-Marie: Europäische Souveränität als mehrdimensionaler Rechtsbegriff. *Europarecht*, 2022, 57(6), 673, 677. The same notion is also used in the agreement of the so-called German „Ampel“-coalition (7 December 2021) sub “Europa“, 131–132.: „strategisch souveränere Europäische Union“; „strategische Souveränität Europas“.

13 The quotations are taken from Internet <https://www.france24.com/en/europe/20230411-president-macron-to-visit-netherlands>, last visited 19 May 2023.

international legal terminology. Even if we agree that Europe should become stronger the sole legal way to achieve this aim is the conferral of additional competencies on the EU. Therefore, let us go back to legal arguments.

Any amendment to the EU treaties would require a certain procedure contained in Art. 48 TEU. Does the call for sovereignty mean that the Union, at least on the foreign policy field, should be liberated by treaty amendment from the shackles of the principle of conferral as expressed by Art. 5 TEU according to which the Union shall act only within the limits of the competencies conferred upon it by the Member States in the treaties to attain the objectives set out there? This would mean that the Union could act independently of the Member States and define its own ends and take all the necessary measures. Such an absolute separation from the will of its Members would promote the Union to the rank of a completely independent actor on the international scene leaving the Member States powerless if they are not prepared to withdraw from the treaty and terminate their membership (Art. 50 TEU). As we have seen no Member State is favouring such a development, we cannot assume that this is meant by the sovereignty argument of Macron and Juncker, who both steadily affirm the remaining sovereignty of the Member States.

Another interpretation might be possible. One could think of a strengthening of the Union's freedom of action by an amendment to the rules on qualified majority vote of the Council (Art. 16 TEU), either by the increase of cases to which this procedure should be applied or by the increase of the necessary number of a blocking minority.¹⁴ Both changes could be achieved by an always possible treaty amendment that would probably have to be accompanied by more intensive thoughts on the invigoration of the Union's democratic legitimacy. However, I am not aware that relevant discussions on European sovereignty have already taken up those proposals. But what would such a development actually say about a possible shift of sovereignty from the Member States to the Union and, particularly, what real consequences could flow from such a statement? One has made assertions about a divided sovereignty commonly exercised by the Union and the States,¹⁵ but what would this tell us about the factual distribution of power between them? Instead of counting the Union's competencies which must always find their basis in the treaties and weighing and comparing them with the remaining competencies of the Member States it might be more productive to look at

14 See SZEWCZYK op. cit. XII. und 16 et seq.

15 LÜHRS op. cit. 686 et seq.

the point where disputes on competencies have to be finally decided. It is the old question of “quis iudicabit?” Perhaps we can get from this point of view a better insight into the sovereignty question.

3. Who has the final say?

According to Art.19 TEU the Court of Justice of the European Union shall ensure that in the interpretation and application of the Treaties the law is observed. However, a problem may arise if a national constitutional court does not follow the European Court’s interpretation.

Lately, such a conflict, formerly a more theoretical problem, has actually arisen when the German Federal Constitutional Court had rendered its judgment in the Public Sector Purchase Programme case on 5 May 2020.¹⁶ The Constitutional Court did not agree with the European Court’s interpretation that the provisions of the Programme and their application were in conformity with the primary European law (treaties), rather they and accordingly also the judgment of the European Court itself were not based on the conferred competencies, i.e. ultra vires acts.¹⁷ They must therefore not be applied within Germany.

Before tackling the evident problem raised by the said judgment let me briefly outline the following. The German Federal Constitutional Court always assures to respect the supremacy of the European law even over constitutional law, but maintains for reasons of democratic legitimacy its power to review the European acts in two constellations, namely the constitutional identity control and the ultra vires control procedure.¹⁸ The identity control may be applied by the Constitutional Court if a legally transferred competence is interpreted and used by the European organs in such a way that its application affects areas of competence that cannot even by constitutional amendment be conferred to the Union. The scope of “constitutional” identity is not easily to define, but it is neither identical with the “national identity” which the Union has to respect according to Art. 4 para. 2 TEU, nor it is identical with

16 Official collection of decisions of the German Federal Constitutional Court BVerfGE 154, 17.

17 Especially, the Constitutional Court held that the principle of proportionality was not respected by the interpretation of the European Court.

18 MASING, Johannes: *Verfassung im internationalen Mehrebenensystem*. In: M. HERDEGEN – J. MASING – R. POSCHER – K. F. GÄRDITZ (eds.): *Handbuch des Verfassungsrechts. Darstellung in transnationaler Perspektive*. München, Beck, 2021, § 2 MN 2, 28 et seq., 38 et seq.

the extremely large definition in the Constitutional Court's judgment in the Lissabon case (2009).¹⁹ Rather its scope should be restricted to the essentials prescribed in Art. 79 para. 3 combined with Arts 1 and 20 Basic Law (BL), so-called eternity clause, and to the preservation of statehood. Consequently, only a new constitution created according to Art. 146 BL could open the way to Germany's accession to a European State.

The ultra vires review comes into play if the competence used by the European organs, including the Court, is applied by them in a way that contradicts according to the assessment of the national court the object and purpose of the transferred competencies and violates the principle of conferral as provided in Art. 5 para. 1 TEU. The above mentioned Public Sector Purchase Programme case is the eminent and until now sole German example. The German Court is aware of the dilemma created by its jurisprudence. Under the aspect of its obligation to respect European law (Europarechtsfreundlichkeit) it concedes a certain degree of error to the European Court and reduces its review capacity to cases where the interpretation of the treaties by the European Court is "not comprehensible and must thus be considered arbitrary from an objective perspective",²⁰ a perspective taken of course by the Constitutional Court. The possibility that the Constitutional Court itself may be mistaken is not taken into account.

What is the argument on which the Constitutional Court is founding its competence to overcome the interpretative power of the European Court so clearly expressed in Art. 19 TEU and Art. 267 TEUF? The Constitutional Court argues that the Union can make use only of those powers which are conferred on it by the EU treaties consented by the Member States' ratification laws. Interpretive extensions of the Union's competencies by the European Court would not be covered by the German ratification statute which closely mirrors the European integration agenda (Integrationsprogramm) and which must permanently be protected by the German constitutional organs ("lasting responsibility with regard to European integration, Integrationsverantwortung").²¹ The "Integrationsprogramm" or European integration agenda as reflected in the German ratification statute and inter-

19 BVerfGE 123, 267, 359 et seq.

20 BVerfGE 154, 17, headnote 2., more detailed MN 110 et seq. See also a former judgment of 6 July 2010, BVerfGE 126, 286. Approvingly HILLGRUBER, Christian: Vom souveränen Nationalstaat zur souveränen Europäischen Union? – Souveränitätsverlagerung durch supranationale Rechtsprechung. *Juristenzeitung*, 2022, 77(12), 584 et seq.

21 BVerfGE 154, 17 MN 108.

preted by the German Constitutional Court creates the possibility to deny the applicability of the European act as to Germany. In a recent article a former Judge of the Federal Constitutional Court even went a step further and has not only denied the applicability of the European act but also its validity and still more: it would be no law at all (“Nichtrecht”).²² It is difficult to understand this statement when other Member States have no problems with the European act and respect it as existing and valid law. Also the Federal Government and Diet did not share the Constitutional Court’s opinion, but they were constitutionally bound by its decision, and were likewise bound by the European Treaties; they had therefore to respond to the European Commission in a procedure initiated against Germany according to Art. 258 TEUF. In view of this challenge, for some German constitutional lawyers the world nearly collapsed, and according to their view the European integration stood at the brink of disaster. However, the Commission would have failed its task to protect the treaty if it had not acted in this way.

The European Court of Justice for its part reacted by its own tools to the denial of constitutional courts, by no means merely of the German Court, to accept the supremacy of the European law and the binding force of its decisions. Three judgments of 16 and 22 February 2022 are of particular interest. The first two cases concern legal actions of Hungary and Poland for annulment of the EU Regulation 2020/2092 and were directed against the European Parliament and the Council.²³ The Regulation (Art. 1) provides the necessary rules in order to protect the EU budget in case of a violation of the principles of the rule of law (état de droit, Rechtsstaat) in a Member State. Does the EU have such a protective competence? The European Court answered the question in the affirmative and dismissed the actions.

There are two lines of argument in the judgments. First, the rule of law is according to Art. 2 TEU a value not of the Member States or the Union alone, but is common to the Member States and Union together. States have to respect the rule of law as a prerequisite of their accession to the Union (Art. 49 TEU) and have continuously to respect it after accession under Art. 2 TEU. Thus, the rule of law has become an essential element of the identity of the

22 KIRCHHOF, Paul: Vorrang des Rechts. Zu den Grenzen eines Anwendungsvorrangs von Europarecht. *Neue Juristische Wochenschrift*, 2022, 75(15), 1049, 1054.

23 ECJ, ECLI:EU:C:2022:97, C-156/21; ECJ, ECLI:EU:C:2022:98, C-157/21. To the following the excellent article of GAUDIN, Hélène: Ce que l’Union européenne signifie: l’identité de l’Union et de ses États membres. *Revue trimestrielle des droits de l’Homme*, 2023, (34), 15 et seq.

Union.²⁴ Second, the competence bestowed on the Union by the Regulation must have been legally conferred on it. The legal basis of the Regulation is found in Art. 322 para. 1 (a) TEUF. The consequences drawn from the application of the Regulation must not, however, disregard Art. 7 TEU, which expressly regulates the sanctions in case of a “serious and persistent breach by a Member State of the values referred to in Article 2...” The Court therefore was cautious to qualify the measures based on the Regulation not being sanctions imposed for a violation of the rule of law, rather it defined them to be solely protective measures for the EU budget, the basis of all tasks of the EU and expression of the solidarity among the Union and the member States; the link between the budget and the defence of the rule of law must always be clearly established. The Court further required the Commission to strictly observe the relevant procedural rules and the principle of proportionality.

The third judgment of the European Court of Justice issued only six days later concerns the jurisprudence of the Romanian Constitutional Court (Curtea Constituțională) with regard to the binding effect of its judgments relating to the primacy of European law.²⁵ An ordinary court that wished to examine the establishment of a Rumanian special unit charged with investigations against judges and prosecutors by the yardstick of European law although the Curtea had already decided that the establishment fulfils all prerequisites of constitutional and European law, turned to the European Court asking for a preliminary ruling. Responding to this question the European Court stated that it would violate Arts 19 and 4 TEU and Art. 267 TEUF to prohibiting the ordinary court to ask the European Court for a preliminary ruling even if the Constitutional Court had already decided the case. The European Court recognizes that the arrangement of the relations between the Constitutional Court and ordinary courts belongs to the competence of the Member State, and the State therefore may also determine a legally binding effect of the judgments of its Constitutional Court – but only on three conditions. First, the independence of the Constitutional Court must be guaranteed. Otherwise the Arts 19 and 2 TEU would impede the binding effect. Second, the binding effect cannot reduce the competence of ordinary courts to examine

24 This relates also to the other values enumerated in Art. 2 TEU, and should also be valid for the constitutional identity of the Member States. Already on 7 October 2012 the Polish Constitutional Court had declared unconstitutional several articles of the Regulation; see GAUDIN op. cit. 31.

25 ECJ, ECLI:EU:C:2022:99, C-430/21). To the following the very good article of SPIEKER, Luke Dimitrios: Werte, Vorrang, Identität: Der Dreiklang europäischer Justizkonflikte vor dem EuGH. *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, 2022, 33, 305–313.

the compatibility of national with European law. The European Court agrees that only directly applicable European law has primacy over national law, but Arts 19 TEU and Art. 267 TEUF are such immediately applicable provisions. Third, the judgments of constitutional courts cannot claim legally binding effect if they disregard judgments of the European Court even if they invoke for this purpose the constitutional identity.²⁶ Therefore a constitutional court cannot exclude the application of a European secondary norm arguing that it would violate the national identity according to Art. 4 para. 2 TEU. By the same token a constitutional court cannot hold that a European legal norm is inapplicable having found this result on the basis of its own interpretation of this norm. Accordingly, in such cases the judgments of constitutional courts cannot have binding effect for ordinary courts.

These decisions of the European Court of Justice did not come unexpected, since the number of resistant constitutional courts is growing and the legal unity, the founding idea of the Union is at stake. The Court had to react in this determined way. But this ping-pong play is dangerous. The European Court bindingly decides a case, the constitutional court on the basis of the constitutional identity or ultra vires argument uses the binding force of its judgments to impede the internal application of the norm explicitly confirmed by the European Court which on its part denies the admissibility of prohibitive orders of the constitutional court to ask again for a preliminary ruling and to invoke national identity or ultra vires assertions against its judgments. All this is confusing and the outlook not promising. Still an escape from this imbroglio is necessary.

Personally, I do not find the ultra vires argument convincing.²⁷ Too evidently Arts 19 TEU and 267 TEUF are ruling the issue. Very deliberately the States have charged the European Court with the power to finally interpret the European law. If the European Court of Justice has held that an act of the EU is valid under European Law such an act must be considered as taking precedence over national law. Certainly, the European Court may go too far, may misunderstand the legal provision concerned, but erring is human and no judge, national or European, is exempt from it. The only exception should be recognized if the ultra vires argument conflates with the invocation of a violation of the constitutional identity, because in this constellation the legal construction of the European Court in the Rumanian case is not persuasive. The interpretation

26 Cf. BENDA Ernst – KLEIN, Eckart: *Verfassungsprozessrecht (4th ed.)*. Heidelberg, C.F. Müller 672 MN 1530, 2020.

27 Differently Hillgruber op. cit. 587 et seq.

of the constitutional limits drawn to the possibilities of a State to integrate into another entity must remain with the competent State organ, probably the constitutional court. Of course these limits must be determined by the constitution itself and must not be interpreted arbitrarily broad.

Perhaps one might come closer to a solution if one tries to include the characterization of the European Union by the German Federal Constitutional Court in the discussion. According to this Court the EU is a „Staaten-, Verfassungs-, Verwaltungs- und Rechtsprechungsverbund“,²⁸ not well translated into English as “the Union is based on the multi-level cooperation of sovereign states, constitutions, administrations and courts“. This translation completely fails to transport the idea of a community of interests, solidarity and joint responsibility which is inherent in the term “Verbund“, even if the term does not clearly indicate the degree of common interest, solidarity and responsibility. Also immanent is the notion of coherence and holding together and the search for finding a compromise requiring a reduction of confrontational attitudes. Some legal techniques might be helpful, e.g.: a repeated exchange of arguments through the instrument of preliminary rulings. Another way could be the quest for latitudes of European legal terms. Some terms have a national and a European impress. An example is the notion “national identity” in Art. 4 § 2 cl. 1 TEU. It certainly primarily relates to the Member States concerned, but contains also a legal obligation for the Union to respect the identity, a situation that speaks in favour of the priority of the national interpretation. On the other hand, States must not use the “national identity” argument to impose any obligation whatsoever on the Union. A solution could be that in this case the Union, finally the European Court of Justice, had to explain in great detail why it could not follow the argument of the State. If the State has maintained that the constitutional identity (Art. 79 § 3 BL) would be violated, the burden of argument would rest still more on the Union; only evident misuse by the State could justify to disregard the State’s objection.²⁹ Concerning this point I would therefore not be able to follow the judgment of the European Court in the Rumanian Case.

28 BVerfGE 154, 17 MN 111.; 140, 317 MN 44; the English translation by the Federal Constitutional Court. More to this in my contribution to the forthcoming Festschrift für Rudolf Streinz (2023).

29 Cf. KRÜGER Herbert: Über die Herkunft der Gewalt der Staaten und der sog. supranationalen Organisationen. *Die öffentliche Verwaltung*, 1959, 721, 725.; also HERDEGEN, Matthias: *Außen- und Wehrverfassung*. In: M. HERDEGEN – J. MASING – R. POSCHER – K. F. GÄRDITZ (eds.): *Handbuch des Verfassungsrechts. Darstellung in transnationaler Perspektive*. München, Beck, 2021, § 27 MN 36.

The assertion of an ultra vires act of the EU by a Member State is another case. As the disputed competence as such is undoubtedly a competence of the EU, it is primarily up to the Union to interpret it. On the other hand it is up to the Member State to demonstrate that the Union has acted outside the “Integrationsprogramm” (European integration agenda) as defined by the EU Treaties. But this mistake cannot be proved solely by reference to the own national ratification law (Zustimmungsgesetz) and its interpretation by the relevant national court alone. Rather the national court should try to collect the opinions of the other Member States about the content of the integration agenda. Only all Members together are the “Master of the Treaties”, never one State alone. If the States do not agree it becomes quite evident why the European Court of Justice has and must have the final say.

4. Conclusions

What does flow from these deliberations for the issue of “European sovereignty”? We have seen that for quite obvious reasons – the unity of EU law – the European Court has the final say, and only in some rare cases the national constitutional court. Does this result permit to attribute sovereignty to the European Union? In an interesting contribution to a book entitled “Sovereignty in Transition” the author has opined that the generally accepted supremacy of EU law cannot be equated with sovereignty, but that sovereignty is the basis of the supremacy claim.³⁰ I think this is a precipitate conclusion, because no Member State has ever transferred sovereignty to the EU, rather sovereign rights (being the official English translation of “Hoheitsrechte” in Art. 23 para. 1 cl. 2, Art. 24 para. 1 BL), i.e. competencies usually exercised by a State. The compliance of Member States with legal acts of the EU, be it regulations or court decisions, based upon such conferral by international treaties has nothing to do with acquisition of sovereignty by the Union.

Still the problem exists how to comprehend the fact of an unprecedented accumulation of competencies by the EU? There is evidently some kind of embarrassment among lawyers. They have problems to disengage themselves from well known legal categories as sovereignty. In order to save their concept they extend the notion, speaking, e.g., of “late sovereignty”, well

30 DE BÚRCA, Gráine: *Sovereignty and the Supremacy Doctrine of the European Court of Justice*. In: WALKER, Neil (ed.), *Sovereignty in Transition*. Oxford – Portland Oregon, Hart, 2003, 449, 454, 459 et seq.

recognizing that sovereignty as such does not fit.³¹ In order to grasp what the Union is we can neither overlook its dependency on the founding treaties which always can be collectively modified by the members (Art. 48 TEU),³² nor the right of any individual member to leave the Union (Art. 50 TEU). On the other hand, the Member States gain new legal influence through the obligatory and reciprocal recognition of their rules by other members, and the compensation of the loss of sovereign rights by conferral through their participation in the work of the Union organs.³³ This difficult structure needs a new terminology. One should not pour new wine in old bottles. With regard to the European Union we should, as lawyers, abandon the term sovereignty at all and still speak of its competencies, supremacy of its law, and its authority.³⁴ We should let the European sovereignty terminology rest with the politicians.³⁵ It does not help in the legal discussion.

31 WALKER, Neil: *Late Sovereignty in the European Union*. In: WALKER, Neil (ed.): *Sovereignty in Transition*. Oxford – Portland Oregon, Hart, 2003, 3, 18 et seq.

32 STEINBERGER, Helmut: *Der Verfassungsstaat als Glied einer europäischen Gemeinschaft*. In 50 Veröffentlichungen der Vereinigung der deutschen Staatsrechtslehrer (VVDStRL) 9, 18 (1991): a formal treaty amendment is necessary, only a common resolution of the Member States does not suffice.

33 See FASSBENDER op. cit. 133.; HERDEGEN, Matthias: *Das Grundgesetz im Gefüge des westlichen Konstitutionalismus*. In: M. HERDEGEN – J. MASING – R. POSCHER – K. F. GÄRDITZ (eds.): *Handbuch des Verfassungsrechts. Darstellung in transnationaler Perspektive*. München, Beck, 2021, § 1 MN 96; MASING, Johannes: *Verfassung im internationalen Mehrebenensystem*. In: M. HERDEGEN – J. MASING – R. POSCHER – K. F. GÄRDITZ (eds.): *Handbuch des Verfassungsrechts. Darstellung in transnationaler Perspektive*. München, Beck, 2021, § 2 MN 99 and 100.

34 KIRCHMAIR, Lando: *Europäische Souveränität? Zur Autonomie des Unionsrechts im Verhältnis zum Völkerrecht sowie den Mitgliedstaaten am Beispiel der Corona-Krise, in Euruparecht, 2021, 56(1), 28, 39 with footnote 52.*

35 Cf. JAKAB, András: *European Constitutional Language*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016, 116.: advice not to answer the question of sovereignty in the EU, because this would enhance the possibility of conflicts between the Union and the Members instead to prevent them. The final say would anyway lie with the politicians and not the lawyers.

CONCEPT, PRINCIPLES OF ORGANIZATION, JURISDICTION AND IMMUNITY RIGHTS OF THE PUBLIC PROSECUTOR IN THE REPUBLIC OF SERBIA

VINCE VÁRI

associate professor (University of Public Service, Hungary)

DRAGANA ČVOROVIĆ

*associate professor (University of Criminal Investigation and
Police Studies, Serbia)*

Abstract

I want to present the Prosecutor's Office of the Republic of Serbia in this study. I am first, shedding light on the constitutional regulation, which legal reforms were necessary for Serbia to join the European Community. The most important task was to redefine the role of the prosecutor's office so that it could perform its priority tasks within the framework of the rule of law and represent the criminal justice needs of the state while performing the function of criminal prosecution. I have focused primarily on the prosecution's criminal law functions, which are the most critical determinant of its mission. To this end, it is essential to describe the organisational structure of the Public Prosecutor's Office and the legal principles governing the prosecutorial functions to be performed by each prosecution service. Also, the issues concerning the competencies of the prosecution service, the regulatory framework for the organisation of the work of prosecutors and the immunity of prosecutors in the light of legislative changes.

Keywords: public prosecutor, organization, ex officio, legality, criminal prosecution, jurisdiction

FOGALMI KÉRDÉSEK, SZERVEZETI ALAPELVEK, ILLETVE AZ ÜGYÉSZ HATÁSKÖRE ÉS MENTELMI JOGA A SZERB KÖZTÁRSASÁGBAN

Absztrakt

Tanulmányomban a Szerb Köztársaság ügyészségét kívánom bemutatni. Elsősorban az alkotmányos szabályozás oldaláról szeretném megvilágítani,

hogy milyen jogi reformokra volt szükség ahhoz, hogy Szerbia csatlakozni tudjon az Európai Közösséghez. A legfontosabb feladat az ügyészség szerepének újradefiniálása volt, hogy a jogállamiság keretein belül ellássa kiemelt feladatait és képviselje az állam büntetőjogi igényeit a bűnüldözési funkció ellátása mellett. Elsősorban az ügyészség büntetőjogi feladatkörére összpontosítottam, amely a legnagyobb mértékben határozza meg az ügyészség feladatrendszerét. Ennek érdekében elengedhetetlennek tartottam ismertetni az ügyészségi hivatal szervezeti felépítését és az egyes ügyészségek által ellátandó büntetőeljárás feladatokat meghatározó jogelveket. Ugyancsak az ügyészség hatáskörét érintő, továbbá az ügyészi munka megszervezésének szabályozási kereteit meghatározó és az ügyészek mentelmi jogával kapcsolatos kérdéseket a jogszabályi változások tükrében.

Kulcsszavak: ügyészség, szervezet, hivatalból való eljárás elve, legalitás elve, büntetőeljárás, hatáskör

1. Introduction

First of all, we should especially keep in mind the fact that, in order to provide preconditions for the desired degree of adequacy of the functioning of public prosecutors, amendments were made in the Republic of Serbia to its highest legal act – the Constitution (Articles 156-165 of the Constitution of the Republic of Serbia).¹ In the referendum held on January 16th, 2022, the constitutional provisions on courts and the public prosecutor’s office were amended. According to the proponent (Government of the Republic of Serbia), there were two groups of reasons why the Constitution was amended on these issues. The first were “political and strategic” reasons, related to the long-determined path of the Republic of Serbia towards European integrations, which necessarily requires legal, primarily constitutional reforms, in order to harmonize the legal system with the European Union but also to meet most European standards and achieve the appropriate level of the rule of law. The second group of reasons was strictly related to constitutional law. It was based on the “weaknesses” of the 2006 constitutional text in the area of justice, and partly on the need to achieve a higher level of realization in practice of the fundamental constitutional principle, the rule of law, which, among other things, presupposes a consistently regulated and implemented division of power, the independence of the judiciary and the judicial protec-

1 *Official Gazette of the RS*, 2006/98.

tion of human rights and freedoms guaranteed by the Constitution.² There are four key novelties of the amended Constitution when it comes to the public prosecutor's office in the Republic of Serbia. However, none of them concerns the procedural position of the public prosecutor as a subject of detecting and proving criminal offences. The amendments, along with the change of the name of the holder of the public prosecutor's office, should only ensure a more adequate performance of the basic function of the public prosecutor, which is the criminal prosecution of perpetrators of criminal offences for which criminal prosecution is undertaken *ex officio*. Individually observed, the basic novelties brought by the amendment of the Constitution of the Republic of Serbia, when it comes to the public prosecutor's office, are the following: First, the name of the holder of the public prosecutor's office has been changed. Instead of the Republic Public Prosecutor, the Public Prosecutor and the Deputy Public Prosecutor, we now have the Supreme Public Prosecutor, Chief Public Prosecutors and Public Prosecutors. Secondly, instead of the State Prosecutorial Council, we now have the High Prosecutorial Council as an independent state body that ensures and guarantees the independence of the Public Prosecutor's Office, proposes to the National Assembly the election and termination of office of the Supreme Public Prosecutor, appoints acting Supreme Public Prosecutor, elects Chief Public Prosecutors and Public Prosecutors and decides on the termination of their function, as well as on other issues of the position of the Supreme Public Prosecutor, Chief Public Prosecutors and Public Prosecutors. It consists of 11 members (five public prosecutors elected by the chief public prosecutors and public prosecutors, four prominent lawyers elected by the National Assembly, the Supreme Public Prosecutor and the minister in charge of justice). Third, the function of the public prosecutor is permanent. The exceptions are the Supreme Public Prosecutor elected by the National Assembly for six years and the Chief Public Prosecutor elected by the High Prosecutorial Council, also for six years. Fourth, the Supreme Public Prosecutor, the Chief Public Prosecutor and the Public Prosecutor cannot be held accountable for an opinion given or a decision made in the exercise of their office, unless they commit the crime of violating the law.³ Finally, in connection with this, let us

2 See: Decision on announcing a Republic referendum to confirm the Act amending the Constitution of the Republic of Serbia with the text of the Act amending the Constitution of the Republic of Serbia. *Official Gazette*, 2021/111.

3 See: Ilić, G.: Javno tužilaštvo u Nacrtu akta o promeni Ustava. *Tužilačka reč*, 2021/36, Beograd, Udruženja tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, 2021, 58–74.

add that according to Article 2 of the Constitutional Law for the Implementation of the Act amending the Constitution, laws regarding constitutional provisions on the Public Prosecutor's Office (Law on the Public Prosecutor's Office⁴ and the Law on the State Council of Prosecutors⁵) should comply with the Amendments to the Constitution within one year from the date of entry into force of the Amendment.

In this paper, I present the legal framework governing the organisation and functioning of the Serbian prosecution service. The position of the prosecutor's office in the state structure and its competencies.

2. Concept, arrangement and organization of public prosecutor's office

The issue of the notion of public prosecutor's office in the Republic of Serbia has been resolved by its highest legal act (Constitution), which in itself speaks to the importance of it. According to Article 156 paragraph 1 of the Constitution of the RS, the "Public Prosecutor's Office shall be an independent state body which shall prosecute the perpetrators of criminal offences and other punishable actions and take measures to protect constitutionality and legality." The same approach to this issue exists in the Law on the Public Prosecutor's Office (hereinafter: LPPO), which in its Article 2 paragraph 1 also stipulates that "the Public Prosecutor's Office is an independent state body that prosecutes perpetrators of criminal offences and other punishable actions and takes measures to protect constitutionality and legality". The analysis of these two provisions speaks of four key features of this state body in the Republic of Serbia. First, it is organized as a collective rather than an individual body. Secondly, it is an independent state body. Third, the key function of the public prosecutor's office as an independent state body is to prosecute perpetrators of criminal offences. These are criminal offences for which criminal prosecution is undertaken *ex officio* and at the suggestion of the injured party. In these criminal offences, the public prosecutor is not only independent, but also the main and the only criminal procedure party with the function of prosecution (the only authorized prosecutor). Fourth, in addition to prosecuting perpetrators of criminal offences as the basic function of the public prosecutor's office, it also has the right and duty to take

4 *Official Gazette of RS*, 2008/116, 2009/104, 2010/101, 2011/78 – other law, 2011/101, 2012/38, – decision of the CC, 2012/121, 2013/101, 2014/111 – decision of the CC, 2015/106 and 2016/63 – decision of the CC.

5 *Official Gazette of RS*, 2008/116, 2010/101, 2011/88 and 2015/106.

measures to protect constitutionality and legality of course in accordance with the relevant legal acts.⁶

In addition to defining the notion, the Constitution has resolved a number of other issues regarding this state body. These are issues concerning its jurisdiction, establishment and organization, the Republic Public Prosecutor, the status of holders of the function of public prosecutors (public prosecutors and deputy public prosecutors), immunity and the State Prosecutorial Council as an independent body that ensures and guarantees the independence of public prosecutors and deputy public prosecutors in accordance with the Constitution (Articles 156–165 of the RS Constitution).⁷ Without going into a detailed presentation of the solutions from the Constitution in connection with this state body, because it is the subject of analysis of other parts of the paper, it should be especially emphasized that Article 157 paragraph 1 of the Constitution stipulates that “the establishment, organization and jurisdiction of the Public Prosecutor’s Office shall be determined by the Law” and several legal texts which, in accordance with the Constitution, specify certain issues in relation to establishment, organization and jurisdiction of public prosecutor’s offices as well as the status of holders of the function of public prosecutors. These are: Law on Public Prosecutor’s Office, Law on Seats and Territorial Jurisdiction of Courts and Public Prosecutor’s Offices (hereinafter: LSTJCPPO),⁸ Law on the State Council of Prosecutors.

The main features of these legal texts when it comes to the concept and general remarks on this state body are:

- Both the Constitution of the RS and the legal texts adopted on the basis of the Constitution in connection with this state body in the territory of the Republic of Serbia retain the earlier traditional organizational form of this state body.⁹ Unlike the institute of the state prosecutor as an independent state body present in a considerable number of comparative criminal procedure statutes in the territory of the Republic of Serbia, this state body is organized as a collective body – the Public Prosecutor’s Office, with the function of the Public Prosecutor’s Office in accordance with the principle of monocratic organization performed by the Republic Public Prosecutor

6 BEJATOVIĆ, S.: *Krivično procesno pravo*. Beograd, Službeni glasnik, 2019, 156.

7 In connection with this feature of the subject matter, one should take into account the fact that the amendments to the Constitution from 2022 have resolved these issues in a different way (see: Introductory considerations).

8 *Official Gazette of the RS*, 2013/101.

9 See: ILIĆ, G.: *Položaj javnog tužilaštva u Republici Srbiji i uporednopravna analiza*. Beograd, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, 2017.

and other public prosecutors in accordance with the law;

- The key function of the public prosecutor gets to the fore in criminal procedure. In it, the public prosecutor is the authorized prosecutor in cases involving criminal offences prosecuted *ex officio* and at the suggestion of the injured party. As an authorized prosecutor in these criminal offences, the public prosecutor is not only an independent, but also the main subject of criminal procedure – a legal party with the function of prosecution.¹⁰
- In the territory of the Republic of Serbia, there are the Republic Public Prosecutor's Office, appellate public prosecutor's offices, higher public prosecutor's offices and basic public prosecutor's offices, whereas public prosecutor's offices of special jurisdiction are: the Prosecutor's Office for Organized Crime and the Prosecutor's Office for War Crimes. In such an organizational form, the public prosecutor's office is established for the area of the court of the appropriate degree. Accordingly, the Appellate Public Prosecutor's Office is established for the area of the Court of Appeals, the Higher Public Prosecutor's Office for the area of the High Court, and the Basic Public Prosecutor's Offices are established for the area of the Basic Court, provided that the establishment, seat and jurisdiction of appellate, higher and basic public prosecutor's offices are regulated by a special law.¹¹ The Public Prosecutor's Office may have a special department, which is formed to prosecute certain criminal offences, in accordance with a special law. The Prosecutor's Office for Organized Crime may have departments outside its seat, in accordance with a special law (Article 13 of the LPPO). The work of the Public Prosecutor's Office is managed by the Public Prosecutor, who is the holder of the administration in the Public Prosecutor's Office and is responsible for the proper, accurate and timely work of the Public Prosecutor's Office. He determines the organization and work of the public prosecutor's office, eliminates irregularities and delays in work, takes care of maintaining the independence and reputation of the Public Prosecutor's Office and performs other duties for which he is authorized by law or other regulations (Article 34, paragraphs 1 and 2 of the LPPO).¹²

10 Škulić, M.: *Reforma krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije i poglavlje 23 (Neophodnost nastavka rada na reformi ili završetak procesa reforme)*. In: BEJATOVIĆ, Stanko (ed.): *Reformski procesi i poglavlje 23 (godina dana posle-krivičnopravni aspekt)*. Beograd, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 2019, 56.

11 It is the Law on Seats and Territorial Jurisdiction of Courts and Public Prosecutor's Offices.

12 See: KRSTIĆ, J.: *Organizacija javnog tužilaštva i njen uticaj na obim i efikasnost primene*

- The entrusted functions of the public prosecutor's office are performed on the basis of the Constitution, laws, ratified international agreements and regulations adopted on the basis of the law, and the prosecutor and deputy public prosecutor enjoy immunity in performing their functions. However, the Republic of Serbia is liable for the damage caused by the public prosecutor and the deputy public prosecutor through illegal or improper work, but when the final decision of the Constitutional Court, a final court decision, or settlement before a court or other competent body determines that the damage was intentional or caused by gross negligence, the Republic of Serbia may request from the public prosecutor or the deputy public prosecutor compensation of the paid amount.
- In addition to the function of the public prosecutor's office in general (prosecution of perpetrators of criminal offences and other criminal offences determined by law and appealing legal remedy to protect constitutionality and legality), the law also prescribed some special powers of this state body. Thus, for example, it has the right to submit a request for postponement and suspension of the execution of the court decision. When the public prosecutor considers that there are reasons to challenge the decision made in a court or other procedure by an extraordinary legal remedy, he may request a postponement or suspension of the execution of the decision and in case the request is adopted, the postponement or suspension of execution lasts until making a decision on an extraordinary legal remedy of a public prosecutor (Article 27, paragraph 1 and Article 28 of LPPO).¹³
- The tasks of the public prosecutor are performed by the public prosecutor directly or through the deputy, with the proviso that the deputy public prosecutor may undertake any action to which the public prosecutor is authorized, but is also obliged to perform all actions entrusted to him by the public prosecutor.¹⁴ The incompatibility of the function of the public

Zakonika o krivičnom postupku. In: Škulić, M. (ed.): *Zakonik o krivičnom postupku i javno tužilaštvo.* Beograd, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, 2009, 181–200.

13 Ilić, G.: *Položaj javnog tužioca prema novom Zakoniku o krivičnom postupku.* In: SIMOVIĆ, Miodrag (ed.): *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt).* Beograd, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu – Intermex, 2012, 156.

14 Regarding the manner of undertaking the actions of the public prosecutor, a disputable provision of Article 48 paragraph 1 of the CPC deserves special attention, according to which: "The public prosecutor undertakes actions in the procedure directly or through his deputy, and in the procedure for a criminal offence punishable by imprisonment

prosecutor with other functions, activities or private interests is one of the features of this state body and it is in the function of the adequacy of its activities. The incompatibility of the function of the public prosecutor with other functions, activities or private interests is provided for in both the Constitution of the RS and the LPPD. The Constitution prescribes a principle provision according to which “political activity of public prosecutors and deputy public prosecutors is prohibited”, i.e. “the law regulates which other functions, activities or private interests are incompatible with the prosecutorial function” (Article 163 of the Constitution). This constitutional provision is concretized by law. Article 65 of the LPPD stipulates that the public prosecutor and the deputy public prosecutor may not hold office in law-making bodies, as well as in executive bodies, public services and provincial autonomy bodies and local self-government units, they may not be members of a political party, get engaged in public or private paid work, nor provide legal services or provide legal advice for a fee. Other functions, jobs or private interests that are contrary to the dignity and independence of the public prosecutor’s office or damage to its reputation are incompatible with the public prosecutor’s function, provided that the State Prosecutors’ Council determines other functions and activities that are in contrast to the independence of public prosecutors or are harmful to their dignity.¹⁵ This solution of the legislator finds its justification in the necessity of depoliticization and professionalization, which excludes the possibility of performing political and administrative functions, which derives from the relevant international conventions, and is introduced in order to ensure impartiality and independence in performing functions. The requirements of high professionalism in the performance of this function, which must be pursued in the interest of establishing a true rule of law, in themselves, necessarily impose incompatibility of its performance with any other activity, service or duty that could affect the independence of work and conduct the performance of which would negatively influence the reputation of both the functions and the institution of the public prosecutor’s office.

for up to five years and through a prosecutor’s associate, i.e. in the procedure for a criminal offence punishable by imprisonment imprisonment for up to eight years and through a senior prosecutor’s associate” (See: ILIĆ (2012) op. cit. 153.)

- 15 ILIĆ, G.: *Državno veće tužilaca kroz prizmu međunarodnih dokumenata i uporednog zakonodavstva s osvrtom na Republiku Hrvatsku*. In: BEJATOVIĆ, Stanko (ed.): *Reformski procesi i poglavlje 23 (Godinu dana posle- krivičnopravni aspekt)*. Beograd, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 2017, 378.

- Pursuant to Article 159 of the RS Constitution, the issue of the duration of the function of public prosecutor and deputy public prosecutor has been resolved in a different way than in the previous case.¹⁶ The function of the public prosecutor is not permanent. According to Article 55 of the LPPO, the term of office of the public prosecutor lasts for six years, with the possibility of re-election, and the term of office of the deputy public prosecutor, who is for the first time elected to office lasts for three years, and each subsequent election is permanent. Before the end of the working life or the time for which they were elected, their duty may cease only under the conditions established by law.
- The public prosecutor, at the proposal of the Government, is elected by the National Assembly of the Republic of Serbia, with the proviso that the opinion of the competent committee of the National Assembly is necessary regarding the proposed candidates for the Republic Public Prosecutor (Article 74, paragraph 1 of the LPPO). As for the deputy public prosecutors, the competence of the bodies for their election depends on whether the election is held for the first time or not. According to this criterion, the deputy public prosecutor who is elected for the first time is elected by the National Assembly on the proposal of the State Council of Prosecutors, for a period of three years. On the other hand, the decision on the election of the deputy public prosecutor for the permanent performance of this function is within the competence of the State Council of Prosecutors (Article 75, paragraph 3 of the LPPO). Considering the aspect of the conditions for the election of the public prosecutor or the deputy, it can be concluded that the conditions are nearly identical to the conditions for the election of a judge for the area for which a specific prosecutor's office is established, both in terms of general conditions and in terms of special conditions regarding work experience in the legal profession (Articles 76 and 77 of the LPPO).¹⁷
- The termination of the function of the public prosecutor and the deputy public prosecutor occurs in four cases. These are: at personal request, when he completes his working life, when he permanently loses his ability to work or when he is dismissed. Observed from the aspect of reasons

16 Until the adoption of this legal text, the functions of the public prosecutor and his deputy were permanent (BEJATOVIĆ (2019) op. cit. 195).

17 The only exceptions are years of work experience for basic and higher public prosecutors. Here, work experience of four and seven years respectively is required (Article 77 of the LPPO).

for dismissal, it is prescribed that the public prosecutor and the deputy public prosecutor are dismissed when they are legally convicted for a criminal offence to imprisonment of at least six months or for a criminal offence that makes them unworthy of public prosecutorial office; when they perform their function unprofessionally; or due to a serious disciplinary violation (Article 92 of the LPPO), and in order to avoid possible abuses of the law, cases of unprofessional performance of duties have been specifically specified.¹⁸ In addition to the procedure for determining the reasons for termination of terms of office prescribed by the law, the provisions of Articles 94–97 of the LPPO deserve attention. According to them, the reasons for dismissal of the public prosecutor are determined by the State Council of Prosecutors, and the decision on termination of terms of office is made by the National Assembly, at the proposal of the Government. The decision on the termination of the function of the deputy public prosecutor is made by the State Council of Prosecutors.

- One of the most important bodies in the public prosecutor's office for the entire area of the Republic is the State Council of Prosecutors. It is characterized by three features. First, the State Council of Prosecutors is an independent body that ensures and guarantees the independence of public prosecutors and deputy public prosecutors in accordance with the Constitution (Article 164, paragraph 1 of the RS Constitution). Secondly, the Constitution specifies not only the composition of this body but also the manner of election of its members, as well as the duration of their terms of office. The State Council of Prosecutors has 11 members, of which three are *ex officio* (Republic Public Prosecutor, Minister in charge of Justice and chairman of the competent committee of the National Assembly) and eight members elected by the National Assembly in accordance with the law. The elected members include: six permanent public prosecutors or deputy public prosecutors, of which one is from the territory of autonomous provinces, and two prominent and reputable legal professionals with at least 15 years of experience in the profession, of which one is a lawyer and the other a professor at the Faculty of Law, and they are elected for five years (Article 164, paragraphs 2–5 of the RS Constitution). Thirdly, this body realizes its function of providing and guaranteeing the independence of public prosecutors and deputy public prosecutors through its competencies. These are: proposing to the National Assembly candidates for the first election for deputy public prosecutors,

18 Ilić (2007) op. cit. 56.

election of deputy public prosecutors for permanent performance of the function of deputy public prosecutors, election of deputy public prosecutors who are in permanent position for deputy public prosecutors in another public prosecutor's office, decision-making in the procedure of termination of the position of deputy public prosecutor, in the manner provided by the Constitution and the law, as well as performing other tasks stipulated by the law¹⁹ (Article 165 of the Constitution of the RS).²⁰

3. Principles of arrangement, organization and work of the public prosecutor's office

Some of the characteristics of the public prosecutor's office are the principles of its arrangement, organization and functioning. These are special principles of this entity in charge of criminal procedure. Their specificity is the result of the fact of its specificity as a special state body. The principles are numerous, but it should be borne in mind that in addition to the principles specific to the arrangement, organization and work of the public prosecutor's office, other principles also apply. These are general (basic principles) of criminal procedure law and general special principles of criminal procedure subjects²¹ (for example, the principles of immediacy, orality, contradiction, protection of personal freedom, *ne bis in idem*, etc.).

Individually observed, the special principles of arrangement, organization and work of the public prosecutor's office are:

1. *The principle of monocratic organization*, the content of which is represented by the fact that the public prosecutor's office as an independent state body performs its function by only one person – the public prosecutor. With this state body, there is no performance of work and decision-making in the assembly. The principle finds its basis in Article 4 of the LPPO, according to which the function of the public prosecutor's office is performed by the Republic Public Prosecutor and other

19 It is the Law on the State Council of Prosecutors.

20 The presented solutions for the status of holders of the public prosecutor's office are the subject of criticism not only by the professional public but also by relevant European institutions. In view of this, amendments to the Constitution on these issues were made in January 2022 (See Introductory Considerations).

21 See: Đurđić, V.: *Izgradnja novog modela krivičnog postupka Srbije na redefinisanim načelima krivičnog postupka*. In: SIMOVIĆ, Miodrag (ed.): *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt)*. Beograd, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 2012, 71–87.

public prosecutors in accordance with the law. In addition to this, the importance of the principle is evidenced by the fact that it also has a constitutional character. It is explicitly provided in Article 159 paragraph 1 of the Constitution of the RS which states that “the function of the public prosecutor’s office is performed by the public prosecutor”, either directly or through the deputy.

2. *The principle of hierarchical subordination of a lower ranking public prosecutor to a higher-ranking public prosecutor.* The essence of the principle is contained in the fact that in the organizational ladder of the public prosecutor’s office, there is a constant relationship of subordination and superiority of the lower-ranking and higher-ranking prosecutors. According to Article 16 paragraph 1 point 3 of the LPPO the lower ranking public prosecutor is subordinated to the immediately higher-ranking public prosecutor, and the lower ranking public prosecutor’s office is directly subordinated to the higher-ranking public prosecutor’s office, i.e., each public prosecutor is subordinated to the Republic Public Prosecutor and each public prosecutor’s office to the Republic Public Prosecutor’s Office. This mutual relationship of this state body finds its practical realization in the so-called mandatory instructions of the higher-ranking public prosecutor. According to Article 18 paragraph 1 of the LPPO “The immediately superior public prosecutor may issue a mandatory instruction to the lower ranking public prosecutor to act in certain cases when there is doubt in the efficiency and legality of his performance, and the Republic Public Prosecutor may issue such an instruction to any public prosecutor.” The instruction is issued in writing and must contain the reasons and justification for its issuance. In the event that a lower ranking public prosecutor considers that the obligatory instruction is unlawful or unwarranted, he may file an objection with an explanation to the Republic Public Prosecutor, through the public prosecutor who issued the obligatory instruction, provided that no objection is allowed against the obligatory instruction of the Republic Public Prosecutor. Analogous to this, the public prosecutor may issue obligatory instructions for his deputy in writing. The deputy public prosecutor who considers that the instruction is unlawful or unwarranted may file an objection with an explanation directly to the higher-ranking public prosecutor, through the public prosecutor who issued the instruction (Article 24 of the LPPO).²²

22 Regarding the essence of this principle in the theory of criminal procedure law, there is a dilemma regarding the establishment of mandatory instructions of a general nature and

3. *The principle of devolution*, the essence of which is reflected in the right of the immediately higher-ranking public prosecutor to take over the function of the criminal prosecution, i.e., certain actions from the jurisdiction of a lower ranking public prosecutor. The immediately higher-ranking public prosecutor may undertake all actions for which the lower ranking public prosecutor is authorized (Article 19 of the LPPO).
4. *The principle of substitution* that entitles the higher-ranking public prosecutor to authorize the lower ranking public prosecutor to take over the function of criminal prosecution, i.e. individual actions from the jurisdiction of another lower ranking and legally competent public prosecutor. According to Article 20 of the LPPO “a higher-ranking public prosecutor may authorise a lower ranking public prosecutor to proceed in a matter under the jurisdiction of another lower ranking public prosecutor when the public prosecutor with competent jurisdiction is prevented by legal or objective reasons from proceeding in a particular case” but only in the area of his prosecutor’s office.
5. *The principle of formality of criminal prosecution*, according to which the competent public prosecutor initiates and conducts criminal procedure *ex officio*, regardless of whether the injured person requests it or not, regardless of the position of the injured party. Of course, provided that these are criminal offences for which criminal prosecution is undertaken *ex officio*. According to the criminal procedure legislation of the Republic of Serbia, the public prosecutor does not have any competencies in criminal offences for which criminal prosecution is undertaken on the basis of a private lawsuit.²³ The principle of formality as a rule of work of this state body appears as a necessary consequence of the very nature of the criminal offence. Namely, starting from the premise that a criminal

several questions arise. For example, whether these instructions create law or interpret the meaning of certain legal norms, neither of these functions belong to the public prosecutor, regardless of his rank. Then, there is the issue of the discrepancy between this principle and the principle of legality, which may be particularly pronounced in the case when the instruction of the higher ranking prosecutor is not in accordance with the principle of legality. In this regard, the position that the instructions of the higher ranking public prosecutor must be, in accordance with the principle of legality, based on factual and legal facts, and not on the arbitrariness and wishes of the superior, is quite correct. VASILJEVIĆ, T.: *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*. Beograd, Savremena administracija, 1981, 135.

23 DRAGAŠEVIĆ, Lj.: *Krivična prijava i zaštita prava oštećenog lica-žrtve krivičnog dela*. In: (n.a): *Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, norma i praksa)*. Beograd, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 2020, 459.

offence is an offence that is provided by law as a criminal offence, which is illegal and which is committed,²⁴ the legislator at the same time foresees that the commission of a criminal offence directly or indirectly injures or endangers general good. The commission of a criminal offence violates the legal order the protection of which the state is in charge of, and hence its right and duty to punish the violator of the legal order. Upon committing a criminal offence, a criminal claim arises for the state, which it realizes through criminal proceedings. According to this principle, the state has the right, as soon as the criminal offence is committed, to prosecute the perpetrator through its competent bodies, to initiate criminal prosecution against him, regardless of whether and whose legal interest is violated by the criminal offence. According to this principle, criminal prosecution is carried out exclusively in the public interest. Criminal procedure must not depend on the will of the wounded or injured person, which means that in criminal procedure, unlike civil proceedings, there is no dispositive principle.²⁵ For the state body in whose competence the prosecution of perpetrators of criminal offences is, and that is the public prosecutor's office, it is enough that it is a criminal offence prosecuted *ex officio*. Based on that, he immediately has the right to initiate and conduct criminal procedure, without waiting for the initiative of the injured party or another person. Of course, provided that there is a required degree of suspicion about the commission of a criminal offence and a certain person as its perpetrator, which depends on the fact of which phase of the criminal procedure it is.²⁶

The principle of formality of criminal prosecution in the criminal procedure law of Serbia is envisaged as a rule and finds its application in the largest number of criminal offences. Exceptions to this rule are criminal offences prosecuted by private lawsuit and criminal offences prosecuted at the request of the injured

24 See: Article 14 of the Criminal Code RS, *Official Gazette of the RS*, 2005/85, 2005/88, 2005/107, 2009/72, 2009/111, 2012/121, 2013/104, 2014/108, 2016/94 and 2019/35.

25 Čvorović, D.: Subsidiary lawsuit (justification or not - norm and practice of the Republic of Serbia), In: (n.a.): *IV. МОЛОДІЖНИЙ НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ФОРУМ*. Київ, Міністерство освіти і науки України національний авіаційний університет, 2021, 252–255.

26 Đurđić, V.: Osnovna načela krivičnog procesnog prava i pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima. In: (n.a.): *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima- regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, Beograd, Misija OEBS-a u Srbiji, 2013, 61.

party.²⁷ In criminal offences for which there is a private lawsuit, the will of the injured party is decisive, both for initiating and conducting criminal procedure. In criminal offences that are prosecuted on a private lawsuit, the injured party, as a private plaintiff, does not only decide whether or not to initiate criminal procedure, but if he or she wants criminal procedure to be conducted, he or she must take over the function of plaintiff. In these criminal offences, the public prosecutor, as a representative of a state body, has no influence on the criminal prosecution.²⁸ The situation is somewhat different in the case of criminal offences for which criminal prosecution is undertaken at the suggestion of the injured party, as derogation from the principle of formality of criminal prosecution. The public prosecutor is also responsible for prosecuting these criminal offences. However, in order for him to prosecute in these instances, he needs the prior initiative or consent of the injured party, and it is realized by his proposal for criminal prosecution. Prosecution in these criminal offences, despite the fact that it is under the jurisdiction of the public prosecutor, is not possible against the will of the injured party, which in essence makes the very informality of the proceedings.²⁹ This statement becomes even more important when it is supplemented by the fact that the public prosecutor who took over the criminal prosecution on the basis of the injured party's motion is not able to continue it in case the injured party abandons a motion, which they can do by the conclusion of the main hearing (Article 54 of the Criminal Procedure Code, hereinafter: the CPC).³⁰

Finally, in connection with this principle, it should be pointed out that there are also such criminal offences for which, according to the circumstances, in terms of legal regulations, sometimes criminal prosecution is undertaken *ex officio*, and sometimes on private lawsuits.³¹

27 See more about this in BEJATOVIĆ, S. – RADULOVIĆ, D.: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*. Beograd, Kultura, 2002, 45–47.

28 VASILJEVIĆ, T.: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*. Beograd, JP Službeni List SFRJ, 1997, 156.

29 VUČKOVIĆ, B.: *Nepreduzimanje krivičnog gonjenja-odustanak od krivičnog gonjenja i prava oštećenog lica*. In: (n.a.): *Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, norma i praksa)*. Beograd, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 2020, 382.

30 *Official Gazette of the RS*, 2011/72, 2011/101, 2012/121, 2013/32, 2014/55 and 2019/35, 2021/27 – decision of the CC and 2021/62 – decision of the CC. Criminal offences prosecuted on the basis of a motion by an injured party consist of criminal offences against freedoms and rights of man and citizen (Article 153, paragraph 2 of the Criminal Code) and some criminal offences against sexual freedom (Article 186 of the Criminal Code).

31 The case of e.g. with a criminal offence under Article 210 of the RS Criminal Code

6. *The principle of legality of criminal prosecution* solves the issue whose interests are decisive (social or individual) in initiating and conducting criminal procedure for a committed criminal offence. According to it, the public prosecutor is obliged to undertake and prolong the criminal prosecution if the legal conditions for that are met, i.e., if there is evidence in support of the necessary degree of suspicion that the criminal offence which is prosecuted *ex officio* has been committed. By failing to do so, the public prosecutor violates the law. According to the principle of legality of criminal prosecution, initiating and conducting criminal procedure does not depend on the will of the public prosecutor, because under the assumption of fulfilling the legally prescribed conditions, initiating criminal procedure for a public prosecutor is not only a possibility but also an obligation. When deciding on initiating and conducting criminal procedure, the public prosecutor should only assess whether there is a probability that all legal conditions for criminal responsibility of a particular person are met in a particular case, so if he considers that these conditions are met, he is legally obliged to prosecute.³²

According to the RS CPC, the principle of legality of criminal prosecution is the rule provided for in its Article 6 paragraph 1. According to it, the public prosecutor is obliged to undertake criminal prosecution when there are grounds for suspicion that a criminal offence has been committed or that a certain person has committed a criminal offence for which he is prosecuted *ex officio*.³³ As such, the principle applies to the entire course of criminal

(petty theft, evasion or fraud), which belongs to both categories of criminal offences, depending on the damage to whose property the offence was committed. If the offence from paragraph 1 of this Article is committed to the detriment of the property of citizens, prosecution is undertaken by private lawsuit, and in other cases it is a criminal offence from the group of criminal offences prosecuted *ex officio*.

32 GRUBAČ, M.: Načela krivičnog postupka i njihova transformacija. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 1995/1–2, 39.

33 Starting from the given provision of Article 6 of the CPC, in the theory of criminal procedure law we come across understandings according to which the name “principle of obligatory criminal prosecution” is far more adequate for this principle than the name “principle of legality of criminal prosecution”. The provision of Article 6 prescribes the duty of the public prosecutor to undertake criminal prosecution if the conditions for that are met, thus excluding any possibility of whether or not he will initiate criminal procedure when the conditions for his conduct are met. In view of this, it is concluded that this is not a matter of legality which implies legality and compliance of an action with the law. From this point of view, legality, i.e. acting in accordance with the law, applies to the public prosecutor both when he withdraws from criminal prosecution and when he undertakes any action in criminal procedure, and not only when he initiates it. Therefore, the term obligatoriness or obligation of criminal prosecution,

procedure. In the criminal procedure law of Serbia, the public prosecutor is not only obliged to initiate criminal procedure for an offence prosecuted *ex officio* when there are legal conditions, but he is also obliged to prosecute within the procedure as long as there are legal conditions.³⁴ Such a conclusion is necessarily drawn from all provisions of the CPC that directly or indirectly relate to this issue. Thus, for example according to Article 49 of the CPC, the public prosecutor may withdraw charges not only from their confirmation until the end of the main hearing, but also at the hearing before the second instance court. From this it can be concluded that the principle of legality of criminal prosecution applies to the entire criminal procedure for criminal offences prosecuted *ex officio*, and not only for initiating criminal procedure.³⁵ In addition to the fact that the principle of legality of criminal prosecution is foreseen as a rule, it does not mean that it is of an absolute character. On the contrary, it is a principle with exceptions. There are a few exceptions to this principle as a rule. These are: the principle of opportunity for criminal prosecution, criminal offences for which criminal prosecution is undertaken on the basis of a private lawsuit and at the motion of the injured party, criminal offences in which criminal prosecution is conditioned by prior approval of the competent state body and subsidiary lawsuit.

4. Jurisdiction of public prosecutor

The public prosecutor realizes the functions entrusted to him, and thus the function of criminal prosecution of perpetrators of criminal offences, within the scope of his jurisdiction (substance matter and territorial) concretized with three legal texts (CPC, LPPO and LSTJCPPO), in almost the same way as the issue of substance matter and the territorial jurisdiction of criminal courts for trial in criminal matters.³⁶ According to the provision of Article 45 of the CPC, the substance matter jurisdiction of the public prosecutor shall be determined in accordance with the provisions of the law that apply to determining the substance matter jurisdiction of the court, unless specified otherwise by law. Pursuant to this provision of the CPC, according to Article

according to this understanding, is more in line with the nature of this principle, i.e. to the content determined by law. JEKIĆ, Z.: *Krivično procesno pravo*. Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2006, 157.

34 Đurđić (2013) op. cit. 64.

35 Đurđić (2012) op. cit. 84.

36 BEJATOVIĆ (2019) op. cit. 156.

14 of the LPPO, the substance matter jurisdiction of the public prosecutor is determined in accordance with the provisions of the law that apply to determining the substance matter jurisdiction of the court, unless otherwise provided by law. In accordance with this, the Basic Public Prosecutor's Office acts before the Basic Court, the Higher Public Prosecutor's Office before the High Court, the Appellate Public Prosecutor's Office before the Court of Appeals, and the Republic Public Prosecutor's Office before the Supreme Court of Cassation. The issue of the substance matter jurisdiction of the public prosecutor resolved in this way refers to his basic function, the function of criminal prosecution of perpetrators of criminal offences.³⁷ The public prosecutor in criminal procedure is a party with the function of prosecution for criminal offences prosecuted *ex officio*. With the aim of realizing this basic function of his, the law prescribes certain powers and duties, that is, gives them certain powers to undertake criminal procedure measures and actions, the order of which starts even from the pre-investigation procedure and ends with extraordinary legal remedies. In accordance with such a position of the legislators, and with the aim of successful realization of criminal prosecution of perpetrators of criminal offences prosecuted *ex officio*, the public prosecutor is competent, i.e. has the powers and duties to undertake the following activities: manage the pre-investigation procedure; decide not to initiate or defer criminal prosecution; conduct an investigation; conclude a plea agreement and an agreement on testifying of defendant; raise and represent the prosecution before the competent court; drop the charges; file appeals against non-final court decisions and submit extraordinary legal remedies against final court decisions; undertake other actions when determined by the CPC. The stated powers of the public prosecutor are only the powers that characterize his activities related to initiating certain phases of criminal procedure, i.e., pre-investigation procedures, while individual measures and actions taken by this body in certain phases of procedures are listed and elaborated in a special part of CPC.³⁸

In the practical realization of the functions entrusted to him – the criminal prosecution of perpetrators of criminal offences prosecuted *ex officio*,

37 Čvorović, D.: Javni tužilac kao moćna figura savremenog krivičnog procesnog zakonodavstva. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 2015/1, 223–237.

38 Ilić, G.: *Uticaj javnog tužioca kao organa postupka i stranke u krivičnom postupku na suđenje u razumnom roku*. In: (n.a.): *Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardiu, norma i praksa)*. Beograd, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 2020, 339–354.

the public prosecutor, as a rule, acts according to the principle of legality, meaning that he is obliged to undertake and prolong criminal prosecution if the legal conditions for that are met, i.e. if there is evidence to support the necessary degree of suspicion (grounds for suspicion) that a criminal offence prosecuted *ex officio* has been committed.³⁹ Of course, all of this is within his jurisdiction (substance matter and territorial).

The territorial jurisdiction of the public prosecutor is determined by the provisions that apply to the jurisdiction of the court of the area for which the prosecutor is appointed, i.e. the territorial jurisdiction of the public prosecutor's office is determined in accordance with the law governing the seats and areas of public prosecutors' offices (Article 15 of the LPPO).⁴⁰ If the criminal offence was committed or attempted in the territories of various courts or on the border of those territories or it is uncertain in which territory it was committed or attempted, the public prosecutor in whose territory the first action was taken to check whether there are grounds for suspicion that a person has committed a criminal offence shall have jurisdiction (Article 46, paragraphs 1 and 2 of the CPC).

One of the indispensable issues when it comes to the jurisdiction of the public prosecutor is the issue of resolving conflicts of jurisdiction in the event that it occurs. Resolving conflicts of jurisdiction between individual prosecutors depends on which prosecutor is involved. Conflicts of jurisdiction between public prosecutors shall be resolved jointly by the immediate higher ranking public prosecutor who is superior to public prosecutors who are in conflict of jurisdiction, and conflicts of jurisdiction between public prosecutors of special jurisdiction or public prosecutors of special jurisdiction and other public prosecutors shall be resolved by the Republic Public Prosecutor (Article 47, paragraphs 1 and 2 of the CPC).

In connection with the above, it should be pointed out that the actions in the procedure that cannot be delayed are also taken by a public prosecutor who is not competent, but he must immediately inform the competent public prosecutor.

39 Grounds for suspicion as a condition of the obligation to initiate and conduct criminal procedure is a set of facts that indirectly indicate that a criminal offence has been committed or that a certain person is a perpetrator of a criminal offence (Article 2, paragraph 1, item 17 of the CPC).

40 It is the Law on Seats and Territorial Jurisdiction of Courts and Public Prosecutor's Offices.

When it comes to the jurisdiction of the public prosecutor, there are the following three facts:

First, in order to perform the function entrusted to him more comprehensively and efficiently, and especially in order to detect criminal offences and their perpetrators, the public prosecutor cooperates, above all, with the police⁴¹ with whom he determines and undertakes the necessary measures. The police are obliged to act on every request of the competent public prosecutor. If they do not act, the public prosecutor shall immediately inform the head who manages the body, and if necessary, they may inform the competent minister, the Government or the competent working body of the National Assembly. If the police do not act upon the request of the public prosecutor within 24 hours from the receipt of the notification, the public prosecutor may request the initiation of disciplinary proceedings against the person he considers responsible for failure to act upon his request. In addition to the police, the public prosecutor also cooperates with other legal entities and citizens in the exercise of his function.⁴² Thus, for example, the public prosecutor is authorized to request from the court, other state bodies and legal entities to deliver to him records and information that he needs to take actions within his competence, and they are obliged to act on his request. On the other hand, it is the obligation of the public prosecutor to receive submissions and statements from state bodies, legal entities and citizens in matters within his competence in order to take actions for which he is authorized (Articles 8 and 9 of the LPPO).

Second, the public prosecutor is a state body established to protect not only the state but also the general (public) interest. That is why he must be characterized by objectivity and impartiality in criminal court procedures. The basic task of the public prosecutor as an authorized prosecutor in criminal procedure is objective, versatile, and lawful resolution of certain criminal matters, regardless of whether it is to the detriment or to the benefit of the other party to the proceedings. The goal of the entire procedural activity of the public prosecutor in criminal procedure must not be to advocate for a court decision that will be to the detriment of the other party to the proceedings, but to advocate for a lawful decision, which may be in favour of the opposing party if it undoubtedly derives from the law. It is the obligation of the

41 Čvorović, D. – VINCE, V.: Az ügyészség és a rendőrség viszonyának reformja a szerb büntetőeljárás törvényben. *Ügyészek Lapja*, 2020, 27 (2–3), 97–109.

42 ILIĆ, P. G.: Odnos javnog tužioca i policije u svetlu novog Zakonika o krivičnom postupku. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 2011/2–3, 317.

public prosecutor to contribute to the establishment of the truth in criminal procedure, as a result of which he will sometimes come into a situation to file an appeal in favour of the accused, i.e. to perform material defence of the defendant from possible wrong and illegal court decisions.⁴³ Within this, it is worth noting that the public prosecutor may withdraw charges from the moment of confirmation of the indictment until the conclusion of the main hearing, or at the hearing before the second-instance court (Article 49, paragraph 1 of the CPC).

Third, in order to ensure objectivity and impartiality in the work of this state body, the law provides for the institute of exemption of public prosecutors, which has two features. First, the provisions on the exclusion of judges and jurors apply accordingly to public prosecutors and persons who are authorized by law to replace the public prosecutor in the procedures. Secondly, the exemption of the public prosecutor is decided, as a rule, by the higher-ranking public prosecutor, and the decision on the exclusion of the deputy public prosecutor is reached by the public prosecutor. That is, the State Council of Prosecutors decides on the exclusion of the Republic Public Prosecutor based on the obtained opinion of the Collegium of the Republic Public Prosecutor's Office (Article 42, paragraphs 1–3 of the CPC).

5. Immunity rights of holders of public prosecutor's office

One of the very important institutes that should ensure the functioning of the public prosecutor's office in the manner prescribed by law, and above all its conduct following the principle of legality of criminal prosecution as a key principle of its work is the institute of public prosecutor's immunity. The importance that is attached to this institute is also shown by the fact that it also has a constitutional character. According to Article 162 of the Constitution, the public prosecutor and his deputy enjoy immunity in their work. Its essence is reflected in the fact that they cannot be held accountable for expressing an opinion in the performance of prosecutorial function, unless it is a criminal offence of violating the law by the public prosecutor, i.e. deputy public prosecutor. In the procedures initiated due to a criminal offence committed in the performance of a prosecutorial function, i.e. service, public prosecutor, or deputy public prosecutor, cannot be deprived of

43 Škulić, M.: *Žalba kao redovni pravni lek (Pojam, vrste i osnovne karakteristike)*. In: BEJATOVIĆ, S. (ed.): *Pravni lekovi u krivičnom postupku (Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)* Beograd, Misija OEBS-a u Srbiji, 2016, 123.

liberty without the approval of the competent committee of the National Assembly. Accordingly, the procedural and legal immunity of the public prosecutor and his deputy relates only to the deprivation of liberty. In everything else, criminal prosecution and criminal procedure against them, even for the criminal offence committed in the commission of prosecutorial function, can be undertaken without any regards to their function.⁴⁴ In addition to the Constitution, when it comes to the immunity of holders of public prosecutor's office, there is also the provision of Article 51 paragraph 1 of the LPPO, according to which the public prosecutor and the deputy public prosecutor cannot be held accountable for the opinion expressed in the performance of the prosecutorial office, unless it is a criminal offence of violation of the law by the public prosecutor, i.e. deputy public prosecutor.

6. Summary

There are a lot of entities operating in the field of combating criminality. However, in addition to the accuracy of such a fact, it is more than indisputable that, apart from the court that decides on the criminal matter in question, the role of the public prosecutor is crucial, which is especially evident after the novelties brought by the reform process in the criminal procedure legislation of Serbia. One of the key features of the reform process is granting of new powers to public prosecutors, by using which the public prosecutors themselves are able to solve a specific criminal case in many instances, which, according to some opinions, means giving powers to the public prosecutor which should belong to the court.⁴⁵ The case is, for example, with the principle of opportunity of criminal prosecution when prosecuting adult perpetrators of criminal offences as one of the most important features of the work done so far on the reform of criminal procedural legislation of the Republic of Serbia, which began with the adoption of the Criminal Procedure Code in 2001,⁴⁶ which for the first time envisages this principle for adult perpetrators of criminal offences.⁴⁷ The importance of the novelty and thus the changed

44 Ilić (2012) op. cit. 163.

45 Škulić, M., Ilić, G.: *Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije (Reforma u stilu 'jedan korak napred-dva koraka nazad')*. Beograd, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, 2012, 153.

46 *Official Gazette of the FRY*, 70/01 and 68/02 and *Official Gazette of the RS*, 58/04, 85/05, 115/05, 49/07, 20/09, 72/09 and 76/10.

47 Čvorović, D.: *Principle of opportunity of prosecution as an instrument of efficiency of resolving criminal matters (norm and practice in the Republic of Serbia)*. In: (n.a.):

procedural position of the public prosecutor in the criminal procedure of the Republic of Serbia is best illustrated by the fact that the public prosecutor can use this principle to resolve the criminal matter without the involvement of the court, to resolve the criminal matter in question without initiating and conducting criminal procedure, despite the fact that all the preconditions for that fulfilment are prescribed by the law and the percentage of criminal offences in which the public prosecutor can use this principle is extremely high when other conditions are fulfilled. These are all criminal offences with a prescribed fine or imprisonment of up to five years, and this legal option is now used by the public prosecutor in solving about 20% of all reported criminal offences.⁴⁸ If we add to this the possibility of concluding a plea agreement between the public prosecutor and the defendant and the fact that conducting investigation is within the competence of the public prosecutor, then such a statement about the public prosecutor as a key subject of detecting and proving criminal offences becomes even more important.⁴⁹ However, despite the fact that these three novelties regarding the procedural position of the public prosecutor speak for themselves about the importance of this criminal procedural subject in criminal procedures, these are not the only arguments in favour of the statement about the public prosecutor as a key subject of criminal procedure. On the contrary, there are also numerous other arguments, two of which stand out. First, the initiation and course of criminal procedure for criminal offences prosecuted *ex officio* is impossible without a public prosecutor. The court never acts *ex officio* in criminal procedures. In this category of criminal offences, the public prosecutor is the only entity that decides on the initiation of criminal procedure in accordance with the principles of legality and officiality. Secondly, after initiating the criminal procedure, the public prosecutor may drop the charges and thus prevent the further course of criminal procedure. Exceptions to this are only cases of taking over the criminal prosecution by the injured party, which is used in practice in a very limited number of cases.

“Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі”. Київ, Міністерство освіти і науки України національний авіаційний університет, 2020, 315–318.

48 KIURSKI, J.: *Načelo oportuniteta krivičnog gonjenja*. Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2019, 84–91.

49 TURANJANIN V., Čvorović, D.: *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima-Načelo oportuniteta i sporazum o priznanju krivičnog dela*. Beograd, Službeni glasnik, 2021, 217.

COOPERATION OF THE EUROPEAN PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE WITH THIRD COUNTRIES, IN PARTICULAR THE SWISS CONFEDERATION

BALÁZS MÁRTON

PhD student (University of Public Service, Hungary)

Abstract

The 1959 European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters under the auspices of the Council of Europe is a treaty which has a significant impact on the cooperation in criminal matters of the European states. Judicial authorities are the most important channels of such a cooperation. However, it is legally uncertain whether the European Public Prosecutor's Office as an independent body of the European Union may enter into a direct cooperation with third countries under the 1959 Convention. According to the legal interpretation by the Swiss Confederation, the recognition of the European Public Prosecutor's Office as a judicial authority, therefore its direct participation in the inter-state relations aiming criminal cooperation is unacceptable due to the fact that the contracting parties of the 1959 Convention are states, neither the European Union nor the European Public Prosecutor's Office are contracting parties. This confirms the hypothesis that the re-opening of those agreements concluded on the basis of public international law may be unavoidable when third countries intend to establish a direct cooperation with the European Public Prosecutor's Office in criminal matters.

Keywords: European Public Prosecutor's Office, international criminal cooperation, Swiss Confederation, judicial authority

**AZ EURÓPAI ÜGYÉSZSÉG EGYÜTTMŰKÖDÉSE HARMADIK ORSZÁGOKKAL,
KÜLÖNÖSEN A SVÁJCI ÁLLAMSZÖVETSÉGGEL**

Absztrakt

Az Európa Tanács égisze alatt született kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló 1959. évi egyezménynek alapvető jelentősége van az európai államok nemzetközi bűnügyi együttműködésére irányuló kapcsolataiban, amelyek legfontosabb

csatornái az államok igazságügyi hatóságai. Jogi szempontból bizonytalan, hogy az Európai Unió független szerve, az Európai Ügyészség az 1959. évi egyezmény alapján harmadik országokkal közvetlen együttműködésre léphet-e. A Svájci Államszövetség jogértelmezése szerint nem fogadható el az Európai Ügyészség igazságügyi hatóságként történő elismerése és ilyen módon közvetlen részvétele a bűnügyi jogsegélyre irányuló államközi kapcsolatokban, tekintve, hogy az 1959. évi egyezmény államok között jött létre és annak sem az Európai Unió, sem pedig az Európai Ügyészség nem részes fele. Ez bizonyítja azt a feltevést, hogy a nemzetközi közjog alapján kötött egyezmények újbóli megnyitására lehet szükség abban az esetben, ha harmadik országok az Európai Ügyészséggel közvetlen bűnügyi együttműködésre irányuló kapcsolatot szándékoznak kialakítani.

Kulcsszavak: Európai Ügyészség, nemzetközi bűnügyi együttműködés, Svájci Államszövetség, igazságügyi hatóság

1. Introduction: the platforms for international criminal cooperation in Europe

By European integration we generally mean the European Union (hereafter: the Union or EU), forgetting those states that, although not EU Member States, belong to Europe geographically, economically, politically and culturally. There can be no doubt that the depth of cooperation between states in different policy areas is mostly outstanding in the results achieved within the framework of the Union, although other integration organisations outside the Union should not be neglected. This is also true in the field of international cooperation in criminal matters, where the Council of Europe, established in 1949, has produced some decisive documents. In 1953, the decision-making body of the Council of Europe, the Committee of Ministers, called on the Secretary-General of the Council of Europe to convene a committee of government experts to examine the possibility of laying down certain principles of extradition within the framework of a European Convention. The panel of experts eventually proposed a broader multilateral agreement on international mutual legal assistance in criminal matters, the like of which was then unprecedented in the world.¹ Thus the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters² and its Additional Protocols (together

1 Council of Europe: *Explanatory Report to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters*, European Treaty Series, No. 30. Strasbourg, 20 April 1959.

2 European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters signed at Strasbourg on 20 April 1959 and its Additional Protocols.

referred to as the 1959 Convention), which was opened for signature by the States of the Council of Europe on 20 April 1959, was created. The 1959 Convention is only one of many, given that the Council of Europe has built up a whole system of international conventions governing the various aspects of criminal cooperation between its States since the 1950s.³ Many of these are still in force today and regulate cooperation outside the EU. In addition, the conventions drawn up under the auspices of the Council of Europe also play an important role in the field of criminal cooperation between the Member States of the Union, providing the legal basis for EU cooperation.⁴

Bilateral agreements between states play the main role in international criminal cooperation. The number of frameworks established by the various multilateral conventions is much lower, but they still play an important complementary role. The multilateral agreements concluded in the framework of the Council of Europe, which regulate various aspects of international cooperation in criminal matters (extradition, international recognition of criminal convictions, etc.) have a pioneering role. Among the multilateral agreements, the 1959 Convention stands out as a comprehensive, horizontal framework for criminal cooperation between the Council of Europe's Member States, and it is no coincidence that it has been applied for more than 60 years, and is even considered by some experts to be the 'mother convention' of the 2000 EU Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters.⁵ The Contracting Parties to the 1959 Convention are the Council of Europe States, represented by their governments at the time of signature.⁶

2. The concept and importance of judicial authority in international criminal cooperation

The States Parties to the 1959 Convention, as Contracting Parties, have undertaken to afford each other, in accordance with the provisions of this Convention, the widest measure of mutual assistance in proceedings in respect of offences the punishment of which, at the time of the request for assistance,

3 VILLÁNYI, József: Az EU kölcsönös bűnügyi jogsegélyéről szóló egyezményhez kapcsolódó jogalkotási feladatok, *Acta Universitatis Szegediensis*, 2003, 1–13, 209–252, 210.

4 VILLÁNYI op. cit. 211.

5 Convention established by the Council in accordance with Article 34 of the Treaty on European Union on Mutual Assistance in Criminal Matters between the Member States of the European Union, 12 July 2000, Official Journal 197.; VILLÁNYI op. cit. 217.

6 Convention of 1959, Preamble.

falls within the jurisdiction of the judicial authorities of the requesting Party.⁷ What constitutes a judicial authority in the requesting Party is a matter for the Contracting Parties themselves to determine. The 1959 Convention provides that “A Contracting Party may, when signing the Convention or depositing its instrument of ratification or accession, by a declaration addressed to the Secretary-General of the Council of Europe, define what authorities it will, for the purposes of the Convention, deem judicial authorities.”⁸ A further practical relevance of the designation of judicial authorities is that the channels of cooperation under the 1959 Convention pass through them, i.e. for example, in the context of mutual legal assistance, a request may be addressed to the requested State by the judicial authority of the requesting State, etc.

The notion of judicial authority is not unique, it is a common terminology in international and therefore European criminal cooperation. The Explanatory Memorandum to the 1959 Convention deals with judicial authorities in more detail. It notes that, given that the 1959 Convention does not apply to proceedings of an administrative nature, several experts have already pointed out that the status of prosecutors in some States is close to that of administrative authorities, and that the drafters of the 1959 Convention therefore thought it better simply to leave it to the States Parties to decide which of their authorities they would classify as judicial authorities. As a result, Article 24 was drafted in its current form.

Although not directly related to the 1959 Convention, the case-law of the Court of Justice of the European Union on the interpretation of the judicial authority issuing the European arrest warrant cannot be ignored. The major innovation of the Council Framework Decision on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States⁹ (hereafter: Framework Decision 2002/584/JHA) was the abolition of extradition between EU Member States and its replacement by a much simpler system of surrender between judicial authorities.¹⁰ Article 6 of Framework Decision 2002/584/JHA provides for the determination of the competent judicial authority. It provides that the judicial authority of the issuing Member State which is competent to issue a European arrest warrant by virtue of the law of that State, while the executing judicial authority is the judicial authority of the executing Member

7 Convention of 1959, Article 1.

8 Convention of 1959, Article 24.

9 Council (EU) Framework Decision 2002/584/JHA on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States, 13 June 2002, OJ L 190, 2002, 1–20.

10 Framework Decision 2002/584/JHA, 5.

State which is competent to execute the European arrest warrant by virtue of the law of that State.¹¹ The Court of Justice of the European Union has dealt with the interpretation of the concept of a national judicial authority in several cases. First, it has held that the meaning and scope of the concept cannot be left to the assessment of each Member State, since the Union requires a uniform interpretation. It also stated that the term “judicial authority” should be understood to mean bodies traditionally falling outside the executive branch of government, distinct from administrative authorities, and involved in the administration of criminal justice.¹² In the relevant cases so far, the Court of Justice of the European Union has mainly examined whether the judicial authority is involved in the administration of justice and whether the guarantees of fundamental rights are respected when issuing European arrest warrant decisions. It also looked at the guarantees of independence for two national prosecutors' offices, in Germany and Lithuania.¹³

It should be stressed that Framework Decision 2002/584/JHA is part of the *sui generis* EU legal system, which is independent and supersedes the laws of the Member States, and is subject to a uniform interpretation by the Court of Justice of the European Union.¹⁴ The 1959 Convention, on the other hand, falls within the scope of public international law, and its interpretation is therefore subject to much more complex methods and must necessarily reflect the “will” of the States parties.¹⁵ On the whole, therefore, compared with EU law, the 1959 Convention allows States considerably greater freedom – within the limits it lays down, of course – to determine for themselves which body they recognise as a judicial authority.

3. The European Public Prosecutor's Office in the European area's relations for criminal cooperation

The European Public Prosecutor's Office has been operational as an autonomous body of the European Union from 1 June 2021. The European Public Prosecutor's Office is a supranational prosecuting body that is not part of the constitutional structure of a federal state or an international judicial mechanism. The main

11 Framework Decision 2002/584/JHA, Article 6.

12 ANGYAL, Zoltán: Az igazságügyi hatóság fogalma az Európai Bíróság legújabb ítélezési gyakorlatában. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019, 14(2/1 special issue), 11–20.

13 Ibid.

14 Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU), Article 267.

15 NAGY Károly: A nemzetközi szerződések hiteles értelmezése. *Acta Universitatis Szegediensis*, 1963, 10, 4, 1–33.

purpose of the European Public Prosecutor's Office is to provide effective protection by criminal law against fraud affecting the financial interests of the Union and certain related offences, in particular those of a cross-border nature and those affecting the whole of integration. The original idea, as previously laid down in the Treaty on the Functioning of the European Union, was that the Council of the European Union, composed of the representatives of the Member States, could decide unanimously, with the consent of the European Parliament, to transform Eurojust, the EU's agency for criminal judicial cooperation, into a European Public Prosecutor's Office.¹⁶ Due to several blocking Member States, the unanimous decision failed, leaving the use of the institution of enhanced cooperation in the field of justice and home affairs, which is available if at least nine Member States agree.¹⁷ The area thus created, often referred to as the European Prosecutor's Office zone ("EPPO zone"), currently consists of 22 EU Member States, with five EU Member States maintaining their decision not to join enhanced cooperation.

The European Public Prosecutor's Office is a body with decentralised structure.¹⁸ The centralised, supranational part of the structure is made up of the European Prosecutors based in Luxembourg (one per Member State, 22 European Prosecutors in total) and the European Chief Prosecutor. At the decentralised level, there are a varying number of European Delegated Prosecutors per Member State, who have the same powers as prosecutors in their own Member State and carry out their duties from their Member State of origin.¹⁹

The EU Regulation implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office²⁰ (hereinafter: EU Regulation 2017/1939), which is the basic regulation governing the European Public Prosecutor's Office, provides in a separate article for the relationship of the European Public Prosecutor's Office with the Member States of the Union that do not participate in enhanced cooperation.²¹ With these Member States, working arrangements may be concluded, which may focus on the exchange of strategic information, the secondment of liaison officers and the designation

16 Article 86 (1), TFEU.

17 Ibid.

18 Regulation 2017/1939 (EU), Article 8.

19 Regulation 2017/1939 (EU), Article 13.

20 Council Regulation (EU) 2017/1939 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office, 12 October 2017, Official Journal L 283.

21 Regulation 2017/1939 (EU), Article 105.

of contact points.²² Criminal justice cooperation with EU Member States not participating in enhanced cooperation is not examined here.

Due to the cross-border nature of the criminal offences falling within the jurisdiction of the European Public Prosecutor's Office, it cannot be excluded that third countries that are not EU Member States are also involved in the European Public Prosecutor's Office's investigations. The European Public Prosecutor's Office may establish and maintain cooperative relations with the authorities of third countries.²³ This relationship may also be based on a working arrangement.²⁴

EU Regulation 2017/1939 provides for three main types of cooperation relationship.

Firstly, the European Public Prosecutor's Office is bound by international agreements which the Union, as a legal person, has concluded or acceded to with one or more third countries in the fields within the European Public Prosecutor's Office's jurisdiction, in accordance with Article 218 of the Treaty on the Functioning of the European Union. In practice, these are bilateral or, in most cases, multilateral international agreements governing specific aspects of cooperation in criminal matters to which the Union or the European Public Prosecutor's Office itself is a party.²⁵

Secondly, if there is no agreement of which the Union or the European Public Prosecutor's Office is a party, but another multilateral international agreement permits and the third country concerned accepts it, Member States may recognise and notify the European Public Prosecutor's Office as the competent authority²⁶ for the implementation of multilateral international agreements on mutual assistance in criminal matters to which they are parties.²⁷ In addition, Member States may also notify the European Public Prosecutor's Office as the competent authority for the implementation of other international agreements on mutual assistance in criminal matters which they have concluded.²⁸ In the latter two cases, the agreements in question must be amended accordingly.

22 Regulation 2017/1939 (EU), Article 105, 1–2.

23 Regulation 2017/1939 (EU), Recital 108.

24 Regulation 2017/1939 (EU), Article 104.

25 Regulation 2017/1939 (EU), Article 104, 3.

26 In our view, the terminology of Regulation (EU) 2017/1939 is misleading, as the legislator uses the concept of competent authority, which overlaps with the concept of judicial authority, as regards the totality of the regulation and subject to a systematic interpretation of the law.

27 Regulation 2017/1939 (EU), Article 104, 4.

28 Ibid.

Thirdly, in the absence of the agreement mentioned in the first and the recognition referred to in the second place, the European Delegated Prosecutor conducting the procedure may approach the national prosecutor in his/her Member State to request criminal assistance from the authorities of a third country, the legal basis for which is thus an international agreement concluded by the Member State concerned or the applicable national law. The third solution is therefore a kind of bypass whereby the European Public Prosecutor's Office essentially seeks to use the national authorities to provide assistance. It is true that, in order to ensure transparency, the third way solution requires the European Delegated Prosecutor to inform the authorities of the third country and, where appropriate, to seek their consent to the use by the European Public Prosecutor's Office of evidence gathered in the framework of mutual assistance. The Regulation 2017/1939 requires that in all cases the third country must be duly informed that the European Public Prosecutor's Office is the final recipient of the reply to the request.²⁹ The role of the national prosecutor, who must intervene to issue a request for legal assistance, is of particular interest in the third case, especially in light of the fact that the European Delegated Prosecutor constituting the decentralised level of the European Public Prosecutor's Office, remains a member of his national authority throughout, thus occupying a double-hat position as a national prosecutor.³⁰ Nevertheless, since he is dealing with the same case and is acting in connection with the investigation of the European Public Prosecutor's Office (in his capacity as a European Delegated Prosecutor), he cannot himself submit a request for legal assistance in his capacity as a national prosecutor.

Finally, as a fourth solution, EU Regulation 2017/1939 also allows the European Public Prosecutor's Office to request criminal assistance from the authorities of a third country within the limits of its jurisdiction and the case in question, in the absence of the three previous options, by complying with the conditions that the authorities of the third country may impose on the use of the information they provide.³¹ In this case, however, the requested third country is under no obligation to provide the assistance and has the discretion to comply with the request.

29 Regulation 2017/1939 (EU), Article 104, 5.

30 Study of European Parliament, Directorate General for Internal Policies of the Union: *The European Public Prosecutor's Office: strategies for coping with complexity*, PE 621.806, 2019.

31 Regulation 2017/1939 (EU), Article 104, 5.

The scope of EU Regulation 2017/1939 cannot, by definition, extend to third countries, and the EU legislator cannot regulate whether a third country recognises the European Public Prosecutor's Office as a judicial authority for the implementation of an international treaty to which it is a party. A total of 43 States have acceded to the 1959 Convention, including the 22 EU Member States which are parties to the enhanced cooperation to establish the European Public Prosecutor's Office.³² In relations on criminal cooperation between the EU and third countries, the 1959 Convention is applied for the most part, in addition to the eventual bilateral agreements concluded. As has already been pointed out, it is a sovereign decision for the States to determine what they accept as a judicial authority under the 1959 Convention, although the Convention does not *de iure* exclude the possibility of recognising the European Public Prosecutor's Office as such. In contrast, EU law requires more. In the preamble to EU Regulation 2017/1939, the legislator lays down a general obligation, derived from the principle of loyal cooperation between Member States,³³ to facilitate the performance of the European Public Prosecutor's Office's tasks. It is an obligation for Member States to recognise and notify the European Public Prosecutor's Office as a competent authority, if the relevant multilateral agreement so allows and if the third country concerned agrees to it. The Member States may also notify the EPPO as a competent authority for the purpose of the implementation of other international agreements on legal assistance in criminal matters concluded by them, including by way of an amendment to those agreements. The legislator also foresees here additional rights to be granted to the European Public Prosecutor's Office, namely that the European Public Prosecutor's Office should also be able to rely on reciprocity or international comity vis à-vis the authorities of third countries.³⁴

Of the 22 Member States participating in the enhanced cooperation to establish the European Public Prosecutor's Office, 16 have already recognised the European Public Prosecutor's Office as a judicial authority, issuing a declaration stating that the European Public Prosecutor's Office is considered a judicial authority for the purposes of implementing the 1959 Convention. The declarations made by the 16 Member States are identical in form and substance. The practical consequence of the declarations of recognition

32 <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty-num=030>. (6 December 2022)

33 Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) Article 4, 3.

34 Regulation 2017/1939 (EU), Recital 109.

is that the Member State which has made the recognition, accepts the European Public Prosecutor's Office as a body which is entitled *suo iure* to issue a request to the State party to the 1959 Convention (the requested State).³⁵ This in itself would be insufficient, which is why, in fact, the Member States have undertaken to do more, for which we will examine a specific declaration. Romania has made a declaration of recognition on 1 April 2021,³⁶ in which, among other things, it establishes an irrebuttable presumption ("*shall be deemed...*") that the European Public Prosecutor's Office is a judicial authority both in respect of requests for criminal assistance that may be issued under the 1959 Convention and in respect of information to be provided in response to a request from another Contracting Party to the 1959 Convention. It is clear that a state can only make such recognition for itself, although the fact that a state includes the European Public Prosecutor's Office among its judicial authorities does not guarantee that it will accept it as a requesting party. Therefore, as it is clear from Romania's declaration, the State is making a bilateral recognition, i.e., it is not only declaring that it recognises the European Public Prosecutor's Office as the authority issuing (requesting) legal assistance, but also that it directly entitles the European Public Prosecutor's Office to respond to a request for legal assistance from another State. Romania also adds a further explanation to its declaration, detailing the legal effects of the above-mentioned acknowledgements, namely that where the 1959 Convention refers to a requesting or requested party and such a request is made by or addressed to the European Public Prosecutor's Office, it should be understood as referring to the Member State of the European Delegated Prosecutor whose jurisdiction has been established on the basis of EU Regulation 2017/1939.³⁷

The European Public Prosecutor's Office is an autonomous legal person and, as an independent body of the EU, is not subject to the recognition of any State in its operation, so it can also apply to a State party to the 1959 Convention which has not made a similar declaration of recognition, even in its own right, which the legislator expressly allows it to do in EU Regulation 2017/1939 (see above). However, it can only do so without reference to the 1959 Convention

35 LEW, Darryl: *The Framework for Cooperation between the European Public Prosecutor's Office and Non-EU Third Countries*. <https://www.whitecase.com/insight-alert/framework-cooperation-between-european-public-prosecutors-office-and-non-eu-third>. (6 December 2022)

36 <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=030&codeNature=0>. (6 December 2022)

37 Ibid.

as a legal basis, which entails the risk that no legal norm guarantees that the requested State must comply with the request for legal assistance.³⁸

In the following section, we will look specifically at criminal cooperation with the European Public Prosecutor's Office in relation to the Swiss Confederation (hereinafter Switzerland). In addition to the bilateral agreements, from the international law aspect, the starting point in matters requiring mutual assistance in criminal matters between Switzerland and the Member States of the Union is the 1959 Convention.

4. The relationship between the European Public Prosecutor's Office and Switzerland in terms of criminal cooperation

The conclusions of a leader of the Swiss Federal Department of Justice (*Office fédéral de la justice*) presented on 5 May 2021 at the Council of Europe conference on strengthening international cooperation in criminal matters have been widely resonated in professional circles. In essence, the leader's argument is that Switzerland limits the provision of mutual legal assistance in criminal matters to cooperation with States and that, since the Union is not a State, it is not possible to provide assistance to the European Public Prosecutor's Office. In order to cooperate with the European Public Prosecutor's Office, Switzerland would be open to assisting the Council of Europe in the development of a new legal instrument, which could be based on the 1959 Convention.³⁹ Switzerland's position is discussed in more detail in this section.

Switzerland has been a member of the Council of Europe since 1963,⁴⁰ and acceded to the 1959 Convention in 1965, and following its ratification, it has been in force in the country since 1967.⁴¹

In December 1985, and subsequently in a declaration issued in 2002, Switzerland defined which bodies it considers to be judicial authorities for the purposes of the 1959 Convention. Switzerland has declared as judicial authorities (1) the tribunals, their courts, chambers and departments; (2) the organisation of the Swiss Attorney General (*Ministère public de la Confédération*); (3) the Federal Department of Justice; and (4) the authorities

38 LEW, Darryl et al.

39 SAGER, Christian: The Swiss Perspective at an online conference, <https://rm.coe.int/presentation-c-sager-switzerland-eppo-conference-on-mla/1680a29a94> (7 December 2022)

40 <https://www.coe.int/en/web/portal/switzerland> (6 December 2022)

41 Chart of signatures op. cit.

empowered under cantonal or federal law to investigate criminal matters, to issue arrest warrants or summonses and to take decisions in affairs related to criminal proceedings.⁴²

We agree with Switzerland's legal assessment, expressed at the above-mentioned conference, that in the public international law sense, the Union is a legal entity separate from its Member States, on the basis of the express recognition in Article 47 of the Treaty on European Union, which makes the Union an independent legal entity in its own right,⁴³ just like the European Public Prosecutor's Office, which, as an organ of the Union, is also separate from the Member States.⁴⁴ Switzerland maintains a bilateral relationship with the Union based on public international law, which is also true in the area of international criminal cooperation, in which it considers the Union to be equivalent to any other sovereign state.⁴⁵

The expert will then meticulously go through the solutions offered by EU Regulation 2017/1939 for the cooperation of the European Public Prosecutor's Office with third countries (see above).

In the first case, i.e., where cooperation is based on an international agreement to which the EU is a party, the expert states that there is currently no such agreement between Switzerland and the EU. Switzerland participates in criminal cooperation primarily within the framework of the Council of Europe and secondarily on the basis of bilateral agreements with certain Member States. In addition, for example the Schengen Association Agreement⁴⁶ also contains relevant provisions, but this neither creates any legal obligation between Switzerland and the Union, as the Schengen Agreement was at the time of its conclusion part of the third, intergovernmental pillar of the Union's pillar structure established by the Maastricht Treaty and was therefore not concluded with the Union as an entity of its own right.⁴⁷

In the second case – namely where the existing multilateral international agreement allows, and the third country concerned agrees that Member States recognise the European Public Prosecutor's Office as the competent authority for the implementation of the international agreement – the expert

42 Reservations and Declarations op. cit.

43 Article 47, TUE.

44 Sager op. cit. 2.

45 Sager op. cit. 4.

46 Agreement between the European Union, the European Community and the Swiss Confederation on the Swiss Confederation's association with the implementation, application and development of the Schengen acquis, OJ L 53, 27 February 2008, 52.

47 SAGER op. cit. 4.

examined two possibilities. The first is the direct recognition of the European Public Prosecutor's Office as a judicial authority. In this context, he concludes that the European Public Prosecutor's Office could only be recognised as a judicial authority under Article 24 of the 1959 Convention if the Union itself were a party to the Convention. It is argued that it cannot be inferred from the relevant provision of EU Regulation 2017/1939 that any party to a given international treaty (in this case, the 1959 Convention) could, by a unilateral act, recognise the prosecuting body of another legal entity as a judicial authority. In a previous interpretation of the law, the Directorate of Legal Advice and Public International Law of the Council of Europe concluded that the Union is to be regarded as the successor in title to the Member States, thus the rights and obligations of the Member States under the 1959 Convention also apply to the bodies of the Union. Switzerland rejects this interpretation and considers that if a Council of Europe State recognises the European Public Prosecutor's Office as a judicial authority under Article 24 of the 1959 Convention, this is in fact an act of recognition of the public prosecutor's office of a non-Contracting Party to the 1959 Convention, which is not legally possible under the Convention, given that the European Public Prosecutor's Office is an organ of the Union and not of the Member States of the Union, and therefore not accepted by Switzerland.⁴⁸ Another option examined in the second case is to supplement the 1959 Convention so as to explicitly allow for the recognition of the European Public Prosecutor's Office as a judicial authority, or to create a completely new legal instrument within the Council of Europe, which would specifically open the way for cooperation between the parties to the 1959 Convention and the European Public Prosecutor's Office. In their view, it is risky to supplement the 1959 Convention in such a way as to grant rights to the European Public Prosecutor's Office without the Union itself acceding to it, but they see the creation of a new legal instrument as a potential solution and would strongly support the latter. Of course, accession to such a new legal instrument would be a sovereign decision for each prospective State Party, as would the negotiation of the precise content of the new instrument.⁴⁹

Concerning the third option, where the European Delegated Prosecutor makes use of another national prosecutor of his Member State when requesting legal assistance, Switzerland opposes the concept of dual status of the European Delegated Prosecutor in the context of the application of

48 Ibid.

49 SAGER *op. cit.* 5.

international mutual legal assistance in criminal matters. In its view, the beneficiary of mutual legal assistance cannot be an actor who is not a party to the legal instrument which constitutes the legal basis for the issuance of the assistance. Although the European Delegated Prosecutor may enjoy different rights under the procedural laws of the Member States, this should not have an external effect on the relationship between the European Public Prosecutor's Office and a third country, especially since from the third country's perspective the European Delegated Prosecutor remains a prosecutor of the EU. This argument goes back to what was said above, i.e. that the EU is not the same as its Member States. In addition, further, more technical criticisms are made, in particular with regard to the normative clarity of the relevant provisions of EU Regulation 2017/1939. They would be concerned about the situation where, after the European Delegated Prosecutor has to inform the third country that he is in fact behind the request for mutual legal assistance through the national prosecutor of his Member State, the third country is aware that the requesting Member State is in fact forwarding the requested information or evidence to another legal entity and nevertheless complies with the mutual legal assistance, which is simply incompatible with most national rules on international criminal cooperation.⁵⁰

5. Conclusions

In addition to emphasising the role of the Council of Europe in international cooperation in criminal matters and presenting the elements of mutual legal assistance relevant to our study, we have also dealt in detail with the relationship between the European Public Prosecutor's Office and the 1959 Convention, the latter based on an assessment of Switzerland. Switzerland's legal argument is one-sided and could even be the subject of a deeper professional debate as to its correctness. Nevertheless, this does not alter the fact that it is ultimately up to the sovereign decision of the States Parties to the 1959 Convention, which is based on public international law, to determine the judicial authority and thus to decide with whom they will cooperate in the execution of legal assistance. It is a well-known fact that Switzerland is one of the world's financial centres, home to many financial services providers and companies. The offences falling within the remit of the European Public Prosecutor's Office fall within the category of economic crime. As things stand at present, direct criminal cooperation between the European Public

50 SAGER op. cit. 6.

Prosecutor's Office and Switzerland cannot be established for conceptual reasons. In particular, EU Regulation 2017/1939 failed to take due account of the realities of international criminal cooperation when regulating the European Public Prosecutor's Office's relations with third countries. Although the EU legislation (seemingly consistent, but after a detailed analysis affected by several deficiencies) is inadequate to clearly regulate the relationship of criminal cooperation with third countries, an urgent amendment of the Regulation is justified, but not sufficient in itself.

The legal situation examined above demonstrates that international conventions based on public international law may need to be reopened if the Union, as a separate legal entity, wishes to have third countries establish a direct criminal cooperation relationship with the European Public Prosecutor's Office. This is a problem not only in the area of mutual legal assistance in criminal matters, but also in the much riskier area of human rights. Some authors have analysed the possibility that Member States being parties to the European Convention on Human Rights,⁵¹ which have no real influence on the functioning of the European Public Prosecutor's Office, may nevertheless be held liable for violations of fundamental rights which do not formally apply to the European Public Prosecutor's Office itself, since the Union itself is not a party to the European Convention on Human Rights.⁵² However, an analysis of this last point should be the subject for a separate study.

Following the finalisation of the manuscript of this study, on 21 December 2022, the Federal Council of Switzerland (Bundesrat) announced the extension of the current intergovernmental cooperation in criminal matters to the European Public Prosecutor's Office by decree, which will enter into force on 15 February 2023. This is provided for in the law on criminal cooperation, which allows the Federal Council to extend cooperation to international judicial fora and police organisations, provided certain conditions are met.⁵³

51 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, signed in Rome on 4 November 1950 and its eight additional protocols.

52 CALLEWAERT, Johan: No Case to Answer for the European Public Prosecutor Under the European Convention on Human Rights? Considerations on Convention Liability for Actions of the European Public Prosecutor's Office, *Europe des Droits & Libertés*, 2021, 1 (3), 20–35.

53 <https://www.admin.ch/gov/de/start/dokumentation/medienmitteilungen.msg-id-92319.html> (5 January 2023)

IT DOESN'T ONLY HURT THE BODY

Legal protection against non-physical domestic violence in Hungary

RENÁTA GARAI

researcher (National Institute of Criminology)

MÁTÉ JENŐ KISS

PhD student (Eötvös Loránd University)

Abstract

Psychological abuse is usually the first manifestation of violence to appear and it is often at least as difficult for victims to endure and process as physical abuse. In this article, the authors attempt to present the means by which Hungarian law, primarily criminal law, takes up the fight against non-physical abuse as a part of domestic violence and the possible directions of legal development in this respect. In this field, they analyze the independent criminal offense of domestic violence and the related social attitudes and introduce the legal instrument of the restraining order. Finally, the authors formulate proposals in order to increase the effectiveness of the state's fight against domestic violence.

Keywords: domestic abuse, non-physical abuse, domestic violence, restraining order

AMIKOR NEM CSAK A TEST SÉRÜL

A családon belüli érzelmi bántalmazás elleni jogvédelmi eszközök Magyarországon

Absztrakt

Az érzelmi bántalmazás a családon belüli erőszak általában elsőként jelentkező megnyilvánulása, mely gyakran nehezebben elviselhető az áldozatok számára, mint a fizikai bántalmazás. A szerzők bemutatják, a magyar jog, elsősorban a büntetőjog milyen eszközökkel veszi fel a harcot a családban jelentkező lelki terrorttal szemben és melyek a jogfejlődés lehetséges irányai. Ebben a körben elemzik a kapcsolati erőszak önálló büntetőjogi tényállását és az azzal

kapcsolatos jogalkalmazói és társadalmi attitűdöket, bemutatják a távoltartás intézményét és javaslatokat fogalmaznak meg a családon belüli erőszakkal szemben folytatott állami küzdelem hatékonyságának fokozása érdekében.

Kulcsszavak: családon belüli erőszak, érzelmi bántalmazás, kapcsolati erőszak, távoltartás

1. Introduction: non-physical abuse

Scholars say, the evolution of domestic violence or abuse in the family can be described as a gradual process the beginning of which is often imperceptible. Psychological abuse is usually the first manifestation of violence to appear. The beginning of emotional abuse is the isolation of the victim from family, friends and other people that would otherwise be available for help in need. Isolation is an indispensable means of exercising control which is the ultimate goal of the abuser.¹ The first slap usually only takes place when the victim has already been isolated from his family and friends to a certain extent.

Qualitative research has shown, psychological abuse is at least as difficult for victims to endure² and process as physical abuse.³ Constant embarrassment, insult, mocking and criticism of the victim are all manifestations of mental and verbal abuse, as well as excessive jealousy. It is important to see that the abuser intentionally creates negative feelings in the victim with his words and behaviors, we cannot speak of unintentionally hurting the other person.⁴ Psychological abuse includes ruining the victim's social relations, making the victim's work impossible, constant manipulation, openly having an affair during the existence of the relationship, or harassment after its termination. It is important to mention the serious threats and the fear-inducing constant uncertainty, which is equivalent to torture.⁵ Since, based on the above, psychological abuse begins with isolation, the victims – who otherwise could stand up for themselves and leave the relationship – are so vulnerable after the breakdown of their social relationships that they can often only turn to their abusers in the feeling of helplessness.

1 MORVAI, Krisztina: *Terror a családban*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2003, 33–34.

2 MORVAI op. cit. 33.

3 BERRY, Dawn Bradley: *The Domestic Violence Sourcebook: Everything You Need to Know*. Los Angeles (USA), Loell House, 1998, 2.

4 HARMAT, László: Társam a tárgyam – Érzelmi bántalmazás a párkapcsolatban. *HVG Pszichológia*, 2022/3, 36–38.

5 MORVAI op. cit. 33–34.

In this article, the authors attempt to present the means by which Hungarian law, primarily criminal law, takes up the fight against non-physical abuse as a part of domestic violence and the possible directions of legal development in this respect.

2. Domestic violence as an independent criminal offense of the Criminal Code

Domestic violence and, as part of it, non-physical abuse have been in the center of attention recently. This was no different in Hungary. Since the new Criminal Code has entered into force a decade ago, on 1 July 2013, there has been an independent criminal offense called „domestic violence”. Previously, acts falling within the conceptual scope of domestic violence were classified as other criminal offenses such as battery⁶ or abuse of a minor.⁷ Since summer 2013, Section 212/A of the Criminal Code provides as follows:

“(1) Any person who, on a regular basis:

a) seriously violates human dignity or is engaged in any degrading and violent conduct,

b) misappropriates or conceals any assets from conjugal or common property, and thus causing serious deprivation,

against the parent of their child, or against a family member, former spouse or domestic partner living in the same household or dwelling at the time of commission or previously, against their guardian or person under guardianship is guilty of a misdemeanor punishable by imprisonment not exceeding two years, insofar as the act did not result in a more serious criminal offense.

(2) Any person who commits:

a) battery under Subsection (2) of Section 164 or slander under Subsection (2) of Section 227 against a person defined in Subsection (1) is guilty of a felony punishable by imprisonment not exceeding three years;

b) battery under Subsections (3) and (4) of Section 164, or violation of personal freedom or duress under Subsection (1) of Section 194 against a person defined in Subsection (1) is guilty of a felony punishable by imprisonment between one to five years.

(3) Banishment may also be imposed against persons found guilty of domestic violence.

(4) The perpetrator of the criminal offense defined in Subsection (1) shall only be prosecuted upon private motion.”

6 Section 164. of the Act C of 2012 on the Criminal Code.

7 Section 208. of the Act C of 2012 on the Criminal Code.

2.1. *Non-physical abuse in the spotlight of criminal law*

As we can see, the independent offense doesn't only sanction physical abuse, in fact psychological abuse is in the spotlight, too. Behaviors that do not reach the level of physical abuse qualify according to paragraph (1). The victim of the offense can be:

- the parent of their child
- a consanguineous relative (parent, grandparent, great-grandparent/child, grandchild, great-grandchild)
- the spouse or partner of a consanguineous relative (daughter-in-law, son-in-law, etc.)
- the adoptive parent and foster parent (including the stepparent living together),
- the adopted and foster children (including stepchildren living together)
- the sibling
- the sibling's spouse or partner (brother-in-law, sister-in-law)
- the spouse, partner, registered partner
- the ex-spouse, ex-partner
- a direct relative of the spouse or partner (mother-in-law, father-in-law, spouse/partner's child, grandchild, etc.)
- sibling of your spouse or partner (brother-in-law, sister-in-law)
- the guardian, custodian, guardian, guardian, provided that the perpetrator and the victim are or have been living in the same household or dwelling at the time of commission or previously. The requirement of cohabitation doesn't apply to the parent of the perpetrator's child.

As a matter of principle, it should be established that non-physical abusive actions covered by paragraph (1) of Section 212/A can only be prosecuted upon the initiation of the victim and insofar as the act did not result in a more serious criminal offense. In case of any physical action, however, the offense is classified according to paragraph (2), the proceedings have to be conducted *ex officio*.

Point a) of paragraph (1) aims to sanction psychological abuse and verbal attacks. These humiliating behaviors and actions do not reach the level of bodily harm, but seriously violate human dignity (the most important fundamental right). Point b) of paragraph (1) is sanctioning financial abuse in the course of domestic violence. It is therefore out of question that physical abuse cannot be covered by paragraph (1).

The offense described in point a) is completed by the non-physical abusive action mentioned above, however, point b) already evaluates the result of the offense: for completion here, it is also necessary that the victim suffers destitution as a result of the offender's action. In the lack of a result, the perpetrator can only be held accountable for an attempt.⁸ Speaking of point b), since there is a result, according to the logics of Hungarian criminal law, there also has to be causality, i.e. a cause-and-effect relationship between the action and its result. We can speak of destitution if, as a result of taking away their assets, the victim suffers from a lack of goods necessary to satisfy the basic needs of life (e.g. food, clothing, personal hygiene, accommodation). If, for any reason, the required result does not occur, an attempt of the offense must be established.⁹ The object of the offense of point b) is the material assets belonging to the joint management or joint property of the offender and the victim, including personal belongings and real estate, as well as rights and obligations with a value; the action set out in point b) is taking away these assets.

In relation to paragraph (1), violent behavior cannot be abuse that causes bodily harm (or attempts to do so), and it also cannot be an act to defame someone by physical assault, because in any case the action reaches the level of physical abuse, it is already classified according to paragraph (2). Thus, the violent behavior contained in paragraph (1) is practically limited to using force against objects, and in this case it will only be assessed according to paragraph (1) if it is of a seriously offensive and humiliating nature (we can think of smashing a plate or glass on the ground, overturning chairs).¹⁰ There is no attempt of the offence set out in paragraph (1), because violent behavior includes the attempt to use force against objects or the threat of it, and that already makes the offense completed.¹¹

Child, grandchild, sibling, parent, grandparent... Apparently, there are several potential victims who, as relatives, are all loved ones of each other.

8 LAJTÁR, István: *A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények*. In: POLT Péter (ed.): *Új Btk. Kommentár* (IV. kötet: Különös rész). Budapest, Nemzeti Közszerzési és Tankönyv Kiadó, 2013, 80.

9 *Complex Jogtár/Adatbázisok/KJK-Kommentárok, modulok/Büntetőjog/*. Kommentár a Büntető Törvénykönyv (2012)/Btk. 212/A §-ához.

10 This would qualify as slander (Section 227 of the Criminal Code), but it is „consumed” by domestic violence (Section 212/A) which means these actions are assessed as part of domestic violence. KARSAI, Krisztina (ed.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*. Budapest, Complex Kiadó, 2013, 445.

11 KARSAI op. cit. 445.

In theory. It is not allowed to abuse others mentally or physically, but even more so not our family members. Behavior that seriously violates human dignity, that is humiliating and violent, or taking away of material assets belonging to the scope of joint management, does not hurt the body, but it is often more unbearable than hitting someone. Since 1 July 2013, criminal law provides a new form of protection against such actions committed among family members and people who are in the relations listed above. The new form of protection is the offense of domestic violence as set out in Section 212/A of the Criminal Code.

2.2. Social and official attitudes concerning the decade-old offense

The independent criminal offense of domestic violence set out in Section 212/A of the Criminal Code is still relatively new, we are at the beginning of the road in terms of public awareness, but it seems that there is still room for improvement in the field of the awareness of the authorities, too. We can be sure that if the existence of this independent criminal offense were to spread more widely, it would increase the willingness to report it, and thus, by definition, it would also reduce latency, or at least contribute to it to a large extent. Most citizens – including the victims and the perpetrators – do not even know that such an offense exists (or if they do know, they only have superficial information about it), and that the frameworks of prosecution have recently fundamentally changed in this area. In many cases, the authorities continue to try to distance themselves from family quarrels, and the dissuading of the victims from reporting is still present to some extent: it is often said by officers that domestic violence cannot be proven anyway, or that it is unnecessary because there is a possibility of reconciliation.

3. Further possibilities of protection against (non-physical) domestic violence

As mentioned above, many people can be the victims of the offense of domestic violence set out in Section 212/A of the Criminal Code, it is thus a misconception that only the abuse of the spouse/partner is sanctioned). It is, however, important to see the *ultima ratio* nature of criminal law. It means that, besides criminal law, law has to fight domestic violence on multiple fields at the same time and we cannot lose our faith in the fact that domestic violence can be prevented, and the sanctioning of psychological or physical abuse that has already occurred cannot be neglected.

3.1. Preliminary restraining order

Family disputes usually do not start with criminal proceedings, that is typically the end result. In order to protect the rights of every person to life, physical integrity and dignity, in accordance with international conventions and the Fundamental Law of Hungary, in 2009, the Parliament created an Act on preliminary restraining orders in order to curb domestic violence.¹² The restraining order set out in the Act is „preliminary” because it is applicable regardless whether criminal proceedings have been initiated upon the violence and thus it often precedes the criminal proceedings in time. According to the Act, domestic violence is defined as an activity or omission of the abuser, which seriously and directly endangers the dignity, the life, the right to sexual self-determination, as well as the physical and mental health of the victim. Thus, psychological abuse, too, qualifies as domestic violence when applying this Act.

Chapter to II of the Act indicates the institutional system for the prevention of domestic violence, it imposes an obligation to report on the authorities, and also regulates the disciplinary responsibility for failure to do so. Health service providers,¹³ personal care providers,¹⁴ public education institutions,¹⁵ the guardianship authority, the police, the prosecutor's office, the court, the probation service officers, organizations that perform victim protection, refugee stations and associations as well as foundations all perform related tasks as part of their basic activities defined by law. Anyone can report if they perceive a danger of violence between relatives, but these institutions and persons are obliged to do so. Employees of the organizations mentioned above who do not comply with their reporting and cooperation obligations face disciplinary actions.¹⁶

It is an undoubted fact that restraining orders can only provide a temporary solution for the victims, and in our opinion, only the cooperation and coordinated work of the authorities can bring a long-term and reassuring result.

12 Act LXXII of 2009 on restraining orders applicable in case of violence among relatives.

13 Especially the midwifery service, general practitioners, and pediatricians.

14 Especially the family support service, child welfare service, temporary home for children or families.

15 Especially educational institutions.

16 There are many criticisms of the effectiveness of restraining orders, most of which are not unfounded: the lack of institutional background necessary for its implementation, the repeated abuses after or even during the period of the orders, the chance for revenge, retaliation, etc. provide a basis for criticism.

Thus, these orders can only be seen as „quick aid”,¹⁷ but they are definitely capable to reduce contact with the abuser to zero. This can be especially important in the case of small children, because this means that the person who abused them in any way and to any extent cannot get into contact with them for a certain period of time, and it can bring tranquility, even if only temporarily. Regardless of this option, the final solution must be urgently considered: moving away, removing a child from an abusive environment, effectively prosecuting the perpetrator, etc.

3.2. *Specialization*

Departments specializing in crimes committed against relatives are to be found in very few authorities at the national level, even though, in the opinion of legal practitioners, this would be especially necessary, because cases related to domestic violence are a group of cases that is based on complex and unique judgments that require highly specialized expertise. It is therefore regrettable that while e.g. a department of economic affairs exists in several authorities, a department related to domestic violence does not exist at all. „Professionals acting on behalf of the investigative authority, prosecutor’s office, and court must have special knowledge on the subject. They should know, understand, and feel the nature of violence committed among relatives, and it would be expected.”¹⁸ The importance of training and education cannot be emphasized enough, but it is beyond the power of court workers and other legal practitioners: they would like to participate in special trainings, conferences, trainings, and professional meetings, but they can only do so if these are organized and made available to them.

3.3. *Possible solutions, protective measures*

Hereby we mention a few important insights from legal practitioners:

- a) Broad dissemination of the results of research conducted in this subject in the press and other media would contribute to the solution of the problems in question.
- b) Training of the participants of the criminal proceedings (investigating officers, prosecutors, judges), increasing their social sensitivity would

17 DOMOKOS, Andrea (ed.): *A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2017, 22., 84.

18 DOMOKOS op. cit. 89.

improve the situation, but it would be essential to increase the efficiency of cooperation and communication between social support authorities, guardianship authorities, bodies of criminal jurisdiction and families. It would also be of advantage in terms of providing evidence: it would make proving domestic violence easier.

- c) It would help a lot to develop the victims' awareness (the victim is a victim and did not „deserve“ to be humiliated). Victims should be made aware of what legal options they have and they should actually receive the help and assistance they need (this is often lacking in practice), it means more emphasis should be placed on the protection of victims, because this is the only way they can feel safe during the proceedings.
- d) Speaking about what could contribute to solving the problem, we have to mention the more effective crime prevention, the immediate correction of unprofessional measures, the issuing of instructions and guidelines, the enhancement of the trust of the abused, the involvement of a psychologist (who not only prepares his opinion, but also provides real help in the procedure in overcoming the inhibitions and feelings of shame of the abused), and not least the speeding up of the criminal proceedings.
- e) In cases of domestic violence, authorities have to obtain indirect evidence. Humiliation and abuse at homes typically takes place without witnesses, the perpetrators try to take advantage of this, but according to many final judgments, in many cases without any success: there are splendid examples of final convictions of the defendants, who have been denied the abuse in the course of the proceedings.
- f) We can fight domestic violence not only by means of criminal law: those involved need practical assistance, so prescribing rules of conduct, therapies, and other treatments is appropriate. Dealing with aggression can be learned, so the family member who has gone astray should be given help in this respect: real, effective, meaningful and accessible help. The occurrence of such acts can be better suppressed by means other than criminal law. Parenting and education can teach children to respect each other and refrain from violence, which can thereby become part of our culture. The development of the social security system can help the victim to escape from the relationship that has become abusive, and this can prevent the commission of a future crime, its repetition or its becoming more serious.
- g) The financial dependence of women in some relationships is an obviously existing problem, so the goal should definitely be for the authorities to be able to provide actual and meaningful help to the family (therefore, it would

be necessary to reconsider the rules of other areas of law, to provide medical, health and psychological care to the to perpetrators). Perpetrators are usually not aware of their eventual psychological illness, they do not take their medication even if they should, thereby making it difficult and sometimes even impossible to live together, which generates further abuse.

We could list for a long time the characteristics of the cycle of violence¹⁹ as well as physical and mental abuse, which, unfortunately, seems to have escalated into a society-wide phenomenon. That is why, to counterbalance this, the new criminal offence of the 2012 Criminal Code has been introduced, and that is why the legislator considered it important to sanction the psychological oppression preceding physical abuse. Our most important task is to further develop the protective measures, which must be implemented at all costs, with all our strength. Perhaps it is not naivety to believe in the long-term success and effectiveness of these measures. We believe that with the help of social awareness, attitude-shaping campaigns, education, trainings for officers we can slowly understand that aggression is not a solution. Violent behavior is not a form of showing love, so if the victims experiences this, they should leave the abusive environment as soon as possible, with the help of the authorities.

4. Closing remarks

Based on the examined documents of the criminal procedures that have been conducted upon the new offense of domestic violence, it can be established as a fact that a slap is unfortunately followed by more soon enough. Sometimes for one reason, sometimes for another. No one is a rag doll or a sexual toy to be used at the pleasure of the other party. Partnership and good faith, as well as mutual respect and honesty apply to all family relationships and also sexuality. Everyone must take responsibility for their actions, from which there can be no excuse referring to the effect of drugs or alcohol, moreover, in the consequent court practice, all these are aggravating circumstances. Even in an alcohol-influenced state of mind, perpetrators bear full responsibility for their actions. The government has to act quickly because domestic abuse tends to intensify rather than disappear, since the victim, who has already been methodically tortured and deprived of self-confidence, is always „at hand”.²⁰

19 WIDOM, Cathy Spatz: The Cycle of Violence. *Science*, 1989/244, 160.

20 Ökumenikus Segélyszervezet: Vedd észre, ha valami nincs rendben! <https://www.segelyszervezet.hu/hu/veddeszrekampany> (30. 11. 2018)

Tanulmányok

SZINDIKÁTUSI SZERZŐDÉSEK A CSALÁDI VÁLLALKOZÁSOKNÁL

ARATÓ BALÁZS
egyetemi docens (KRE ÁJK)

Absztrakt

Nyugat-Európában nem ritkák az olyan szindikátus szerződések, amelyek legfőbb célja a vállalkozásbirodalom, a családi holding vagy konszern működésének összehangolása a családi alkotmány rendelkezéseinek fényében. A családi vállalkozások sok esetben azzal a céllal készítik a szindikátusi szerződést, hogy a felhalmozott vagyon egy bizonyos részét elkülönítsék és minden körülmények között megóvják az üzleti kockázatoktól, megteremtve ezzel a család időtálló létalapját, egyfajta vésztartalékát. Jellemző továbbá a jellegmegóvás érdekében az üzletrész kívülálló személy részére történő átruházásának szindikátusi szerződésben írt kizárása vagy korlátozása, hiszen alapvető érdek fűződik az üzletrészek családi kézben maradásához.

A családi vállalkozások jellemzően határozatlan időre jönnek létre, így a hozzájuk kapcsolódó szindikátusi szerződések - erre vonatkozó külön szabályozás hiányában - elvileg felmondhatók, e jog gyakorlása azonban súlyosan veszélyeztetné a család és a cég érdekeit.

Kulcsszavak: családi alkotmány, jogi kötőerő, családi vállalkozás jellegmegóvása, szindikátusi szerződés megszüntetése, szindikátusi szerződésben kiköthető szankciók

SYNDICATE CONTRACTS IN FAMILY BUSINESSES

Abstract

In Western Europe, syndicate contracts are not uncommon, the main purpose of which is to coordinate the operation of the business empire, the family holding or the group in the light of the provisions of the family constitution. In many cases, family businesses draw up a syndicate contract with the aim of segregating a certain part of the accumulated assets and protecting them from business risks in all circumstances, thus creating a lasting family

livelihood, a kind of emergency reserve. It is also typical to exclude or limit the transfer of the share to a third party in the syndicate contract in order to preserve the character of the family business, since there is a fundamental interest in keeping the shares in the family.

Family businesses are typically set up for an indefinite period of time, so that the syndicate contracts relating to them can in principle be terminated in the absence of specific rules, but exercising this right would seriously jeopardise the interests of the family and the company.

Keywords: family constitution, legal binding force, preservation of the family business, termination of a syndicate contract, penalties in a syndicate contract

1. A szindikátusi szerződés sajátos szerepe a családi vállalkozásoknál

Van-e létjogosultsága a szindikátusi szerződéseknek a családi vállalkozásoknál? Teszik fel sokan a kérdést, hiszen ezzel a speciális szerződéstípussal sokkal inkább startup-vállalkozásoknál találkozhatunk. A közgondolkodásban – még jogászok körében is – tartja magát a nézet, hogy a szindikátusi szerződés egy üzleti angyal, vagy kockázati tőkebefektető által kikényszerített dokumentum, amelyet a befektető pénzügyi érdekeinek védelmében kénytelen az ötlettulajdonos elfogadni. Vajon milyen szerepe lehet egy szindikátusi szerződésnek a családi vállalkozásoknál, ahol – a közgondolkodás szerint – a szoros érzelmi kötelék helyettesíti a bonyolult jogi dokumentumokat?

Nyugat-Európában nem ritkák az olyan szindikátus szerződések, amelyek legfőbb célja a vállalkozásbirodalom, a családi holding vagy konszern működésének összehangolása a családi alkotmány rendelkezéseinek fényében.¹ Ilyenkor azért is előnyös megoldás a szindikátusi szerződés, mert különösebb formai kötöttség nélkül sokféle jogalany megállapodására ad lehetőséget. Arra is látható példa, hogy a család tagjai és a családi vállalkozás üzletrésztulajdonosai vagy részvényesei – a vállalatok részvételével – abból a célból írnak alá szindikátusi szerződést, hogy a vagyon egy bizonyos részét elkülönítsék és minden körülmények között megóvják az üzleti kockázatoktól, megteremtve ezzel a család időtálló létalapját, egyfajta vésztartalékát.

1 A nyugat-európai szakirodalom ezt nevezi a szindikátusi szerződés összetartó vagy kapcsolófunkciónak. Lásd például KALSS, Susanne – PROBST, Stephan: *Familienunternehmen, Gesellschafts- und Zivilrechtliche Fragen*. Wien, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2013, 71. (Az itt szereplő fogalom: Spangen- oder Klammerfunktion des Syndikatsvertrags.)

A családi szindikátusi szerződések jellemző szabályozási területe a részesedésszerzés, az üzletrész-átruházás, a cégen belüli döntéshozatal, a legfőbb szerv előtti beszámolási és számadási kötelezettség, a vezető tisztségviselő visszahívásának korlátozása, a nyereségrészesedés és osztalékfizetés, a generációváltás, továbbá a segítségre szoruló családtagok támogatásának mértéke és módja. Mindemellett gyakoriak az összeférhetlenségi szabályok is, amelyek jellemzően azt írják elő, hogy a szindikátus tagjai kötelesek bizonyos magatartásoktól és a családi vállalkozás érdekeit veszélyeztető tevékenységek gyakorlásától tartózkodni. Az üzletrészek elaprózódásának megakadályozását célzó szabályok ugyancsak tipikus elemei a nyugat-európai családi vállalkozások szindikátusi szerződéseinek. Végül megemlítenédők a társaságon belüli információáramlásra vonatkozó rendelkezések is, amelyek ugyancsak tipikus tartalmát képezik a nyugat-európai családi vállalkozások működését szabályozó szindikátusi szerződéseknek. A transzparencia és a demokratizmus olyan értékek, amelyek különösen családi cégek esetében a hosszútávú működés letéteményesei, így a tájékoztatás és felvilágosításkérés szabályait mindenképpen érdemes részletesen lefektetni a szindikátusi szerződésben.

Ezek azok a főbb kérdések, amelyek biztos alapon nyugvó rendezése elengedhetetlen a családi vállalkozás működése és fennmaradása, valamint a családi összetartás erősítése szempontjából, természetesen a családi cég érdekeinek elsődlegessége mellett. Ez utóbbit jellemzően rögzítik is a családi vállalkozásokhoz kapcsolódó – sokszor a családi alkotmány szerepét is betöltő – háttérmegállapodások.

Családi vállalatoknál a szindikátusi szerződés akként ragadható meg, mint egy olyan omnilaterális megállapodás, amelynek minden érintett köteles alávetni magát.² Mivel a szindikátusi szerződés a létesítő okirat kiegészítője, ezért alapvető elvárás, hogy a szindikátus a családi vállalkozás minden üzletrésztulajdonosára kiterjedjen.

A családi vállalkozás szempontjából legbiztonságosabb megoldás kétségkívül az, ha maga az általános elveket rögzítő és a jogi dokumentumok számára értelmezési keretet szabó családi alkotmány is olyan szindikátusi szerződés, amelyet az alapítón kívül minden egyéb érintett is aláír, és amely kifejezetten rögzíti, hogy mindennemű módosítás kizárólag konszenzussal lehetséges, olyan módosításra pedig egyáltalán nem kerülhet sor, amely a következő generáció számára hátrányos lehet, mert például beszűkíti az autonóm döntéshozatal mozgásterét. Ez a fajta, szindikátusi szerződésben testet öltő családi alkotmány már bíróság előtt is kikényszeríthető. A leg-

2 Uo. 81.

hatékonyabb struktúrának azt tartom, ha a család valamennyi tagja alkotja meg és írja alá közösen az elveket rögzítő családi alkotmányt, amely maga is szindikátusi szerződés, majd a vállalkozás és a benne részesedéssel bíró tulajdonosok egymás között újabb szindikátusi szerződést írnak alá, amely az általános megfogalmazású szindikátusi szerződést ülteti át a gyakorlatba, részletezve a belőle levezethető család- és vállalkozásspecifikus szabályokat.

2. Szindikátusi szerződés, polgári jogi társaság, konzorcium

Mielőtt rátérnénk a szindikátusi szerződések családi vállalkozásokra jellemző speciális rendelkezéseire, érdemes röviden áttekinteni, hogy egyáltalán mit is nevezünk szindikátusi szerződésnek. Ezt a szerződéstípust nem találjuk meg hatályos Polgári Törvénykönyvünkben, mivel a kódex ilyen szerződést egyáltalán nem nevesít. A szindikátusi szerződést a szakirodalom úgynevezett Ptk.-n kívüli szerződésnek tekinti, vagyis létjogát – a Ptk. által deklarált szerződési szabadság jegyében – nem vitatja el, de nem is sorolja a tipikus szerződések körébe.³

Egyes nézetek szerint a szindikátusi szerződés nem más, mint a Ptk. által is nevesített polgári jogi társaság, ez a nézet azonban nem tekinthető általánosan elfogadottnak.⁴ Álláspontom szerint ez az azonosítás azért sem helytálló, mert a Ptk. a polgári jogi társasághoz a tagok vagyoni hozzájárulási kötelezettségét rendeli, a szindikátusi szerződésekre pedig nem ez a jellemző. Igaz ugyan, hogy maga a Ptk. tesz könnyítést, amikor megengedi, hogy a vagyoni hozzájárulást személyes munkavégzés testesítse meg, a szindikátusi szerződésektől azonban ez is idegen. A felek kötelezettségvállalása a szindikátus keretében jellemzően más természetű, és sokkal inkább jövőben tanúsítandó, vagyoni értékkel közvetlenül nem bíró magatartásokra vonatkozik. Ezt támasztja alá a bírói gyakorlat is, mely szerint önmagában az együttműködésre irányuló megállapodás, ha ahhoz nem járul a vagyoni hozzájárulás igénye, nem eredményez polgári jogi társasági megállapodást, az legfeljebb atipikus szerződésnek minősülhet.⁵

3 Lásd például: VERESS Emőd: A szindikátusi szerződés tartalmának néhány alapkérdéséről. *Jogtudományi Közlöny*, 2018/11, 464–476.

4 A Ptk. 6:498. §-a szerint polgári jogi társasági szerződéssel a felek arra vállalnak kötelezettséget, hogy közös céljuk elérése érdekében együttműködnek, a közös cél megvalósításához szükséges vagyoni hozzájárulást teljesítenek, és tevékenységük kockázatát közösen viselik. A 6:499. § értelmében a vagyoni hozzájárulás tárgya lehet pénz, vagyoni értékkel rendelkező dolog, vagyoni értékű jog vagy bármilyen egyéb szolgáltatás, így különösen személyes munkavégzés.

5 Lásd a BH1993.247. számú eseti döntést.

Míg a konzorciális megállapodások – például közös pályázat, ajánlattétel esetében – megfeleltethetők a polgári jogi társaság Ptk.-beli fogalmának, addig „a szindikátusi szerződés esetében, ha annak szigorúan a klasszikus értelemben vett társasági jogi aspektusait vizsgáljuk, amikor a társasági tagok pusztán egymás közötti relációjukban szabályoznak egy-egy társasági élethelyzetet, a koordinatív polgári jogi társaság esetkörét mellőző új Ptk.-beli polgári jogi társaság nem minden esetben feleltethető meg a szindikátusi kooperációnak és fordítva”.⁶ A konzorciumi megállapodások ezzel szemben sokkal inkább hordozzák a polgári jogi társaság ismérveit. A családi vállalkozások szindikátusnak gyakrabban, konzorciumnak ritkábban tagjai. Ez utóbbi megállapodások a közbeszerzési eljárásban való közös ajánlattétel intézményesült formái, így természetesen a családi vállalkozásokat is érinthetik. Ugyanakkor szükséges utalni rá, hogy a konzorcium sem rendelkezik a tagoktól elkülönült jogalanyisággal, nem jogi személy, éppen ezért például a jogorvoslati eljárásokban sem ügyfélképes.⁷ „A konzorcium belső jogviszonyát a tagok szerződéssel tetszés szerint állapíthatják meg. A szerződés formához kötve nincsen. Szabadon rendelkezhet a tagok hozzájárulásának arányáról, az ügyvitelről és a nyereség-veszteség felosztásáról.”⁸

3. A szindikátusi szerződésben szabályozott kérdéskörök

3.1. Szindikátusi szerződések startup vállalkozásoknál

Szindikátusi szerződésekkel Magyarországon leginkább akkor találkozhatunk, amikor befektető szerez részesedést a startup cégben, és elvárja, hogy a tagok egy, a létesítő okiratot kiegészítő háttérmegállapodásban vállaljanak bizonyos, a befektető számára garanciális kötelezettségeket. Ilyen lehet például, hogy meghatározott kérdésekben támogató szavazat leadására kötelezik magukat, vagy pedig a befektető számára vétőjogot biztosítanak. Ugyancsak gyakori, hogy a szindikátusi szerződés a felhívulás elleni védelem körében az üzletrészek átruházásával kapcsolatban tartalmaz lényeges szabályokat, így például elővásárlási vagy együttértékesítési jogot biztosít, illetőleg különféle kötelezettségeket állapít meg, hovatovább a befektető

6 NAGY BARNA Krisztina: A konzorciumi és a szindikátusi szerződés a polgári jogi társaság relációjában III. *Céghírnök*, 2017/1, 4–6.

7 Ld. ebben a körben a Kúria 2373/2011. számú közigazgatási elvi határozatát.

8 PATAY Géza (szerk.): *A közbeszerzés joga – A Közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvény magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2016, 167.

exitjét, esetleg részesedésvásárlási jogát garantálja. Tipikusnak mondható a társasági részesedések átruházásának és megterhelésének korlátozása is. Mindebből következően a szindikátusi szerződés nem más, mint a társaság tagjainak mögöttes, együttműködési jellegű – tehát egyszerű kötelmi jogi – megállapodása valamely közös cél elérése érdekében.⁹ Egyes nézetek szerint a szindikátusi szerződésben szereplő kötelezettségvállalások az előszerződés jegyeit hordozzák.¹⁰ Ezzel kapcsolatban kérdésként merül fel, hogy miként vonatkoztatható a szindikátusi szerződésre, illetőleg az annak keretébe vont kötelezettségvállalásokra a *clausula rebus sic stantibus* elve és a rendes üzleti kockázat kérdésköre.

Startup vállalkozásoknál a kockázati tőkebefektetők által széles körben alkalmazott szerződéses garancia az úgynevezett *drag along* és *tag along* jog. Mindkét – egymáshoz képest ellentétes irányú – különjog olyan érdekvédelmi eszköz, amelyet a befektető külső vételi ajánlat esetén alkalmazhat.

Mindenekelőtt megállapítható, hogy egyik sem jelenik meg *expressis verbis* a magyar jogi szabályozásban. Ezek a jogtechnikai eszközök az angol-szász jogrendszerből szüremkedtek be a hazai befektetési jogviszonyokba. A hazai polgári jogot átható szerződési szabadság elve kétségtől lehetővé teszi, hogy a magyar jogszabályok által nevesített egyéb jogintézményekkel körülbástyázva e jogtechnikai eszközök is megjelenhessenek a szindikátusi szerződésekben.

A kockázati tőkebefektető jellemzően tőkeemeléssel szerez részesedést a befektetésre kiszemelt korai fázisú céltársaságban. A kockázati tőkés befektetése ebben az esetben várhatóan különböző mérföldkövekhez kötött célzott kilépési esemény során térül meg.

A kilépési esemény markáns típusaként említhető, amikor harmadik személy a cég valamennyi részesedését megvásárolja. A vállalatot felvásárolni kívánó harmadik személynek természetesen nem áll érdekében meghatározó befolyás nélküli kisebbségi részesedést szerezni, ezért fennakadást jelenthet a célzott tranzakciós ügyletben, ha a befektetőn kívüli tulajdonosok (például az ötletgazdák) a kivásárlási folyamatban nem kívánnak részt venni.

Összességében megállapítható, hogy a startup vállalkozások esetében a

9 VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz (második, átdolgozott kiadás)*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2018, lásd a Ptk. 6:498. §-ához fűzött magyarázatot.

10 Ezt erősíti például a BH1994.8.424. számú eseti döntés, melynek indokolásában az szerepel, hogy a szindikátusi szerződésben vállalt vételi kötelezettség lényegében egy előszerződést jelentett a társaság és tagja között.

szindikátusi szerződéssel egy várható exit eseményt szabályoznak a felek, vagyis a részesedésértékesítés feltételeit rögzítik.

Az exit-esemény biztosítására leggyakrabban alkalmazott jogtechnikai eszköz a drag along jog (együttértékesítési kötelezettség).

A kockázati tőkében részesülő céltársaság tagjai ennek keretében vállalják, hogy amennyiben a vállalkozás elér egy bizonyos növekedési szintet és a befektető harmadik személytől vételi ajánlatot kap a vállalkozásban meglévő részesedésére, úgy ezt az ajánlatot azonos feltételekkel saját részesedésük tekintetében maguk is elfogadják, tehát ők is részt vesznek a tranzakcióban.

A drag along jog tehát egyoldalú jogot biztosít a befektetőnek arra, hogy a többségi vagy teljes kivásárlás megvalósulását előmozdítsa, ekként a kockázati tőkebefektetés céljaként meghatározott kilépési esemény teljesüljön.

Arra is indokolt rávilágítani, hogy a drag along jog fennállása és gyakorlása nem a befektetői érdekek egyirányú védelmére szolgáló jogtechnikai eszköz, hiszen a befektetőn kívüli tulajdonosok számára is biztosítékot nyújt annyiban, hogy a kivásárlás folyamatában nem kerülnek kiszolgáltatott pozícióba, hiszen ugyanazon feltételekkel csatlakoznak a kivásárlási ügylethez.

A fentiekben bemutatott drag along jog általános alakzata annak eszközéül szolgál, hogy a céltársasággal kapcsolatos kilépési esemény teljesülése biztosítékot nyerjen, ugyanakkor a drag along jognak más, atipikus formái is megjelenhetnek, így például a befektetési jogviszonyt érintő szabályozásban a jogszankciós jelleggel történő gyakorlása is felmerülhet szerződésszegés esetére.

A tag along (együttértékesítési) jog a fentiekhez képest ellentétes előjelű befektetői garancia, hiszen e jog gyakorlásának akkor van helye, amikor egy befektetőn kívüli tulajdonos kap vételi ajánlatot saját részesedésére vonatkozóan. Tag along joga alapján a befektető egyoldalúan jogosult dönteni arról, hogy az érintett tulajdonossal közölt vételi ajánlathoz saját részesedésével csatlakozik-e.

3.2. A családi vállalkozásokra jellemző speciális szindikátusi szerződéses rendelkezések

A szindikátusi szerződések megalkotását, különösen kiélezett helyzetekben, ma már többnyire jogászra bízják, ám még mindig származnak kockázatok az ilyen megállapodások speciális jellegéből, valamint abból, hogy a felek sokszor nem is gondolnak bizonyos szituációk szabályozásának szükségességére. Ugyancsak kérdés, hogy magának a létesítő okiratnak (például a családi vállalkozás társasági szerződésének) kell-e utalnia arra, hogy egyidejűleg szindikátusi szerződés is szabályozza a tagsági jogviszonyból eredő jogokat

és kötelezettségeket. Ritkán ugyan, de a hazai bíróságok is foglalkoztak azal a kérdéssel, hogy milyen mértékű tájékoztatási kötelezettség áll fenn a szindikátusi szerződés meglétével és tartalmával kapcsolatban. A legbiztosabb megoldás az, ha a létesítő okirat maga is utal arra, hogy a cégben való részesedésszerzésnek feltétele a szindikátusi szerződés aláírása, a benne írtak elfogadása. Aki tehát üzletrészt harmadik személyre kívánja átruházni, az legyen köteles bizonyíthatóan és számon kérhetően gondoskodni arról, hogy a vevő a szindikátusi szerződést teljes terjedelemben megismerhesse. A nyugat-európai bíróságok általában azt is elfogadhatónak tartják, ha a vevőjelöltnek csupán arra nyílik lehetősége, hogy a szindikátusi szerződésnek abba a részébe betekintszen, amely alapján meg tudja ítélni, hogy kíván-e az érintett gazdasági társaságban részesedést szerezni. Mindenesetre nem mindig könnyű összeegyeztetni egymással a szenzitív információk titokmaradásához fűződő érdeket a vételi szándék kialakítása szempontjából releváns információk megismeréséhez fűződő joggal.

Nyugat-Európában elterjedt továbbá, hogy a családi alkotmányok vagy szindikátusi szerződések választottbírói kikötést tartalmaznak. Bár ez az új választottbírói törvény alapján hazánkban is lehetséges, a magyar családi vállalkozásokra egyelőre mégsem jellemző a cégen belüli jogviták választottbírói fórum elé vitele.¹¹ Amennyiben azonban a családi vállalkozás élni kíván ezzel a lehetőséggel, úgy nem elegendő a választottbírói kikötést a létesítő okiratban szerepeltetni, hanem a szindikátusi szerződésnek is részévé kell tenni.¹² A következő hazai ítélkezési gyakorlat alapján ugyanis elmondható, hogy a társasági szerződésben foglalt választottbírói kikötést a társasági jogi dokumentum primátusa és a két szerződés szerves kapcsolódása ellenére sem lehet kiterjesztően értelmezni és a szindikátusi szerződésből fakadó jogvitákra is alkalmazni.¹³

További érdekes példa a szindikátusi szerződésben rejlő lehetőségekre a társasági jogban ismert klauzikáló kógenca kérdésköre. Nyugat-Európában is jellemző szabály, hogy a legfőbb szerv bizonyos kérdésekről csak akkor dönthet, ha a határozatot legalább a jogszabályban rögzített mértékű szótöbbség támogatja. A létesítő okirat ilyenkor ennél szigorúbb szabályokat megállapíthat, enyhébbeket azonban nem, tehát az eltérés csupán felfelé megengedett.

11 Lásd a választottbíróiságról szóló 2017. évi LX. törvény 1. § (3) bekezdését.

12 Az új hazai választottbírói törvénnyel kapcsolatban lásd részletesen: Boóc, Adam: Remarks on the New Hungarian Act on Arbitration from a Historical-comparative Perspective. *Journal on European History of Law*, 2018/2, 166–175.

13 Ezt szögezik le például a BH1994.8.24. és BH1992.12.772. számú eseti döntések is.

Ez azt jelenti, hogy a létesítő okirat nem rendelkezhet például úgy, hogy a jogszabály által megkövetelt kétharmados szótöbbség helyett elegendő a szavazatok egyszerű többsége is az adott kérdésben való döntéshozatalhoz. A szindikátusi szerződés erre is megoldást nyújt, ugyanis nem ütközik jogszabályba, ha a szindikátus tagjai egyszerű szótöbbséggel dönthetnek arról, hogy a legfőbb szerv ülésén ki hogyan szavazzon majd a minősített többséget igénylő kérdésben. A nyugat-európai családi vállalkozásoknál ez széles körben elterjedt megoldás, és lényegében azt jelenti, hogy az érintettek a szindikátus keretében előzetes szavazásra bocsátják azt a kérdést, amelyben később a jogszabály által előírt többséggel kell majd dönteniük.¹⁴

A szindikátusi szerződés szabályozta döntéshozatal legfőbb előnye, hogy alkalmas a különböző családi érdekek kiegyensúlyozására és az egyéni érdekek háttérbe szorítására, amelyek – egyenként felszínre törve és érvényre jutva – a családi vállalkozás hatékony működését, végső soron pedig fennmaradását veszélyeztetnék. Ugyanebből a megfontolásból meríti létjogát az is, hogy főként Nyugat-Európában számos családi szindikátusi szerződés tartalmaz vitarendezési mechanizmusokat, amelyeknek a felek a szindikátusi szerződés elfogadásával kötelezően alávetik magukat. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy leginkább azok a családi vállalkozások képesek elkerülni a béklyózó patthelyzeteket, amelyeknél a döntéshozatalt szabályozó szindikátusi szerződés van érvényben. Patthelyzetnek azokat a szituációkat tekintjük, amelyekből látszólag nincs kiút, és amelyek megoldatlansága miatt a rendes cégműködés ellehetetlenül. Tipikus példaként említhető az azonos mértékű befolyással rendelkező tagok közötti nézetkülönbség, amelyet nem lehet többségi határozattal eldönteni, hiszen egyik tag sem tud szavazatai révén a másik fölé kerekedni. Az ilyen helyzetekre jelenthet megoldást a szindikátusi szerződéssel kikötött szuszpenzív vagy halasztó hatályú vétó, amely lehetővé teszi, hogy ne kelljen azonnal érdemi döntést hozni a napirendre került kérdésben, hanem legyen lehetőség annak higgadt légkörben történő ismételt megvitatására. Mindez természetesen csak akkor kecsegtet a családi vállalkozás számára kedvező eredménnyel, ha létezik egy olyan grémium (például a régebbi vezetőkből álló bölcsek tanácsa), amely vagy amelynek vezetője – megfelelő és legitim felhatalmazás birtokában – végső soron eldöntheti a kérdést, és meghatározhatja a jövőben követendő irányt. Főként Nyugat-Európában elterjedt továbbá, hogy valamely kérdés második megtárgyalása során egy bizonyos személy nem egyedül dönt ugyan, de nagyobb szavazati jog (több

14 Lásd például az Osztrák Szövetségi Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának R 116/08 számú döntését.

szavazat) illeti meg, mint az első fordulóban. A német jogi terminológiában ez az ún. *Stichentscheidungsrecht*. A családi vállalkozások sajátos szempontjai jellemzően megkövetelik, de legalábbis indokolják, hogy a kérdés végérvényes eldöntésére feljogosított személy családtag, vagy a család érdekei mellett elkötelezett üzletrésztulajdonos legyen. Különösen fontos ilyen esetekben a létesítő okirat és a vitarendezési mechanizmust rögzítő szindikátusi szerződés jogszerű összhangjának megteremtése, hiszen akár látszólagos ellentmondás is feszülhet a létesítő okiratban szereplő szavazatszámok és a szindikátusi szerződésen alapuló döntéshozatali mód között.

A szindikátusi szerződések további előnye, hogy azok – szemben az egyéb társasági jogi dokumentumokkal – mindennemű formakényszertől mentesek, vagyis azon túl, hogy írásba kell foglalni őket, a jogalkotó és az ítélkezési gyakorlat egyéb formai követelményeket nem támaszt velük szemben. Az írásbeliség is inkább a bizonyíthatóság szempontjából fontos, és nem érvényességi kellék. Ezzel összefüggésben olyan osztrák felsőbbírásági döntések is napvilágot láttak, amelyek kifejezetten rögzítik, hogy a szindikátusi szerződéssel szemben akkor sem érvényesülnek szigorú formai követelmények, ha olyan szerződések megkötésére vagy olyan határozatok meghozatalára vállalnak benne kötelezettséget a felek, amelyeket a jogszabály szerint speciális alakszerűséggel rendelkező okiratba kell majd foglalni.¹⁵

Ettől függetlenül természetesen érdemes jogi szakértő közreműködését kérni és a szindikátusi szerződést magasabb biztonsági fokú okiratba foglaltatni, hiszen ilyen módon biztosítható, hogy a családi vállalkozás működése és fennmaradása szempontjából létfontosságú megállapodás kritikus helyzetekben valóban betöltse rendeltetését, kétségbevonhatatlan kötőerővel bírjon, és ne lehessen alóla jogi hibára hivatkozva mentesülni.

3.2.1. A családi vállalkozás jellegmegóvásának jogtechnikai eszközei

Családi vállalkozások esetében természetesen jellemző az üzletrész kívülálló személy részére történő átruházásának kizárása vagy korlátozása, hiszen alapvető érdek fűződik az üzletrészek családi kézben maradásához. A létesítő okirat és a szindikátusi szerződés összhangját erősíti, ha a társasági szerződés kifejezetten is rögzíti, hogy mely jogok és kötelezettségek gyakorolhatók, illetve teljesíthetők a szindikátusi szerződésben foglalt speciális rendelkezések szerint. Ez a fajta összhangteremtés általában alkalmas arra is, hogy eleve

15 Lásd ezzel kapcsolatban részletesen: DORALT, Peter – NOWOTNY, Christian – KALSS, Susanne (Hrsg.): *Kommentar zum Aktiengesetz (3. Aufl.)*. Wien, Linde Verlag, 2021.

kiküszöbölje a létesítő okirat és a szindikátusi szerződés látszólagos ellentmondásából eredő jogvitákat a szindikátusi szerződés járulékos, kiegészítő jellegének kidomborításával.

Ugyancsak biztonságnövelő tényező, ha maga a társaság, mint önálló jogi személy is aláveti magát a szindikátusi szerződésnek, vagyis nem csupán a tagok lesznek alanyai a háttérmegállapodásnak, hanem maga a cég is aláíróként, szindikátusbeli tagként jelenik meg.¹⁶ Ez azért is célszerű, mert ilyen módon el lehet érni, hogy a vállalat vezetői és egyéb tisztségviselői is mindenkor a szindikátusi szerződésnek megfelelő magatartást tanúsítsanak feladataik ellátása során. Ennélfogva tehát a szindikátusi szerződés egyfajta többletbiztosítéki funkciót is betölt. Egy közelmúltban született hazai felsőbírósági határozat mutatott rá a legegyszerűbben arra, hogy mi a jogkövetkezménye annak, ha a társaság maga nem alanya a (pl. családi alkotmány funkcióját betöltő) szindikátusi szerződésnek. Mivel „a szindikátusi szerződés nem része a társasági szerződésnek, ezért a társaságra, mint elkülönült jogalanyra nézve kötelezettséget nem róhat. A szindikátusi szerződés csak az azt megkötő személyeknek a társaságon belüli egymással szembeni kapcsolatát, együttműködését és elvárási rendszerét szabályozza, így kizárólag a szerződő felekre nézve keletkeztet kötelmi jogi kötelezettségvállalást. A gazdasági társaság taggyűlésén hozott határozat a szindikátusi szerződésbe ütközés folytán nem lehet jogsértő, miután a szindikátusi szerződés nem irányadó a társasági jogi jogviszonyokban”.¹⁷

4. A szindikátusi szerződés és a jogi kötőerő kérdésköre

Sokáig vitatott volt, hogy van-e a szindikátusi szerződéseknek kötőerejük, lehet-e rájuk bíróság előtt hivatkozni, kikényszeríthetők-e. Ma már egységesnek mondható mind a hazai, mind a nyugat-európai bírói gyakorlat a tekintetben, hogy a mögöttes megállapodás jogi kötőerővel bír, ha nem ütközik társasági jogi dokumentumba, nem ellentétes a jogszabályokkal, a létesítő okirattal vagy a legfőbb szerv korábban meghozott határozatával.¹⁸

16 Nyilván speciális a helyzet akkor, ha a szindikátusi szerződés megkötésére a vállalkozásalapítással egyidejűleg kerül sor. Ebben az esetben a cég előtársaságként vetheti alá magát a szindikátusi szerződésnek. Családi vállalkozások esetében ugyanakkor gyakoribb, hogy a szindikátus a vállalkozás megalakulása után jön létre az első előrelátó családfe/alapító elhatározásából, és a későbbi utódok ezt öröklik meg egyfajta adottságként, jogi keretként.

17 Idézet a Szegedi Ítéltábla ÍH2014.156. számú döntéséből.

18 Ld. többek között a BH1998.2.89 I. számú eseti döntést, mely a polgári jogviszonyok

Az elmúlt kb. másfél évtizedben hazánkban is sorra születtek olyan felsőbbírósaági határozatok, amelyek a társasági jogi dokumentumokkal összhangban lévő szindikátusi szerződés jogi kötőerejét kimondva fűztek jogkövetkezményt a háttérmegállapodás megszegéséhez.¹⁹

Az ítélezésre vár ugyanakkor annak a jogkérdésnek az eldöntése, hogy a társasági jogi dokumentumokkal ellentétes tartalmú szindikátusi szerződés megszegéséből eredő kárait a sértett fél érvényesítheti-e, és ha igen, kivel szemben, milyen terjedelemben, avagy a szindikátusi szerződés érvénytelensége eleve kizár minden ilyen jellegű igényérvényesítést.

Megállapítható, hogy szindikátusi szerződés leginkább akkor válhat szükségessé, amikor a felek a nyilvánosságra nem tartozó, de a cég működése szempontjából fontos kérdésekben kívánnak – az egyéb társasági jogi dokumentumokkal nem ellentétes módon – megállapodni. Ez az az igény, amely mind a befektető részvételével működő mind pedig a családi kézben lévő vállalkozásoknál fokozottan jelentkezik, és amely miatt egyre terjedő tendenciát mutat a szindikátusi szerződések alkalmazása.

5. A szindikátusi szerződés megszüntetésének problémaköre

A szindikátusi szerződés hatálya alóli mentesülés problematikája speciális jelleget ölt a családi vállalkozások esetében. Felmerül például, hogy miként lehet kivédeni azt a nem kívánt következményt, hogy a nagyszülők által alkotott szindikátusi szerződés a szerződő felek halálával megszűnjön. Az egyik lehetséges jogtechnikai megoldás, ha a szindikátusi szerződés a jogutódokra kiterjedő hatályú, és emellett a családi vállalkozás létesítő okirata is egyértelműen rögzíti, hogy kizárólag az lehet a társaság tagja, aki a szindikátusi szerződés rendelkezéseit is kötelezőnek fogadja el magára nézve.

Egyelőre keveset vizsgált, ugyanakkor tényleges kockázat az is, hogy a szindikátusi szerződést a felek a szerződések megszüntetésére vonatkozó általános szabályok szerint elvileg felmondhatják, hacsak ezt a jogukat maga a szindikátusi szerződés nem korlátozza.²⁰ Igen kényes helyzetek adódhat-

között nem nevesített szindikátusi szerződés és a társasági jog összefüggései körében ez utóbbi primátusát mondja ki, feltéve, hogy a szindikátusi szerződést gazdasági társaság létesítésével összefüggésben kötik a cég alapításában részt vevő felek.

19 Lásd például a BH2009.1.21. számú eseti döntést, amelyben a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a részvényes kártérítési felelősséggel tartozik, ha – a szindikátusi szerződést megszegve – meghatározott pénzüsszegnek a tőketartalékba vállalt befizetését jogos ok nélkül megtagadja.

20 A Ptk. 6:213. § (3) bekezdése szerint a tartós jogviszonyt létrehozó, határozatlan időre

nak például abból, ha a szindikátusi szerződés nem rendelkezik a felmondás jogának korlátozásáról, és a tagok azt a befektető 'feje fölött' vagy éppen a családi vállalkozáson belül felmondják, így szabadulva meg a számukra kellemtelen kötelezettségektől.²¹ A családi vállalkozások jellemzően határozatlan időre jönnek létre, így a hozzájuk kapcsolódó szindikátusi szerződések – erre vonatkozó külön szabályozás hiányában – elvileg felmondhatók, e jog gyakorlása azonban súlyosan veszélyeztetné a család és a cég érdekeit. Ebből következően feltétlenül szükséges rendelkezni arról, hogy miként viszonyul egymáshoz a szindikátusi szerződés esetleges felmondása és a családi vállalkozásban meglévő társasági részesedés sorsa. A szindikátusi szerződés csak ritkán szól határozott időtartamra, hiszen jellemzően a családi vállalkozás működése sem korlátozott időben. Határozatlan időre szóló szindikátusi szerződés esetében a felmondás jogának kizárása Magyarországon például jogszabályba ütközik, így biztos megoldásnak az tekinthető, ha a cég létesítő okirata és a szindikátusi szerződés egyaránt rendelkezik arról, hogy a társaságban kizárólag olyan személyeknek lehet részesedésük, akik egyidejűleg a szindikátusnak is tagjai. Ha tehát valaki a szindikátusi szerződést felmondja, akkor köteles társaságbeli részesedésétől is megválni, vagyis például az üzletrészre a többieknek meghatározott vételáron vételi joga nyílik.²²

Ebben a körben, tehát a szindikátusi szerződések felmondhatóságával összefüggésben a közelmúlt érdekes fejleménye az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv (ABGB) 1209. § (2) bekezdésének módosítása kifejezetten a családi vállalkozások érdekeinek védelmében. A polgári jogi társaságra vonatkozó szabályok között található törvényhely értelmében semmis az olyan megállapodás, amely a tagsági jogviszony esetében a felmondási jogot kizárja, vagy más módon, mint a felmondási idő észszerű meghosszabbításával megnehezíti.²³ A

kötött szerződést megfelelő felmondási idő alkalmazásával bármelyik fél felmondhatja. A felmondás jogának kizárása semmis.

- 21 „A tartós jogviszonyt létesítő, határozatlan időre kötött szerződéses viszonyokra a Ptk. – új, *általános érvényű* rendelkezéssel – biztosítja a felmondás jogát. E felmondási jog kizárása semmis.” Ld.: VÉKÁS–GÁRDOS i. m. a Ptk. 6:213. § (3) bekezdéséhez fűzött magyarázatot.
- 22 Tanulságos a Legfelsőbb Bíróság BH2006.7.223. számú eseti döntése, amely szerint a gazdasági társaság bejegyzése előtt megkötött szindikátusi szerződés jogellenes felmondása miatt érvényesített kártérítési követelés elbírálásánál azt is figyelembe kell venni, hogy a társaság tagjai a – a cégnyilvántartási bejegyzés megtagadása esetén – kötelesek a tevékenységüket megszüntetni, ezért a társaság működéséhez kötődő szindikátusi szerződés teljesítése lehetetlenül.
- 23 Az Osztrák Általános Polgári törvénykönyv idézett szakasza így rendelkezik: „Eine Vereinbarung, durch die das Kündigungsrecht ausgeschlossen oder in anderer Weise als

jogszabálymódosítás lényege, hogy ezen általános tilalom alól 2016 óta kivételt képeznek az osztrák és a német jogban ismert úgynevezett belső vagy befelé irányuló társaságok (Innengesellschaften), vagyis azok a szerződésen alapuló, de önálló jogalanyiség nélküli személyegyesülések, amelyek külsőleg nem gazdasági társaságként, hanem egyfajta belső irányultságú partneri együttműködésként jelennek meg, tehát amelyeknél a felek a társaságot az egymáshoz fűződő kapcsolatukra korlátozzák.²⁴ E fogalom meghatározás alapján könnyen belátható, hogy maga a szindikátus is ilyen, és ténylegesen erre is irányult az osztrák jogalkotó szándéka, amikor a belső vagy befelé irányuló társaságokra vonatkozó kivételt becikkelyezte a törvénybe.

A jogalkotást előkészítő anyagok alapján jól látható, hogy a kodifikátorok kifejezetten a családi vállalkozások érdekeire voltak tekintettel a jogszabálymódosítás során. Ausztriában tehát már nem feltétlenül szükséges különféle 'rafinált' jogtechnikai megoldásokkal elejét venni a családi vállalkozás működését szabályozó szindikátusi szerződés felmondásának, hanem a felmondás jogát *expressis verbis* ki lehet zárni legalább arra az időtartamra nézve, amíg a családi vállalkozás fennáll. Álláspontom szerint célszerű lenne a szerződések felmondhatóságára vonatkozó hazai szabályozást is hasonlóan árnyalni, tekintetbe véve természetesen a két jogrend között mutatkozó eltéréseket.

6. A szindikátusi szerződésben érvényesen kiköthető szankciók

Fentebb már esett szó a szindikátusi szerződések kötőerejéről. Önmagában az, hogy egy dokumentum jogi értelemben kötőerővel rendelkezik, még nem nyújt kellő garanciát arra, hogy rendelkezéseit ténylegesen is követni fogják. Önként adódik tehát a kérdés, hogy a szindikátusi szerződésben kiköthető-e a szankció a szindikátusi szerződés megszegése esetére. A bíró gyakorlat válasza egyértelműen igenlő, ám a szankciónak megfelelő jogcímmel kell rendelkeznie (pl. bánatpénz vagy kötbér), és kikötése, illetőleg alkalmazása

durch angemessene Verlängerung der Kündigungsfrist erschwert wird, ist nichtig. Dies gilt nicht für Innengesellschaften (§1176 Abs. 1.). Az idézetben szereplő fordítás Arató Balázstól származik.

- 24 Lásd ezzel kapcsolatban az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv 1176. § (1) bekezdését, amely így rendelkezik: Die Gesellschafter können die Gesellschaft auf ihr Verhältnis untereinander beschränken (Innengesellschaft) oder gemeinschaftlich im Rechtsverkehr auftreten (Außengesellschaft). Ist der Gegenstand der Gesellschaft der Betrieb eines Unternehmens oder führen die Gesellschafter einen gemeinsamen Gesellschaftsnamen (§ 1177), so wird vermutet, dass die Gesellschafter eine Außengesellschaft vereinbaren wollten.

során szem előtt tartandó az arányosság követelménye. Mindez nem a szindikátusi szerződések specialitása, hanem a Ptk. szellemiségével egybecsengő elvárás. Gyakori például, hogy a szindikátus többi tagjának (esetleg magának a családi cégnek) vételi joga nyílik a renitens személy családi vállalkozásban meglévő üzletrészére nézve (szankciós jelleggel kikötött opció).

7. Összegezés

A szindikátusi szerződés tehát a családi vállalkozások speciális nézőpontjából nem más, mint a családi alkotmány egyik lehetséges jogi formája, de emellett bevált gyakorlat az is, hogy a külön dokumentumba foglalt családi alkotmány elveit a családi vállalkozás létesítő okirata, valamint az ahhoz kapcsolódó szindikátusi szerződés ülteti át a gyakorlatba. Ilyenkor valójában két szindikátusi szerződés rétegződik egymásra, hiszen a családtagok gyűlése (a család legfőbb szerve) által elfogadott, konszenzuson nyugvó és elvi megfogalmazásokat tartalmazó családi alkotmány jogi természetét tekintve maga is szindikátusi szerződés, amelyet egy másik, ugyancsak szindikátusi szerződés konkretizál, de ez utóbbi már a családi alkotmányban lefektetett elvek érvényesülését szolgáló részletszabályokat rögzít a családi vállalkozás társasági részesedéseinek megszerzésével, elidegenítésével, örökölhetőségével és egyéb fontos kérdésekkel kapcsolatban. Az egyik lényeges különbség abban áll, hogy ez utóbbinak nem ritkán maga a vállalat is alanya, míg az előbbit, a klasszikus értelemben vett családi alkotmányt a családtagok gyűlése fogadja el.

Bár a gyors növekedési potenciállal rendelkező startup-ok és az organikus fejlődésű családi vállalkozások (lassú tőke) más-más üzleti modell, logika alapján működnek, tőkemegtérülésük időintervalluma eltérő, mégis egyazon jogintézménnyel, a szindikátusi szerződéssel lehet mindkét esetben tiszta, szabályozott jogi helyzetet teremteni, ami a vállalkozás hosszútávú fennmaradása szempontjából elengedhetetlen. Megállapítható ugyanakkor, hogy a szindikátusi szerződés e két vállalattípusnál ellentétes irányú funkciót tölt be. Míg startup cégeknél a befektető exit-tervezésének eszköze, vagyis a cégből való szervezett kilépést szavatolja, addig családi vállalkozásoknál a részesedések családi kézben maradását, végső soron tehát a társaság egybentartását szolgáló jogtechnikai megoldás. Ebből következően időtartama is eltérő. Startup vállalkozásoknál jellemzően határozott időre jön létre, így a felmondási jog kizárása nem semmis. Ezzel szemben családi vállalkozásoknál a határozatlan időtartam tekinthető tipikusnak, így a felmondás kérdésének szabályozása hazánkban különös figyelmet igényel és speciális jogtechnikai

megoldások alkalmazását teszi szükségessé, különben a szindikátusi szerződés nem tudja betölteni fentebb említett rendeltetését.

Végül megállapítható, hogy a szindikátusi szerződés számos előnnyel jár a családi vállalkozások számára. Ide sorolható a nyilvánosság kizárásának lehetősége, a rugalmasság, a szabadon alakítható tartalom, bizonyos feltételek teljesülése esetén pedig a jogi kikényszeríthetőség. Emellett a gondosan megszerkesztett szindikátusi szerződések mindemellett a családi vállalkozások jellegmegóvásának is hatékony eszközei.

A HÁZASSÁGOT AKADÁLYOZÓ SEMMISSÉGI OKOK RENDSZERÉNEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE: AZ OLASZ ÉS A MAGYAR HÁZASSÁGI JOG SAJÁTOSÁGAI

KASUBA RÓBERT ISTVÁN
PhD hallgató (SZTE ÁJTK)

Absztrakt

A házassági akadályok zárt rendszert képeznek a házassági jog szabályain belül. Fontosságuk abban rejlik, hogy segítséget nyújtanak a jogalkalmazónak abban, hogy könnyen kiszűrhesse a házasságkötésre jelentkezők között felmerülő erkölcsi, biológiai, egészségügyi és jogi anomáliákat, amelyek egyébként megakadályozzák a házasság érvényes megkötését. Ezek az akadályok, amennyiben a házasságkötés után merülnek fel, érvénytelenítési okot is képeznek. Munkámban a magyar és az olasz jogrendszer szabályainak összevetésével mutatom be a két – fejlődési szempontból különböző irányvonalú – jogi gondolkodás hasonlóságait és különbségeit. Külön kitérek a két jogrendszer gondolkozásában fellelhető érdekesebb jogintézményekre, az olasz és a magyar házassági jog hasonló jellegű intézkedéseinek bemutatásával.

Kulcsszavak: házassági akadályok, magyar házassági jog, olasz házassági jog

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SYSTEM OF GROUNDS FOR ANNULMENT: THE SPECIFICITIES OF ITALIAN AND HUNGARIAN MATRIMONIAL BARRIERS

Abstract

Matrimonial barriers constitute a closed system within the rules of matrimonial law. Their importance lies in relieving the enforcer to easily filter out the moral, biological, health and juridical anomalies that arise among those applying for marriage, which otherwise prevent a valid marriage being entered into. These obstacles, if they arise after marriage, also constitute grounds for annulment. In my work, by comparing the rules of the Hungarian and Italian legal systems, I present the similarities and differences of the two way of legal thinking having — different directions from the point of view of their development. I will separately mention the more interesting legal institutions

found in the thinking of the two legal systems, as well as Hungarian measures that are similar to those of Italian law.

Keywords: matrimonial barriers, Hungarian matrimonial law, Italian matrimonial law

1. Bevezető gondolatok

Az olasz és a magyar házasságjogban a jogfejlődés iránya ugyan eltérő, – mivel az olasz jog a Code Napoleon irányát követte, míg a magyar jogra nagyobb hatással volt a német–osztrák jogfejlődés, – abban azonban egyezők, hogy akár az olasz, akár a magyar házasságjogunk is az alapjait a kánoni jogban találja meg. Ez nem csak abból kifolyólag van így, mivel mindkét államban hosszú évszázadokon át a kánoni jog szabályozta a családi élet e legfontosabb szegmensének működését, de azért is, mert akár az olasz polgári jogi, akár a magyar polgári jogi házasságjogi szabályozás éppen a házassági akadályok tekintetében bőségesen merít a kánoni szabályokból.

A kánoni szabályok pedig azokat a standardokat határozzák meg, amelyek nélkül logikusan nem épülhetne fel a házasságjog rendszere. Természetesnek tekintjük azt, hogy a polgári jogi szabályok minimum életkort határoznak meg, vagy, hogy tiltják az egyenesági rokonok házasságkötését, vagy erkölcsi akadályként tekintenek az örökbefogadó és örökbefogadott közötti házasságkötésre (a magyar a gyám és gyámolt közötti kapcsolatot nem szabályozza és a féltestvérek tekintetében is megengedőbb). E rendelkezések gyakorlati és elméleti alapjait a kodifikátorok a római jogon alapuló kánoni jogból merítették és művelték ki akár az olasz akár a magyar gyakorlat számára.

Munkában arra a kérdésre szeretnék választ találni, hogy a kánoni jog recepciója az olasz és a magyar házasságjogba mennyiben alakította, formálta és javította a két eltérő fejlődési irányú, ám alapjaiban mégis egyező szabályozást. Szeretném bemutatni a két jogrendszer összehasonlításán keresztül azokat az egyező pontokat, ahol valóban közös elméleti alapból indult ki a jogalkotó, illetve azokat az eltérő utakat is, amelyekben a két jogrendszer gondolkodása kissé, vagy akár jelentősen is eltér. Külön figyelmet szeretnék szentelni azoknak a semmisségi okoknak, amelyek akár az egyik, akár a másik jogrendszerben megtalálhatóak, a másiktól azonban hiányoznak, vagy nem ugyanolyan szabályozással jelennek meg.

2. A házasságot érvénytelenítő akadályok rendszere

Először röviden ismertetem az olasz és a magyar házassági jogban szabályozott, házassági akadályokat/semmisségi okokat képező tényállásokat.

Az olasz házassági jogban¹ a következő házassági akadályok ismertek:

Az *abszolút okok*:² A szabad állapot hiánya (fennálló előző házasság létezése); gyermekkor (kiskorúság); az a személy, akit a korábbi azonos nemű személyek közötti házasság vagy bejegyzett élettársi kapcsolat köt, nem köthet mással házasságot; a 16. életévét betöltött kiskorú a *Tribunale dei Minorenni* engedélye nélkül kötött házassága; a bíróság által teljesen gondnokság alá vont személy³ házassága és a cselekvőképtelen állapotban kötött házasság (állapot cselekvőképtelenség).

A *relatív okok*⁴ pedig: egyenesági rokonok egymás közötti házasságának tilalma; oldalági rokonok egymás közötti házasságának tilalma harmad ízig; a házasság sérelmére elkövetett életelleni bűncselekmény miatt elítélt fél nem köthet házasságot azzal a másikkal, akinek házastársa ellen a cselekményt elkövette, vagy ha az a fél a cselekményben közreműködött; nőkre vonatkozó tilalom: a nő a házasság felbontását követő 300 napon túl köthet csak új házasságot;⁵ és az örökbefogadás által keletkezett rokonság oka.

A magyar házassági jogban a következő házassági akadályokat ismerjük.

Az *abszolút okok*: a fennálló házasság; a kiskorúság: a házasságkötéshez szükséges 16. életév, mint minimális korhatár be nem töltése; A 16. évet betöltött kiskorú házassága gyámhatósági engedély hiányában kötött házassága; a gondnokság alá helyezés okán cselekvőképességében teljesen korlátozott személy házassága; cselekvőképtelen állapotban kötött házasság.

A *relatív okok*: egyáltalán nem köthetnek házasságot: a testvérek, és az egyenesági rokonok; jegyzői felmentés hiányában: testvér testvérének vér szerinti leszármazójával; örökbefogadást megszüntető gyámhatósági határozat hiányában kötött házasság.

1 Codice Civile Art. 84–89.

2 Mindenre egyaránt érvényesek.

3 Az olasz jogszabály által használt terminológia, a magyar terminológiában a cselekvőképességében teljesen korlátozott személynek felel meg.

4 Ezek egyes személyek között állnak fenn.

5 Az apasággal kapcsolatos vélelem bizonyításának megkönnyítése céljából.

3. Egyes akadályok részletesebben

3.1. Az abszolút akadályok rendszere

Abszolút akadálynak tekinti mindkét jogrendszer azokat az okokat, amelyek bármely két fél között lehetetlenné teszik a házasság megkötését. Ezek közül néhány orvosolható, illetve az időmúlás kiküszöböli, de vannak olyan okok, amelyek mindenképpen akadályai a házasság érvényes megkötésének.

Ezeknek az okoknak az alapja minden esetben az erkölcs és a társadalmi igény, illetve a genetikai és egészségügyi megfontolás is.

3.1.1. A szabad állapot hiánya, a fennálló házasság

A magyar és az olasz házassági jogban egyaránt, a házassági életközösség fennállása az újabb házasság megkötésének akadály. Az olasz házassági jog alapján nem köthetnek újabb polgári házasságot azok, akiknek van már létező és érvényes polgári házassága, vagy konkordátum házasságot kötöttek, vagy bejegyzett élettársi⁶ kapcsolatban élnek. Az olasz és a magyar jogrendszer is a monogámia elvi alapján áll, ezt a kulturális és vallási hagyományok, illetve a jogszabályokban és nemzetközi egyezményekben lefektetett elvek indokolják. Az olasz házasságjog ezt az akadályt a köztisztességet sértő akadálynak tekinti: ez azt jelenti, hogy a jó erkölcs és a közösség szempontjából sem tartja helyesnek azt, hogy akár egy férfinak több felesége, akár egy nőnek több férje lehessen.⁷

A Ptk. ugyan nem szabályozza nevesítve a bejegyzett élettársi kapcsolatot érvénytelenségi okként, de mivel a bejegyzett élettársi kapcsolat joghatásában – négy szempontot kivéve – a házassággal azonos, így értelemszerűen a fennálló házasság alatti újabb házasság megkötésére vonatkozó tilalom, a magyar jogban is vonatkozik a bejegyzett élettársi kapcsolatra.⁸

Az olasz és a magyar büntetőjogi törvény is szankcionálja a bigámiát, a magyar Btk. a gyermek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények között a Btk. 214. §-ban rendeli büntetni,⁹ az olasz büntető törvény a családi

6 Hiszen ennek joghatásai a házassághoz hasonlóak.

7 BONILINI, Giovanni: *Manuale di diritto di famiglia*. Torino, UTET, 2022, 76–77.

8 VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz* (I. kötet) Budapest, Wolters Kluwer, 2020, 717.

9 Btk. 214. § Aki házasságának fennállása alatt újabb házasságot köt, vagy aki házasságával személynél házasságot köt, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

elleni bűncselekmények között a házasság elleni bűncselekmények részben az Art. 556.-ban hasonlóképpen rendelkezik.¹⁰

A *Codice Civile* 86. §-a rendelkezik a kettős házasság tilalmáról, amely esetében az érvénytelenség megállapításához bírósági per indítása szükséges. Perindítási joggal rendelkezik: a házastárs, a házastársak szülei, az ügyész, és mindazok, akiknek a házasság érvénytelenségének megállapításához jogos érdekük fűződik.¹¹ A bíróság a per idejére elrendelheti a házasfelek ideiglenes különválását, ám ha az egyik fél meghal, az ügyész nem indíthat keresetet, ugyancsak a kereset nem örökölhető, tehát az egyik fél halálával az eljárás megszűnik.¹² A magyar jogszabályi rendelkezések alapján hasonlóképpen a házasság érvénytelenségének megállapítására irányuló per szükséges.¹³ Az érvénytelenített házasságnak az olasz és a magyar jogban is vannak maradék joghatásai.

Az olasz jogban ilyen joghatás a *gyermekek tekintetében*:¹⁴ amennyiben mindkét fél jóhiszemű volt, a gyermekek jogállását a házasság érvénytelensége nem érinti; ha csak az egyik fél volt jóhiszemű, akkor csak ő és a gyermekek jogállása tekintetében; ha mindkét fél rosszhiszemű volt, a gyermekek tekintetében az érvényes házasság joghatásai érvényesülnek, kivéve, ha a gyermek vérfertőzésből született.

A *vagyoni szempontok alapján*: ha mindkét fél jóhiszemű volt: a bíró elrendelheti az egyik házassággal szemben, hogy három évig vagyonából megfelelő összeget (tartásdíjat) juttasson, amennyiben az érintett másik fél nem ment újra férjhez, vagy nem nősült meg újra, és nincs saját jövedelme amelyből fenn tudná tartani magát.¹⁵ Az a fél, aki rosszhiszeműen járt el, és felelős a házasság érvénytelenségéért, köteles az elszenvedett kár bizonyítása hiányában is kártérítést fizetni a másik félnek, ennek tartalmaznia kell a 3 évi tartásdíj összegét is. Ha a házasság érvénytelensége harmadik személynek felróható, ő is köteles a jóhiszemű félnek tartásdíjat fizetni és ez a harmadik személy a rosszhiszemű féllal együtt egyetemleges felelősséggel bír.¹⁶

A magyar házassági jogban a maradék joghatások tekintetében a következő szabályozással találkozunk a Ptk.-ban: az érvénytelenség az apaság vélelmét

10 Codice Penale Art. 556. <https://www.altalex.com/documents/news/2014/11/10/dei-delitti-contro-la-famiglia> (2023. 02. 07.)

11 DI PIRRO, Massimiliano: *Compendio di diritto di famiglia*. Editoriale Simone, 2021, 63. (továbbiakban: COMPENDIO) 65.

12 Codice Civile Art. 124–127.

13 Ptk. 4:14. §.

14 Codice Civile Art 128.

15 Codice Civile Art. 129.

16 Codice Civile Art. 129/a.

nem érinti, azaz az érvénytelen házasságból született gyermek apja is az anya férje, akkor is, ha a házasság érvénytelen volt. A szülői felügyelet jog gyakorlását a bíróság rendezi; a 16. életévét betöltött kiskorú, ha a gyámhatóság engedélyével köt házasságot, és így nagykorúvá válik, ezt nem veszíti el a házasság érvénytelensége esetén sem, kivéve, ha a bíróság azért nyilvánítja érvénytelennek a házasságot, mert azt a cselekvőképesség hiányában vagy gyámhatósági engedély nélkül kötötték. A házastársak névviselési joga megmarad.¹⁷

Az érvénytelen házasság *vagyonjogi hatásai tekintetében*: ha mindkét fél jóhiszemű volt, azaz nem tudtak arról, hogy érvénytelenségi ok áll fenn, kétoldalúan vélt házasságról beszélünk, és ehhez az érvényes, de felbontott házasság vagyonjogi hatásai fűződnek; ha csak az egyik fél volt jóhiszemű, egyoldalúan vélt házasságról van szó, ebben az esetben a jóhiszemű fél választása szerint a házasság vagy az élettársi kapcsolat vagyonjogi hatásai érvényesülnek; ha mindkét fél rosszhiszemű volt, akkor nincsen vélt házasság, és ekkor az élettársak vagyonjogi szabályai szerint kell elbírálni az ügyet¹⁸

3.1.2. Korhiány, és a 16. életévét betöltött kiskorú házassága

A magyar és az olasz jogrendszer gondolkodása megegyezik abban, hogy a 16. életévét be nem töltött kiskorú nem köthet érvényesen házasságot. A törvény által meghatározott korhatár, a betöltött 18. életév elérése a házassági jog 1975. évi reformjával került a *Codice Civile* szabályai közé. A korhatár meghatározásának célja, hogy biztosítsa a házasságkötéshez szükséges fizikai és szellemi érettséget, és a gyermekek nemzéséhez szükséges biológiai érettséget.¹⁹ A 16. életévét betöltött személynek az olasz jogrendben a kiskorúak bíróságának²⁰ engedélyét kell kérnie ahhoz, hogy házasságot köthessen. A kiskorúak bírósága engedélyezheti az ilyen házasság megkötését amennyiben meggyőződött az azt kérelmező vagy kérelmezők pszichológiai és pszichofizikai érettségéről,²¹ és kikérte a nyilvánosság véleményét is. A nyilvánosságon itt a szülőket vagy a gyámot kell elsősorban érteni. A bírónak azt is vizsgálnia kell, hogy a kiskorú ismeri-e a házassággal járó kötelezettségeket, és alkalmas-e

17 BARZÓ Tímea: *A magyar család jogi rendje*. Budapest, Patrocínium, 2017, 81–82.

18 HEGEDÚS Andrea: *Polgári jog – Családjog*. Budapest, R.I.M.Á.K. Kiadó, 2022, 69–70.

19 SESTA, Michele: *Diritto di Famiglia*. Padova, CEDAM, 2005, 21.

20 Tribunale dei Minorenni. Működését a Decreto Legislativo 10 ottobre 2022, n. 149. számú rendelkezés szabályozza.

21 Az engedélyt meg kell tagadni akkor, hogy ha bebizonyosodik, hogy a kiskorút akaratnyilvánításában kognitív képességeinek hiánya, vagy gyöngesége, illetve külső tényezők befolyásolták (Tribunale dei Minorenni Caltanissetta, 26 ottobre 2017).

azok értelmezésére és megvalósítására, azaz, hogy elérte-e már egy 18. életévét betöltött személy értelmi és érzelmi szintjét.²² A bíróság döntéséhez súlyos okra van szükség, azonban ezt úgy kell értelmezni, hogy olyan súlyos okról van szó, amely fennállása esetén a házasságkötés elhalasztása a fél nagykorúságáig, károkat okozna számára vagy leendő házastársa számára.

Önmagában a terhesség nem elegendő ok az engedély megadásához. Azonban a kiskorúak bírósága által meghozott döntésekből kiderül, hogy mégis van olyan eset, amikor a terhesség elégséges ok lehet az engedély megadására: ha a felek pszichikailag és fizikailag kellően érettek, valamint az önálló családi életre ésszerű kilátás van.²³ Ugyanígy a bírósági döntések alapján nem kizáró ok az, ha a házasulandók rossz körülmények között élnek, ha a felek arról tesznek tanúbizonyságot (pl. mert munkába álltak, igyekeznek magukat fenntartani), hogy a megszületendő gyermek számára és a maguk számára is meg tudják teremteni a megfelelő körülményeket.²⁴ Előnyt jelent, ha a felek már több hónapja együtt élnek, egyházi házasságot kötöttek, vagy ha a felek megfelelő érettséget mutatnak. Hátrányt jelent a bizonytalan családi körülmények fennállása, ha a közös lakóhely nem áll rendelkezésre, vagy ha a cél az, hogy a jogszabály megkerülésével, a házasságkötéssel kikerüljenek a szülői felügyelet alól.²⁵

Amennyiben a kiskorúak bírósága elutasítja a kérelmet, azt a fellebbviteli bíróságra benyújtott panasszal lehet megtámadni, amely tanácsban határoz, és amelynek döntése nem megtámadható. A fellebbviteli bíróság elutasító döntése esetén a kiskorú többször is, több okból, illetve új tények felmerülése esetén is benyújthatja a panaszt.²⁶

A kiskorú által a bíróság engedélyével kötött házasság viszont megtámadható. A megtámadásra jogosultak köre meghatározott: a kiskorú, a nagykorúságának elérését követő egy éven belül, vagy a másik házastárs, a szülők, és az ügyész a *Codice Civile* 117. §-a alapján, addig amíg a kiskorú 18. életévét el nem érte.²⁷ Az érvénytelenség megállapítására irányuló keresetet vissza kell a bíróságnak utasítania akkor, ha a kiskorú elérte a nagykorúságát, vagy ha a házasságból gyermek született.²⁸

22 SESTA i. m. 22.

23 Tribunale dei Minorenni Napoli, guidizio 5 giugno 1995.

24 Tribunale dei Minorenni Palermo, guidizio 17 giugno 1981 és Secondo Tribunale dei Minorenni Torino, guidizio 26 marzo 1986.

25 SESTA i. m. 24.

26 SESTA i. m. 25.

27 COMPENDIO i. m. 66.

28 MOLINARI – NOBILI – FERRARI: *Diritto di famiglia. Il matrimonio*. Milano, SEFER Editore, 2021, 51.

A magyar szabályozás tekintetében sok hasonlóság fedezhető fel az olasz szabályozás gondolatmenetéhez viszonyítva. A magyar házassági jogban is házasságot köthet az a 16. életévét már betöltött korlátozottan cselekvőképes kiskorú, aki számára ezt a gyámhatóság előzetesen engedélyezte. Az előzetes engedély megadására bármelyik házasuló fél lakóhelye szerinti gyámhatóság illetékes, azonban a döntést a másik gyámhatósággal is közölni kell.²⁹ A kiskorú a kérelmét a gyámhatóságnál vagy az anyakönyvvezetőnél terjesztheti elő. (Ez az olasz jogban csak a kiskorúak bírósága előtt tehető meg.)

Az előzetes engedély megadásához szükséges igazolások: a házi orvos igazolása arról, hogy a kiskorú a házasságkötéshez szükséges testi és értelmi képességekkel rendelkezik; a házasulandók jövedelemigazolását, vagy a házasulók által bemutatott nyilatkozatot, amelyből megállapítható, hogy a 16. életévét betöltött házasuló, illetve a meglévő vagy a 18. életévének elérése előtt születendő gyermekének megélhetése és lakhatása a házasságkötés után biztosítva van; szükség esetén a családvédelmi szolgálat tanácsadásán való részvételt tanúsító igazolást.³⁰

A gyámhatóság az iratok benyújtása után meghallgatja a házasulókat, a kiskorú törvényes képviselőjét (szülőt vagy gyámot, de ehhez a véleményhez a gyámhatóság nincsen kötve, ám a véleményeket jegyzőkönyvbe kell foglalni³¹), és a házasulandók leendő közös lakhelyén környezettanulmányt végez, továbbá vizsgál minden körülményt, amely az engedély megadásához szükséges, és vizsgálja azt is, hogy nem áll-e fenn közöttük házassági akadály, majd 25 napon belül döntést hoz, amennyiben a házasulóknak a családvédelmi szolgálat tanácsadásán nem kell részt vennie. Nem kell azt a szülőt meghallgatni, aki: szülői felügyeleti jogát, a gyermeket érintő lényeges kérdésekben sem gyakorolhatja; ismeretlen helyen tartózkodik; vagy meghallgatása más elháríthatatlan akadályba ütközik.

A gyámhatóság megadja az engedélyt, ha az összes körülmény alapján: a házasságkötés a kiskorú gyermek érdekét szolgálja; az engedély megadása iránti kérelmet a kiskorú gyermek szabad akaratából, befolyástól mentesen nyújtotta be és a szükséges igazolásokat a házasulók csatolták. Azonban – akár csak az olasz jogban – önmagában az a tény, hogy a kiskorú várandós, nem alapozza meg az engedély megadását, csak az összes körülmény együttes

29 331/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet a gyermekvédelmi és gyámügyi feladat- és hatáskörök ellátásáról, valamint a gyámhatóság szervezetéről és illetékességéről 22.§ (8)

30 149/1997. (IX.10.) Kor. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról 34–35. §.

31 BARZÓ i. m. 74–75. és HEGEDŰS i. m. 55.

vizsgálata. Ha a gyámhatóság megadja az előzetes engedélyt, az a gyámhivatali határozat hatályossá válásának időpontjától kezdődően hat hónapig érvényes, tehát ezen az időn belül kell megkötni a házasságot. A házasságkötéssel a kiskorú nagykorúvá válik, az engedélyt azonban csak előzetesen lehet megadni, a házasságkötés után már nem.

3.1.3. A cselekvőképességében teljesen korlátozott személy házassága, és a cselekvőképtelen állapotban kötött házasság

Az olasz polgári jogban is ismert gondnokság intézménye. Gondnokság alá kell helyezni azokat a személyeket, akik felnőttek, illetve az emancipált³² kiskorúakat, vagy a 17. életévüket már betöltött, de 18. életévüket még el nem ért kiskorúakat, akik mentális betegségben szenvednek és nem képesek saját ügyeik vitelére. A gondnokság célja az, hogy az ilyen személyeket védelemben részesítse, és megfoszsa őket a saját érdekeiket sértő, jogilag releváns aktusok végzésétől megfelelő védelmük biztosítása érdekében.³³ Jogi értelemben a bíróság tiltó határozata megfosztja az érintettet a cselekvőképességétől.

A gondnokság/gyámság elrendelésének feltételei: fennálló mentális betegség, amely megfosztja a személyt attól, hogy akaratát tudatosan ki tudja nyilvánítani, vagy állandóan fennálló mentális betegség, amely hosszan tartó és patológikus jellegű; a saját gazdasági érdekek, valamint a köz- és magánélethez kapcsolódó érdekek biztosítására való képtelenség; szükség van egy, kifejezetten a beteg képviselőjére kijelölt személyre minden jogi aktus végrehajtása során (gondnok); ha az eltiltás a kiskorúval szemben, kiskorúságának utolsó évében (17 éves) kerül kihirdetésre, az a tizennyolcadik életévének betöltésének napjától lép hatályba. A gondnokság alá helyezést kérhetik: a szülő, a házastárs, a bejegyzett élettárs, egyenesági rokonok a leszármazás negyedik fokáig, felmenő rokonok a második fokig és az ügyész.³⁴ Az eltiltó határozat az eltiltottat cselekvőképességétől megfosztja. Őt a bíróság által a tisztség betöltésére való alkalmasságának elbírálása alapján választott gondnokra bízzák. A gondnok feladata a cselekvőképtelen személy jogi képviselője és vagyonának kezelése. Az eltiltás hatálya az ítélet közzétételének pillanatától kezdődik. A gondnokot maximum 10 évre nevezik ki,³⁵ kivéve

32 Függetlenné vált.

33 Codice Civile Art. 414.

34 Codice Civile Art. 417.

35 De akár kívülálló, akár házastárs, élettárs vagy felmenő és leszármazó a gondnok, a gondnokság alá helyezést 10 év elteltével felül kell vizsgálni.

házastárs, élettárs, felmenő és leszármazó esetében, ekkor nincs meghatározva a gondnokság ideje.³⁶

A gondnokság alá helyezett személy bármilyen jogcselekménye, amely a mindennapi élet szokásos viteléhez szükséges ügyletet meghaladja, semmis, illetve megsemmisíthető. A gondnokság alá helyezett személy házassága a magyar Ptk. 4:10. §-ban meghatározott szabályokhoz hasonlóan az olasz házassági jogban is érvénytelen. Az anyakönyvvezető maga is kezdeményezheti a bírósági eljárást, ha azt tapasztalja a házasságot megelőző eljárás alatt, hogy a házasulók valamelyike nem képes mentálisan felfogni a házasság lényeges elemeit.³⁷ A házasság megtámadható. A megtámadásra jogosult: a gondnok, a másik házastárs, a gondnokolt örökösei és jogutódai és az ügyész.³⁸ Feltétel, hogy a gondnokság alá helyezés a házasságkötés időpontjában már hatályos legyen, illetve bizonyítani lehessen azt, hogy a mentális betegség a házasságkötést megelőzően is már fennállt.³⁹ A megtámadás elévülési ideje 10 év, de nem lehet megtámadni a házasságot akkor, ha a gondnokság alá vonás miatt cselekvőképtelen személy gondnokságát a bíróság megszüntette, és ez után még legalább 1 évig a felek együtt éltek. Az ügyész kezdeményezheti a házassági életközösség felfüggesztését a Codice Civile 85. §-a alapján addig, míg a bíróság az érvénytelenséget ki nem mondja.

Ugyancsak érvénytelen a cselekvőképtelen állapotban lévő személy házassága is. Az olasz jogban az állapot-cselekvőképtelenség olyan állapot, amelynek keretében a személy átmenetileg képtelen felfogni tetteinek súlyát, és mérlegelni döntéseinek következményeit.⁴⁰ Az ez irányú kérelmet a cselekvőképtelen állapotban volt személy terjesztheti elő. A cselekvőképességében részlegesen gondnokság alá helyezett személy, a magyar házassági joghoz hasonlóan szabadon köthet házasságot, gondnoka beleegyezése nélkül is.⁴¹

A magyar házassági jogban is azt a rendelkezést találjuk a fent említett kérdéssel kapcsolatban, hogy érvénytelen annak a személynek a házassága, aki a házasság megkötésekor cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alatt állt.⁴² A bíróság azt a nagykorút helyezheti cselekvőképességét teljesen korlátozó gondnokság alá, akinek ügyei viteléhez szükséges belátási képessége, mentális zavara miatt tartósan és teljes körűen hiányzik, és ez okból egyéni

36 Codice Civile Art 426.

37 SESTA i. m. 52.

38 Codice Civile Art. 427.

39 MOLINARI i. m. 50.

40 Codice Civile Art. 428.

41 SESTA i. m. 51.

42 Ptk. 4:10. §.

körülményei vagy családi és társadalmi kapcsolatai indokolják a gondnokság alá helyezést.⁴³ Azért mert valaki fogyatékkal él, nem kerülhet azonban gondnokság alá automatikusan, hanem az államnak minden segítséget meg kell adnia ahhoz, hogy a fogyatékkal élő személy jogait gyakorolni tudja.⁴⁴ Ezért szerepel a jogszabályban a mentális zavar tartós és teljes körű fennállása, mint olyan körülmény, amely folytán a személy képtelen felmérni tetteinek következményeit, ezért az állami gondoskodás keretében szükséges számára gondnokot kijelölni, és cselekvőképességét – azért, hogy önmagát önmaga tetteinek következményeitől megóvja, – teljesen korlátozni.⁴⁵ A cselekvőképesség teljes korlátozása tehát akkor elsődleges megoldás, ha az ügycsoportonkénti korlátozás nem lehetséges, vagy nem adna megnyugtató eredményt.⁴⁶ Ez a védelem kiterjed a házasságkötési képesség korlátozására is, de nem vonatkozik arra az esetre, ha az érintett a gondnokság elrendelése előtt kötött házasságot.

Erre utal az a kitétel is a törvényben, hogy a gondnok jóváhagyásával a vagyoni ügyekben korlátozott személy támogathatja a leszármazóját.⁴⁷ Azokat a személyeket, akik a cselekvőképességet teljesen kizáró gondnokság alatt állnak, olyannak tekintjük a házasság szempontjából, mint akik nem ismerik fel a házasság jelentőségét, és így nem vállalhatják tudatosan a házastársi kapcsolatból származó jogokat és kötelezettségeket.⁴⁸

Más a helyzet a cselekvőképességében részlegesen korlátozott személy esetében, akinek házasságra vonatkozó személyes jellegű nyilatkozata a gondnok jóváhagyása nélkül is érvényes.⁴⁹ Ez esetben a gondnok csupán segíti a gondnokság alatt állót a döntés meghozatalában, de önmagában a gondnokolt döntése is kiváltja a döntéshez fűződő joghatásokat.⁵⁰ Ez, ahogyan már említettük, hasonló szabályozás, mint az olasz joggyakorlat.

A gondnokrendelésre a gyámhatóság jogosult, a bíróság döntése alapján, amelyet maga a gondnokság alá helyezendő személy, vele együtt élő házastársa, élettársa, rokona vagy testvére, és bármely érintett szerv kérelmezhet. A gondnok felügyeletét is a gyámhatóság látja el és munkáját irányítja.⁵¹

43 Ptk. 2:21. §.

44 PJD2018.13.

45 VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 112. és a 11/2014. (IV.4.) AB határozat.

46 EBH2019. P.2.

47 Ptk. 2:23§ (2) bekezdés a) pont.

48 WEISS Emília: *A házasság érvénytelensége*. In: PETRIK Ferenc (szerk.): *A családjogi törvény magyarázata*. Budapest, Közigazgatás- és Jogi Könyvkiadó, 1988, 98.

49 Ptk. 2:20. §.

50 VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 109.

51 Az eljárásról rendelkezik: 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet a gyámhatóságokról,

Az állapot cselekvőképtelenség egy másik, különleges helyzet, amelynek keretében gyermekkor és cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alá helyezés nélkül is cselekvőképtelen az a nagykorú vagy korlátozottan cselekvőképes személy, akinek pillanatnyi állapota miatt az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége teljesen hiányzik.⁵² Belátható, hogy az a személy aki súlyos alkoholos, vagy kábítószeres befolyásoltság alatt áll, vagy például műtéti beavatkozáshoz szükséges altatás utáni bódult állapotban van, nem tehet olyan nyilatkozatot, amely joghatás kiváltására alkalmas lehet. Ilyen nyilatkozat a házassági beleegyezés is. Az anyakönyvvezető kötelessége megtagadni a házasságkötést ilyen állapot fennállása esetében.⁵³

Ugyanakkor a cselekvőképtelen állapot múltával, a cselekvőképesség visszatér. Abban az esetben, ha a nyilatkozat megtételének tartalmából és körülményeiből az tűnik ki, hogy azt az állapot cselekvőképtelen, ilyen állapotának beállta előtt vagy elmúlta után is megtette volna, a megtett jognyilatkozat nem lesz semmis, kivéve a végrendelkezés esetét. Az állapot cselekvőképtelen személy által kötött házasság, a házastárs cselekvőképességének visszatérésétől számított hat hónap elteltével a megkötés időpontjára visszamenőleg érvényessé válik, ha az a házastárs, akinek a személye okán az érvénytelenség fennállott, azt a jogvesztő határidő alatt nem támadja meg.⁵⁴ Tehát ez tulajdonképpen a házasság utólagos jóváhagyását jelenti, az érintett fél részéről.⁵⁵

3.2. A relatív akadályok rendszere

Relatív akadályként azok az életállapotok jönnek szóba, amelyek nem teljes mértékben, hanem két konkrétan meghatározott személy között teszik érvénytelenné a házasság megkötését. A relatív okok elvi alapja sok esetben az erkölcs és a társadalmi elvárás, túréhatár, amely nem engedi meg például a közvetlen rokonok közötti házasságot, vagy például segíteni akar az apaság kérdésének könnyebb eldöntésében.

A relatív akadályok rendszerének bemutatása kapcsán külön kitérek azokra az okokra, amelyek kizárólag csak az olasz házasságjogban alkotnak akadályt két személy között.

valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról, 131–132. §.

52 VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 93.

53 At. 22. § (1) bekezdés f) pont.

54 Ptk. 4:11. §.

55 KÖRÖS i. m. 53–54.

3.2.1. A rokonság és rokoni kapcsolat, sógorság

A rokonság az olasz és a magyar házassági jogban is relatív, azaz csak egymás között fennálló, konkrét személyekre vonatkozó házassági akadály és érvénytelenségi ok. A Ptk. konkrétan meghatározza azokat a rokoni kapcsolatokat, amelyek fennállása esetén a házasság érvénytelen. Ezek alapján érvénytelen: az egyenesági rokonok egymás közötti házassága; a testvérek egymásközötti házassága; testvér testvérének vér szerinti leszármazójával kötött házassága; az örökbefogadónak örökbefogadottjával, az örökbefogadás fennállása alatt kötött házassága.⁵⁶ Ugyanez a szabályozás már a Csjt.-ben is hasonló tartalommal jelent meg. Ugyanakkor kérdéses a féltestvérek házassága, bár a Ptk. 8:1. § (4) bekezdése alapján a polgári törvény alkalmazásában a féltestvér is testvérnek minősül. Ez a rendelkezés azonban nem segít azon az eseten, ha a házasfeleknek csak a házasságkötés után, esetlegesen a gyermekük megszületése után jut tudomására az, hogy egymásnak féltestvérei, illetve ezt az akadályt a házasságkötés előtti eljárás sem tudja megnyugtatóan kizárni. Tehát itt egy olyan erkölcsi dilemmával állunk szemben, amelyet nem sikerült a jogalkotónak megnyugtatóan rendezni. A mostoha és nevelt testvér esetében nincs akadály a házasságkötésnek, kivéve ha a nevelt testvérek egyébként is vérrokonok.⁵⁷

Az egyenesági rokonok azok, akik közül az egyik a másiktól közvetlenül származik. Ugyanakkor a Ptk. nem csak a vérségi kapcsolatot vizsgálja, hiszen az nem feltétlenül követelménye a rokonságnak. Mivel az egyenesági és oldalági rokonság státuszkérdés, így például, ha a férfi betölti az apai jogállást, akkor sem köthet érvényesen házasságot az anya gyermekével, ha közte és a gyermek között nincsen vérségi kapcsolat. Ugyancsak fennáll a tilalom a féltestvérek tekintetében is, de a mostohatestvérek között nem.⁵⁸ Az egyenesági rokonok házassága és a testvérek házassága elháríthatatlan házassági akadályt eredményez, ez nem hárulhat el az időmúlással sem.⁵⁹ A testvér testvérének vérszerinti leszármazójával kötött házasság akadály a alól a jegyző azonban adhat felmentést, mégpedig akkor, ha a házassággal létrejövő kapcsolat a születendő gyermek egészségét nem veszélyezteti.⁶⁰

56 Ptk. 4:12. §.

57 HEGEDŰS i. m. 58.

58 BENCZE Lászlóné – CSIKY Ilona – CSIKY Ottó: *A házasság megkötése, felbontása. A házastársi tartás.* Budapest, HVG Orac, 1999, 56–57.

59 KŐRÖS i. m. 56.

60 VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 717.

Az olasz jogszabályok a rokonságból fakadó házassági akadályokat olyannak tekintik, amelyeket nem lehet elhárítani, mivel azok a közrendet sértik, és külföldieknek Olaszországban kötött házasságára is vonatkozó akadályt képez.⁶¹ A rokonság meghatározása a magyar szabályhoz hasonlóan a következő: egyenesági rokonok, akik közül az egyik a másiktól közvetlenül származik, és oldalági rokonok azok, akiknek legalább egy közös felmenő rokona van. Az egyenesági rokonok nem házasodhatnak egymással sem fel menői oldalon, sem leszármazói oldalon. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, hogy az olasz családi jogban a rokonsági fokokat felmenő és leszármazói oldalon is csak a rokonság hatodik fokáig számolják e fölötti és ez alatti fokokat az olasz rendelkezés jogilag már nem tekinti rokonságnak.⁶²

A Codice Penale 565. §-a a vérfertőzést, mint bűncselekményt büntetni rendeli. Az oldalági rokonok nem házasodhatnak egymással a leszármazás harmad ízéig. Tehát nem házasodhatnak egymással: a felmenők és a leszármazók egyeneságon; testvér testvérével; nagybáty unokahúgával, nagynéni unokaöccsével; a házastársak egyenes és oldalági rokonai egymással; az örökbefogadó és az örökbefogadott személy és azok leszármazottjai; az örökbefogadott és az örökbefogadó gyermekei; az örökbefogadó és az örökbefogadott házastársai.⁶³ Ez a szabályozás az erkölcsi és társadalmi elvárásoknak megfelelő, és egyben olyan anomáliákat is kizár, amelyek arra vezetnének, hogy esetlegesen tudtukon kívüli rokoni kapcsolatban lévők köthessenek érvényesen házasságot.

A bíróság a harmadfokú rokonság és az oldalági affinitás⁶⁴ esetében engedélyezheti a házasságkötést, az egyenesági affinitás esetében akkor lehet engedélyezni, ha a rokonság olyan házasságból származik, amelyet később érvénytelenítettek. Azokat a házasságokat, amelyeket e házassági akadályok ellenére kötöttek jogosult megtámadni a házastársak, a szülők, a felmenő rokonok, és mindenki, akinek jogi érdeke fűződik a házasság érvénytelenségének kimondásához.⁶⁵ A keresetet a házasság megkötésétől számított 1 éven belül lehet megindítani.

Az olasz házassági jog ismeri az egyenesági sógorság akadályát is, amely a magyar házassági jogban jelenleg nem házassági akadály, de a kánoni jogban

61 SESTA i. m. 54.

62 Codice Civile Art. 77.

63 Decreto legislativo 28/12/2013 n° 154, G.U. 08/01/2014.

64 Ebben az értelemben, az olasz jogszabályok a közvetlen rokonságra értik.

65 MOLINARI i. m. 50.

igen.⁶⁶ A Csjt. még ismerte ezt az akadályt és elhárítható akadályként kezelte. Ez az akadály genetikai és erkölcsi megfontolásokból volt jelen. Az utódok egészsége és az elemi erkölcsi normák betartása is szempont volt ennek a házassági tilalomnak a fenntartására, azaz olyan nem kívánt kapcsolatok létrejöttét akadályozta meg, amelyek a család és a házasság felbomlásához vezethetett volna.⁶⁷

A Ptk. Családjogi Könyvébe ez a házassági akadály már nem került be, így a Ptk. hatálybalépésekor még folyamatban lévő ügyekre, a Ptké. rendelkezései alapján az új Ptk. rendelkezéseit kellett alkalmazni, és a kérelmet vissza kellett utasítani.⁶⁸

Az olasz jogszabály rendelkezései alapján nem házasodhatnak egymással az egyik és a másik házastárs rokonai, ezt a törvény az affinitás tilalmának nevezi, ez tulajdonképpen az egyenesági sógorság házassági akadályának felel meg. Az affinitás egyenes következménye a két fél házasságának.⁶⁹ A tilalom nem szűnik meg az egyik házastárs halálával, még akkor sem, ha nem született közös gyermekük, de megszűnik, amennyiben a házastársak házasságát felbontják vagy érvénytelenítik, viszont az egyszerű különválás nem szünteti meg.⁷⁰ Alapja az, hogy az egyik házastárs rokonait rokon kapcsolat köti a másik házastárs rokonaihoz és fordítva. A házastárs a feleség húgával vagy a házastárs a férj unokatestvérével rokon. A házastársnak a másik házastárs rokonaihoz fűződő rokonsági foka mind a közvetlen, mind a mellékági rokonságban ugyanúgy meghatározható, mint a vérségi leszármazás rokonsági foka. Vagyis például, ha valaki az egyik házastárral egyenes ágon másodfokú rokon, akkor a másik házastárral azonos ágon azonos fokú rokonságban áll. A meny az apóssal vagy a meny a feleség anyjával közvetlen rokonságban áll első fokon.

Két szempontból érdekes számunkra az affinitás kérdése, egyrészt az affinitás tilalma alatt állók egymással nem köthetnek házasságot, másodsorban az affinitás okából a felek, egymás rokonainak tartására kötelezettek rászorultság esetén, mégpedig a következő sorrendben: házastárs; gyermekek, akár örökbefogadott, és amennyiben nincsenek, a következő leszármazottak; a szülők és ha nincsenek akkor a következő leszármazottak; örökbefogadók; menyek és vejek; após és anyós; a testvérek elsőbbséget élveznek a többi

66 ERDŐ Péter: *Az Egyházi Törvénykönyv*. Budapest, Szent István Társulat, 2015, 1092. kán. – Az egyenes ágú sógorság bármely fokon érvénytelenné teszi a házasságot.

67 Csjt. 8. §.

68 2013. évi CLXXVII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről. 24. §.

69 <https://www.altalex.com/guide/parenti-e-affini#par1> (2023. 02. 09.)

70 Codice Civile Art. 78.

rokonnal szemben.⁷¹ Illetve az affinitásból kifolyólag rokonok a gondnokság alá helyezést kérelmezhetnek, vagy annak megszüntetését is kérelmezhetik.

3.2.2. A házafél sérelmére elkövetett életelleni bűncselekmény

Az olasz házassági jog két különleges relatív házassági akadályt is ismer, amely a jelenlegi magyar házasságjogunkban ismeretlen, ugyanakkor a kánonjogban ismert és alkalmazott házassági akadály.⁷² Az olasz jog az egyik ilyen akadályt a *bűntett akadályának* is nevezi. Lényege, hogy az a személy, aki abból a célból, hogy olyan valakivel, aki mással már házassági életközösségben él, házasságot köthessen, az e házasságkötés útjában álló másik házafél életére tör, és azt megöli, vagy az emberölést megkísérli és ezért a tettéért a bíróság őt elítéli.⁷³ Az 1996-os *Cirinná törvény* ezt a szabályt kiterjesztette az élettársi kapcsolatban élőkre is.⁷⁴ Az akadály célja, hogy ne tudjon senki hasznot húzni egy bűncselekményből azért, hogy új házasság jöhessen létre.

Ugyanakkor az akadály csak akkor áll fenn, ha a tett szándékos volt. Ha baleset történt, vagy esetlegesen a másik házafélet öngyilkosságba kergették, például pszichikai erőszakot alkalmaztak, de fizikait nem, akkor ez a házassági akadály nem áll fenn.⁷⁵ A tilalmat ezen kívül csak akkor lehet alkalmazni, ha a házasságkötés időpontjában a bírósági ítélet már megszületett.

Az érvénytelenségre a házastárs, az egyenesági felmenők, az ügyész, és mindazok hivatkozhatnak, akiknek jogi érdeke fűződik a házasság érvénytelenségéhez. Amennyiben az ítélet még nem született meg, hanem csak letartóztatás vagy vádemelés történt, a házasságot meg lehet kötni, de azt az ügyész kérésére a felmentő, vagy elmarasztaló ítélet meghozataláig a bíróság felfüggeszti. Amennyiben a vádolt fél számára kedvező, felmentő ítélet születik a bíróságon, akkor úgy kell tekinteni, hogy az akadály megszűnt, és a házasságot kezdetétől fogva érvényesnek kell tekinteni.⁷⁶

71 https://www.laleggepertutti.it/571330_in-quale-ipotesi-cessa-il-vincolo-di-affinita (2023. 02. 09.)

72 ERDŐ i. m. 1090. kánon 1. §. Aki egy bizonyos személlyel való házasságkötés szándékával, halálát okozza az illető személy házastársának, vagy a saját házastársának, érvénytelenül kísérel meg ezt a házasságot. 2. §. Ugyancsak érvénytelenül kísérelnek meg házasságot egymással azok, akik fizikai vagy morális együttműködéssel egyikük házastársának a halálát okozták.

73 BONILINI i. m. 58.

74 La legge 20 maggio 2016 n. 76 c.d. „legge Cirinnà” Art. 1. cf. (4) d).

75 COMPENDIO i. m. 65.

76 MOLINARI i. m. 50.

Ahogy említettem, ez a házassági akadály különleges, és a jelenleg hatályos magyar házasságjogban ilyen házassági akadály, érvénytelenségi ok nem létezik. Ugyanakkor a magyar jogtörténetben ismerünk ilyen házassággal kapcsolatos házassági akadályt, a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikkben megjelenik a fentebb leírt jogintézmény, mégpedig abszolút házassági akadályként és válóokként: a házastárs súlyos bántalmazása vagy az élete ellen törés.⁷⁷

A házassági törvény keretjogszabályi jelleggel írja körül ezt a házassági akadályt és válóokot, amelynek kitöltésére a *Csemegi kódex*, a büntető törvénykönyv megfelelő szakaszai voltak alkalmasak. Így akadály volt a házasságkötésnek, ha előzetesen valamelyik házas fél a következő cselekményeket elkövette, illetve ok volt a válásra, amennyiben ezekre a házasság megkötése után derült fény. Ezek: a gyilkossági kísérlet, ha előre megfontolt szándékkal történt; a szándékos emberölés kísérlete, ha nem előre megfontolt szándékkal történt; az öngyilkosságra rábírás, vagy ehhez eszközök szolgáltatása; a feleség méhmagzatának a férj általi, de a feleség által nem kívánt elhajtása, vagy megölése, úgy, hogy ezzel a nő életét veszélyeztette (abortuszra kényszerítés); illetve, ha mindezeket terhes nő sérelmére követék el; valamint a mérgezés.⁷⁸ Ebben az esetben a büntett esete forgott fenn.

A Csjt. nem tartotta jelentősnek ezt a házassági akadályt a jogszabályszövegben alkalmazni, feltehetően azért, mert idejétmúltnak, és korszerűtlennek tekintette. Valóban elenyésző számban fordulhatnak elő ilyen esetek, hiszen az egyszerűbb megoldás a házasság felbontása, szükségtelessé teszi. Ugyanezen állásponton van a Ptk. Családjogi Könyve is, amely szintén nem alkalmazza, mint házassági akadályt. Az olasz jogban azért szerepel ez a házassági akadály, mert 1975-ig nem volt lehetőség a házasság felbontására, így esetlegesen gyakrabban előfordulhatott a házasság befejezésének és a szabad állapot előidézésének ilyen megoldása is.

77 1894. évi XXXI. tc. a házassági jogról. 13.§ Nem köthetnek egymással házasságot azok, a kik közül egyik, a másikkal egyetértve, saját házastársának vagy a másik házastársának élete ellen tört.

78 1894. évi XXXI. tc. a házassági jogról. 78. § A házasság felbontását kérheti az a házasfél, kinek házastársa élete ellen tört, vagy a kit házastársa testi épségét, avagy egészségét veszélyeztető módon szándékosan súlyosan bántalmazott.

3.2.3. Nőkre vonatkozó ideiglenes házasságkötési tilalom (Tempus lugendi⁷⁹)

A *Codice Civile* 89. §-a szabályozza azt, hogy a gyermek apjának személyével kapcsolatos bizonytalanságok elkerülésének érdekében, a nő az előző házasságának halál okából való megszűnése, felbontása vagy érvénytelenítése esetén a halál időpontjától számított 300 napon belül,⁸⁰ illetve a felbontás jogerőssé válásának vagy az érvénytelenség kimondásának jogerőssé válásától számított 300 napon belül nem köthet újabb házasságot.⁸¹ A rendelkezés célja az úgynevezett *commixtio* vagy *turbatio sanguinis*⁸² megakadályozása, azaz annak elkerülése, hogy az esetlegesen születendő gyermek apjának személye kétségesse váljék. Az olasz házassági jogban, akár csak a magyarban az apaság védelme elsődlegesen az anya házasságának tényén áll fenn, tehát a gyermek apjának az anya férjét kell tekinteni, az ellenkező bizonyításáig. Ha azonban a házasság felbomlik, vagy a halál okán megszűnik, szükséges megvárni a 300 napot, mivel az ezen időszakon belül született gyermek apjának az anya férjét kell tekinteni.⁸³ A házassági akadály nem áll fenn akkor, ha a 300 napon belül a gyermek megszületik,⁸⁴ vagy az anya a terhesség megszakítására irányuló egészségügyi beavatkozáson megy keresztül, vagy természetes módon elvetél.

Az abortusz esetében a bíróság döntése és/vagy az egészségügyi hatóság engedélye szükséges, az ezzel kapcsolatos rendelkezéseket a 194/1978. számú törvény szabályozta, ez előtt Olaszországban az abortusz bűncselekmény volt. Az állam tanácsadó központokat hozott létre az anyák döntésének elősegítésére. Az abortusz a fogantatástól a kilencvenedik napig lehetséges, amennyiben a terhesség veszélyeztetné az anya testi vagy lelki egészségét, akár egészségi állapotával, akár gazdasági, akár szociális vagy családi körülményeivel, vagy a fogantatás körülményeivel, vagy a fogantatás anomáliáinak vagy fejlődési rendellenességeinek előrejelzéseivel kapcsolatban.⁸⁵

79 A *tempus lugendi* (latinul „sírás ideje”) a házassági kötelék megszűnésétől kezdődő időintervallumból áll, amelyen belül a nő számára az új házasság megkötésének akadályát határozzák meg.

80 Hasonló szabályozással találkozunk a Svájci Polgári Törvénykönyvben is. ZGB Art. 103.

81 SESTA i. m. 57. és 79.

82 az apasággal, az apa személyével kapcsolatos zavar, kétség

83 A 300 nap a várandósság időszakának természetes folyamatára való tekintettel került kialakításra.

84 *Codice Civile* Art. 234.

85 Legge maggio 1978, n. 194 Tutela sociale della maternità ed interruzione volontaria della gravidanza Art. 5. <https://www.altalex.com/documents/leggi/2008/05/09/tutela-sociale-della-maternita-ed-interruzione-volontaria-della-gravidanza> (2023. 02. 10.)

Nem áll fenn a házassági akadály akkor, ha a házasságot valamelyik fél nemzéképtelensége miatt érvénytelenítették.⁸⁶ Az akadály alól felmentés is nyerhető, amennyiben az anya orvosi vizsgálaton vesz részt, és a szülész-nőgyógyász orvos igazolja azt, hogy nem várandós, illetve ha a házasságot megszüntető ítélet kimondja, hogy a férj az említett 300 napon belül feleségével nemileg nem érintkezett, illetve vele együtt sem élt. Az akadály ellenére kötött házasság azonban nem válik automatikusan érvénytelenné, viszont közigazgatási bírság kiszabását teszi a Codice Civile lehetővé, az ily módon a házasságkötésben közreműködő anyakönyvvezetővel és a házastársakkal szemben.⁸⁷

Az apaság eldöntésének folyamata a magyar házasságjogban apasági vélelmeken keresztül történik. A magyar jogban is az elsődleges apasági vélelem, az anya házasságán alapul, vagyis apának azt a férfit kell elsődlegesen tekinteni, akinek a fogamzási idő kezdetétől a gyermek születéséig eltelt időszak alatt, vagy annak legalább egy része alatt, az anyával házassági kötelékben állt, akár úgy is, hogy nem éltek végig együtt.⁸⁸ A Ptk. a fogamzási idő kezdetét a születéstől visszafelé számított 300. napra teszi.

Tehát a magyar jogban is hasonló módon szabályozza a jogalkotó az apaság vélelmét, ugyanakkor nem teszi házassági akadályá, célja az olasz jogi rendelkezéshez hasonlóan, az apaság körüli zavarok, kétes helyzetek elhárítását célozza. Az olasz rendelkezés az anyát azért tiltja el ideiglenesen a házasságkötéstől, hogy az apa személye kétséget kizáróan megállapítható legyen, és a magyar jogintézmény is ezt a célt szolgálja, de más szempontból közelíti meg a kérdést, amikor az apaság vélelméhez köti a fogantatás kérdését. A magyar jogi rendelkezések szerint a házasság érvénytelensége nem érinti az apaságot, míg az olasz szabály szerint, az érvénytelenség megszünteti az akadályt. Az apaság vélelme csak az apaság megállapítására irányuló perben⁸⁹ dönthető meg. A pert az anya, a gyermek, a gyermek leszármazója, annak halála után és az apa kérelmezheti. A per szabályait a polgári perrendtartás szabályozza.⁹⁰ Minden más apasági vélelem, csak az anya házasságán fennálló vélelem után következik, mivel az apasági vélelmek szigorú sorrendet követnek: így az emberi reprodukciós eljárásban való részvétel, a teljes hatályú apai elismerő nyilatkozat és végül a bíróság döntése csak az anya házasságán alapuló vélelem után következhet.

86 SESTA i. m. 80.

87 Codice Civile Art. 140.

88 BARZÓ i. m. 283. és HEGEDŰS i. m. 204.

89 Ptk. 4:104. §.

90 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról 4: 65–71. §.

3.2.4. Az örökbefogadás által keletkezett rokonság

Az örökbefogadás az örökbefogadó és az örökbefogadott között rokonságot keletkeztet. Az örökbefogadás tilalma azonban a felnőttek örökbefogadására vonatkozik az olasz házassági jogban. Alapvetően Olaszországban is gyermekeket lehet örökbe fogadni, így a felnőtt örökbefogadása különleges eset. Felnőttet akkor lehet örökbe fogadni, ha az örökbefogadónak nincsen törvényes leszármazója,⁹¹ és az, aki örökbe fogadni szeretne betöltötte 35. életévét és legalább 18 évvel idősebb az örökbefogadottnál.⁹² Az örökbefogadáshoz az örökbefogadott beleegyezése is szükséges. Az örökbefogadás az azt kimondó rendelet keltétől lép hatályba. A döntés megszületéséig az örökbefogadó és az örökbefogadott is visszavonhatja hozzájárulását. Az örökbefogadást megszüntető okok között eredetileg szerepelt a *Codice Civile*-ben az az eset, ha az örökbefogadó és az örökbefogadott házasságot kötöttek, ám ezt a cikkelyt az 1983. évi 184-es törvénnyel hatályon kívül helyezték. Így önmagában a házasságkötés ténye nem szünteti meg az örökbefogadást, ahhoz csak a bíróságnak van joghatósága, és ugyanazokat a szabályokat kell alkalmazni, mint a gyermekek örökbefogadása esetében. Természetesen abban az esetben is ezek a szabályok érvényesülnek, ha az örökbefogadó a 16. életévét betöltött kiskorú örökbefogadottjával akarna házasságot kötni. Az eljárni a területileg illetékes fiataikorúak bírósága fog.⁹³

A *Codice Civile* 74. §-át⁹⁴ 2012. évi 219. törvény oly módon változtatta meg, hogy a felnőttek örökbefogadása esetében, az örökbefogadás nem keletkeztet rokonságot az örökbefogadó családja és az örökbefogadott között. E gondolkodást követve tehát elképzelhető például az örökbefogadott és az örökbefogadó vérszerinti gyermeke közötti házasságkötés is, vagy más felmenő vagy leszármazó rokonával való házasságkötés is.⁹⁵ Egyetlen kizáró ok ebben az esetben az, ha az örökbefogadó által örökbefogadott másik személlyel szeretne összeházasodni, aki az örökbefogadottnak egyben vérszerinti testvére is, de ez az eset a felnőttek örökbefogadás esetén nem áll

91 Az olasz Alkotmánybíróság ezt a cikkelyt a tekintetben alkotmányellenesnek minősítette, hogy az is fogadhat felnőttet örökbe, akinek egyébként van törvényes leszármazója – Cassazione civile, sez. I, sentenza 3 aprile 2020, n. 7667.

92 Codice Civile Art. 291.

93 Legge 4 maggio 1983, n. 184 „Disciplina dell’adozione e dell’affidamento dei minori”. <http://www.comune.jesi.an.it/MV/leggi/l184-83.htm> (2023. 02. 11.)

94 Codice Civile Art. 74.

95 <https://www.altalex.com/documents/leggi/2014/06/09/filiazione-naturale-la-legge-che-equipara-figli-naturali-a-legittimi#art1> (2023. 02. 12.)

fenn. Így ez a korlátozás csak a 16. életévét betöltött kiskorú örökbefogadása esetében elképzelhető.

Az örökbefogadás megszüntetése az azt elrendelő határozat jogerőre emelkedésétől hatályosul, és kiterjed a következőkre: az örökbefogadott gyermek jogállása megszűnik, és az örökbefogadott gyermek elveszti vezetéknévét, öröklési és tartási jogát (valamint az örökbefogadás megszűnte után született gyermekei is), illetve elveszíti az örökbefogadó vezetéknévét is, amelyet az az örökbefogadás során megszerzett. Ezek a következménye ex nunc hatályúak, ám egy esetben nem érvényesülnek, amennyiben az örökbefogadó a bírósági határozat megszületése előtt meghal, akkor a határozat hatályosulása után csak az örökléssel kapcsolatban érvényesül.⁹⁶

Az örökbefogadás az olasz joghoz hasonlóan rokonságot keletkeztet az örökbefogadó szülő és az örökbefogadott személy között a magyar jogban is. Az így keletkező szülő-gyermek kapcsolat házassági akadályt képez, azaz a felek nem köthetnek érvényesen házasságot az örökbefogadás megszűnéséig. Az örökbefogadás házassági akadályát kizárólag az örökbefogadó és az örökbefogadott között áll fenn, amely akadálynak erkölcsi okai vannak.⁹⁷ Tekintettel arra is, hogy az örökbefogadó és örökbefogadott között egyenesági rokonság jön létre, az akadályt nem az egyenesági rokonságból fakadó érvénytelenségi okból kell levezetni, mivel a Ptk. kifejezetten nevesíti, – ugyancsak a Csjt. is – hogy az akadály csak az örökbefogadó és örökbefogadott áll fenn. Így például nem áll fenn érvénytelenségi ok két örökbefogadott testvér házasságkötésekor csak akkor, ha egyébként vérrokonok is. De az örökbefogadott gyermek és vérszerinti egyenes ági rokonai közötti házasság továbbra is érvénytelenséget okoz, mivel ez erkölcsi anomáliát és egészségügyi veszélyeket rejthet, illetve büntetőjogi felelősséget is felvet.⁹⁸

Az örökbefogadásból eredő érvénytelenségi ok megszűnik, amennyiben az örökbefogadást kölcsönös kérelemre felbontják. Logikusan a házasságkötés elősegítése érdekében csak a kölcsönös kérelemre történő felbontás jöhet szóba, mivel mindkét félérdeke az, hogy házasságot köthessenek. A Ptk. kiskorúságra vonatkozó rendelkezését úgy kell értelmezni, hogy a 16. életévét betöltött kiskorú esetében alkalmazható, aki gyámhatósági engedéllyel házasságot köthet, de csak akkor bontható fel az örökbefogadás,

96 CALVIELO, Elisa: *L'addizione di maggiorenne* <https://egregioavvocato.it/articoli/diritto-civile/diritto-della-persona-della-famiglia-e-dei-minori-separazioni-divorzi-unioni-civili-adozioni/>l%E2%80%99adozione-di-maggiorenne-476 (2023. 02. 11.)

97 VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 717.

98 KÖRÖS i. m. 55.

ha az a kiskorú érdekeit szolgálja.⁹⁹ A felnőttkorú örökbefogadott esetében pedig természetesen nincs ilyen feltétel, azt a kérelemre a gyámhatóság felbonthatja, sőt ebben az esetben a vér szerint szülők meghallgatása sem szükséges, míg a kiskorú esetében igen.

Az eljárást a területileg illetékes gyámhivatal folytatja le, aki a Gyvt.-ben meghatározott érintettek meghallgatásával hozza meg döntését.¹⁰⁰ A meghallgatást a Gyvt. szabályai alapján kell lefolytatni és felvett jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell, kiskorú esetében a gyám kijelölését, az örökbefogadottra és leszármazóira vonatkozó, a névviselésről és a családi állapotról szóló rendelkezéseket, illetve az okokat a körülményeket, amelyekből megállapítható, hogy az örökbefogadás felbontásának nincsen akadálya.¹⁰¹

Az örökbefogadás az azt kimondó határozat hatályosulásával megy végbe. A határozatban kifejezett meg kell határozni azt, hogy az örökbefogadás felbontása kik tekintetében megy végbe, és annak a megállapítását, hogy az örökbefogadás felbontásával felélednek a leszármazáson alapuló rokonságból származó azon jogok és kötelezettségek, amelyek az örökbefogadással megszűntek, de a szülői felügyeleti jogok és kötelezettségek nem állnak helyre.¹⁰² A felbontás kihat az örökbefogadóra, az örökbefogadó rokonaira, az örökbefogadottra és az örökbefogadott leszármazóira.

Az örökbefogadás felbontása után lehetőség nyílik a házasság megkötésére, amennyiben az ehhez szükséges további törvényi feltételek fennállnak: tehát az örökbefogadott nagykorú, vagy 16 évnél idősebb, és a gyámhatóság engedélyezte a házasságkötést stb.

4. Összefoglaló gondolatok

Akár egyetlen házassági akadály fennállása is már előzetesen megakadályozhatja a házasság érvényes megkötését, és a házasság megkötése után

99 Ptk. 4:138. §.

100 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 128.§ A gyámügyi eljárásban meg kell hallgatni a szülőt és más törvényes képviselőt, a gondozót, a korlátozottan cselekvőképes gyermeket, a cselekvőképességében a gyámügyi eljárásban felmerülő jognyilatkozat tekintetében részlegesen korlátozott személyt és az ítélőképessége birtokában levő cselekvőképtelen gyermeket, továbbá minden esetben azt, akivel szemben kötelezettséget kívánnak megállapítani, valamint – szükség szerint – a gyermek más közeli hozzátartozóit.

101 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról 48. §.

102 Gyer. 48. § (3) e) és f) pontok.

érvénytelenségi okként szolgál. Az olasz és a magyar házassági jogban a házassági akadályok jelentős katalógusát találjuk, amelyek egyes rész-szabályozásaikban megegyezők. A házasságot érvénytelenítő abszolút és relatív házassági akadályok zárt rendszert alkotnak, amelyek fennállása esetében a házasságot nem lehet érvényesen megkötni. Ez mindkét jogrendszerben igaz. Az olasz konkordátum házasság¹⁰³ tekintetében figyelembe kell venni a római katolikus egyházjogban található házassági akadályokat is, amelyek szintén a házasság érvénytelenítésének okai lehetnek.

Munkám célja a két jogrendszer közötti analógia feltárása volt, ezért részleteiben vizsgáltam meg az olasz és magyar jogrendben található akadályokat, a kánoni szabályokat pedig röviden említettem meg ott, ahol ez szükségesnek látszott.

Az olasz házassági jog a magyarhoz hasonlóan az érvénytelenségi okokat érdemi okoknak tekinti, így kizárólag ezekre hivatkozva lehet a házasságot megtámadni. Érdemi okra a házassági akadály ellenére létrejött házasság tekintetében lehet hivatkozni, és a házasság érvénytelenségének megállapítását kérni a bíróságtól, illetve ezek a házassági akadályok válhatnak később érvénytelenséget kiváltó okká.¹⁰⁴ Az olasz házassági jog sok olyan akadályt is alkalmaz ugyanakkor, amelyek alapvetően az egyházi jogban találhatóak meg: ez lineáris következménye az 1929-es *Lateráni Egyezményeknek*,¹⁰⁵ hiszen ekkor, és ezt követően, a *Codice Civile*¹⁰⁶ módosításaikor, az olasz polgári házassági jogot és a római katolikus kánoni jogot közelítették egymáshoz, az átjárhatóság elősegítésére.

103 Az 1929-ben megkötött olasz-vatikáni egyezmények (Lateráni Egyezmények) alapján, Olaszországban a katolikus lelkész előtt kötött egyházi házasság polgári jogi joghatással is jár, azaz az állam elismeri az így kötött házasságot polgári jogilag érvényes házasságnak.

104 HEGEDŰS i. m. 66. és COMPENDIO i. m. 63.

105 A Lateráni Egyezmények néven ismert nemzetközi szerződést 1929-ben a Vatikán és Olaszország kötötte, hogy így rendezzék a 70 éve fennálló jogi anomáliákat a két hatalom között. Az egyezmények rendezték a Vatikán nemzetközi jogállását, elismerve területét, és vezetőjét a pápát szuverén államfőként ismerte el az olasz állam. A gazdasági megállapodás rendezte a Vatikán Olaszországban található javainak, birtokainak sorsát, és a Vatikán pénzügyi függetlenségét. A Konkordátum pedig a római katolikus felekezet vallásgyakorlásának szabályait és kiváltságait rendezte. Ezzel együtt a Katolikus Egyház államvallás jellege megszűnt Olaszországban, már az 1865-70-ben létrejövő olasz egységgel.

106 Olasz Polgári Törvénykönyv.

A JOGI NORMA ÉS A JOGI SZAKNYELV ÉRTHETŐSÉGÉNEK ÖSSZEFÜGGÉSEI A DIGITÁLIS TÉRBEN

Jogászi nézőpontok és a közérthetőség

NÉMETH GABRIELLA
főiskolai docens (METU TNTI)

Absztrakt

A jog közérthetősége évtizedek óta napirenden van a nyelvtudomány művelői körében és az üzleti szereplők is egyre inkább elvesznek a szabályozókban, a jogalkotás pedig gyors tempóban zajlik. A jogi nyelv bonyolult, homályos és többértelmű lehet, akár akadályozhatja a jogi norma érvényesülését, miközben a közérthetőségre törekvés leginkább szankció nélküli etikai elvárás a jogalkotóval és jogalkalmazóval szemben. Vajon szükség van-e a jogi-igazgatási szaknyelv megújítására? A tanulmány a jogi norma digitális ökoszisztémában is elvárt érvényesülésének nézőpontjából foglalkozik a közérthetőség kérdésével a jogi szaknyelv kapcsán, számos példa elemzésével.

Kulcsszavak: jogi norma, jogi szaknyelv, digitális ökoszisztéma, közérthetőség, normavilágosság, érthető nyelv, jogi szaknyelvi reform.

CONTEXT OF THE CLARITY OF LEGAL NORMS AND LEGAL LANGUAGE IN THE DIGITAL SPACE

The Lawyer's Perspectives and Plain Language

Abstract

Clarity of legislation has been a topic of debate among linguists for decades, and even business actors are getting lost in the regulatory process, while law-making is continuing at a swift pace. While legal language can be complex, unclear and ambiguous, or even impeding the implementation of the legal norm, the pursuit of clarity is mainly seen as an ethical requirement without penalty towards legislators and enforcers. Is there a need to renew the legal and administrative language? This paper addresses the issue of legal clarity

from the perspective of the legal norm's expected enforcement in the digital ecosystem – by analysing numerous examples.

Keywords: legal norm, legal language, digital ecosystem, clarity, legislative clarity, plain language, reform of the legal language

A Károli Gáspár Református Egyetem Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhelye 2023. tavaszán interdiszciplináris konferenciát tartott arról, hogy vajon szükség van-e a jogi-igazgatási szaknyelv megújítására.¹ Régóta szívügyem a jog közérthetősége, amely évtizedek óta napirenden lévő téma a nyelvtudomány művelői körében. Tapasztalom, hogy az üzleti szereplők is gyakran elvesznek a szabályozók közt, a jogalkotás pedig érthetetlenül gyors tempóban zajlik. Míg a törvényhozásban önálló indítványokkal gyors reagálás válik lehetővé váratlan helyzetekre, megkerülhetővé is válhatnak szükséges egyeztetési folyamatok,² amelyben a jogszabály nyelvi megfelelőségi kontrollja elsikkadhat, vagy idő hiányában fel sem merül. Ugyanakkor vannak előremutató nyelvőri kezdeményezések (pl. a Nemzeti Adó és Vámhivatal közérthetőségi programja³ vagy az új polgári törvénykönyv 2013. évi reformja⁴), ezek mégsem érnek el átütő társadalmi hatást. A nem jogász-képzés hallgatói a felsőoktatásban kifejezetten távolságtartóak a jogi tárgyakkal szemben és nagyon hálásak, ha a jogi tudást közérthetően és szakzsargon nélkül kapják az oktatótól, miközben a jogi tudás továbbra is szükséges.⁵

A konferencia címében jelölt jogi-igazgatási szaknyelv kapcsán felmerülnek definíciókeresési kérdések. A jog, illetve az igazgatás nyelve egyenértékű-e a közigazgatás és a hivatali ügyintézés nyelvével, esetleg a kormányzás, a jogalkotás, az igazságügy, vagy az igazságszolgáltatás nyelvét értjük alatta? A közérthetőség nézőpontjából lehetséges megközelítés a jogrendszer tág értelmezése, ahol abba nemcsak a jogszabályokat értjük, hanem ide érhető a jogalkotás folyamata mel-

1 <https://ajk.kre.hu/index.php/2028-szuksege-van-e-magyarorszagon-jogi-igazgatasi-szaknyelvujitasra-cimu-konferencia.html> (2023. 04. 25.)

2 GAJDUSCHEK György: *Előkészítetlenség és utólagos hatásvizsgálat hiánya*. In: JAKAB András – GAJDUSCHEK György (szerk.): *A jogrendszer állapota*. Budapest, MTA TKJTI, 2016, 801.

3 A NAV 2022. évi intézményi munkaterve önálló feladatsort tartalmaz közérthető tájékoztatást segítő információs anyagok összeállítására és saját Közérthetőségi Program 2.0 megvalósítására. A feladatok az 5/2022. (VIII. 5.) PM utasításba (a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Szervezeti és Működési Szabályzatáról) is befoglalásra kerültek. www.nav.gov.hu (2023. 04. 25.)

4 2013. évi V.tv. a polgári törvénykönyvről, amelynek kodifikációja során kifejezett szándék irányult arra, hogy a magánjog alapvető kódexét közérthető stílusban alkossa újra a jogalkotó.

5 A szerző jogász, a Budapesti Metropolitan Egyetem oktatója (Jogi alapismeretek; Alkalmazott gazdasági és munkajog; Gazdasági jog; Digitális médiajog, reklámjog, adatkezelés, online ÁSZF.).

lett „a jogi szöveg »utáni« szakasz”, a jogalkalmazás is.⁶ Ez túlmutat a klasszikus jogtudományi vizsgálódás fókuszán, de a közérthetőség mint interdiszciplináris téma kapcsán a folyamat egészének szemlélete indokolt. E tanulmányban az egyszerűség kedvéért jogi szaknyelvről vagy jogi nyelvről lesz szó.⁷

A szaknyelv anyanyelvi terminusainak kialakításában nyelvújítók és a szakterületi tudomány képviselői, tudósok egyaránt közreműködnek.⁸ A jogi szaknyelv alakulása során a terminusalkotás a már feledésbe merült kifejezések új jelentéssel felruházásával (használt szókincsből), latin szavak adaptációjával, szóalkotással vagy akár tükörfordítással is történhet.⁹ Veszélyeket is hordozhat, ha az újonnan alkotott kifejezésekhez nem kap a használó pontos definíciót, vagy ha a megalkotott szó nem illeszkedik szervesen a magyar nyelv rendszerébe.¹⁰ A különböző forrásokból átvett terminushasználat mellett a jogi szaknyelvet régóta jellemzik a tagadó szerkezetek, a határozott névelő elhagyása, a személytelenség, a főnévi szerkezetek túlzott használata, a harmadik személyű fogalmazás, helyenként a terpeszkedő, terjengős kifejezések, a rögzült szókapcsolatok, a bonyolult, összetett mondatok és utaló rendelkezések, valamint ezek halmozása és az általánostól eltérő szórend. A jogi nyelv bonyolult, homályos és többértelmű lehet,¹¹ a kívülálló számára egyenesen problematikus, mivel a nyelvi megformálása kötött, nehezen követhető, akár archaikusan (cikornyás?¹²)

6 GAJDUSCHEK i. m. 797.

7 A szerző alapvetően az igazságügyi szaknyelv mellett érvel. A jogalkotási tevékenységben, az igazságszolgáltatásban, a kormányzásban ill. a közigazgatásban közreműködők szaktevékenysége szerteágazó. Igazságügy alatt – függetlenül a meglévő jogtudományi definíciók kísérletektől – a lehető legszélesebb olyan hivatali, kormányzati vagy igazságszolgáltatási működési területek összességét érthetjük, ahol a laikusok gyakran találkozhatnak a jogi szaknyelvvvel, és nem tudják elkerülni azt. Bővebben: NÉMETH Gabriella – SZOTÁK Szilvia: *Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései a jog és a nyelv vonatkozásában*. In: TAMÁS Dóra Mária – SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest, OFFI Zrt., 2021, 23–47. Lásd 1. Ábra.

8 Vö. Törvénytudományi Műszótár (1843) 443. „Wechselschuldner: váltóadós, debitor cambiarius. Vált. Csász.”, melynek szerkesztőbizottsága neves nyelvészekből és jogászokból állt, majd a MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon I–VI*. Budapest, Pallas, 1898–1907.

9 SZÉP Beáta: Adalékok a magyar jogi szaknyelv kialakulásának történetéhez. *Magyar Nyelvőr*, 2009/3, 311.

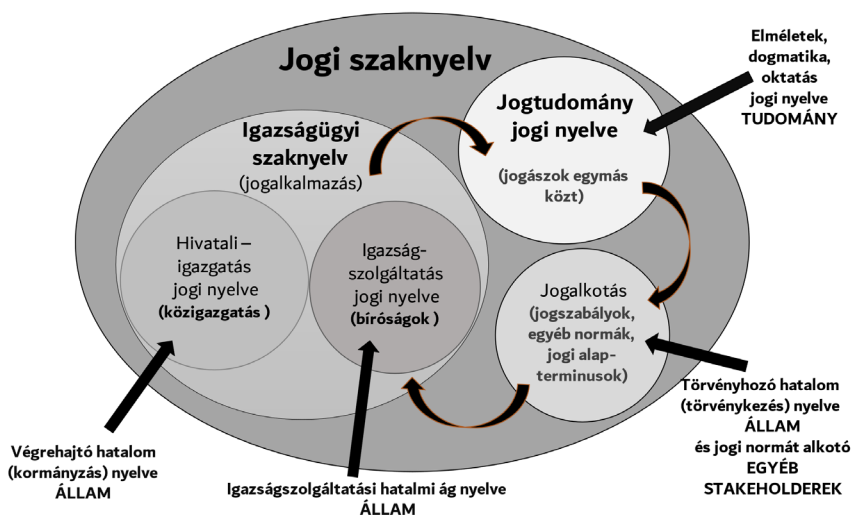
10 SZÉP i. m. 317. Szép kiemeli, hogy az „1840. évi törvénycikkekben már magyar nyelven szerepelnek a gazdasági jogi szakszavak és szakkifejezések (mellétük pedig zárójelben a latin, illetőleg német megfelelőik), és az adott törvények meghatározott paragrafusokban definíciókat is találunk.”

11 SZITÁS Benedek: Jogalkotásunk közérthetősége. *Magyar Jogi Nyelv*, 2018/1, 37.

12 Csákány szerint a jogalkotás nyelve – latin – a középkoron át meglehetősen eltávolodott ősi tömörségétől, és holt nyelvi mivoltában törvényhozási nyelvként igen cikornyássá

rituális szövegnek hat, mivel hosszú, bonyolult, rengeteg információval megterhelt mondatokból áll. Ráadásul mögöttes jelentésekkel is bírnak a szakzsargon egyes kifejezései.¹³ A jogi szaknyelv terminushasználatát jellemzi az is, hogy a már történetivé vált terminusok tovább élnek,¹⁴ miközben az ezzel kifejezett tartalom már nem része az élő jognak.

A jogi szaknyelv körébe tartozik az állami működés és a jogtudomány nyelve is. Az állami működésen belül az igazgatás, a jogalkalmazás és a jogalkotás is jogi szaknyelven zajlik – az előbbit igazságügyi szaknyelvnek definiálhatjuk, ideértve a közigazgatás és az igazságszolgáltatás nyelvét.¹⁵ A jogtudomány szaknyelvét az elméletek, a jogdogmatika és a jogi oktatás egyaránt használja. A jogalkotás során szaknyelven megszülető jogot kell alkalmazni az igazgatási és az ítélkezési tevékenységben, és ezek szoros kölcsönhatásban és ráhatással vannak a jogtudományra, amely visszahat a jogalkotásra.

1. sz. ábra: Jogi szaknyelv és igazságügyi szaknyelv az érintettek szempontjából. Forrás: saját készítés.¹⁶

vált. Lásd: CSÁKÁNY Béla: Jogi szaknyelv – jogi köznyelv. *Korunk*, 1972/10, 1469.

13 VÁNDOR Judit: Mit és hogyan tanítsunk a jogi szaknyelv keretén belül? Munkahelyi kommunikáció és nyelvoktatás-nyelvtanulás a XXI. században. *Economica*, 2014/4, 35–36.

14 SZÉP i. m. 313.

15 Az egyes intézményi működést szakpolitikák határozhatják meg, amelyeket szintén jellemezhet a jogi szaknyelv használata.

16 A jelen tanulmányban a szaknyelv szempontjából a jogalkotó személyét a szerző tágran értelmezi – mint a jogot alkotók köre –, beleértve a feleket kötelező szerződést készítő ügyvédet vagy akár a peres felekre kötelező bírósági ítéletet megfogalmazó bírót,

A jogi szaknyelvre vonatkozó közérthetőség követelménye inkább etikai, és nem büntetőszankcióval sújtandó elvárásként van jelen a szabályozásban. A jogszabályokban mégsem a 'közérthető' kifejezés használata gyakori, inkább a 'világos', 'érthető', 'ellentmondásmentes', 'megfelelően értelmezhető' kifejezéseket használja a jogalkotó.¹⁷ A közérthetőség a tisztességes eljárás kellékké válhat, ha a jogi nyelv hatására a joghoz való hozzáférés érvényesülése szempontjából tekintünk.¹⁸ És bár az internetes kommunikációnak átfogó, egységes nyelvváltozata még nincsen, a jogalkotás mellett a sztenderdizált tartalmak online térhódítása közben, vagy a szakpolitikák és a közfeladatellátás során is tekintettel kell lenni a közérthetőség etikai elvárására, miközben a 21. századi kommunikációs csatornákon a felhasználók tartalomértési és -olvasási szokásai megváltozóban vannak (vö. írott-beszélt nyelv, sms-nyelv).

A jogi norma jellemzői és a jogbiztonság nézőpontjából a közérthetőség követelménye egyértelmű, és a jogi szaknyelv szerepe a norma társadalmi érvényesülése és a digitalizáció hatásai szempontjából is vizsgálható. A szaknyelvek jövője szorosan összefügghet a nyelv versenyképességével, amely széleskörűen használható köznyelvet és fejlett szaknyelveket egyaránt feltételez, ezért a jogi szaknyelv kérdése aktuális marad a digitalizáció korában.¹⁹ Az állam, mint elsődleges érdekelt szerepét pedig a folyamatba épített minőségbiztosítás oldaláról fogalmazhatjuk meg.

1. A jogi norma érthetőségének elsődleges célja a jogbiztonság

A (köz)érthetőség jelentősége a jogász számára a jogi norma érvényesülése szempontjából elsődleges. A nyelvésznek más szempontjai is lehetnek, amely a mesterkélt szaknyelvi kifejezések háttérbe szorítására és arra irányul, hogy a szaknyelvet a társadalomhoz közelebb vigyék. A nyelvhasználat etikai di-

nem csupán a társadalomra általánosan kötelező jogi normát szövegező és elfogadó országgyűlést, mint a ténylegesen jogalkotó (törvényhozó) hatalmi ág közreműködőjét.

17 Vö. 15 lj.

18 2014-ben még reális megállapítás volt, hogy mind a nyelvészek, mind a jogászok részéről csekély tudományos érdeklődés mutatkozott a jogi nyelv és a nyelvhasználat, mint diszciplínák lehetséges kapcsolódási pontjai iránt. Ezért a jogi nyelvnek a közfigyelem középpontjába állítását és a jogi nyelvművelés ügyét tűzte ki célul a „Magyar jogi nyelv” című periodika útnak indítása. Bővebben: <http://nyilvanos.otka-palyazat.hu/index.php?menuid=930&num=112172&lang=HU> (2023. 04. 25.)

19 NÉMETH Gabriella – SZOTÁK Szilvia: *Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései a jog és a nyelv vonatkozásában*. In: TAMÁS Dóra Mária – SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest, OFFI Zrt., 2021, 24.

menziójában felmerült javaslat – „Fejezd ki magad világosan” – a jogi norma hatékony érvényesülése érdekében is hasznos.²⁰ Ha a bonyolult szaknyelvi kifejezéseket egyszerű köznyelvi szavakra cserélnénk, az a laikusok számára elméletben könnyen érthetővé tehetné az adott rendelkezést. Mégis, a jogász számára akár kockázatosnak tűnhet a szintisztán nyelvészi megközelítés a jogi normaszöveg átfogalmazásakor. Kellő szakismeret hiányában ugyanis könnyebben megvalósulhat a tartalomvesztés. Ez hasonló ahhoz, amikor a jogi szakfordítást nem szaknyelvi fordító készíti. Ha a jogi szakma művelője fordít (pl. ügyvéd-szakfordító, jogász-nyelvész), a transzformációs tartalomvesztés valószínűsége a kellő szakismeret birtokában alacsonyabb.

A jog olyan magatartási szabályok összessége, amelynek keletkezése állami szervhez kötődik, az adott társadalomban általánosan kötelező, érvényesülését az állami szerv akár kényszerrel is biztosíthatja.²¹ A jog „időhöz kötött érvényességgel bír”, vagyis változik, emellett bonyolult jelenség, amelynek normatív alkotórészein (jogi norma) kívül úgynevezett kauzális elemei is vannak.²² Az időhöz kötöttség miatt a társadalom és a nyelvek változása aktuálisan tartja annak kihívását, hogy a norma az adott korszakban érvényesülő köznyelven maradjon érthető.²³ A jogi norma a jog legkisebb eleme, és három szerkezeti elemből áll: hipotézisből

20 BANCZEROWSKI Janusz: A nyelvhasználat elvei és etikai dimenziói. *Magyar Nyelvőr*, 1998/1, 16.

21 A magyar állam működése a hatalom megosztásának elvén alapszik [Alaptörvény C. cikk (1)], és valamennyi hatalmi ágnek – jogalkotó, végrehajtó, igazságszolgáltató – teendője van a jogi normákkal. Készíti, alkalmazza, értelmezi azokat. Jogi norma születhet a jogalkotó hatalmi ágon kívül is (ha például egy ügyvéd írásba foglalja a felek szerződését, melyet a hatályba lépés után a pacta sunt servanda-elv alapján be kell tartani, hasonlóan a törvényekhez.)

22 MOÓR Gyula: A jogi normák változásának problémája. *Athenaeum*, 1924, 10(1–3), 1.

23 A magyar jogi nyelv írásbeliségének szükségessége a Szent István előtti, rovásírásos időszakig visszakövethető, bővebben erről ld. SZÁDECZKY-KARDOSS Irma: A jogi szaknyelv történeti kutatási szerepe. *Győri tanulmányok*, 1998/20, 130. A jogalkotás és a joggyakorlat a 19. században egész Közép-Európában hatalmas mértékben átalakult. Korábbi jogfogalmak inkább már történeti jogokat fejeztek ki, miközben új jogfogalmak jelentek meg, amelyeknek megfelelő anyanyelvi elnevezést is kellett keresni vagy megalkotni azt. Erről ír SZÉP i. m. 312. Még a szocialista társadalmi rendben is felmerült a közérthetőség igénye, és a szocialista demokrácia erősödését várták egyes szerzők a jogi szaknyelv köznyelvvé válásától. A szocialista társadalom számára problematikusnak tűnt, hogy a régi jogi nyelvet örökölte, s ezt kellett volna viszonyai és szükségletei számára átalakítania. Ekörben a fordítás, a jogi ismeretterjesztés, és a beszélt jogi nyelv ápolása merült fel a teendők listáján. Lásd CSÁKÁNY i. m. uo. és 1971. évi 468. számú, a jogszabályok alkalmazásának és megismertetésének megjavításáról szóló törvényerejű rendelet.

(feltétel), diszpozícióból (rendelkező rész: pl. parancs vagy tilalom), és jogkövetkezményből (pl. szankció vagy jutalom). A normativitás az emberi társadalom jellegzetessége, így a norma a társadalom számára általános magatartás-mintát jelent,²⁴ és a jogi szabályozás korai nyelve alig különbözött a köznyelvtől.²⁵ Jogi normát minden jogágban találunk, és sajátos terminushasználat jellemezhet nemcsak egy-egy jogi szakterületet, hanem a jog időbeli változásából eredően még ezen belül is egyes időszakokat (pl. a büntetőjogi szaknyelv változása a Csemegi kódextől napjainkig).²⁶ Az adott korszak szaknyelvi terminusainak érthetőségét az adott korszak köznyelvéhez képest kell értékelni.

Örvendetes, hogy a Kúria és az Alkotmánybíróság többször is világosan állást foglalt az érthető jogi szaknyelv kérdésében. Az Alkotmánybíróság elvi érveléssel mutatott rá arra, hogy a világos, érthető és megfelelően értelmezhető normatartalom alkotmányos követelmény.²⁷ A helyi önkormányzat törvény keretei között megválaszthatja az általa intézményesíthető jogviszony jellegét, de eközben világosan értelmezhető kell, hogy legyen a jogszerű választásának megfelelő tartalom.²⁸ Mind az Alkotmánybíróság gyakorlatában, mind a Kúria Önkormányzati Tanácsa gyakorlatában általános elvként van jelen, hogy a negatív jogkövetkezményt tartalmazó normákkal szemben fokozott elvárás a világos és megfelelően értelmezhető szöveg követelménye.²⁹ Büntetőjogi szankció esetén a tilalmazott magatartást leíró rendelkező résznek határozottnak, kellően körülhatároltnak, világosan megfogalmazottnak kell lennie. Alkotmányossági követelmény a törvényhozói akarat világos kifejezésre juttatása a normában, azaz egyértelmű üzenetet kell tartalmaznia arra nézve, hogy az egyén mikor követi el a szankcionálható jogsértést és mikor nem esik annak hatálya alá. Ugyanakkor korlátozni kell az önkényes jogértelmezés lehetőségét a jogalkalmazók részéről.³⁰

A bevezetőben említett konferencia címében jelölt jogi szaknyelv és igazgatási nyelv között nem tettem különbséget, miközben számomra az igazságügyi szaknyelv – mint a jogi és hivatali nyelv összegző – terminusa is indokoltnak

24 TAMÁS András: A jogi norma egyes technikai elemeiről. *Jogtudományi Közlöny*, 1980/8, 518.

25 Ld. pl. a korai rabszolgatartó államok törvényeit (pl. Hammurabi törvénykönyve, a mőzesi Tízparancsolat vagy a római Tizenkettőlás törvények) Bővebben: Csákány i. m. 1468.

26 Az 1878. évi V. törvényben (Csemegi kódex) található büntetőjogi nyelvezet nem azonos a mai napon hatályos, a büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvénnyel, pedig azonos témában, azonos jogágban és jogterületről rendelkezik.

27 26/1992. (IV. 30.) AB határozat.

28 Kúria Önkormányzati Tanácsának Köf.5019/2021/6. határozata.

29 Kúria Önkormányzati Tanácsa a Köf.5020/2014/6. számú határozata.

30 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

tűnhet. A jogi norma gondolati és nem csupán nyelvi egység, mivel nem mindig egyetlen paragrafusban kerül megfogalmazásra, hanem a szabályozás logikai egységében kell megérteni azt.³¹ Ebből az aspektusól nézve akár feltételezhető az is, hogy a normaszöveg közérthetősége önmagában még nem biztos, hogy érthetővé teszi magát a normát. Egyes jogi normák önkéntesen (pl. KRESZ), mások jogalkalmazás révén érvényesülnek.³² Amikor jogalkalmazással érvényesül a norma, akkor a közigazgatási szerv aktívan közreműködik a jogérvényesítésben, és a normát a címzett életviszonyaira konkretizálja, eközben igazgatási szaknyelvet használ, így a címzettekre vonatkozó szabályozás egyszerre származik a normából és az azt érvényesítő közigazgatási aktusból.³³ Ilyenkor a hatóság azt ellenőrzi, hogy az egyedi döntésben előírtakat betartotta-e a címzett, tehát ebben az esetben a közreműködő közigazgatási szerv döntésének (határozat, végzés), illetve kommunikációjának (pl. iránymutatás, ajánlás, tájékoztatás) is világosnak és érthetőnek kell lenni.

Szerződéskötésre és igazgatási intézkedésekre, vagy joggyakorlási aktusra is vannak hasonló elvárások, amelyet akár vállalkozásra vagy magánszemélyre is kötelezésként értelmezhetünk. Ilyen például, hogy az utazásszervező vagy utazás-közvetítő az utazási csomagra vonatkozó szerződés megkötése előtt közérthető módon közli az utazóval a szerződéskötést megelőzően nyújtott tájékoztatást érintő változásokat.³⁴ A munkáltatói jogkör gyakorlója a megbízás írásbeli visszavonását kérelemre indokolni köteles, melyből a visszavonás okának világosan ki kell tűnnie.³⁵ Egyes fogyasztóvédelmi rendelkezések ennél konkrétabb szabályozást írnak elő. A használt betűtípusnak és betűméretnek a jogi norma szövegében világosan olvashatónak kell lennie, és azok az információk, amelyeket ki kell emelni, félkövér betűvel, árnyékolással vagy nagyobb betűmérettel jelölendők, és minden kockázati figyelmeztetést külön ki kell emelni.³⁶ Sőt: adott esetben egy világosan olvasható szöveggel el is kell magyarázni, hogy a táblázatban feltüntetett összegek egy pénzügyi hitelkonstrukcióban mely időszakokban változhatnak és miért. A szerződéskötést megelőzően világosan és érthető módon kell

31 NAGY Marianna: „Közigazgatási jogi norma” In: JAKAB András – Könczöl Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYÖK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Közigazgatási jog rovat, rovat szerkesztő: BALÁZS István) <http://ijoten.hu/szocikk/kozigazgatasi-jogi-norma> (2019).[3]

32 NAGY i. m. [45]

33 Uo.

34 472/2017. (XII. 28.) Korm. rendelet az utazási szolgáltatásokra vonatkozó szerződésekről, 15. §.

35 2018. évi CXIV. törvény a honvédelmi alkalmazottak jogállásáról, 18. § (5) bek.

36 3/2016. (I. 7.) NGM rendelet a jelzáloghitelre vonatkozó tájékoztatás szabályairól 3. számú melléklete, amely a személyre szóló tájékoztatás kitöltési útmutatója.

tájékoztatni a fogyasztókat, és ennek megvalósulása előnyt jelent a vállalkozás számára.³⁷ Közzolgáltatások végső felhasználóinak kérésére mindig világos és könnyen érthető felvilágosítást kell nyújtani a számlával, a számla egyes tételeivel és elemeivel, valamint a számlázott összeggel kapcsolatosan.³⁸

A jogalkotói akarat tehát nem kétséges. Ebben a táblázatban néhány példával szemléltetem azt, hogy a közérthetőségre törekvés elvárása mégsem egységesen jelenik meg a szaknyelvben, attól függően, hogy bírósági döntés, jogi szakirodalmi hivatkozás, jogi norma vagy nyelvészeti szakirodalom szerzőjének tollából származik-e az elvárás:

A közérthetőség elvárásának megfogalmazása	Forrás/jogforrás szintje
világos, világosan megfogalmazott	Kúria, Alkotmánybíróság
világosan ki kell tűnnie	törvény
világosan olvashatónak kell lennie	rendelet
világosan olvasható szöveggel el is kell magyarázni	rendelet (fogyasztóvédelem)
világos és könnyen érthető felvilágosítást kell nyújtani	kormányrendelet (közzolgáltatás)
világosan és érthető módon kell tájékoztatni	kormányrendelet (fogyasztói szerződés)
világosan fogalmazzák meg úgy, hogy egyértelműen végrehajthatóak legyenek	kormányrendelet (köztulajdonú társaság)
törvényhozói akarat világos kifejezésre juttatása	Alkotmánybíróság
érthető	Kúria
egyértelműen értelmezhető	Kúria
egyértelmű üzenetet kell tartalmaznia	Alkotmánybíróság
egyenes, közérthető stílus	jogirodalom
határozott	Alkotmánybíróság
kellően körül határolt	Alkotmánybíróság
közérthető és kifejezett módon közli	kormányrendelet
laikus fogyasztó számára is befogadható értelmű	Kúria
önkényes jogértelmezés korlátozása	Alkotmánybíróság
a szabályozás logikai egységében kell megérteni	jogirodalom
bonyolult dolgokat egyszerűen fogalmazzunk meg	jogi szakirodalom
mögöttes jelentések elkerülése	nyelvészeti irodalom
szakzsargon elkerülése	nyelvészeti irodalom

1. sz. táblázat: Közérthetőség követelményének megfogalmazása jogforrásokban. Forrás: saját táblázat és saját forrásgyűjtés.

37 373/2021. (VI. 30.) Korm. rendelet a fogyasztó és vállalkozás közötti, az áruk adásvételére, valamint a digitális tartalom szolgáltatására és digitális szolgáltatások nyújtására irányuló szerződések részletes szabályairól, 21. § (7) bek.

38 201/2016. (VII. 21.) Korm. rendelet a távhűtési szolgáltatásról 5. § c)

A jogalkotó szinonimaként használja az alábbi kifejezéseket: világos, egyértelmű, érthető, kellően körülhatárolt, határozott, közérthető. A jogi normának tehát érvényesülnie kell, de hogyan érvényesülhet a jog uralma az állam felett (jogállam), ha a jog nem érthető?³⁹ Hogyan lesznek betarthatóak az állami szabályozók (vö. jogbiztonság követelménye), melyek gyakran etikai alapvetéseket is tartalmaznak (tisztesség, jóhiszeműség stb.), ha a norma nem világos? A megértés és a normakövetés a jogbiztonság magánjogi kelléke.⁴⁰ A közérthetőség elvárása különösen fennáll minden olyan dokumentum tekintetében, amely adott esetben nyomtatványként (sablon) funkcionál.⁴¹ Akár fogyasztóbarát jogalkotóról is beszélhetünk, ha világos a normatartalom,⁴² és a jogszabályok kifejezetten előnyt biztosítanak a világos, könnyen értelmezhető jogi tartalmak számára. Így például a közérthető elektronikus fogyasztói szerződésekre a tisztesség vélelme érvényesül,⁴³ azaz amennyiben egy digitális fogyasztói szerződés világos és érthető, azt nem lehet tisztességtelenség jogcímén megtámadni. Egyes ellenőrző szerveknek is a megállapításokat, következtetéseket és javaslatokat lényegre törően és világosan kell fogalmazniuk úgy, hogy a javaslatok egyértelműen végrehajthatóak legyenek az érintettek részéről.⁴⁴ Emellett cél az önként követhető magánjogi megállapodásokban a kellenél szükségtelenebb normahatás csökkentése, amely szintén elérhető a közérthetőség révén.⁴⁵

A jogi nyelv megértéséhez jogi szaktudás szükséges, amely a jogászok és jogtudósok egymás közötti kommunikációjában adott. Ha azonban a jogi norma a laikus társadalom irányába közvetítendő, ahol nincsen széleskörű jogi szak-

39 A jogállamiság mint követelmény a legáltalánosabb értelemben a közhatalom jognak való alávetettségét jelenti. Az Európai Bizottság értelmezése szerint a jogállamokban valamennyi közhatalmi jogosítványt kizárólag törvényes korlátok között, a demokrácia értékeinek és az alapvető jogoknak megfelelően, valamint független és pártatlan bíróságok felügyelete mellett alkalmazzák. A jogbiztonság a jogállamisággal összefüggő fogalom. A jog uralma a közjó eléréséhez önmagában kevés, ezért a jogállamiság nélkülözhetetlen eleme a jogbiztonság.

40 NÉMETH Gabriella: *Az internetes kommunikáció kihívásai a jogbiztonság magánjogi dimenziójában*. In: GELLÉN Klára (szerk.): *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században*. 3. Szeged, Lurisperitus Kiadó, 2022, 144.

41 NÉMETH Gabriella: *A közérthetőség etikájának jelentősége a jogalkotásban és a sablonizált szerződési feltételekben*. In: SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Az állami fordítószoftver 150 éve*. Budapest, OFFI Zrt., 2019, 127.

42 NÉMETH (2019) i. m. 128.

43 2013. évi V.tv. a polgári törvénykönyvről 6:102§ (3) bek.

44 339/2019. (XII. 23.) Korm. rendelet a köztulajdonban álló gazdasági társaságok belső kontrollrendszeréről, 21.§ (4) bek.

45 NÉMETH Gabriella: *A normahatás és a közérthetőség összefüggései a sablonizált elektronikus szerződéseken*. *Jog, Állam, Politika*, 2021/1, 47–61.

tudás, akkor vagy a társadalmat szükséges edukálni a norma megértéséhez, vagy a jogi norma alkotóit kell képezni a közérthetőbb nyelvi szintre törekvésre. Ez utóbbi kör tűnik szűkebbnek, tehát a jogi szaktudással rendelkezők képzése kisebb ráfordítással érhető el, mintha az egész társadalmat kellene fejleszteni a szaknyelvi szintre. Úgy tűnik, hogy az államnak, mint a norma alkotójának, egyben végrehajtójának, a jogi oktatásért felelős jogalkotónak (azaz a jogalkotás és a közigazgatás tekintetében stakeholdernek) mint érintettnek érdekében kell, hogy álljon a jogi-igazgatási szaknyelv megújítása. Ezt az érdeket, amely nemcsak állami, hanem társadalmi („jogfogyasztói”⁴⁶) érdek is, több síkon lehetne érvényesíteni, amely területeken az államnak hatáskör is rendelkezésére áll ehhez. A jogalkotás során az érthető, félreértésmentes normaszöveg megalkotása lehet a cél, a jogértelmezés, illetve a jogalkalmazás során pedig bírósági vagy hatósági segítő magyarázatokkal a szaknyelvi tartalom jobban érthetővé tehető. Ezen kívül a képzésben is (pl. jogász alapképzés, jogi hivatásrendek alap- és továbbképzése, kodifikátor szakjogász képzés) fókuszba állítható a közérthető jogi fogalmazás készsége mint elsajátítandó diszciplína.⁴⁷

2. A magyar jogi szaknyelv művelője és címzettje

A jogi nyelv szaknyelv és műnyelv is, bár szókinccse köznyelvi gyökerű és idegen szavakat csak a jogtudományi irodalomban és a jogtudományi és államtudományi oktatásban használ (a római jog és az egykori latin nyelvhasználat maradványaként).⁴⁸ A szaknyelvnek mint önálló nyelvi jelenségnek fogalma és tartalma hazánkban még a kilencszázhetvenes években sem volt kellően körülhatárolva. Időközben kialakultak rétegnyelvek, csoportnyelvek és szaknyelvek, amelyek mind az egységes magyar nyelv részei,⁴⁹ és a szaknyelvek között a jogi az egyik legrégebbi.⁵⁰ A jogi szaknyelv a jogászai szakma által kialakított

46 NÉMETH Gabriella: *Az (automatizálható?) online általános szerződési feltételek jogfogyasztói szokásai*. In: GELLÉN Klára (szerk.): *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században*. 1. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2018, 147.

47 Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiája, Magyar Igazságügyi Akadémia, Ügyvédiskola, Magyar Jogász Egylet, ELTE Jogi Továbbképző Intézet: *Szabályozási (kodifikátor) szakjogászképzés, PPKE Közszolgálati szabályozási és kodifikációs szakjogász szakirányú továbbképzés* stb.

48 KARCSAY Sándor: *A jogi fordítás és alapkérdései*. *Helikon Világirodalmi Figyelő*, 1986/1–2, 190. Karcsay itt kijelenti azt is, hogy mivel a jogi nyelv szaknyelv, ezért a jogi fordítás szakfordításnak minősül.

49 KARCSAY Sándor: *Szaknyelveinkről és több jelentésű szavainkról*. *Magyar Nyelvőr*, 1977/1, 158–160.

50 SZITÁS i. m. 36. Szép is kiemeli: „A 16. századig nem beszélhetünk magyar jogi szaknyelvről,

és használt funkcionális nyelvi regiszter, melynek elsődleges szerepe, hogy közvetítője legyen az állam által alkotott kötelező magatartási formáknak. A magyar jogi nyelv a szoros értelemben vett jogtudomány, főképpen pedig a jogszabályok és a jogalkalmazás nyelve, amelyet a reformkorban, főleg pedig a kiegyezés utáni időkben teremtettek már élő és használt szókincsből, másrészt viszont szóalkotás és részben fordítás útján.⁵¹ A 18–19. században az 1790. évi XVI. tc., az 1792. évi VII. tc., az 1805. évi IV. tc., az 1836. évi III. tc., az 1840. évi VI. tc. és az 1843–44. évi II. tc. egyaránt szerepet játszott a magyar jogi szaknyelv fejlődésében, miközben elvált egymástól a közigazgatási nyelv fejlődése és az igazságszolgáltatási nyelvezet alakulása. (A perek nyelve sokáig elsődlegesen az addig latin nyelven tanult jogi fogalmakon alapult.)⁵² Ha a jogtudomány fejlődik, a jogi szaknyelv gyarapítása is zajlik.⁵³

A nyelv társadalmi jelrendszer, melynek célja a kommunikáció. A jogi nyelv célja a jogi tartalom kommunikációja. Sokféle jellegű és célzatú jogi szaknyelvi tartalom születhet a tágan vagy a szűken értelmezett jogalkotás keretében. Az általános szerződési feltételek az alkalmazójuk érdekében álló magánjogi (üzleti és használati) feltételeket tartalmazzák a felek szerződéséhez, a jogszabályok pedig az egész társadalom számára egyformán kötelező akár magánjogi, akár közjogi normatartalmat kívánnak érvényre juttatni. A szerződéseket is mint a törvényeket be kell tartani (*pacta sunt servanda*). Az érthető jog egyaránt fontos a jognyilatkozatok, a betartandó normák és a szerződések megértése szempontjából. Azok a hatások nem kívánatosak, melyek akadályozzák egy fogyasztó tájékozódását, egyúttal növelhetik bizonytalanságát, ezáltal ronthatják jogügyletbeli pozícióját vagy negatívan befolyásolhatják döntését.⁵⁴

a latin nyelvű anyagokban csupán szórványosan találkozhatunk magyar szakszavakkal. Jogi szaknyelvünk első megalkotóinak Nádasdy Tamásék generációját, az úgynevezett Nádasdy-gárdát tarthatjuk. Közéjük tartozott többek között Horváth Markó, Kerecsény László, Csányi Ákos és Szél Jakab. Ez a mohácsi vész utáni generáció kezdett el először magyar nyelven írni, így őket tekinthetjük a magyar jogi szaknyelv első alkotóinak... Az ezt követő időszakban, a 17–18. században jogi szaknyelvünkben nem tapasztalhatunk jelentős fejlődést. A magyar nyelv megújulásának és ezzel a magyar jogi szaknyelv megteremtésének és átalakulásának feltételeit a 18. század végétől folyamatosan életbe lépő politikai intézkedések, valamint a 19. század hatalmas tudományos fejlődése teremtette meg.” SZÉP i. m. 313–314.

51 KARCSAY Sándor: Jog és nyelv. *Jogtudományi Közlöny*, 1981/4, 325–338.

52 SZÉP i. m. 314.

53 SZÉP i. m. 315.

54 NÉMETH Gabriella: A közérthető fogalmazás jelentősége a digitális szerződések esetében. *Jog, Állam, Politika*, 2021/1, 44.

A közlés címzetti köre a jogi kommunikáció esetén jóval szélesebb, mint általában más szaknyelveké, hiszen az egész társadalomhoz szólhat.⁵⁵ A kommunikáció során figyelemmel kell lenni arra, hogy ki a közlő és ki a fogadó fél.⁵⁶ Nem mindegy, hogy jogász közöl szaknyelvi tartalmat másik jogással – aki lehet gyakorló jogász vagy jogtudós is –, vagy érdeklődő művelt egyénnel, esetleg nem érdeklődő és nem magasán kvalifikált laikkal. Mivel a jogi közlésnek két címzettje van: a jogkövető polgár és a jogalkalmazó (hatóság, bíróság), ezért is járhat nagy haszonnal, ha a jogi kommunikáció közérthető. Mivel a jognak gyakorlati célja, ugyanakkor elvont tartalma is van, a gyakorlati célja azt követeli, hogy lehetőleg pontos és közérthető legyen.⁵⁷ A megértést segítheti, hogy a nyelvet megtisztítjuk például a szükségtelen idegen kifejezésektől, ami a magyar jogi és hivatalos nyelvben is sikerült egykor, mégsem találta eléggé érthetőnek a magyar jogi szakkifejezéseket a nem szakképzett olvasó.⁵⁸ A nehézkes, bonyolult kifejezőmód is gyakran hozzáférhetetlenné teszi a jogi tartalmat a címzett számára, még ha a használt kifejezések köznyelvhez hasonlatos érthető szavakból is állnak. A jogi szaknyelvnek figyelembe kellene vennie a közönség olvasási készségét is, mivel enélkül könnyen meghiúsulhat a megértés. A nagyközönség igényeinek érthető közjogi munkát mindenki örömmel kézbe venne, akkor is, ha nincsen jogi műveltsége.⁵⁹ Ilyen közérthető műnek minősült a tudományos munka akkor, ha az minden fejezetében szakszerű, alapos, de mégis a közérthető fejtegetések egyhangúságát magyarázó szöveggként színes jogesetek beillesztésével érthetővé és élvezetessé tették azt.⁶⁰

Ha a magyar lakosság legnagyobb arányát az általános iskolai végzettséget nem szerzettek és a legfeljebb 8. osztályt elvégzettek képezik, akkor egy általánosan használandó jogi illetve igazgatási jogi szabályt is legnagyobb eséllyel ez a célcsoport fog alkalmazni mint ügyfél.⁶¹ Ezért a jogi normát tar-

55 KARCSAY (1968.) i. m.

56 KARCSAY (1968.) i. m. 162.

57 SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: *Parerga*. Vegyes jogi dolgozatok. A Magyar Jogászegylet Könyvkiadó Vállalata, 1912, 5(1), 6. (A jogszabály tana)

58 KARCSAY (1968.) i. m. 163.

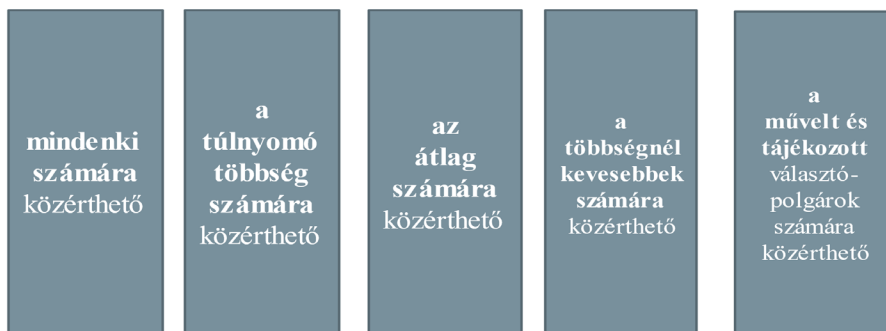
59 *Jogtudományi Közlöny*, 1885/11, 82.

60 SZILVEK Lajos *Hipnotizmus* című könyvének ajánlója kapta ezt a minősítést az Alkotmány 1900. május 20-i hasábjain, 2. oldal: „A legtöbbnyire közérthető fejtegetések szürkeségét az ügyesen közbeszótt hypnotikus esetek elbeszélése tarkítja. Népszerű pszichológiai fejtegetései mesteri világításba helyezik főkérdését és meglepő fényugarakat vetnek a mindennapi, a zavart lelki élet és az álomvilág esetei, a problémáira.”

61 2016-ben mért adatok alapján a népesség 18 százalékának a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége szakmunkás, szakiskolai volt, 20 százalékának általános iskolai. Az

talmazó szöveget úgy kell megalkotni, hogy azt az általános műveltséggel is meg lehessen érteni.⁶² A Kúria általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő, átlagos fogyasztó esetére vizsgálta az árfolyamkockázatról nyújtott (jogi) tájékoztatást, melyet megfelelőnek, érthetőnek ítélt, azaz a laikus fogyasztó számára is befogadható értelmű volt.⁶³ Ugyanakkor műveltebb közönség esetében is szükség lehet az egyenes, közérthető stílusra, mert a közönségnek nincs ideje arra, hogy a rosszul fogalmazott, bonyolult szöveget a megértés céljával elemezze, értelmezze.⁶⁴ Alkotmánybírói értelmezés is foglalkozott a jogi következménnyel bírótartalom közérthetőségi kérdésével, a címzettek számát és műveltségét tekintve eltérő szinteket beazonosítva: mindenki számára közérthető; a túlnyomó többség számára közérthető; az átlag számára közérthető; a többségnél kevesebbek számára közérthető; a művelt és tájékozott választópolgárok számára közérthető kategóriákat felállítva.⁶⁵

A közérthetőség fokozatai

2.sz.Ábra: Dr. Bihari Mihály alkotmánybíró különvéleménye (831/H/2001.sz.ügy) a népszavazási kérdések érthetőségéről (szerző saját ábrája)

alapfokú végzettséggel nem rendelkezők aránya 17 százalék. Forrás: <https://kamara-online.hu/mennyire-iskolazott-az-atlag-magyar/> (2023. 02. 10.)

62 PÁTKAY Nándor: A közérthető jogalkotásról Az általános közigazgatási rendtartás nyelve. *Magyar Jogi Nyelv*, 2017/1, 22.

63 Kúria Jogegységi Panasz Tanácsának Jpe.I.60.015/2021/15. jogegységi hatályú határozata.

64 NÉMETH (2018) i. m.

65 BIHARI Mihály alkotmánybíró különvéleménye a 831/H/2001.sz.ügyben, a népszavazási kérdések érthetőségéről.

A szerződéseken és a jogszabályokon kívül a hivatalos űrlapok, nyomtatványok is jogi, hivatali szaknyelven íródhatnak. Ha ezek a címzettek számára nem eléggé érthetőek, akkor hibás lesz a használatuk, ezért meg kell fontolni azok újraalkotását. Az újraírás és újrayomtatás többletköltséget okoz, de a rosszul fogalmazott írások sem térülnek meg, ha azokat nem módosítják, és emiatt a címzettek nem értik meg. A hatékony jogi (szaknyelvi) kommunikáció gazdasági kényszer.⁶⁶ A közérthetőség elvárt minimuma nemcsak a jogi norma célhoz kötött érvényesülését segíti elő és a nyelvi közvetítést könnyíti, hanem a végfelhasználó (címzett) elégedettségét is okozza.⁶⁷ Az érthető fogalmazás követelménye a jogosultságokat megállapító szabályozás területén is alapvető jelentőségű, nem csak alapjogi szempontból, hanem jogpolitikai, költséghatékonysági megfontolásokból.⁶⁸ A közérthetőség többretegű, előnye számos. A szakirodalom vagy akár maga a jogi norma – pl. Alaptörvény, polgári törvénykönyv, fogyasztóvédelmi jogszabályok – gyakran meghatározza általában véve a normavilágosság követelményét, a szakzsargonmentességre, a tisztességre, a fogyasztóbarát fogalmazásra törekvés elvárását, a szükségtelen normahatás csökkentését és a szakpolitikai célok érvényesülésének támogatását, mint elérendő célt. Ugyanígy az interdiszciplinaritás, a paradigmaváltó gondolkodás vagy a költséghatékonyság támogatása is előnyt nyújthat:

66 HELTAI Pál – NAGY Róbert: Nyelvművelés Angliában és Amerikában: Plain English Campaign. *Magyar Nyelvőr*, 1997, 121. 406–407.

67 NÉMETH (2018) i. m. 43.

68 SZATMÁRI Andrea: A jogszabályok közérthető megfogalmazásának követelménye. *Themis*, 2016/12, 18.

A közérthetőség mint cél:	A közérthetőség előnye:
Normavilágosság követelménye (jogszabályban, szerződésben, közigazgatási útmutatóban)	Megértjük a kötelező szabályt: tudatában vagyunk annak, és azt megértve követjük, lehetőleg önként, állami kényszer nélkül.
Szakzsargon mentes jogi kommunikáció	Úgy írunk és beszélünk, hogy azt a nem jogász is könnyen megérti: elérjük a barátságos jog/empatikus kötelezés/"jobb érzéssel" tartom be – hatást, a címzett elégedettségét.
Fogyasztóbarát jogalkotás	A címzett is érti a betartandó jogi normát. A jogállam (a jog uralma), a jobbiztonság és a Jó Állam (szolgáltató állam) is erősödik.
Tisztességes kötelem	A közérthető szerződés tisztességes: a jogalkotó ennek előnyt ad a magánjogi normák közti versenyhelyzetben.
Normahatás csökkentése	A nem kívánatos elrettentő jogi hatás minimalizálása: azaz minimalizáljuk a szükségtelen normahatást, miközben csak a szükséges normahatás hasznosul. ⁶⁹
Interdiszciplinaritás	A tudományközi eredmények más irányba vezethetnek (nyitottság, új nézőpont). Más szaknyelv megértése szintén könnyebb, ha a szaknyelv maga közérthető (értethető tudomány).
Paradigmaváltás	Más szemlélettel más eredményre juthatunk (nyitottság, új nézőpont). A paradigmaváltó gondolkodásmód is könnyebb, ha nagyon eltérő szakterületek között váltogathatunk („thinking out of the box”, érthető tudomány).
Szakpolitikai célok érvényesítése	Érthető, hatékony kormányzás valósulhat meg, ha a szaknyelv mögötti szakpolitika is közérthető.
Költséghatékony működés	Mentesülünk a félreérthető norma újraalkotási (újraírás, újryomtatás) költségeitől, és a hibás értelmezésből fakadó be nem tartás/nem érvényesülés szükségtelen költségeitől.

2. sz. táblázat: A közérthetőség céljai és előnyei. Forrás: a szerző saját gyűjtése.

3. A jogi norma érvényesülése a digitális térben

Az EU jogi előírásai különös figyelmet fordítanak a fogyasztókkal megkötendő digitális szerződések formai követelményeire. A távollevők közötti szerződéseknél az információkat világosan és közérthető nyelven kell a fogyasztóval közölni, vagy a fogyasztó rendelkezésére bocsátani, miközben az alkalmazott távközlő eszközökre is tekintettel kell lenni. Az üzlethelyiségen kívül kötött

⁶⁹ Az általános szerződési feltételek kapcsán a normahatásról lásd 37 lj. Németh (2021) i. m.

szerződések esetében az információt a fogyasztóval papíron vagy – amennyiben a fogyasztó beleegyezik – más tartós adathordozón lehet közölni, és ezt olvasható módon és egyszerű, közérthető nyelven kell rendelkezésre bocsátani.⁷⁰ Valamennyi előírás közvetve vagy közvetlenül arra irányul, hogy a nehezen érthető szaknyelvet el kell kerülni, miközben az ügyletek már az elektronikus térben kötődnek.

Érdemes felhívnom a figyelmet a generációs különbségekre, hiszen az interneten (emoji ikonokon is) szocializálódott Z vagy alfa generációs jogfogyasztónak más a közérthető tartalom, mint az offline nemzedék azon tagjainak, akik még kézzel írva és könyvet olvasva sajátították el a szövegértés alapvető készségét, és kevésbé a piktogramokat találják a gyors megértés releváns eszközeinek.⁷¹ A digitális ökoszisztémában kifejezetten online jogfogyasztókról beszélhetünk, akiknek az automatizálható szerződéskötés és algoritmizált értékesítés szempontjából mért jogfogyasztási attitűdje azt mutatja, hogy a nem érthető jogi tartalmat egyszerűen átugorják, és nem olvassák el, akkor sem, ha be kell(ene) azt 'klikkelniük' (azaz például az ÁSZF-et el kell fogadni a webshopban, vagy adatvédelmi szabályzatot kell tudomásul venni).⁷²

Új követelmény a digitalizáció korában, hogy megjelent az automatizálás, automatikus szövegbevitel iránti igény, amellyel együtt jár a jogi szövegek közérthetőségének azon célú vizsgálata, hogy ez hozzájáruljon az ilyen szaknyelvi szövegek automatikus, számítógépes feldolgozhatóságához.⁷³

A tartalomvesztési kockázat és az érthetőség dilemmái érvényesek, vagy akár hatványozódhatnak a digitális térben.⁷⁴ A jogi tartalmak érvényesülése körében a jogi szaknyelvi kérdések mellett az internet jellemzői, a kommunikációt gátló vagy támogató jelleg, valamint az elektronikus írásbeliség okozta – nemcsak technológiai – kihívások is meghatározóak.⁷⁵ Tekintettel kell lenni arra, hogy az online kommunikáción szocializálódott böngészők számára a hagyományos – az írott-beszélt nyelvhez képest bonyolultabb, strukturáltabb

70 Az Európai Parlament és a Tanács 2011/83/EU irányelve (2011. október 25.) a fogyasztók jogairól, a 93/13/EGK tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről EGT-vonatkozású szöveg 7., 8.cikk.

71 NÉMETH (2019) i. m. 132.

72 NÉMETH (2018) i. m. 167.

73 Üveges: Közérthetőség a jogi nyelvben: követelmény és/vagy kultúra? *Magyar Jogi Nyelv*, 2019/2, 20.

74 NÉMETH i. m. 55.

75 SZÁDECKY Tamás: Az elektronikus írásbeliség és problémái. *Infokommunikáció és Jog*, 2009, 6(32), 67–72.

–, akár jogi szaknyelvi szövegek áttekintése nagyon időigényessé válhat. Mivel a jogi szaknyelvi szöveg szerkesztettségénél fogva nem hasonlít az élő vagy írott beszélt nyelvhez, ezért az emberek a digitális ökoszisztémában idegennek találják azt. A jogi szaknyelvi tartalom hagyományos úton – nem digitális szövegalkotással – és általában erősen szerkesztett formában készül. A jogi norma alkotóelemei vagy egy döntés (ítélet, végzés) jogszabályok által megszabott formai és tartalmi kellékei meghatározzák magának a szaknyelvi szövegnek a megjelenését is.⁷⁶ A törvény egyfajta sorvezetőül szolgálhat bírók számára ítéleteik szerkesztéséhez, de a tényleges gyakorlat igen változatos képet mutat, hiszen az ítéletszerkesztés alkotótevékenység is.⁷⁷ Ha a döntések (ítéletek, határozatok, végzések) vagy akár a jogszabályok a digitális térben is olvashatóvá, kereshetővé válnak, olyan hatás érvényesülhet rajtuk, amelyre a szöveg alkotója nem is gondol. Az internetes szövegre ugyanis kevésbé jellemző a szabályozottság, a normativitás és a szerkesztettség magasabb szintje, és az internet térhódításával egyidejűleg az írás és olvasás „harmadik forradalmáról” beszélünk.⁷⁸ A megértésre való hatást szemlélve változásokat okozhat a befogadóban az, hogy az internetes szövegek inkább vázlagszerűek, eltávolodnak a hagyományos írásbeliségben megszokott szerkesztettségtől, az olvasók nem lineárisan haladnak az olvasással, hanem egyes részeket, szavakat emelnek ki.⁷⁹ Mindez akár az érthetőséget is megzavarhatja, például jogi szaknyelvi internetes tartalmak olvasása közben, ha a Z generáció képviselője korábban már inkább az előbbi stílus befogadását szokta meg.

A szövegértés és a kommunikáció működését jellemző átalakulásnak hatása lehet tehát a jogi szaknyelvi tartalmak érvényesülésére, miközben minden szaknyelv alapvetően valamely hivatás céljait szolgálja, és nem feltétlenül annak „szépsége” (így pl. a jogi nyelvben a közérthetőség) áll a középpontban. A norma szempontjából nézve a jogi szaknyelvben a közérthetőség nem csupán szépsézet, hanem funkcionális feltétel. A meg nem értett jogi tartalom nem tudja elérni azt a hatást, amelyhez közérdek és magánérdek egyaránt fűződhet. (A jogszabályok önkéntes követése közérdek, a gazdasági ügyletet

76 Kúria Stíluskönyv 1. sz. melléklet: A büntetőügyekben hozott határozatok szerkezeti vázlata és 6. sz. melléklete Az elsőfokú büntető ügydöntő határozatok szerkesztésének elvei és gyakorlata (szerkesztési segédlet). Forrás: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/1_melleklet.pdf (2023. 05. 10.) 3.

77 FÁZSI László – STÁL József: Észrevételek a büntető ítéletek szerkesztésének kultúrája körében. *Büntetőjogi Szemle*, 2012/2, 5. és 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról 564.§, 566.§, 571.§, 604.§ (4) bek. stb.

78 NAGY Zoltán: Írásbeliség és képiség az internet korában. *Mediárium*, 2007/1–2, 110., 114.

79 NAGY i. m. 114.

tartalmazó szerződések teljesítése pedig a magánfelek érdeke is, stb.) Mindkettő a jogállami működést támogató feltétel, amely a jogbiztonság alapja. A jogi szövegek a szövegtípusok között a hivatalos szövegek körébe tartoznak és a jogászai szakma saját szövegei, ahol – ellentétben a szépirodalmi fogalmazási szabadsággal – az egyéni stílust érvényesíteni kevésbé lehetséges.⁸⁰

Az online térben a jogi szaknyelvi tartalmak megértése (olvashatóság és érthetőség) új kihívásokkal néz szembe. A jog érvényesülése, mint általános közérdek az online térben is releváns, így minden olyan hatás, amely ennek megvalósulását gyengítheti, nehezítheti vagy akár megghiúsítja, adott esetben új jogi szabályozást vagy a képzés, edukáció eszközeivel történő megoldást igényelhet. A tradicionálisan készülő jogi (szaknyelvi) tartalmak még nem a digitális térben készülnek, azokat nem algoritmus vagy automata megoldás állítja össze, hanem alapvetően emberi, tipikusan jogászai közreműködéssel jönnek létre és szaknyelvi jellemzőkkel bírnak. De gyakran elérhetőek az interneten is, mivel azokat interaktív weboldalra vagy platformra feltöltötték (mint a webshop ÁSZF), miközben a virtuális térben a résztvevők már sokkal könnyedebb, lazább szövegstílussal találkoznak. A laikus olvasót általában már eleve elrettenti egy jogi szaknyelvi szöveg átbogarászásának kényszere, míg egy közérthetőbb tartalmat bárki nagyobb kedvvel átolvas. Ugyanakkor ma már a kibertérben a magyar jogi szaknyelv jelenléte nem azt kell, hogy jelentse a nyelvi versenyképesség szempontjából, hogy a hivatalok és intézmények, ügyvédi irodák és vállalatok a papír alapú, nyomtatott szövegeket digitális formátumúra változtatják (pl. szkennelés) és feltöltik.⁸¹ Mindeközben a jó minőségű, érthető, szakmailag hibátlan, akár jogi szaknyelvi magyar nyelvű internetes tartalmak erősíthetik is nemzeti identitásunkat a digitális ökoszisztémában.⁸²

4. Összegzés

Az érthető és világos jogi norma vagy akár köz- és szakpolitika könnyebben válik betarthatóvá, így hozzájárul a jogbiztonsághoz. A közérthető norma a címzett elégedettségét okozza a digitális ökoszisztémában is, de egy jogszabály mindenkire nézve kötelező akkor is, ha bonyolult jogi szakkifejezésekkel átszőtt normaszövegben valósul meg. Éppen ezért a jogalkotó ma már konkrét előnyt

80 ZÓDI Zsolt: *Jogi szövegtípusok. Magyar Jogi Nyelv*, 2018/1, 21.

81 BÓDI Zoltán: *Nyelvi identitásunk a virtuális térben*. In: VIZI László Tamás – HORVÁTH-LUGOSSY Gábor (szerk.): *A Magyarorsággal kapcsolatos Intézet évkönyve 2020*. Budapest, Magyarorsággal kapcsolatos Intézet, 2021, 81.

82 BÓDI i. m. 75.

biztosít a világos normák számára. Ha a társadalom, a nyelv változik, a jogi szaknyelvnek idomulnia kell ehhez, miközben a norma szempontjából nézve a jogi szaknyelv közérthetősége funkcionális feltétel. A szaknyelvi igényesség világos, meghatározott, könnyen érthető, és akár érthető magyarázattal is ellátott normaszöveget kíván. A norma érvényesülése szempontjából nem kívánatos a tartalomvesztés a nyelvi átalakítás során, mert ez nagy társadalmi kockázatot okozhat, ezért a jogász-nyelvész szakismeret biztosíthatja a kockázatok minimalizálását. Úgy tűnik, hogy elsődlegesen az államnak állna érdekében a jogi-igazgatási szaknyelv megújítása és emellett a jogi szaknyelv internetes elérhetősége révén a magyar nyelv digitális versenyképességének támogatása, ezért az állam működtetésében közreműködők – jogászok, jogi oktatók, a normát közvetítő közigazgatási szervek munkatársai – fejlesztéséhez az egyetemi jogász- és fordítóképzések, az interdiszciplináris (pl. jogász-nyelvész) kutatások és az állami intézmények (pl. NAV, OFFI) fejlesztő tevékenysége egyaránt hozzájárulhatnak.⁸³ Ugyanakkor a terminológiát érintő újításokhoz szükséges lenne központosító összefogásra is.⁸⁴

Évtizedek óta egyre több az olyan jogszabály, amely technikai elemeket tartalmaz,⁸⁵ ezért megfontolandó napjainkban is, hogy vajon elegendő-e csak a jogi szaknyelv reformja vagy a technikai szaknyelvek reformja is szükséges? A közérthetőbb jogalkotáshoz az ügyvéd szerint nem elégséges érv, hogy egyébként a jogalkotó „tud magyarul”.⁸⁶ A 21. században a digitalizáció hatásai miatt észszerűnek tűnhet egy reform, amely a szolgáltató állami attitűd erősítését és az önkéntes normakövetést is támogatná, miközben nem a kényszerítést helyezné fókuszba, amely a társadalom egészének elégedettségét fokozhatja.⁸⁷ Megfontolásra javaslom, hogy a szaknyelvi reformra a jövőben ne egyszeri intézkedéscsomagként tekintsünk, hiszen a jog és a köznyelv is folyamatosan változik, hanem a jogállami működés folyamatba épített minőségbiztosítási megoldásaként és a magyar nyelvi versenyképesség támogatójaként.

83 NÉMETH Gabriella: A jogi terminológia mint modern diszciplína jelentősége a közérthető jogi dokumentációban és a jogi kommunikációban. *Hungarológiai Közlemények*, 2019/1, 11.

84 SZÉP i. m. 320.

85 TAMÁS i. m. 525.

86 SZITÁS i. m. 38.

87 Kivétel lehet egyes büntetőjogi szankciók vagy egyes közjogi szabályozók erőteljesebb és szükségszerű kényszerítése.

VÁLOGATÁS A KÖZELMÚLT FŐBB NFT JOGESETEIBŐL

BRESZKOVICS BOTOND
doktorandusz hallgató (PTE ÁJK)

Absztrakt

A nem helyettesíthető vagy másként nem felcserélhető tokenek (non-fungible token, NFT) attól függetlenül, hogy még egy évtizedes múlttal sem rendelkeznek, már számos jogsértés melegágyaként szolgáltak.

A tanulmány célja egy összefoglaló áttekintést nyújtása az elmúlt évek iskolapéldájának tekinthető befejezett és folyamatban lévő NFT kötődésű jogvitákról, kiegészülve egy rövid, kapcsolódó jogelméleti háttér információ nyújtással. Ennek érdekében, jelen tanulmány vizsgálódása az angolszász és a kontinentális jogrendszerek szerzői jogának főbb elméleti és fejlődési mérföldköveinek áttekintésével veszi kezdetét. Ezt követi az NFT-k szerzői jogi vonatkozásainak alakulásának tárgyalása az EU-ban, az USA-ban és Magyarországon. Végül ismertetésre kerülnek a közelmúlt mérvadó NFT jogesetei, összegző gondolatokkal zárva.

Kulcsszavak: NFT, jogesetek, szellemi tulajdonjogok, szerzői jog, Magyarország, EU, USA

SELECTED NFT CASES FROM THE NEAR PAST

Abstract

Although non-fungible tokens (NFTs) are less than a decade old, they have already been the hotbed of many legal issues.

The aim of this paper is to provide a summary overview of completed and pending NFT-related legal proceedings, with a brief background on the related legal theory. For this purpose, the present study will start with an overview of the main theoretical and developmental milestones of copyright law in the Anglo-Saxon and Continental legal systems. This will be followed by a brief discussion of the development of the copyright aspects of NFTs in the EU, the US and Hungary. Finally, the recent landmark NFT cases will be presented, ending with some concluding thoughts.

Keywords: NFT, legal cases, IP rights, copyright, Hungary, EU, USA

1. Bevezetés

A nem helyettesíthető vagy másként nem felcserélhető tokenek (non-fungible token, NFT) attól függetlenül, hogy még egy évtizedes múlttal sem rendelkeznek, már számos jogsértés melegágyaként szolgáltak. Ennek okán, jelen tanulmány célja egy összefoglaló áttekintés nyújtása az elmúlt évek iskolapéldájának tekinthető befejezett és folyamatban lévő NFT kötődésű jogvitákról, kiegészülve egy rövid, jogelméleti információnyújtással. Ennek érdekében, jelen tanulmány vizsgálódása az angolszász és a kontinentális jogrendszerek szerzői jogának főbb elméleti és fejlődési mérföldköveinek áttekintésével veszi kezdetét. Ezt követi az NFT-k szerzői jogi aspektusainak tárgyalása az EU-ban, az USA-ban és Magyarországon. Végül ismertetésre kerülnek a közelmúlt mérvadó NFT jogesetei, összegző gondolatokkal zárva.¹

2. A szellemi tulajdonjog kulcsfontosságú, történelmi pillanatai

A szellemi tulajdon védelemnek két fő területét képező szerzői jog és iparjogvédelem közül a jelen vizsgálódás szempontjából releváns szerzői jog, szabályozási és történelmi terrénuma önmagában olyan komplex, hogy teljes körű áttekintésére jelen tanulmányban, figyelemmel a terjedelmet érintő megkötésekre, nem vállalkozom. Ugyanakkor, törekszem áttekintést nyújtani a szerzői jog történelmi fejlődéséről, ennek okán ebben a részben a szerzői jog fejlődésének főbb pontjainak megjelölésére szorítkozom.

A szellemi tulajdonjog, ahogyan ma értjük, a 15. század végén és a 16. század elején alakult ki.² Az emberiség történetében azonban még ezt megelőzően sem a társadalom, sem a jogrendszer³ nem volt olyan fejlettségi szinten, amely alkalmas lett volna az egyes művek védelmére.⁴ Ennek következté-

1 A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3-II kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott támogatásával készült.

2 KRETSCHMER, Martin – LIONEL, Bently – RONAN, Deazley: Introduction: The History of Copyright History: Notes from an Emerging Discipline. In: M. Kretschmer – L. Bently – R. Deazley (eds.): *Privilege and Property: Essays on the History of Copyright* 1st ed. Open Book Publishers, 2010, 1–20.

3 SZILOVICS Csaba: *Az állami pénzügyek rendszere*. In: KÁLMÁN János (szerk.): *A pénzügyi jog alapintézményei*. Budapest, ORAC, 2022, 258–303.

4 CSÉCSY György: *A szellemi alkotások joga*. Miskolc, Novotni Kiadó, 2000, 9–12.

ben a szellemi alkotások területén nem volt megfelelő szerzői jogi védelem. A szerzői jogvédelem terén fennálló általánosan jelenlévő következetlen helyzetet a könyvnyomtatás felemelkedése és elterjedése törte meg,⁵ amit a szerzői és kiadói jogérvényesítő csoportok megjelenése, egyben növekvő dominanciája követett.⁶ Majd a természetjogi gondolkodás hatására a 18. században – a tulajdonjog jogi vonatkozásainak analógiájára – megszülettek a szerzői jogvédelem elméleti alapjai.⁷ Ezt követően kezdődött a szerzői jog és a szabadalmi jog korszaka, majd a szellemi tulajdonjog kodifikációja Európában és az Amerikai Egyesült Államokban.⁸

A szerzői jog megszilárdulása után a területiség problémája, mint új kihívás vált rendezendő feladattá. A szerzői jog területi jellege miatt csak a származási országban volt alkalmazható, így a határokon átnyúló jogsértésekkel nem lehetett foglalkozni.⁹ Az államok kezdetben kétoldalú (bilaterális) szerződések megkötésével próbálták megoldani ezt a problémát, de a végső megoldást a nemzetközi többoldalú (multilaterális) szerződések megkötése jelentette. Ezek közül az egyik legfontosabb, az iparjogvédelem esszenciális nemzetközi egyezménye a Párizsi Uniós Egyezmény (PUE),¹⁰ amely 1884-ben lépett hatályba, az ipari tulajdon védelmének minden vonatkozásban történő biztosítása érdekében.¹¹ Másrészt jelentős az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló 1886. évi Berni Uniós Egyezmény (BUE),¹² amely

5 BODÓ Balázs: *A szerzői jog kalózái*. Budapest, Typotex, 2011, 53.

6 HORVÁTH Attila: A szellemi alkotások jogának története, a szerzői jogi védelem kialakulása, a jogalkotás kezdetei Magyarországon. *Szerzői Jog Mindenkinek*, 2016, 121 (4), 95–101.

7 VÉKÁS Lajos: A szerzői jogvédelem kialakulásának kezdetei. In: GELLÉN Klára – GÖRÖG Márta (eds.): *Lege et fide Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. Szeged, 2016, 670–675.

8 CSÉCSY György: *A szellemi alkotások jogának fejlődéstörténete*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2006, 93–94.

9 FARKAS Henrietta Regina: A szoftverek jogi helyzete az Európai Unióban. *Debreceni Jogi Műhely*, 2013, 10 (3), 181–201.

10 The Paris Convention for the Protection of Industrial Property (Paris Convention) <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20828/volume-828-I-11851-English.pdf> (2023. 05. 02.)

11 Paris Convention Article 1. sub section 2 “The protection of industrial property has as its object patents, utility models, industrial designs, trademarks, service marks, trade names, indications of source or appellations of origin, and the repression of unfair competition”.

12 The Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (Berne Convention). <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20828/volume-828-I-11850-English.pdf> (2023. 05. 02.)

többoldalú szerződésként, a nemzeti elbánás elvének¹³ megállapításával szakított a szerzői jog területi jellegével. A nemzeti elbánás elve alapján a szerződő államok egymás állampolgárainak a saját területükön ugyanazt a jogállást biztosítják, mint a belföldieknek.¹⁴ Itt érdemes megemlíteni, hogy a BUE három fontos alapelve épülő rendszert hozott létre: 1) a nemzeti elbánás, 2) az alakszerűtlenség vagy másként a formakényszer hiánya és 3) a védelem függetlensége.¹⁵

A hivatkozott egyezményeket a napjainkig bezárólag többször felülvizsgálták, ezzel is biztosítva, hogy szövegük naprakész legyen.¹⁶ Ehelyütt azonban meg kell jegyezni, hogy a nemzeti jogrendszerekben, továbbra is jelentkeztek eltérések a védjegyjogok védelmét célzó szabályok vonatkozásában, azok területi jellege miatt.¹⁷ Ennek okán nemzetközi dimenzióban, a kereskedelmi vonatkozású szellemi tulajdonjogok hatékony és megfelelő védelmének biztosítás érdekében, lefektetésre kerültek a hamisítás elleni küzdelmet segítő többoldalú minimumszabályok.¹⁸

Ezt követően 1948-ban az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) által elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (UDHR) a szerzői jogot alapvető emberi jogként határozta meg,¹⁹ ezzel biztosítva a szerzői jog legmagasabb szintű elismerését, és egyúttal a világ valamennyi államára nézve előírta a szerzői jog egyetemes tiszteletben tartását.²⁰

13 Berne Convention Article 5.

14 MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest, Eötvös Kiadó, 2018, 378.

15 FERENCZI Fanni: Az építészeti alkotások nemzetközi és európai uniós szerzői jogi szabályozása. *Miskolci jogi Szemle*, 2016, 11 (1), 105.

16 PAPP László: Magyarország és az Iparjogvédelmi Unió a XX. század első évtizedeiben. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2012, 117 (4), 60.

17 WERTHEIMER, H. W.: The Principle of Territoriality in the Trademark Law of the Common Market Countries. *International and Comparative Law Quarterly*, 1967, 16 (3), 630–662.

18 Lásd: The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS); Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks of 1891; The Protocol Relating to the Madrid Agreement (1989); Nice Agreement Concerning the International Classification of Goods and Services for the Purposes of the Registration of Marks. of June 15, 1957.

19 Universal Declaration of Human Rights (UDHR), Article 27. „Everyone has the right to the protection of the moral and material interests resulting from any scientific, literary or artistic production of which he is the author.” <https://www.ohchr.org/en/universal-declaration-of-human-rights> (2023. 05. 02.)

20 NÓTÁRI Tamás: *A magyar szerzői jog fejlődése*. Szeged, Lectum Kiadó, 2010, 332.

Napjainkban a szellemi tulajdon jogi szabályozást mind nemzeti, mind nemzetközi szinten a komplexitás jellemzi.²¹ Ebből adódóan az ENSZ szakosított szervezeteként működő Szellemi Tulajdon Világszervezete (World Intellectual Property Organization, WIPO) együttműködve az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetével (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) biztosítják az egyezmények megfelelő működését és koordinációját a nemzetközi szintén.²²

3. A szerzői jog különböző konceptuális megközelítései a common law és a kontinentális jogban

Ebben a részben röviden tárgyalom a szerzői jog elméleti megközelítésének különbségeit a két nagy jogcsalád, a common law és a kontinentális jog modern jogrendszereiben,²³ amelyek az NFT-k szerzői jogi aspektusai szempontjából is relevánsak. Másként megközelítve, itt kap helyet a copyright és a droit d'auteur (author's right) közötti alapvető konceptuális különbségek szabatos vázlata, kiegészülve az Amerikai Egyesült Államok, Anglia és Franciaország első mérvadó szerzői jogi törvényeinek példálózó felsorakoztatásával.

3.1. A főbb szerzői jogi törvények a common law és a kontinentális jog országokban

Az Amerikai Egyesült Államok (USA) common law rendszerében a jogalkotás szövetségi és állami szinten párhuzamosan történik, külön állami és szövetségi bírósági rendszerrel.²⁴ Ebben a kétszintű szabályozási szisztémában a szerzői jogi törvények is különböző időpontokban jelentek meg. A szerzői jog azonban már a konkrét jogszabályi testet öltető időszakban is dinamikus fejlődött, amely determináló hatást gyakorolt a későbbi jogalkotásra.²⁵

21 SZTNH: The the official website of the Hungarian Intellectual Property Office (SZTNH) as of 2 May 2023 lists 20 relevant EU, 10 international and 15 national copyright-related laws. <https://www.sztneh.gov.hu/hu/szakmai-oldalak/jogforrasok-0> (2023. 05. 02.)

22 Convention Establishing the World Intellectual Property Organization. Preamble. <https://wipolex.wipo.int/en/text/570730> (2023. 05. 02.)

23 ZÓDI Zsolt: Precedenskövetés és jogszabály-értelmezés. *Állam-és Jogtudomány*, 2014, 55 (3), 60–85.

24 BADÓ Attila: Bevezetés az USA jogrendszerébe. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 1997, 52 (1), 1–27.

25 OREN Bracha: *Owning Ideas: The Intellectual Origins of American Intellectual Property, 1790–1909*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016, 12–53.

A szövetségi szintet megelőzően az első állami törvény 1783-ban jelent meg Connecticut államban „An Act for the Encouragement of Literature and Genius” címmel. Ennek a jogszabálynak a jelentősége alapvetően abban állt, hogy a szerzők számára lehetőséget biztosított arra, hogy műveik értékesítéséből szerzői jogdíj révén jövedelemhez jussanak, ezáltal növelve a szerzők gazdasági érdekeltiségét, ami végső soron arra ösztönözte őket, hogy aktívan részt vegyenek a könyvkiadásban.²⁶ Ugyanakkor a leplezett cél az volt, hogy a szerzők műveit a „fogyasztó közönség” számára is elérhetővé tegyék, és gazdagítsák az ország szellemi színvonalát.²⁷ Másként megfogalmazva, a jogalkotói mögöttes cél az alkotások létrehozásának ösztönzése és a társadalom számára könnyen hozzáférhetővé tétele volt. Itt érdemes megjegyezni, hogy a jogszabály a nagyközönség számára való hozzáférhetőség elősegítése érdekében például az ésszerű árképzés elvét is rögzítette.²⁸ A következő időszakban Connecticut példáját követve több szerzői jogi törvényt is elfogadtak olyan államokban, mint Massachusetts (1783), Maryland (1783), New Jersey (1783), New Hampshire (1783), Rhode Island (1783), Pennsylvania (1784), Dél-Karolina (1784), Virginia (1785), Észak-Karolina (1785), Georgia (1786) és New York (1786).²⁹

Szövetségi szinten az első szerzői jogi törvényt 1790-ben fogadták el „An Act for the encouragement of learning, by securing the copies of maps, charts, and books, to the authors and proprietors of such copies, during the times therein mentioned” címmel. A törvény a szövetségi szerzői jogi törvény hiányosságait pótolta. A törvény jelentősége abban állt, hogy a szerzők számára 14 éves védelmi időt biztosított, amely további 14 évvel meghosszabbítható volt.³⁰ A szerzői jogi védelem azonban nem keletkezett automatikusan az eredeti mű létrehozásával, hanem attól függött, hogy a szerző az eredeti művet a szerző lakóhelye szerinti helyi bíróságon³¹ bejegyeztette-e egy névleges díj megfizeté-

26 KHAN, B. Zorina: *The Democratization of Invention: Patents and Copyrights in American Economic Development 1790–1920*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005, 234.

27 IRVING Lowens: *Copyright and Andrew Law*. The University of Chicago Press. *The Papers of the Bibliographical Society of America*, 1959, 53 (2), 150–159.

28 L. BENTLY – M. KRETSCHME: Connecticut Copyright Statute, Connecticut (1783). Primary Sources on Copyright (1450–1900). www.copyrighthistory.org (2023. 05. 02.)

29 BENJAMIN W. Rudd: Notable dates in American copyright 1783–1969. *The Quarterly Journal of the Library of Congress*, 1971, 28 (2), 137–143.

30 BELL, Tom W.: *Intellectual privilege: copyright, common law, and the common good*. Arlington, Virginia, Mercatus Center at George Mason University, 2018, 16–27.

31 PFEFFER Zsolt: Adóügyek a büntetőbíróságok előtt. *Miskolci Jogi Szemle*, 2020, 15, 97–121.

sével együtt.³² Az is érdekes, hogy a szerzői jogi védelem hatálya kezdetben a könyvekre, térképekre és más kartográfiai művekre korlátozódott, majd idővel a védelem alá vonható művek köre és a védelmi idő tartama kiszélesedett.³³ Az Egyesült Államok fent említett szerzői jogi törvényei tulajdonképpen az első európai szerzői jogi törvény, az Statue of Anne mintájára készültek, amely 1710-ben lépett hatályba az angliai common law rendszerben.³⁴ A Statue of Anne jelentősége abban áll, hogy lényegében elidegeníthető szerzői jogot hozott létre, amely a szerzőket és a kiadókat, mint örökösöket védte.³⁵

Ezt követően, jogtörténeti példaként említhető a kontinentális jogba integrálódott Franciaország. A francia szerzői jog tekintetében különbséget lehet tenni a forradalom előtti és a forradalom utáni időszak között. A fő különbség abban áll, hogy a forradalom előtt a szerzői jogot elsősorban a különböző uralkodó által biztosított kiváltságok (privilegiumok) jellemezték, amelyek a kiadóknak kedveztek a szerzők hátrányára, esetlegesen monopolhelyzetet teremtve egy-egy kiadónak.³⁶ Ezzel szemben a forradalmi időszak után, a kiváltságokat eltörölték és kezdetét vette egy sajátos jogi rendszer kialakulása.³⁷ Ezért az első hangsúlyosan szerzői jogszabályoknak a 1791-es³⁸ és 1793-as³⁹ törvények tekinthetők.

Az 1791. január 13-19-i jogszabály, elismerte az előadás jogát, alapvetően a drámai művekre vonatkozott, és többek között elismerte a szerzők személyhez fűződő jogait,⁴⁰ valamint biztosította a szerzőnek a drámai művek nyilvános

32 \$0,6 USD.

33 KHAN, B. Zorina–KENNETH, L. Sokoloff: History Lessons: The Early Development of Intellectual Property Institutions in the United States. *The Journal of Economic Perspectives*, 2001, 15 (3), 233–246.

34 PART Krisztina Katalin: A szerzői jogi szabályozás kialakulása Angliában, Németországban, és az Egyesült Államokban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2006, 111 (4), 140–153

35 SÁPI Edit: A szerzői jog sokoldalúsága – a szabályozás mögött rejlő igények a szerzők és a társadalom oldalán. *Multidiszciplináris tudományok*, 2021, 11 (2), 298–304.

36 DARLING, Kate: Contracting About the Future: Copyright and New Media. *Northwestern Journal of Technology & Intellectual Property*, 2012, 10 (7), 503.

37 LATOURNERIE, Anne: Petite histoire des batailles du droit d’auteur. *Multitudes*, 2011/5, 37–62.

38 Décret du 13–19 janvier 1791 relatif aux spectacles. (Decree of January 13–19, 1791 Relating to Performances).

39 Décret du 19–24 juillet 1793 relatif aux droits de propriété des auteurs, compositeurs de musique, peintres et dessinateurs (Decree of July 19–24, 1793 on the Property Rights of Authors, Musicians, Painters, and Illustrators)

40 GEOFFROY-SCHWINDEN, Rebecca Dowd: Music, Copyright, and Intellectual Property during the French Revolution: A Newly Discovered Letter from André-Ernest-Modeste

előadását.⁴¹ A mű nyilvános előadásának joga főszabályként a szerző életében és a szerző halála után öt évig tilos volt harmadik személyek számára, kivételt képezett az az eset, amikorra szerző vagy a szerző örökösének írásos beleegyezése rendelkezésre állt.⁴² Az 1793. július 19–24-i jogszabály nívuma az volt, hogy a szerzői jog hatályát kiterjesztette minden szerzőre, így például az írókra is. Emellett a védelmi időt öt évről tíz évre hosszabbította meg.⁴³ Bár igaz, hogy a jogszabályokban megnőtt a személyhez fűződő jogok szerepe, továbbra is a szerzői vagyoni jogok maradtak dominánsak,⁴⁴ így a személyhez fűződő jogok megerősítése a bíróságok dedikált feladatává vált.⁴⁵

3.2. A common law és a kontinentális szerzői jog különböző elméleti koncepciói

A fentebb ismertetett jogcsaládok vonatkozásában azon túlmutatóan, hogy a kezdeti szerzői jogi törvények keletkezési idejében eltérés mutatkozik, a common law és a kontinentális jogcsalád relációjában további szerzői jogi dichotómia fennállása tapasztalható, amely döntően az eltérő elvi alapokon nyugvó megközelítésre vezethető vissza. Mindkét rendszerben közös pontot képez, hogy a személyhez fűződő és vagyoni jogok egyaránt megjelennek, de a kontinentális rendszerekben az author's right a szerző személyhez fűződő jogait, míg a common law rendszerében a copyright a szerző vagyoni jogait helyezi előtérbe.⁴⁶

További különbség van azokban az elvekben is, amelyek az eredeti mű nyilvánosságához való közvetítés alapjául szolgálnak. Ez például abban nyilvánul meg, hogy a copyright megközelítésében a szerzővel szemben a közönség a privilegizált, így a műhöz való minél szélesebb körű felhasználás biztosítása a cél, amelynek megkerülhetetlen velejárója a szerzőnek a mű értékesítéséből származóan bevétel juttatása. Ezzel szemben a droit d'auteur megközelítésében

Grétry. *Transposition*, 2018, 9 (7), 1–17.

41 MEZEI Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884:XVI. tc.). *Jogelméleti Szemle*, 2004/3.

42 Herman Finkelstein: The Copyright Law-A Reappraisal. *University of Pennsylvania Law Review*, 1956, 104 (8), 1058.

43 GEOFFROY-SCHWINDEN i. m. 1–17.

44 PASTER, Andrew: Rethinking Copyright Termination in A Global Market: How A Limitation in U.S. Copyright Law Could Be Resolved by France's Droit D'auteur. *Southwestern Journal of International Law*, 2017, 23, 381.

45 CALVIN D. Peeler: From the Providence of Kings to Copyrighted Things (and French Moral Rights). *Indiana International & Comparative Law Review*, 1999, 9 (2), 432.

46 TRAN, Kien: Can copyright law be transplated? Vietnam's experiences with droit d'auteur. In: TORREMANS, Paul (ed.): *Research Handbook on Copyright Law: 1864-1975* (Second Edition). Cheltenham (UK), Edward Elgar Publishing Limited, 2017, 540.

a szerző és műve közötti reláció felértékelődik, ez kerül kiemelt szerepbe, a szerzőt a műve értékesítése után ez esetben is bevétel illeti meg, viszont a közönség szerepe elcsökevényesedik.⁴⁷

A szerzői jogi védelem megközelítése is különbözik, mivel a common law rendszerben a szerzői jog alapvetően az eredeti mű egészének vagy jelentős részének másolásával, illetve az eredeti mű lényeges elemeinek átvételével szemben nyújt védelmet, míg a kontinentális rendszerben a védelem célja – a törvényi kivételekre is figyelemmel – a szerző engedélye nélküli jogosulatlan felhasználás megakadályozása.⁴⁸

Valamint eltérés mutatkozik a szerzői jog korlátai, vagyis az egyes felhasználási módokhoz kapcsolódó kivételek vonatkozásában. A kontinentális rendszerben a szerzői jog általában kimerítően felsorolja a szabad felhasználás eseteit (pl. idézés, átvétel iskolai oktatási vagy tudományos kutatási célból, magáncélú másolás stb.),⁴⁹ míg a common law rendszerben a méltányos felhasználás (fair use) néven ismert,⁵⁰ amely bizonyos esetekben lehetővé teszi a szerzői joggal védett anyagok előzetes engedély nélküli felhasználását,⁵¹ illetve érdekkellentét esetén a méltányos felhasználás tesztje alapján lehetővé teszi a vitatott felhasználások egyedi esetben történő ad hoc vizsgálatát.⁵²

Összegzésül – a fentebb példálózva bemutatott, a két jogcsalád közötti elméleti síkon jelentkező különbségek alapján – a két rendszer közötti fundamentális különbséget úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a droit d’auteur a szerzőnek kedvez, míg a copyright magát a mű hasznosítását, a műhöz kapcsolódó felhasználási jogot részesíti előnyben.⁵³

47 BALDWIN, Peter: *The Battle between Anglo-American Copyright and European Authors’ Rights*. In: *The Copyright Wars: Three Centuries of Trans-Atlantic Battle*. Princeton, Princeton University Press, 2014, 14–52.

48 POGÁCSÁS Anett: Szerzői jog újratöltve. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2010, 115 (6), 36.

49 Az 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (továbbiakban: Sztj.). Sztj. 95/A. §.

50 MEZEI Péter: Mitől fair a fair? Szerzői művek felhasználása a fair use-teszt fényében. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2008, 113 (6), 26–68.

51 SENFTLEBEN, Martin: Bridging the differences between copyright’s legal traditions – The Emerging EC Fair Use Doctrine. *Journal of the Copyright Society of the U.S.A.*, 2012, 57 (3), 522.

52 BARTON, Beebe: An Empirical Study of U.S. Copyright Fair Use Opinions. *University of Pennsylvania Law Review*, 2008, 156 (3), 549–623.

53 CHINNI, Christine L.: Droit d’auteur versus the economics of copyright: Implications for american law of accession to the berne convention. *Western New England Law Review*, 1992, 14 (2), 154.

Véleményem szerint a szerzői jog elméleti megközelítésének előbbiekben elvégzett rövid felvázolása nem indokolatlan a 21. századi technológiai megoldások, mint például a nem helyettesíthető tokenek (non-fungible token, NFT) vonatkozásában. Ennek oka egyrészt, hogy a fogalmak mögött meghúzódó elméleti alapok közötti különbségek időtállóak, másrészt a szerzői jogi dichotómia, a *droit d'auteur* és a copyright viszonyában, örökzöld témaként a kortárs szakirodalomban ismételten elemzés tárgyát képezi.⁵⁴

4. Az NFT-k felemelkedése

A nem helyettesíthető tokenek megjelenését az alábbiakban röviden, a releváns történések mentén időrendben mutatom be, ahol a kezdőpontot maga a kripto-ökoszisztéma egészét átható blokklánc technológia (blockchain technology) képezi. A blokklánc technológia attól függetlenül, hogy milyen gazdasági szektorban nyer alkalmazást, minden esetben jellemezhető a decentralizáció, a transzparencia, a személyek közötti közvetlen műveletek (peer-to-peer, P2P), a kriptográfia (titkosítás) valamint az immutabilitás tulajdonságaival.⁵⁵ A fogalmi elemek egységes megjelenésén túl, azonban nincs egy univerzálisan elfogadott blokklánc meghatározás.

Ennek okán a blokklánc megközelíthető legtágabb értelemben, mint az elosztott főkönyvi technológia (distributed ledger technology, DLT) egyik leggyakrabban használt fajtája.⁵⁶ Kitekintésként álljon itt, hogy a DLT lehetővé teszi többek között a tranzakciós műveletek gyors és biztonságos lebonyolítását⁵⁷ egy több számítógépből, vagy másként csomópontból (nodes) álló elosztott hálózaton.

Ennél szűkebb értelemben, a blokklánc számos megközelítésben definiálható, ezek közül kapjon helyet itt az alábbi kettő szakirodalmi megközelítés. Elemi lényegét tekintve a blokklánc egy olyan folyamatosan növekvő, ún. blokkokból álló adatbázis, ahol az adatblokkok kriptográfiai műveletek se-

54 SARDJONO, Agus: Author's right is not only copyright. *Indonesian Journal of International Law*, 2021, 7 (2), 199–214.

55 AL-SAQAF, Walid – SEIDLER, Nicolas: Blockchain technology for social impact: opportunities and challenges ahead. 2017. *Journal of Cyber Policy*, 2017, 2 (3), 338–354.

56 WRIGHT, Aaron – DE FILIPPI, Primavera: Decentralized Blockchain Technology and the Rise of Lex Cryptographia. *Electronic Journal*, 2015/3, 4–8.

57 PURVIS, Katherine: Blockchain: what is it and what does it mean for development? <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2017/jan/17/blockchain-digital-technology-development-money> (2023. 05. 14.)

gítségével összekapcsolódnak és tárolódnak.⁵⁸ Egy másik megközelítésben a blokklánc egy olyan elosztott, decentralizált adatbázis, amely ún. blokkokat használ az adatok tárolására. A rendszerben minden blokk kriptográfiai hash-funkciók segítségével összekapcsolódik más blokkokkal, ezzel blokkok láncolatát alkotva, innen ered a blokklánc elnevezés. A blokkokban lévő információk megváltoztathatatlanok (immutable), amely tulajdonság kiemeli a blokkláncot a többi technológia közül.⁵⁹

A blokklánc technológia általános szempontú meghatározását követően, véleményem szerint, kiemelendő a Bitcoin blokklánc hálózatának megjelenése, lévén ez a történelmi momentum, többek között egyet jelentett az első generációs blokklánc technológia megszületésével. A második generációs blokklánc technológia később, az Ethereum képében jelent meg 2014-ben.⁶⁰ Ennek a technológiának többek között az egyik legnagyobb nívója az volt, hogy egy globális elosztott rendszeren lehetővé tette a felhasználóknak különböző alkalmazások (dApp), programok létrehozását,⁶¹ valamint az automatizált, önvégrehajtó okosszerződések (smart contracts) realizálást.⁶² Ezek alapján, kétségtelen tény, hogy az Ethereum új kapukat nyitott meg a kriptoszektor számára. A következő mérföldkő az ún. ERC-20 okosszerződésekhez használt technikai szabvány megszületése volt 2015-ben.⁶³ Az Ethereum blokkláncon kibocsátott tokenek az ERC-20 technikai szabványon alapulnak. Továbbá az ERC-20 technikai szabvány megkérdőjelezhetetlen relevanciával rendelkezik a tokenizációs folyamatok és a token alapú gazdaság⁶⁴ kiépítése és megszi-

58 GURURAJ H L Manipal – A MANOJ Athreya – ASHWIN A Kumar – ABHISHEK M Holla: Blockchain. 2020. In GULSHAN Shrivastava – DAC-Nhuong Le – KAVITA Sharma (Eds.) *Cryptocurrencies and Blockchain Technology Applications*. 2020, 7. DOI:10.1002/9781119621201.ch1 (2023. 05. 14.)

59 HUGHES, Alex – PARK, Andrew – KIETZMANN, Jan – ARCHER-BROWN, Chris: Beyond Bitcoin: What blockchain and distributed ledger technologies mean for firms. *Business Horizons*, 2019, 62 (3), 273–281.

60 A harmadik generációs blokklánc technológia gyakorlati megnyilvánulása a Cardano (ADA). A Cardano, az első olyan platform, amelyet kizárólag tudományos kutatás alapján hoztak létre, programozási nyelve a Haskell.

61 VITALIK Buterin: Ethereum Whitepaper. <https://ethereum.org/en/whitepaper/> (2023. 05. 14.)

62 SZABO, Nick: Smart Contracts. 1994. <https://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/smart.contracts.html> (2023. 05. 09.)

63 VOGELSTELLER, Fabian: ERC: Token standard. <https://github.com/ethereum/EIPs/issues/20> (2023. 05. 14.)

64 VOSHMIGIR, Shermin: *Token Economy: How the Web3 reinvents the Internet*. Berlin, Token Kitchen, 2020, 17.

lárdítása szempontjából, illetőleg a dApp-ok⁶⁵ vonatkozásában. Az ERC-20 alapú tokenek térhódítása a 2017-ben aranykorát élő tokenalapú közösségi finanszírozás más elnevezéssel az elsődleges nyilvános érmekibocsátások (initial coin offering, ICO) során mutatkozott meg.⁶⁶

Az ERC-20 technikai szabvány további jellemző tulajdonsága a helyettesíthetőség, ezért ezen a szabványon alapuló tokenek ún. felcserélhető tokenek (fungible-token). Kitekintésként álljon itt, hogy a helyettesíthetőség nem csak a kriptó-szektorban⁶⁷ de a tradicionális pénzügyi szektorban⁶⁸ is jelen van.⁶⁹ Így például a hazai fizetőeszközünk⁷⁰ a forint is egy helyettesíthető fiat pénz, mert egy 5.000,-Ft címletű papírpénzért kaphatunk egy ugyanolyan ötezer forintost vagy több kisebb címletből álló, például 10 darab ötszáz forintos bankjegyet. Ebből következően, ahogy sem a magyar nemzeti fizetőeszköz vagy egyéb más fiat pénz sem egyedi, úgy az ERC-20, alapú tokenek sem azok. Ezzel nincs is probléma egészen addig, amíg tokeneket a kriptó-ökoszisztémában végbemenő tranzakciók lebonyolításához és egyéb szolgáltatások igénybevételéhez használjuk.

Viszont idővel megszületett a piaci igény, az egyedi adatokat összefogó tokenek elkészítésére. Ennek hatására 2018-ban megjelent az ún. ERC-721 technikai szabvány, ami lehetővé tette a nem helyettesíthető vagy másként nem felcserélhető tokenek (non-fungible token, NFT) létrehozását.⁷¹ Az ERC-721 technikai szabvány megjelenése a 'kripto reneszánsz' korszakának kezdetét jelentette, ahol a különböző kriptó alkotások NFT-piactereken történő kereskedése, valamint a metaverzumban létező NFT objektumok terjedése a jellemző.

65 Olyan alkalmazások, amelyek a decentralizált rendszeren futnak.

66 BRESZKOVICS Botond: Az elsődleges nyilvános érmekibocsátás előtti jogi teendők Európában. In: BUJTÁR Zsolt–SZÍVÓS Alexander Roland–GÁSPÁR Zsolt–SZILOVICS Csaba–Breszkovics Botond (szerk.): *Kriptoeszközök világa a jog és gazdaság szemszögéből*. Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2021, 136–158.

67 SZILOVICS Csaba: A kriptovaluták pénzfunkciójáról és gazdasági, társadalmi jelentőségéről. In: BUJTÁR Zsolt – SZÍVÓS Alexander Roland – GÁSPÁR Zsolt – SZILOVICS Csaba – BRESZKOVICS, Botond (szerk.) *Kriptoeszközök világa a jog és gazdaság szemszögéből*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2021, 24–33.

68 FERENCZ Barnabás: The Tide is Turning – The Change from Shareholder Approach to Stakeholder Approach in Light of The Business Roundtable's 2019 Statement on the 'Purpose of a Corporation'. *Economics & Working Capital*, 2021, 57–62.

69 NAGY Zoltán: A kriptopénzek helye és szerepe a pénzügyi rendszerben. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019, 14 (2), 5–14.

70 HALÁSZ Zsolt: *Állami pénzkibocsátás vs virtuális fizetőeszközök*. In: HALÁSZ Zsolt (szerk.): *Magistra et Fautrix – Halustyk Anna emlékére*. Budapest, Pázmány Press, 2019, 167–182.

71 Erc721.org. <http://erc721.org/> (2023. 05. 14)

Jelen tanulmányomban a technikai szabványokkal kapcsolatban mindössze annyit szeretnék megjegyezni, hogy attól függetlenül, hogy az ERC-721 alapú NFT-k meghódították a kripto-szektor, ugyanakkor a piaci igények megkövetelték a technikai továbbfejlesztését. A továbbfejlesztett technikai szabványoknak a közös jellemzője, hogy mindig valamilyen kiegészítő funkciót kínálnak, amelyek egyaránt ötvözhetik az ERC-721 és a hagyományos ERC-20 technikai szabványok tulajdonságait. A tovább fejlesztésnek gyakorlati megnyilvánulása például az Enjin Marketplace, avagy az Enjin mögött álló csapat, akik kifejlesztették az ERC-1155⁷² technika szabványt. Az ERC-1155 által lehetővé vált több helyettesíthető token (fungible token) és NFT (non-fungible token) kötegelt átvitele, gyorsabban, mint az ERC-721 esetében. E körben záróként álljon itt, hogy a technikai szabványok evolúciója dinamikusan változik, egy-egy technikai szabvány megjelenése mindig valamilyen létező problémát old meg, vagy folyamatot optimalizál a kripto-ökoszisztémában, erre példa a nemrég debütált ERC-4337 technikai sztenderd, amely elhozta az fiók absztrakciót (account abstraction).⁷³

4.1. Az NFT definiálása

Történetileg az első NFT alkotás a „Quantum” nevet viselte, amely 2014-ben jelent meg,⁷⁴ készítői Kevin McCoy digitális művész és Anil Dash tech-vállalkozó voltak.⁷⁵ A közel egy évtizedes jelenlét ellenére az NFT-szektor, jelenleg az önszabályozás és a szabályozatlanság metszetében helyezkedik el, így nem meglepő, hogy jelenleg nincs a nem helyettesíthető tokeneknek egyetemlegesen elfogadott jogi meghatározása. Az NFT-k ex lege definiálásának hiánya miatt, a továbbiakban saját NFT-piactereken szerzett tapasztalataim által kialakított fogalom meghatározással operálok.

Megközelítésemben a nem helyettesíthető token vagyis az NFT (non-fungible token) egy olyan egyedi adatösszesség, amely a blokkláncon kerül rögzítésre, így az NFT digitális eszközként, egyaránt megjeleníthet fizikai vagy

72 Enjin.io: ERC-1155: The Multi Token Standard. <https://enjin.io/about/erc-1155> (2023. 05. 14.)

73 Ethereum Improvement Proposals: ERC-4337: Account Abstraction Using Alt Mempool. <https://eips.ethereum.org/EIPS/eip-4337> (2023. 05. 14.)

74 A Quantum kronológiailag megelőzte az ERC-721 technikai szabvány megjelenését, így az vélhetően más technikai szabvány alapokon nyugszik.

75 CASONE, Sarah: *Sotheby's Is Selling the First NFT Ever Minted—and Bidding Starts at \$100*. <https://news.artnet.com/market/sothebys-is-hosting-its-first-curated-nft-sale-featuring-the-very-first-nft-ever-minted-1966003> (2023. 05. 14.)

digitális objektumokat, alkotásokat.⁷⁶ Mindössze kiegészítésként álljon itt, hogy az NFT-t meghatározó adatok lokalizációjától függően különbség tehető ún. on-chain és off-chain NFT-k között. On-chain NFT-k esetében minden adat, így például a metadata és az NFT-t vizuálisan megjelenítő kép, videó vagy egyéb médiafájl egyaránt a blokkláncon helyezkedik el. Ezzel szemben off-chain NFT-k esetében minden adat vagy az adatoknak egy része nem a blokkláncon helyezkedik el, hanem például egy centralizált (web)tárhelyen vagy egy decentralizált szerveren, mint az IPFS (Inter Planetary File System). A gyakorlatban az off-chain NFT-k esetében jellemzően a metaadatok hiperhivatkozás útján mutatnak az NFT-t vizuálisan megjelenítő fájlhoz, amely valamilyen külső tárhelyen tárolódik.⁷⁷ Függetlenül az NFT on-chain vagy off-chain jellegétől, az NFT alkalmas a tulajdonjog hitelt érdemlő igazolására a blokkláncon.⁷⁸

5. Az NFT szektor felerősödése és a szabályozás ébredése

Mivel a nem helyettesíthető tokenek értékesítési volumene 2021-ben megütötte a 25.1 milliárd dollárt, míg 2022-ben enyhén visszaesve a 24.7 milliárd dollárt,⁷⁹ a számok alapján érthető, hogy a jogalkotói érdeklődés felébredt. Ezért ez a fejezet röviden áttekinti az EU-ban és az USA-ban folyamatban lévő erőfeszítéseket az NFT-k szerzői jogi vonatkozásaira összpontosítva. Végül az NFT-k szempontjából releváns, az eredeti mű felhasználására vonatkozó hatályos magyar szerzői jogi szabályozás főbb rendelkezéseire is kitérünk. A nemzeti szabályozást azonban nem a teljesség igénye nélkül, hanem azért vettük fel, hogy néhány gondolatot felvethessünk az NFT-k szerzői jogi vonatkozásaival kapcsolatban.

76 CLIFFORD Chance: Non-fungible tokens: The global legal impact-thought leadership. 2. <https://www.cliffordchance.com/content/dam/cliffordchance/briefings/2021/06/non-fungible-tokens-the-global-legal-impact.pdf> (2023. 05. 14.)

77 HARMATH, Dávid – BRESZKOVICS, Botond: Festmény a blokkláncon, avagy mi is az az NFT. Kutatók Éjszakája, Előadás. Pécs, PTE-ÁJK, 2022.

78 SENAY A. Gebreab – HAYA R. Hasan – KHALED Salah – RAJA Jayaraman: NFT-Based Traceability and Ownership Management of Medical Devices. *IEEE Access*, 2022, 10, 126394–126411. DOI: 10.1109/ACCESS.2022.3226128. (2023. 05. 14.)

79 ANDREW Hayward: NFT Sales in 2022 Nearly Matched the 2021 Boom, Despite Market Crash. <https://decrypt.co/118438/2022-versus-2021-nft-sales> (2023. 05. 11.)

5.1. A nem-helyettesíthető tokenek szerzői jogi vonatkozásai az EU-ban

Az Európai Unióban jelenleg nincs speciális jogszabály az NFT-k szerzői jogi státuszára⁸⁰ vonatkozóan. Ezért a következőkben röviden ismertetem az Európai Parlament Állampolgári Jogi és Alkotmányügyi Tematikus Főosztálya által a JURI Bizottság felkérésére készített, az NFT-k szerzői jogi vonatkozásairól és a kapcsolódó jogi kihívásokról szóló tanulmány megállapításait. A tanulmány három fő fejezetre oszlik, amelyek közül az első kettő általános fogalmi és terminológiai tisztázást nyújt, míg a harmadik az NFT-k jelenlegi szerzői jogi vonatkozásaival foglalkozik.

A szerzők az általános fogalmi kereteken belül, egyrészt funkcionális különbséget tesznek az off-chain és on-chain NFT-k között. Másrészt különbséget tesznek az NFT-k között aszerint, hogy a művészeti ágazatban milyen módon alkalmazzák őket. Ez utóbbi esetben az NFT-k elhatárolása azon alapul, hogy az NFT kizárólag digitális tartalmat jelenít meg vagy mindössze egy meglévő offline (hagyományos) művet reprezentál digitálisan, illetve hogy az NFT megtestesít-e bármilyen jogot egy eredeti műhöz kapcsolódóan.⁸¹

A szerzők az NFT-k jogszempontú vizsgáldásában a fókuszpontot az NFT mint eredeti műalkotás szerzői jogainak megsértése és az alkotó által elszenvedett hátrány képezi. Ebben a megközelítésben az NFT eredeti jellegét vélelmezik, mivel a szerzői jogi védelem a szerző szellemi tevékenységéből eredő mű eredeti, egyéni jellege alapján illeti meg. Ez a védelem nem függ semmilyen mennyiségi, minőségi, esztétikai vagy egyéb jellemzőtől sem a mű minőségére vonatkozó értéktételektől. Ugyanakkor a szerzők rámutatnak annak fontosságára, hogy az algoritmus által előállított NFT-művek (generatív művészet) esetében vizsgálni kell a mű eredetiségét és egyéni jellegét.⁸²

A szerzők értelmezésében a szerzői jogok megsértése az NFT-k életciklusa szerint különböző módon történhet, és további visszaélések merülhetnek fel, amikor a nem-helyettesíthető tokenekkel a másodlagos piacon kereskednek. A szerzők az NFT-k három életciklusát jelölik meg. Ezek a fázisok a mintelés (minting), az első tranzakció (minting-first transaction) és végül az NFT megvásárlásával szerzett jogok gyakorlása.⁸³

80 SZILOVICS Csaba: *On the Origins of Taxation. Ancient roots of tax systems*. Sevilla, Aula Magna Proyecto Clave McGraw Hill., 2022, 150–166.

81 GARBERS-VON BOEHM, Katharina– HAAG, Helena– GRUBER, Katharina: *Intellectual Property Rights and Distributed Ledger Technology with a focus on art NFTs and tokenized physical artworks*. Brussels, European Parliament, 2022, 17–20.

82 GARBERS-VON BOEHM – HAAG – GRUBER i. m. 19.

83 Uo. 31–40.

Az első életszakasz az NFT létrehozásának folyamatát öleli fel, ahol szerzők a jogsértés előfordulását eltérő módon azonosítják az off-chain és on-chain NFT-k esetében, az NFT által képviselt adatok eltérő elhelyezkedése miatt. Megközelítésükben az off-chain NFT létrehozása esetén szerzői jogi jogsértés akkor következik be, amikor az NFT által megjelenített adatokat olyan harmadik személy helyezi el egy tárhelyen, aki nem a jogszerű tulajdonosa az alkotásnak vagy az alkotótól származó engedéllyel nem rendelkezik. Az on-chain NFT létrehozás esetén a szerző engedélyének hiánya önmagában jogsértő helyzetet teremt, lévén ez esetben az NFT által megjelenített adat a blokkláncon nyomban tárolódik.⁸⁴

A második fázis az NFT másodlagos piacon történő első értékesítését öleli fel. Ebben az esetben a jogsérelem az NFT-piactéren az NFT többszörözés és nyilvánossághoz történő közvetítési jog sérülését takarja, ha a szerző engedélye nem áll rendelkezésre és az NFT kizárólag digitális tartalmat jelenít meg. Amennyiben a másodlagos piacon az NFT által megjelenített tartalom, például képként, kizárólag egy mögöttes hagyományos (offline) mű vizuális megjelenítése, akkor vizsgálандó továbbá,⁸⁵ hogy az érintett NFT helye szerinti tagállamban átültetésre került-e az a kivételt biztosító szabály, amely lehetővé teszi a művészeti alkotások nyilvános kiállításának vagy árusításának reklámozására történő felhasználást, valamilyen esemény népszerűsítéséhez szükséges mértékben, kizárva minden más kereskedelmi célú felhasználást.⁸⁶

A harmadik szakasz az NFT megvásárlásával szerzett jogok gyakorlásával áll összefüggésben. A szerzők megközelítésében az adott NFT megvásárlója nem válik szerzői jogi jogosulttá, ellenben egy bizonytalan kvázi-tulajdonosi helyzetbe kerül. A vásárló ebben a pozícióban jogosult az adott NFT-t a pénztárcájában tartani, valamint azt értékesíteni. A további felhasználásokra az adott NFT vásárlója akkor válik jogosulttá, ha ezt a szerzővel kötött felhasználási szerződés vagy az NFT piac tér felhasználási szabályzata vagy az adott NFT mögöttes okos szerződése vagy az adott NFT-projektek szerződéses feltételei vagy bármilyen egyéb NFT kötődésű jogi dokumentáció deklarálja.⁸⁷

A nem-helyettesíthető tokenek másodlagos piacain, vagyis az NFT piac tereken, a szerzők más szerzői jogi disszonanciákat is azonosítanak. Ilyen például

84 HEINE R. – STANG F: Weiterverkauf digitaler Werke mittels Non-Fungible-Token aus urheberrechtlicher Sicht. *MMR*, 2021, 755–760.

85 GARBERS-VON BOEHM – HAAG – GRUBER i. m. 34–35.

86 Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról. 5. cikk (3) j). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001L0029&from=EN> (2023. 05. 11.)

87 GARBERS-VON BOEHM – HAAG – GRUBER i. m. 36–39.

az NFT-k tovább értékesítése után a szerzőt megillető jogdíj (droit de suite) jogszerűségének és összegének a kérdése. Ezen túlmutatóan a tanulmányban szintén szerzői jogot sértő aktusként jelenik meg az egy már létező NFT alkotás lemásolása, apróbb módosításokkal történő reprodukálása és annak értékesítés céljából történő közzététele az NFT-piactereken, ez esetkör adott esetben például a védjegyoltalom megsértését is előidézheti.⁸⁸ Ide kapcsolódóan a szerzők megjegyzik továbbá, hogy az előbbieken megjelölt jogsértések megelőzése⁸⁹ mint kötelezettség a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról szóló irányelv alapján az online tartalommegosztó szolgáltatók feladata.⁹⁰ Így amennyiben az NFT-piacterek online tartalommegosztó szolgáltatóknak minősülnek, e kötelezettségnek az NFT-piacterek különböző önszabályozó biztonsági mechanizmusok kiépítésével és alkalmazásával kötelesek megfelelni.⁹¹

Végül a szerzők az NFT-k szerzői jogi vonatkozásaiban iránymutató jogszabályokként jelölik meg az InfoSec,⁹² a Resale Rights⁹³ és a Digital Copyright⁹⁴ irányelveket. Ugyanakkor felhívják a figyelmet arra, hogy az EU területén a szerzői jogi törvények az egyes nemzetek között nincsenek teljes mértékben harmonizálva,⁹⁵ amely jogértelmezési összeütközést eredményezhet.⁹⁶

88 Uo. 40–41.

89 TÓTH Dávid: *Digitalization trends in the Hungarian Criminal Procedure*. In: BELAJ, Ivan – VAJDA, Halak Željka – SLOBODAN, Stojanović (eds.): 10. Međunarodna Konferencija Razvoj Javne Uprave. Vukovar, Horvátország, Veleučilište Lavoslav Ružička u Vukovaru, 2020, 309–316.

90 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN> (2023. 05. 13.)

91 GARBERS-VON BOEHM – HAAG – GRUBER i. m. 42–43.

92 Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001L0029&from=EN> (2023. 05. 10.)

93 Az Európai Parlament és a Tanács 2001/84/EK irányelve (2001. szeptember 27.) az eredeti műalkotás szerzőjét megillető követő jogról. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001L0084&from=HU> (2023. 05. 10.)

94 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg). Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN> (2023. 05. 10.)

95 BODO, Balazs – GERVAIS, Daniel J. – QUINTAIS, João Pedro: Blockchain and smart contracts: the missing link in copyright licensing? *International Journal of Law and Information Technology*, 2018, 26, (4), 311–336.

96 GARBERS-VON BOEHM – HAAG – GRUBER i. m. 47.

5.2. A nem-helyettesíthető tokenek szerzői jogi vonatkozásai az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államokban (USA) jelenleg nincs speciális szerzői jogi szabályozás az NFT-kre vonatkozóan, de az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatala (US Patent and Trademark Office, USPTO) közzétette a „Copyright Basics” című dokumentumát, ami az alapvető szabályokat összefoglalja,⁹⁷ ezzel hasznos útmutatóként szolgálva többek között az NFT-szektor számára.⁹⁸ Kitekintésként álljon itt, hogy általános módon az NFT-k különböző digitális vagy fizikai eszközhöz kapcsolódhatnak, valamint számos jogot és kötelezettséget képviselhetnek, aminek okán, az NFT-k bizonyos típusai a hatályos szövetségi és állami értékpapír-szabályozás hatálya alá tartozhatnak.⁹⁹ Ez utóbbi megközelítésben egy NFT értékpapírnak¹⁰⁰ (securities) vagy árunak¹⁰¹ (commodities) minősülhet, de jelen tanulmány vizsgálódásának tárgyát, a továbbiakban nem képezik az NFT-k tőkepiaci jogi aspektusai.

Az Egyesült Államokban a szerzői jog az NFT-ket érintő ügyletek kapcsán is releváns, mivel ezekben az ügyletekben három fél vesz részt: 1) az eredeti mű szerzője, 2) az NFT kibocsátója (eladója) és 3) az NFT vevője.¹⁰² Jellemzően az adott NFT-hez kapcsolódó jogokat, a szerző vagy az NFT kibocsátója (eladója) határozza meg. A piaci környezetben elérhető NFT-k vonatkozásában az eredeti mű, vagyis jelen esetben az NFT szerzői jogi tulajdonosa a kriptoeszköz készítője, a szerző lesz. Ebben az esetkörben a szerző meghatározhatja, hogy milyen jogokat biztosít az NFT vevőjének. Egy másik esetkörben, az NFT-t az eredeti szerzőtől eltérő személy hozza létre és bocsátja eladásra. Az NFT-t

97 U.S. Copyright Office: Copyright Basics. 2021, 1–10. <https://www.copyright.gov/circs/circ01.pdf> (2023. 05. 02.)

98 SCHMALFELD, Jonathan: *How Copyright Violations Can Crash Your NFT Party*. <https://fortune.com/2021/08/04/nfts-copyright-violations-penalties-non-fungible-tokens-collectibles-nfttorney-jonathan-schmalfeld/> (2023. 05. 02.)

99 PALMA, Stefania – TEMPLE-WEST, Patrick: *SEC must clarify which NFTs will be regulated, says commissioner*. <https://www.ft.com/content/e8df6ea4-e9fb-4058-9a36-cef9c12f4726> (2023. 05. 02.)

100 BUJTÁR Zsolt: *Az értékpapírosítás*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021, 295.

101 HOPPE, David B.: *United States: Defining NFTs: Property, Securities, Or Commodities?* <https://www.mondaq.com/unitedstates/fin-tech/1239304/defining-nfts-property-securities-or-commodities> (2023. 05. 02.)

102 TATIANA Revoredo: *Nonfungible tokens from a legal perspective*. 2021. Cointelegraph. <https://cointelegraph.com/news/nonfungible-tokens-from-a-legal-perspective> (2023. 05. 14.)

eladásra bocsátó személy jogi pozíciója pedig kijelöli, a vevőnek az NFT használatára vonatkozó lehetőség az NFT megszerzést követően. Amennyiben az NFT kibocsátója az eredeti mű szerzője, akkor kibocsátó meghatározhatja, hogy az NFT megvásárlásával a vevő milyen jogok gyakorlására nyer felhatalmazást. Ettől eltérően, ha a kibocsátó az NFT-t az eredeti mű szerzőjétől jogszerű módon szerzi meg és kínálja eladásra, akkor a kibocsátó az NFT vonatkozásában csak korlátozott jogokat szerez meg, azokat, amelyekre a szerző engedélyt adott. Ennek hatására a kibocsátó az értékesítés során csak ezeket a korlátozott jogokat ruházhatja át a vevőre.¹⁰³

Az előbbieken ugyan elméleti síkon letisztult a szabályozási útmutatás, de a gyakorlatban sokszor jogbizonytalanságot eredményez, az NFT-kötődésű különböző jogi pozíciók közötti határvonalak beazonosítása. Ebben a bizonytalan környezetben az NFT piactereken és egyéb online platformokon esetlegesen bekövetkező szerzői jogok megsértése esetén a szerzők jelenleg, a Digital Millennium Copyright Act alapján folyamodhatnak jogorvoslathoz és nyújthatnak be a szerzői jogok megsértésének kikényszerítésére irányuló kérelmet.¹⁰⁴ Ugyanakkor az NFT eredeti szerzőjére aránytalan teher hárul,¹⁰⁵ az NFT-kötődésű jogsértések azonosítása során, lévén egyfajta folyamatos monitoring tevékenység keletkezik, a számtalan online felület figyelemmel kísérésekor.¹⁰⁶

Szorgalmazva az NFT-k a szellemi tulajdonjog kiforrott rendszerébe való beilleszkedését, valamint ezzel a területtel kapcsolatos kérdések és aggályok feloldását, 2022-ben két szenátor egy megkeresés keretei között arra kérte az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatalát valamint az Egyesült Államok Szerzői Jogi Hivatalát (US Copyright Office), hogy egy közös állásfoglalás elkészítésével, térképezzék fel a nem helyettesíthető tokenek szellemi tulaj-

103 DOAN, An P.– RASMUSSEN, Mark W.– SNYDER, Courtney Lyons – STERLING, Joshua B. – YEARGIN, D. Grayson: *NFTs: Key U.S. Legal Considerations for an Emerging Asset Class*. <https://www.jonesday.com/en/insights/2021/04/nfts-key-us-legal-considerations-for-an-emerging-asset-class> (2023. 05. 14.)

104 CHINLUND, Gregory J. – KELLEY S., Gordon: *What Are the Copyright Implications of NFTS?* <https://www.reuters.com/legal/transactional/what-are-copyright-implications-nfts-2021-10-29/> (2023. 05. 14.)

105 VREDENBURG, Luke: *NFTs and the future of u.s. copyright law*. 2022. Northwestern Undergraduate Law Journal. <https://www.thenulj.com/nuljforum/nfts-and-the-future-of-us-copyright-law> (2023. 05. 14.)

106 TÓTH Dávid: *Identity theft in the cyberspace. Abstract*. In: European Digital UniverCity: Book of Abstracts. EDUC research seminar on Cyber Security & Artificial Intelligence Online. Masaryk University – Université Paris Nanterre – Pécsi Tudományegyetem – Universität Potsdam – Université De Rennes 1 – UNICA, 2021, 10.

donjogi aspektusait.¹⁰⁷ A megkeresés eredményeként két fázisban megnyílt a lehetőség területspecifikus észrevételek megtételére. E körben számos építő jellegű, releváns észrevétel érkezett, köztük olyan mérvadó szereplőktől, mint például a Dapper Labs Inc.,¹⁰⁸ amely vállalathoz kötődik például a CryptoKitties NFT kollekció vagy az NBA Top Shot projekt. Ezen túlmutatóan három kerekasztal beszélgetés is megtartásra került. Ezen érdemi cselekedetek során realizált megállapítások, globális útmutatóul szolgálhatnak az NFT-k szerzői jogi vonatkozásai szempontjából.¹⁰⁹

5.3. A nem-helyettesíthető tokenek szerzői jogi vonatkozásai Magyarországon

A szellemi alkotások joga – általános megközelítésben – azokat a jogintézményeket öleli fel, amelyek az eredeti alkotások létrehozását és felhasználását célzó jogszabályok összessége.¹¹⁰ A szellemi tulajdon két fő területre bontható, ezek az iparjogvédelem és a szerzői jog. Az iparjogvédelem a műszaki jellegű szellemi alkotások, továbbá az áruk és szolgáltatások megkülönböztetésére szolgáló megjelölések (árjelzők) jogi oltalmát biztosítja. A szerzői jog pedig védelemben részesíti az irodalmi, tudományos, művészeti alkotásokat, továbbá a felhasználásukhoz kapcsolódó teljesítményeket. Maga a szellemi tulajdon a tulajdonjoghoz hasonló, abszolút szerkezetű jogviszony,¹¹¹ amelynek a polgári jog keretei között fennálló szabályrendszere kizárólagos vagyoni és személyhez fűződő jogok biztosításával jogi védelmet nyújt az adott szellemi tulajdon alkotójának.¹¹² Hazánkban jelenleg nincs speciális az NFT-k szerzői jogi helyzetét érintő jogi szabályozás, így a nemzeti vizsgálódás során jelen tanulmány fő vezérfonalát az NFT-k jogszerű felhasználása képezi. Ennek nyomán a nemzeti jogszabályok közül legnagyobb relevanciával a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény rendelkezik.

107 COHEN-NOWAK, Jessica – KASNEVICH, Andrew D.: *Senators Dive Into the World of NFTs, Asking US Patent and Copyright Offices to Consider Questions Regarding Related IP Rights*. HuntonAndrews Kurth. https://www.huntonak.com/en/insights/senators-dive-into-the-world-of-nfts-asking-us-patent-and-copyright-offices-to-consider-questions-regarding-related-ip-rights.html#_ftnref2 (2023. 05. 14.)

108 Comment from Dapper Labs Inc. Docket No.: TO-C-2022-0035. <https://www.regulations.gov/comment/COLC-2022-0005-0017> (2023. 05. 14.)

109 US Copyright Office: *Non-Fungible Token Study*. <https://www.copyright.gov/policy/nft-study/> (2023. 05. 14.)

110 FARKAS i. m. 182.

111 SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlata (II. kötet)*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933, 2.

112 SÁPI Edit: A média hatása a szerzői személyhez fűződő jogokra. *In Media Res*, 2022/7, 18–30.

A tradicionális „offline” mű jogszerű felhasználást a hatályos szerzői jogról szóló törvény felhasználási szerződés meglétéhez köti,¹¹³ a felhasználás esetköreit pedig példalózó felsorolással rögzíti.¹¹⁴ A mű felhasználása főszabály szerint díj ellenében történhet. Viszont a hatályos nemzeti szerzői jogi szabályozás lehetővé teszi, hogy a felek a felhasználási szerződés tartalmát szabadon állapítsák meg, illetve a felhasználási szerződésre vonatkozó rendelkezésektől egyező akarattal eltérjenek, ha a törvény vagy más jogszabály az eltérést nem tiltja.¹¹⁵ A hivatkozott jogszabályhely logikai értelmezése alapján lehetőség van a mű ingyenes felhasználására, amely álláspontot a szakirodalom¹¹⁶ is képvisel.

A visszterhes vagy ingyenes felhasználás egyik típusa – a szabályozás alapján – a terjesztés. A terjesztés a mű tulajdonjogának átruházása útján valósul meg, határát pedig a terjesztési jog kimerülése jelenti, amely a mű tulajdonba adásával beáll, következménye, hogy az alkotó a mű fölötti rendelkezési jogát feladja.¹¹⁷ A felhasználás egyik tipikus gyakorlati esete például egy festmény árverésre bocsátása.¹¹⁸ A példánál maradva a festmény eladásával a terjesztési jog kimerül, így az alkotás tulajdonosa elől nincs elzárva a mű – akár magasabb áron történő – tovább értékesítésének lehetősége. A mű felett jogszerűen tulajdonjogot szerző félnek joggyakorlását a szerzői jog jogosultja nem korlátozhatja, így a mű forgalomképességével összefüggésben sem.¹¹⁹ Viszont attól függetlenül, hogy a jogszerűen tulajdonjogot szerző félnek joga van a mű tovább értékesítéshez,¹²⁰ maga a mű elidegenítése nem eredményezi a szerzői jogok tulajdonjoggal történő egyidejű átszállását.¹²¹

A jogszabály konkretizálása az NFT-kre vonatkozóan, különös figyelemmel a mű felhasználására és tovább értékesítésére, az alábbi megállapításokat

113 Sztj. 42. § (1) bek.

114 Sztj. 17. §.

115 Sztj. 42. § (2) bek.

116 GYENGE Anikó: A szerzői mű ára – díjak az egyedi felhasználási szerződésekben. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2005, 109 (6), 20–38.

117 TOSICS Nóra: A szerzői jog nemzeti, nemzetközi és regionális kimerülésének kérdései. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2003, 108 (1), 3–8.

118 DUDÁS Ágnes: *Szerzői jog a digitális korban*. Budapest, Typotex Kiadó, 2014, 23–24.

119 MEZEI Péter: *Jogkimerülés a szerzői jogban* [Exhaustion of copyright]. NMHH Média-tanács – Média tudományi Intézet, 2016, 24.

120 Harrison v. Maynard, Merrill & Co., 61 Fed. Rep. 689 (1894).

121 Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleménye a festmények reprodukcióinak aukciós katalógusban való engedély nélküli közlése; azokozott vagyoni hátrány; tulajdonjog és szerzői jog viszonya cím alatt, amelyet az SZJSZT 37/2000/1-2 szám alatti ügyszám. https://www.sztjh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_2000_037.pdf (2023. 05. 10.)

rajzolja ki. Az *NFT*-k natív módon történő mintelése – jogszerű forgalomba hozatal – után kezdetét veheti az *NFT*-k szekunder értékesítése, az *NFT*-piactereken. Ennek folyamán az *NFT* felett jogszerűen tulajdonjogot szerző fél előtt megnyílik a lehetőség az *NFT* – terjesztésére – magasabb áron történő tovább értékesítésére,¹²² amelynek egyik módja lehet az árverés. Az adott *NFT* tovább értékesítésének eltérő dologi jogi és szerzői jogi következménye lesz, a tulajdonos személye megváltozik – az eladó helyébe a vásárló lép – amíg a szerzői jogok jogosultja az alkotó marad.¹²³

Az *NFT*-k tovább értékesítésével összefüggésben rendezendő még a szerzőt megillető jogdíj helyzete, amely kérdéskört az *NFT* projektek ad hoc jelleggel kezelnek. Az adott *NFT* további értékesítése során a jogdíjak vonatkozásában kialakult és érvényesülő gyakorlati tendencia, az eltérő mértékű, jellemzően százalékban kifejezett jogdíj megállapítása, azzal, hogy nem kizárt a nulla százalékos ráta alkalmazása sem. Végül, a jogdíjak kifizetésével összefüggésben az *NFT*-szektor legnagyobb nívója abban rejlik, hogy egy adott *NFT* szekunder piactéren történő tovább értékesítés során a jogdíj közvetlenül a kedvezményezett fél pénztárcájába kerül, és nem folyik keresztül közvetítő szereplőkön, mint például az offline jogkezelő szervezetek.¹²⁴

6. *NFT* jogesetek

Attól függetlenül, hogy a nem-helyettesíthető tokenek még egy évtizedes múlttal sem rendelkeznek, már számos jogsértés melegágyaként szolgáltak az *NFT*-k és a velük kapcsolatos műveletek. Ebből következően, ebben a részben a közelmúlt öt mérvadó *NFT* jogesete kerül ismertetésre, a különböző ágazatokból, így például a média- és filmipar vagy éppen a divatipar sajátos világából. Fontos megjegyezni, hogy noha a példaként bemutatásra kerülő ügyek döntő többsége valamilyen szerzői jogi jogsértést valósít meg, ez a tendencia nem jelent kizárólagosságot, így más, például a büntetőjog területéhez tartozó jogsértések is előfordulnak. A tanulmánynak nem célja, a bemutatott ügyekben esetlegesen hozott ítéletek értékelése, ahogy az

122 MEZEI Péter: A jogkimerülés intézményének kialakulása és fejlődése az Egyesült Államokban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2014, 119 (2), 6–77.

123 HARRISON, Jordan: *No, NFTs aren't copyrights*. <https://techcrunch.com/2021/06/16/no-nfts-arent-copyrights/> (2023. 05. 10.)

124 A 2016. évi XCIII. törvény a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről (a továbbiakban: Kjekt.) hatálybalépése óta hazánkban többféle jogkezelő szervezet működhet. Kjekt. 4. § 4. 8. 10. pontjai alapján független jogkezelő, közös jogkezelő és reprezentatív közös jogkezelő szervezet.

sem, hogy jogi vagy szociálpolitikai következtetéseket vonjon le belőlük, vagy összehasonlító elemzést készítsen róluk, jelen írás keretein belül.

6.1. *Ponyvaregény NFT jogeset*

A Miramax LLC v. Tarantino ügyben,¹²⁵ a vita tárgyát a korábban Quentin Tarantino által rendezett Ponyvaregény (Pulp Fiction) című film, exkluzív jeleneteiről készített nem-helyettesíthető tokenek képezték. Az ügy előzménye abban jelölhető meg, hogy az 1994-ben bemutatott Ponyvaregény című filmalkotással kapcsolatban, a Miramax LLC filmstúdió és Quentin Tarantino, valamint filmgyártó cége a Visiona Romantica Inc. között létrejött szerződés értelmében valamennyi, a Ponyvaregény című filmre vonatkozó jog, ideértve például a film terjesztését és kapcsolódó védjegyjogokat, a Miramax LLC filmstúdiót illeti meg azzal, hogy meghatározott jogok továbbra is Tarantinónál maradnak.¹²⁶ Ide kapcsolódóan releváns, hogy Tarantinót a továbbiakban is megillető jogok magukba foglalják többek között a nyilvános előadást, a filmzenealbum kiadást, a nyomtatott, és ahol értelmezhető, az elektronikus kiadását például könyveknek, forgatókönyveknek (screenplay publication), képregényeknek, valamint a televíziós sorozatok, remake-ek és spin-off-ok készítését.¹²⁷

A jogvita kialakulását megalapozó történeti tényállás szerint, Tarantino 2021-ben a Ponyvaregény film exkluzív jeleneteiről hét darab NFT-t készített, amelyeket árverésre kívánt bocsátani a Secret Network rendszerére épülve.¹²⁸

A kialakuló jogvitáig egy darab NFT-t sikerült 1.1 millió dollárért értékesíteni 2022 januárjában. Az exkluzív tartalmakat megjelenítő NFT projektre válaszul a Miramax LLC (felperes) szerződészegés, a szerzői jogok megsértése, védjegybiatorlás és tisztességtelen verseny miatt keresetet nyújtott be Tarantino és a Visiona (alperesek) ellen, amelynek hatására később az árverést felfüggesztették. Az alperesi oldal védekezési alapját az képezte, hogy álláspontjuk szerint az NFT-k értékesítése a Tarantino javára fenntartott jogok (screenplay publication) körébe

125 Miramax kontra Tarantino et al., 2:21-cv-08979 (C.D. Cal.)

126 WRIGHT, Keira: *Miramax Sues Tarantino over 'money Grab' Pulp Fiction NFTs*. 2021. <https://cointelgraph.com/news/miramax-sues-tarantino-over-money-grab-pulp-fiction-nfts> (2023. 04. 29.)

127 COSTA, Cameron: *Quentin Tarantino to Offer Seven Uncut Scenes from 'Pulp Fiction' as NFTs*. 2021. <https://www.cnn.com/2021/11/02/quentin-tarantino-to-offer-seven-uncut-scenes-from-pulp-fiction-as-nfts.html> (2023. 04. 29.)

128 Secret Network: *Quentin Tarantino Secret NFTs: Sale Dates Confirmed!* <https://scretnetwork.blog/quentin-tarantino-secret-nfts-auction-sale/> (2023. 05. 14.)

tartozik.¹²⁹ Ezek alapján a bíróságnak többek között vizsgálnia kellett, hogy az NFT-k értékesítése vajon illeszkedik-e a Tarantino-t megillető jogok körébe vagy túlmutat azokon. Azonban az ügyben érdemi döntés nem született, hiszen annak ellenére, hogy a peres eljárás több hónapon keresztül folyt, végül a felperesi oldal elállt a keresetétől és a felek közös megegyezésén alapulva a jövőbeni együttműködésben, beleértve a potenciálisan megjelenő NFT kollekciókat, állapodtak meg.

Az ügy azonban remekül szemlélteti, hogy az NFT-k összeütközésbe kerülhetnek olyan korábban megkötött felhasználási és egyéb speciális szerzői jogi szerződésekkel, amelyek olyan korban keletkeztek, amikor az NFT-k még nem léteztek.¹³⁰

6.2. A jogsértő Frosties NFT projekt

A Frosties NFT projekthez,¹³¹ nem kevésbé súlyos jogsértés kötődik, amely az ún. rug-pull jelenségben jelölhető meg. A rug-pull egy olyan gyűjtő kategória, amely valamilyen a befektetők anyagi megkárosítását célzó műveleteket, tevékenységeket jelöl, a leggyakoribb gyakorlati megnyilvánulása például a liquidity stealing, a limiting sell orders és a pump-and-dump. Maga az angol rug-pull elnevezés találószerű, hiszen a szőnyegkihúzás jól szemlélteti azt a csalárd magatartást, amelyet a kibocsátó csapat és/ vagy a fejlesztők tanúsítanak, amikor magukra hagyják a befektetőket, gyakorlatilag váratlanul megszakítják a projektet és köddé válnak a felhalmozott kriptovalutával. A különböző rug-pull jelenségek két kategóriába sorolhatók, így megkülönböztethető a hard-pull és a soft-pull. A hard pull mindig olyan műveletet jelöl, amely illegális és jogsértést keletkeztet ezzel szemben a soft-pull döntően etikátlan, de nem szükségszerűen jogsértő műveleteket ölel fel, természetesen ez utóbbi esetben az adott eset ad hoc jellegű vizsgálata szükséges. Másként megfogalmazva, minden rug-pull etikátlan, de nem minden rug-pull illegális.¹³²

A Frosties NFT projekt a hard-pull¹³³ kategóriájába tartozik, figyelemmel az

129 Miramax, LLC, Plaintiff, v. Quentin Tarantino; Visiona Romantica, Inc.; and DOES 1-50, Defendants. 2021 United States District Court – Central District of California <https://s3.documentcloud.org/documents/21111461/miramax-tarantino-nft.pdf> (2023. 05. 14.)

130 HANDLER, Samantha: *Tarantino NFT Suit Previews Rights Battles in Future Contracts*. BloombergLaw.Com. 2021. <https://news.bloomberglaw.com/ip-law/tarantino-nft-suit-raises-questions-about-ip-rights-in-contracts> (2023. 05. 10)

131 U.S. v. Nguyen és Llacuna, 22-mag-2478 (S.D.N.Y.)

132 Cointelegraph: *Crypto rug pulls: What is a rug pull in crypto and 6 ways to spot it*. <https://cointelegraph.com/explained/crypto-rug-pulls-what-is-a-rug-pull-in-crypto-and-6-ways-to-spot-it> (2023. 05. 10.)

133 PIMENTEL, Benjamin: Anatomy of an NFT art scam: How the Frosties rug pull went down.

eset előzményére, amely szerint, a kibocsátó csapatot képező Ethan Nguyen és Andre Llacuna magánszemélyek, színes rajzfilmszerű fagyalt témájú karaktereket kínáltak NFT formájában eladásra, azzal az ígérettel, hogy az NFT tulajdonosokat különböző jövőbeli előnyök fogják megilletni. Így például korai hozzáférés egy metaverzum játékhoz, az NFT tulajdonosoknak szóló exkluzív eseményeken való részvételi lehetőség, vagyis a Frosties alapvetően egy uNFT¹³⁴ projektnek ígérkezett.¹³⁵ A projekt 2022. január 9-én indult és rövid időn belül 1 millió dollárt meghaladó összegű bevételt generált kriptovalutában.¹³⁶

A jogsértés ott keletkezett, hogy az indulást követő sikeres értékesítést nem sokkal később a Frosties NFT honlapjának deaktiválása, valamint a kapcsolódó közösségi média oldalak törlése kísérte, a csapat kilépett a projekt mögül a befolyt összeget pedig több tranzakció és közbeiktatott coin-mixer szolgáltatás igénybevételével különböző kripto-pénztárcákba utalták, hogy elfedjék a kriptovaluták eredeti forrását. Ugyanakkor a rosszhiszemű csapattagoknak nem sikerült az anonimitásukat megőrizni, köszönhetően az elkövetők kilitének megállapításában jelentős szerepet betöltő hatóságok¹³⁷ kiemelkedő nyomozati munkájának. Így 2022 márciusában két személy ellen csalás és pénzmosás gyanúja miatt emeltek vádat.¹³⁸

6.3. Hermès Birkin NFT jogeset

A Hermès kontra Rothschild ügy¹³⁹ a divatipar és a művészeti szektor összeütközésnek iskolapéldája az NFT-k vonatkozásában. Az ügy különlegessége az volt, hogy olyan jogi kérdéseket vetett fel, mint például meddig terjedhet

<https://www.protocol.com/fintech/frosties-nft-rug-pull> (2023. 05. 10.)

134 Utility NFT: Olyan NFT, amelyhez valamilyen hasznosság, előny tartozik.

135 KLEIN, David O.: *United States: NFT Minters Arrested In Alleged Frosties Utility NFT Scheme. Klein Moynihan Turco LLP.* <https://www.mondaq.com/unitedstates/fin-tech/1178190/nft-minters-arrested-in-alleged-frosties-utility-nft-scheme> (2023. 05. 10.)

136 KLEIN, David: *NFT Minters Arrested In Alleged Frosties Utility NFT Scheme.* https://klein-moynihan.com/nft-minters-arrested-in-alleged-frosties-utility-nft-scheme/?utm_source=mondaq&utm_medium=syndication&utm_term=Technology&utm_content=articleoriginal&utm_campaign=article (2023. 05. 10.)

137 Hatóságok: Revenue Service (IRS), Criminal Investigation (IRS-CI), New York Field Office of the Department of Homeland Security (HSI), U.S. Postal Inspection Service (USPIS).

138 Department of Justice U.S. Attorney's Office Southern District of New York: *Two Defendants Charged In Non-Fungible Token ("NFT") Fraud And Money Laundering Scheme.* <https://www.justice.gov/usao-sdny/pr/two-defendants-charged-non-fungible-token-nft-fraud-and-money-laundering-scheme-0> (2023. 05. 10.)

139 *Hermès v. Rothschild*, 1:22-cv-00384 (S.D.N.Y.)

a művészek alkotói szabadsága a virtuális világban, másként megfogalmazva mit hozhatnak létre és mit nem hozhatnak létre, illetőleg mit ábrázolhatnak és mit nem ábrázolhatnak virtuálisan. Az ügy továbbá jogi precedenst teremthet a jövőbeli NFT vonatkozású jogvitákra.

Az ügy előzményét képezi, hogy Mason Rothschild és Eric Ramirez művészek még 2021-ben egy 2000x2000 pixel méretű, animált Baby Birkin elnevezésű NFT-t értékesítettek a Basic.space felületén 23.500 dollárért.¹⁴⁰ Azonban ez a projekt nem ütközött a Hermès ellenállásába, sokkal inkább a 2021 novemberében Mason Rothschild által elindított a MetaBirkins NFT projekt. A MetaBirkins NFT kollekció egy 100 darabból álló a Hermès ikonikus Birkin kiegészítőt tartalmazta. A kollekció különlegessége az volt, hogy eddig soha nem látott színekben, egyedi grafikákkal és különlegesen egyedi anyaghasználattal például szőrrel borított táskákat jelenített meg.¹⁴¹

Az OpenSea.io NFT-piactéren meghirdetett MetaBirkins NFT kollekcióból Rothschild 2022. január elejéig több mint 1 millió dollár értékben értékesített. Erre reagálva, a Hermès luxus divatmárka keresetet nyújtott be a művész ellen, amelyben védjegybitorlásra és egyéb kiberbűncselekmény elkövetésre (cybersquatting) hivatkozott, annak okán, hogy a MetaBirkins néven forgalmazott NFT-k a vállalat Birkin kiegészítőit ábrázolják, és azok értékesítése bármiféle engedély nélkül vette kezdetét.¹⁴²

Ezzel szemben Rothschild védekezésében az Első Alkotmánykiegészítés-re¹⁴³ hivatkozott, amely alapján nem jogsértő¹⁴⁴ a Birkin kiegészítőket ábrázoló NFT-k készítése és értékesítése.¹⁴⁵ Rothschild egyik közösségi média oldalán is megosztott álláspontjában kifejti, hogy ő nem készített hamisított Birkin kiegészítőket, valamint nem is kínál értékesítésre utáztatokat, mindössze olyan NFT alkotásokat készített, amelyek Birkin kiegészítőket jelenítenek meg.

140 MCDOWELL, Maghan: *The 'Baby Birkin' NFT and the legal scrutiny on digital fashion*. <https://www.voguebusiness.com/technology/the-baby-birkin-nft-and-the-legal-scrutiny-on-digital-fashion> (2023. 05. 10.)

141 DAFOE, Taylor: *Hermès Is Suing a Digital Artist for Selling Unauthorized Birkin Bag NFTs in the Metaverse for as Much as Six Figures*. <https://news.artnet.com/art-world/hermes-metabirkins-2063954> (2023. 05. 10.)

142 BRITAIN, Blake: *Hermes lawsuit over 'MetaBirkins' NFTs can move ahead, judge rules*. <https://www.reuters.com/legal/litigation/hermes-lawsuit-over-metabirkins-nfts-can-move-ahead-judge-rules-2022-05-05/> (2023. 05. 10.)

143 POST, Robert C.: Demokratikus legitimitás és az Első Alkotmánykiegészítés. *In Media Res*, 2017 (1–3), 72–91.

144 BLAKE Covington Norvel: The Modern First Amendment and Copyright Law. *Southern California Interdisciplinary Law Journal*, 2009, 18 (3) 547–588.

145 ArtI.S8.C8.3.3 Copyright and the First Amendment

Továbbá kifejti, hogy a konfliktus forrását álláspontja szerint az a félreértés képezi, hogy a Hermès társaság nem érti mi az NFT és még kevésbé tudja, mire használhatók ezek a kriptoeszközök.¹⁴⁶

Zárszóként álljon itt, hogy az ügyben 2023. február 8-án érdemi bírósági döntés született a Hermès javára. Az ítélet megállapította, hogy a Hermès híres Birkin kiegészítőit ábrázoló NFT-k sértik a Hermès védjegyjogait.¹⁴⁷ Az ügy kimenetele meghatározó jelentőségű lehet az NFT kapcsolódású jogesetek vonatkozásában.

6.4. Nike NFT jogeset

Szintén a divat iparágat érintő jogeset a Nike, Inc. v. Stockx LLC jogesete.¹⁴⁸ Az ügy háttérét illetően fontos, hogy a StockX 2016-ban kezdte meg a működését mint online viszonteladói piactér, amely képes összekötni az eladókat a vásárlókkal, egyben vállalva minden, a két fél közötti ügylet lebonyolításával kapcsolatos kötelezettséget, mint például a termékszállítás. A piactéren többek között ruházati termékek, táskák és különösen sneaker cipők vásárolhatók meg egyéb gyűjthető tárgyak mellett. Ezen túlmutatóan a StockX érzékelve az egyre erősödő NFT trendet, szolgáltatási körét e vonatkozásba is kiszélesítette, így kínálatában megjelennek a különböző márkák termékeit megjelenítő nem-helyettesíthető tokenek.

Az ügy történeti tényállása szerint a StockX 2022 februárjában Vault NFT elnevezés alatt olyan nem-helyettesíthető tokeneket hozott létre, majd kínált eladásra, amelyek többek között a Nike világmárka egyes termékeit jelenítették meg. Ennek okán a Nike Inc. társaság jogi eljárást kezdeményezett rosszhiszemű védjegybitorlás és egyéb kapcsolódó jogok megsértésére hivatkozva. A Nike Inc. társaság az 50 oldalas beadványában¹⁴⁹ kifejti, hogy a StockX a Nike Inc. előzetes jóváhagyása és engedélye nélkül felhasználta az ismert világmárka védjegyeit és a márka jó hírnevét döntően azért, hogy több vásárlót szerezzen, végső soron több eladást generáljon.¹⁵⁰ A társaság

146 Instagram.com: metabirkins: A statement in response to: Hermès International, et al. v. Mason Rothschild. https://www.instagram.com/p/CY1qIMppbex/?utm_source=ig_embed&ig_rid=52ba56a4-380a-4e24-9c22-ca15ecf77f77 (2023. 05. 10.)

147 IP Twins: Hermès v. Rothschild: how to fight trademark infringement committed by NFT minters. <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=9291bbf4-5054-47a9-8dad-f54e6409c51b> (2023. 05. 10.)

148 Nike, Inc. v. Stockx LLC, 1:22-cv-00983 (S.D.N.Y.)

149 <https://heitnerlegal.com/wp-content/uploads/Nike-v-StockX.pdf> (2023. 05. 10.)

150 BRITAIN, Blake: *Nike ramps up sneaker NFT lawsuit with StockX counterfeiting cla-*

a StockX rosszhiszeműséget alapvetően abban jelöli meg, hogy az online viszonteladói piactér tényszerűen tudta, hogy a Nike által fémjelzett termékek a legnépszerűbbek és legkelendőbbek a felületen. Így a StockX észlelve az NFT-eket körül ölelő trendet, ahelyett, hogy saját márkájának népszerűségét és hírnevét öregbítette volna, egy már jól ismert világmárka jogtalan felhasználására támaszkodott. Ezen túlmutatóan a StockX, azt a téves látzatot kelthette a vásárlókban, hogy a Nike Inc. társaság hivatalos partneri kapcsolatban áll a Vault NFT kollekcióval, amely megtévesztően hathatott a vásárlókra, így befolyással lehetett a vásárlásra. Ebben a vonatkozásban a Nike Inc. társaság reputációjának csökkenésének veszélyét abban látja, hogy a Vault NFT kollekció minőségének ellenőrzésében, a társaságnak nem volt semmilyen ráhatása, ugyanakkor e tény a vásárlók előtt nem ismert, így a hiányos vásárlói tájékoztatás miatt, a Vault NFT-k esetleges gyenge minőségét a vásárlók könnyen a Nike Inc. társaságnak is tulajdoníthatják.¹⁵¹

A StockX álláspontja ezzel szemben az, hogy a Vault NFT-k nem virtuális termékek vagy másként megközelítve digitális tornacipők, ellenben adott Vault NFT egy konkrét mögöttes fizikai termékhez kapcsolódik illetőleg biztosít hozzáférést, de egyéb belső értékkel nem rendelkezik. A Nike Inc. társaság ugyanakkor zavarosnak tekinti a StockX által a vásárlóknak nyújtott tájékoztatást, figyelemmel arra, hogy a Vault NFT kollekció nem csak egy mögöttes fizikai terméket jelöl, de egyben a StockX további kapcsolódó exkluzív szolgáltatásokat, jövőbeli – nem részletezett – előnyök hozzárendelését is ígéri.¹⁵² Továbbá a Nike Inc. társaság aggályosnak tekinti, hogy a StockX fenntartja magának az egyoldalú rendelkezés jogát, a vásárlókat az Vault NFT kollekció vonatkozásában esetlegesen hátrányosan érintő kérdésekben.¹⁵³

Szemben a Hermès kontra Rothschild ügygel, ahol a jogi konfliktus tárgyát az NFT-által megjelenített virtuális Birkin kiegészítők és kapcsolódó védjegyjogok sérelme jelentik, jelen ügyben a Vault NFT által megjelenített mögöttes fizikai termékekhez kapcsolódó védjegyjogok és a Nike, mint világmárkanév hírnevének, reputációjának sérelme képezik a jogi vita tárgyát. Az ügyben születő döntés nem csak a jogalkalmazás számára szolgálhat iránymutatásul,

im. <https://www.reuters.com/legal/legalindustry/nike-ramps-up-sneaker-nft-lawsuit-with-stockx-counterfeiting-claim-2022-05-11/> (2023. 05. 10.)

151 ANDREW Rossow: *The Nike v. StockX Lawsuit Could Determine What Type of NFTs Can Be Created.* <https://nftnow.com/features/the-nike-v-stockx-lawsuit-could-determine-what-type-of-nfts-can-be-created/> (2023. 05. 10.)

152 StockX Launches Vault NFTs: <https://stockx.com/about/stockx-launches-vault-nfts/> (2023. 05. 10.)

153 StockX Terms And Conditions of Use: <https://stockx.com/terms> (2023. 05. 10.)

de a Nike Inc. társaság szempontjából is meghatározó jelentőségű, hiszen a társaság 2021 decemberében felvásárolta a virtuális gyűjteményekkel foglalkozó kreatív RTFKT társaságot,¹⁵⁴ nem leplezve a világmárka metaverzumbeli terjeszkedésének szándékát, amelyre a StockX által jelen ügyben megjelölt aktivitások hátrányos befolyással is bírhatnak.¹⁵⁵

6.4. Pepe, a béka NFT jogese

A Pepe a béka ügyben¹⁵⁶ a vita tárgyát a Pepe békáról készített exkluzív NFT képezte. Az ügy előzményeként álljon itt, hogy Pepe a béka eredetileg Matt Furie művész által 2005-ben megalkotott Boy's Club képregénynek, egyik az antropomorfizmusban¹⁵⁷ született béka karaktere volt, majd az évek folyamán mémmé „nemesedett” végül pedig szélsőséges nézetek és radikális álláspontot képviselő csoportok is azonosultak a béka karakterével, végül maga az alkotója vetett véget a karakter internetes pályafutásának, amikor 2017-ben hivatalosan bejelentette teremtménye halálát (2005–2017).¹⁵⁸ Pepe halálát megelőzően 2016-ban Matt Furie FEELSGOODMAN Rare Pepe Card elnevezés alatt egy NFT kollekciót hozott létre az Ethereum blokkláncon, majd 2021-ben a PEPENOPOULOS elnevezésű NFT-kártya a Sotheby's online aukcióján 3.6 millió dollárért került elárverezésre.¹⁵⁹ Az ügy előzményei között még kettő online tér megjelölése szükséges, így egyrészt a Chain/Saw online NFT-piac¹⁶⁰ amelyen több művész NFT alkotását jeleníti meg és teszi megvásárolhatóvá, valamint a PegzDAO mint kripto-entitás¹⁶¹ online

154 Nike Acquires RTFKT: <https://about.nike.com/en/newsroom/releases/nike-acquires-rtfkt> (2023. 05. 14.)

155 WILLE, Jacklyn: Nike Avoids Disclosing NFT, Shoe Revenue in StockX Legal Battle. <https://news.bloomberglaw.com/ip-law/nike-avoids-disclosing-nft-shoe-revenue-in-stockx-legal-battle> (2023. 04. 28.)

156 Halston Thayer, v. Matt Furie; Chain/Saw LLC és PegzDAO.

157 *Anthropomorphism*. In: Oxford English Dictionary (1st ed). In: Oxford, Oxford University Press, 1885.

158 JAMES, Vincent: Pepe the Frog is officially dead. <https://www.theverge.com/2017/5/8/15577340/pepe-the-frog-is-dead-matt-furie> (2023. 05. 10.)

159 Lot 12: Rare Pepe PEPENOPOULOS, 2016 (collected by. Tokenangels): <https://metaverse.sothebys.com/natively-digital/lots/pepenopoulos> (2023. 05. 10.)

160 Chain/Saw: About. <https://www.chainsaw.fun/about> (2023. 05. 10.)

161 BUJTÁR Zsolt: *A decentralizált autonóm szervezet (DAO) – fenntartható társasági forma?* In: BUJTÁR Zsolt – GÁSPÁR Zsolt – SZILOVICS Csaba – BRESZKOVICS Botond – Ázsoth Szilvia – SZÍVÓS Alexander Roland – FERENCZ Barnabás – MARTIN Márton (szerk.): *Fenntarthatóság, technológia és jog: Konferenciakötet – Válogatott tanulmányok*. Pécs, Pécsi

felülete a Pegz, ahol 100 darab egyedi, Matt Furie által digitálisan alkotott NFT vásárolható meg, ideértve az alábbiakban bemutatásra kerülő jogvita tárgyát képező Pepe NFT-t is.¹⁶²

Az ügy történeti tényállása szerint 2021 októberében a Pegz és/vagy a ChainSaw online felületeken a Matt Furie FEELSGOODMAN Rare Pepe Card NFT gyűjteményére vonatkozó aukciós kampány jelent meg, középpontjában 100 darab Pepe NFT-vel. A felhívás szerint, a blokklánc történelem egy darabjaként az eredetileg 2016-ban mintelt 500 darab NFT közül 400 megsemmisítésre (burned) került, a fennmaradó 100 darab közül pedig mindössze 1 darab egyedi és ritka kerül árverezésre, a fennmaradó 99 a PegzDAO-nál marad. A licitálási időszak alatt, hogy tisztázódjon a kép a PegzDAO-nál maradó 99 darab NFT-vel kapcsolatban, egy Twitter-felhasználó tweet-jére, a PegzDAO azt a tájékoztatást adta, hogy a fennmaradó 99 darab NFT-t határozatlan ideig tartják a DAO-ban, egyben jó licitálást kívánva. Ezt követően Thayer úr 2021 októberében megtette 150 ETH értékű nyerő licitjét a Pepe NFT-ért amely akkori árfolyamon megközelítőleg 537.084 amerikai dollárt jelentett.¹⁶³

A konfliktus 2021. október 21-én keletkezett, amikor a DAO-nál maradó 99 NFT-ből további 46 darabot 30.000 dollár értékben árverezésre bocsátottak, ezzel jelentős értékvesztést okozva a korábban 150 ETH-t megvásárolt Pepe NFT vonatkozásában Thayer úrnak. A 46 darab NFT vélelmeshetően ingyenesen lett szétosztva a DAO tagjai között.¹⁶⁴

A történetek után Thayer úr 2022. február 4-én kelt levelében lényegében in integrum restitutio-t kért, amikor a Pepe NFT ellenértékeként fizetett összeg visszatérítését kérte Chain/Saw és Pegz-től, a Pepe NFT egyidejű, Thayer úr által történő visszautalásával. A felek között nem jött létre peren kívüli megegyezés, így Thayer úr, mint felperes a Matt Furie, Chain/Saw LLC és a PegzDAO, mint alperesek ellen kártérítés iránt több jogcímet megjelölve keresetet nyújtott be az illetékes bírósághoz. A keresetlevélben a felperesi oldal többek között kiemeli alperesek megtévesztő magatartását, de szintén hivatkozik szerződészegésre, jogalap nélküli gazdagodásra, a tisztességtelen verseny tilalmának megsértése mellett.¹⁶⁵ Végszóként megfogalmazható,

Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2022, 50–63.

162 Pegz: About. <https://www.pegz.fun/about> (2023. 05. 10.)

163 Ethereum (ETH). <https://www.coindesk.com/price/ethereum/> (2023. 05. 10.)

164 PLUNKETT, Luke: \$500,000 NFT Lawsuit Over Pepe The Frog's Butt Is A Very Funny Story. <https://kotaku.com/pepe-frog-nft-lawsuit-sue-dao-matt-furie-halston-thayer-1848663957> (2023. 05. 10.)

165 Halston Thayer, v. Matt Furie; Chain/Saw LLC; PegzDAO, (2:22-cv-01640-AB-MRW) (Document 1 Filed 03/12/22). 1–9. <https://storage.courtlistener.com/recap/gov.uscourts>.

hogy az ügy kimenetele mérföldkő lehet az NFT-ekkel kapcsolatos kártérítési igények tekintetében.

7. Záró gondolatok

Véleményem szerint az NFT-k relevanciája a pénzügyi szektorban, kivált-képpen a művészeti ágazatban található meg. A művészeti és egyéb kreatív ágazatban az NFT-k felhasználhatók művészeti tevékenységek támogatására és bármilyen projekt megvalósításának finanszírozására azzal, hogy az NFT-k ilyen célú hasznosítása nem szűkül a művészeti projektek finanszírozására.

Az NFT-k jelentősége a fejlődő és folyamatosan fejlődő metaverzumban is megmutatkozik, amelynek előfutára az úgynevezett play-to-earn (P2E)¹⁶⁶ blokklánc alapú játékokban mutatkozik meg, erre példa az Axie Infinity.¹⁶⁷ Az NFT-k azonban a zenei ágazatban a jelenlegi jogdíjrendszert, valamint a zene terjesztésének és promóciójának folyamatát is megreformálják, ami piacformáló hatással jár, és hosszú távon a közvetítők, például a közös jogkezelő szervezetek szerepének kiváltásához is vezethet. Ezen túlmenően az NFT-k a mindennapi eseményekben és folyamatokban is változásokat hozhatnak, mint például a vásárlói kuponakciók vagy éppen a rendezvény- és repülőjegyek.

Véleményem szerint a példaként bemutatott esetek azt mutatják, hogy annak ellenére, hogy az NFT-k a kriptovaluták új osztályát jelentik, a velük és általuk elkövetett jogsértések nem különböznek a fizikai világban létező eredeti alkotások, vagyontárgyak által elkövetett jogsértésektől. Ezért a hatályos jogszabályok alkalmazása általában nem okoz nehézséget. Az akadály akkor merül fel, amikor egy NFT-vel kapcsolatos ügyben előzetes kérdést kell eldönteni. Például amikor egy jogvita során a bíróságnak döntenie kell az NFT jogi minőségéről, használhatóságáról vagy akár korlátairól és hasonló kérdésekről. E kérdések eldöntése nem egyszerűen jogi döntést eredményez, hanem iránymutatást ad a jövőbeli jogalkotás számára is. Megjegyzésként álljon itt, hogy jelen tanulmány terjedelmét érintő megkötések miatt nem vizsgálta az common law rendszerében található fair use teszt vetületeit, sem az notice and take down eljárás NFT-vel kapcsolatos alkalmazását, noha ez a két intézmény kétségtelenül releváns az NFT-k szerzői jogi vonatkozásai szempontjából.

cacd.846250/gov.uscourts.cacd.846250.1.0.pdf (2023. 05. 10.)

166 A play-to-earn játékokban, a játékosoknak lehetősége van a játék során különböző jutalmakat, akár pénzt vagy kriptovalutát szerezni.

167 Axie Infinity P2E játék <https://axieinfinity.com/> (2023. 05. 14.)

Végezetül úgy vélem, hogy egyrészt a közeljövőben erősödni fog az NFT-sítés tendenciája, így egyre több objektum fog NFT-ként megjelenni, másrészt pedig az NFT-alapú szolgáltatások terjedése tovább fog erősödni, ezzel szükségessé téve speciális jogi szabályozás kialakítását.

MEDIÁCIÓ ÉS VÁLASZTOTTBÍRÁSKODÁS

A többszintű vitarendezési klauzulák érvényesíthetősége a nemzetközi kereskedelmi eljárásokban

BENCSIK IMOLA
PhD hallgató (PPKE JÁK)

“Win/win is an attitude, not an outcome.” (Don Boyd)

Absztrakt

A nemzetközi jogirodalom népszerű témái az alternatív vitarendezési eljárások, amelyek közül az utóbbi időben, köszönhetően a 2019-es Szingapúri Mediációs Egyezménynek és az Európai Unió, valamint az UNCITRAL jogegységesítő munkájának, a mediáció nagy hangsúlyt kapott. A tanulmányban arra vállalkoztunk, hogy megvizsgáljuk: milyen előnyökkel és esetleges hátrányokkal járhat a többlépcsős mediációs és választottbírói kikötések alkalmazása, valamint mennyiben lehetséges az ezekben foglaltak kikényszerítése. A nemzetközi gyakorlatot megvizsgálva, négy jogesetet ismertettünk, amelyekben a bíróságoknak arról kellett dönteniük, hogy a többszintű vitarendezési kikötések egyeztetésre és/vagy közvetítésre vonatkozó részei kötelező érvényűek-e a felekre nézve, azaz más szóval: akadályát képezik-e a választottbírói eljárások megindításának.

Kulcsszavak: alternatív vitarendezés, mediáció, nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás, többszintű vitarendezési klauzulák, eskalációs klauzulák.

MEDIATION AND ARBITRATION

The enforceability of multi-tiered dispute resolution clauses in international commercial arbitration proceedings

Abstract

Alternative dispute resolution procedures are popular topics in international law, and due to the adoption of the 2019 Singapore Mediation Convention and the unifying work of the European Union and UNCITRAL, mediation

has received even more attention. In this study we undertook to examine: what advantages and possible disadvantages can bring the application of multi-step mediation and arbitration clauses, and how possible to enforce the pre-litigation provisions contained in them. Examining the international judicial practice, we present four cases in which the courts had to decide whether the multi-tiered dispute resolution clauses are binding on the parties, or more specifically: can these ADR-first clauses constitute obstacles to the initiation of arbitration proceedings?

Keywords: alternative dispute resolution, mediation, international commercial arbitration, multi-tiered dispute resolution clauses, escalation clauses.

1. Bevezetés

Annak ellenére, hogy a közvetítés története sokkal régebbre nyúlik vissza – egészen a 17. századig, a harmincéves háború végéig, amikor Alvise Contarini velencei követ és Fabio Chigi bíboros közvetítőként¹ jelentős mértékben hozzájárultak az 1648-as Osnabrück és Münster városában megkötött egyezményhez, amelyet veszfáliai béke néven ismerünk, és amely megváltoztatta a kontinensünkön folytatott hatalmi politika alapelveit és megteremtette a modern diplomácia alapjait² –, Európa legtöbb államában csak néhány évtizede kezdtek jogszabályok születni a mediáció tárgy körében.

A termelés minden korábbi mértéket meghaladó növekedése, a felgyorsult gazdasági folyamatok és az információtechnológiai forradalom megváltoztatta az üzleti gondolkodást, amely természetesen hatással van a vállalatok versenyképességére is. A gazdasági társaságok jogvitáik mielőbbi rendezésére törekednek, amelynek megfelelő eszköze lehet a többszintű, másnéven eskalációs klauzulák szerződésbe építése, amelyek alapján a felek először békés úton rendezik jogvitáikat, rendszerint mediátor bevonásával, és azt követően fordulnak csak a (választott)bírósághoz, ha a vita megoldatlan maradt. A nemzetközi jogirodalom népszerű témái az alternatív vitarendezési eljárások, amelyek közül az utóbbi időben – köszönhetően a 2019-es Szingapúri

1 <https://peaceofwestphalia.org/everything-peace-of-westphalia/biographies/alvise-contarini/> továbbá vö.: http://www.jahrbuch-mediation.de/wp-content/uploads/2018/07/mediator_1_2017_contarini_hermann_web.pdf (2023. 02. 14.)

2 Vö.: TARIÁN M. Tamás: A veszfáliai béke. https://rubicon.hu/kalendarium/1648-oktober-24-a-vesztfaliali-beke?gc_id=1473438355&h_ad_id=547570060264&gclid=CjwKCAiA2rOeBhAsEiwA2PI7Q5r06b3WHH14egGFZmFQcupaVobU7sCH6B9esUbFGFmvm9FPbhdeHxoCs9wQAvD_BwE (2023. 02. 14.)

Mediációs Egyezménynek és az Európai Unió, valamint az UNCITRAL jogegységesítő munkájának – a mediáció nagy hangsúlyt kapott, „[...] a mediáció a nemzetközi üzleti vitarendezési stratégia része lett.”³

A mottóként választott mondat különösen igaz a közvetítői eljárásra: a felek konstruktív hozzáállása mellett számos jogvita megoldható az üzleti kapcsolatok megőrzése mellett. Fontos ugyanakkor azt is rögzíteni, hogy a mediáció természetesen nem zárja el a feleket a bírósághoz fordulás jogától: amennyiben a közvetítés elakad és a felek álláspontjaikat nem tudják közlőíteni, úgy a bíróság előtt folytathatják az eljárást.

A tanulmány négy részből áll: az első részben röviden megvizsgáljuk a modern alternatív vitarendezési eljárások történelmi előzményeit és közös vonásait, a második részben ismertetjük a közvetítői eljárás alapvető szabályait, a harmadik részben röviden vázoljuk az európai, valamint az UNCITRAL zászlaja alatt zajló jogharmonizációs törekvéseket, az ötödik és a hatodik részben pedig a mediáció és a választottbíráskodás körében a többszintű vitarendezési klauzulákat vizsgáljuk meg, néhány vonatkozó jogeset rövid ismertetésével, amelyek által arra keressük a választ, hogy milyen következményei lehetnek az eskalációs záradékok alkalmazásának.

2. A modern alternatív vitarendezési eljárások (ADR) történelmi előzményei

„Az ADR, azaz Alternative Dispute Resolution az a varázsige, amely körbejárta a világot és intézményeket teremtett.”⁴

Az ADR (Alternative Dispute Resolution/alternatív vitarendezés⁵) gyűjtőfogalomként magába foglalja az általunk ismert alternatív vitarendezési metódusokat: azaz az egyeztetést/tárgyalást (negotiation), a békéltetést (conciliation), a közvetítést (mediation) és a választottbíráskodást (arbitration).⁶

3 Jeremy Lack vitarendezési szakértővel beszélgetett Grosu Manuela. <https://kpmg.com/hu/hu/home/tanulmanyok/2022/03/a-kereskedelmi-jogvitakban-a-mediacio-egyre-inkabb-bevett-gyakorlat.html> (2023. 02. 14.)

4 GYEKICZKY Tamás: *A mediációról mint a polgári és kereskedelmi jogviták bíróságon kívüli rendezésének lehetőségéről. Az Európai Unió mediációs irányelve a német és a magyar polgári eljárásjog tükrében. Jogösszehasonlító tanulmány.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2010, 25.

5 Jeremy Lack vitarendezési szakértő Appropriate Dispute Resolution-ként utalt az alternatív vitarendezési eljárásokra és hangsúlyozta: ezek egymás kiegészítői, nem pedig csak alternatívái lehetnek. Vö.: A kereskedelmi jogvitákban a mediáció egyre inkább bevett gyakorlat. Jeremy Lack vitarendezési szakértővel beszélgetett Grosu Manuela. <https://kpmg.com/hu/hu/home/tanulmanyok/2022/03/a-kereskedelmi-jogvitakban-a-mediacio-egyre-inkabb-bevett-gyakorlat.html> (2023. 02. 14.).

6 A viták pártatlan eldöntésére való igény az emberi társadalmak kialakulásával párhuzamosan

A konfliktus fogalmát [a] magyar nyelv értelmező szótára a következők szerint határozza meg: „[f]elfogásbeli, érzelmi ellentét, nézeteltérés, ill. az ebből eredő vita, perpatvar, viszály(kodás), összetűzés”.⁷ Egy másik meghatározás szerint: „[a] konfliktus egyet nem értés, vita vagy feszültség emberek vagy csoportok között.”⁸

A ma ismert, modern alternatív vitarendezési eljárások kialakulása az Amerikai Egyesült Államokban kezdődött a második világháború időszakában. A háborús gazdaságra, különösen a fegyvergyártásra történő átállás és a há-tország háborús utánpótlásának megszervezése óriási erőforrásokat igényelt, amelyek a munkavállalók túlterhelése miatt kollektív munkabeszüntetéseket hoztak magukkal, és amelyeket sokszor teljes iparágakat fenyegető leállások miatt a lehető legrövidebb időn belül kellett megoldani.⁹ Méréföldkőnek tekintendő az 1947-ben elfogadott *Taft-Hartley Act*, amelyre tekintettel létrejött a Szövetségi Mediációs és Békéltető Szolgálat (Federal Mediation and Conciliation Service; FMCS), amely az amerikai kormány független szerveként arra hivatott, hogy közvetítés, egyeztetés és önkéntes döntőbíráskodási eljárás révén minimalizálja a munkaerő-gazdálkodási viták hatását a kereskedelem szabad áramlására.¹⁰ A szervezet számos különleges esetben látott el komoly feladatokat az alternatív vitarendezés terén: 1975-ben a Kongresszus 93-531

zamosan alakult ki, gyökereit megtalálhatjuk a kínai és a hindu történelemben, ahol a kínai filozófiai irányzatok, a konfucianizmus és a taoizmus, a harmónia elérésére való törekvéssel jelentős hatást gyakoroltak a kialakulására. Ezen tanítások alapján, a viták szálait békéltetéssel és egyezséggel igyekeztek elvarrni. A római jogban is ismert volt mind a mediator, – amelyről Justinianus Digestaja tesz említést –, mind pedig az arbiter, amelynek altípusa, az arbiter ex compromisso a mai értelemben vett választottbírónak tekinthető. Az alternatív vitarendezési eljárások kialakulásáról számos nagyon színes és érdekes forrás áll rendelkezésre, azonban jelen tanulmányban kifejezetten a modern értelemben vett ADR eljárások létrejöttével kívánunk foglalkozni.

7 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/k-359B8/konfliktus-37E84/> (2023. 02. 14.).

8 LOVAS Zsuzsa – HERCZOG Mária: *A mediáció, avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2019, 26.

9 Lovász Gabriella: *Munkaügyi mediáció – nemzetközi kitekintés és hazai jellegzetességek*. In.: JANKY Béla – BALOGH Eszter (szerk.): *Szervezet, konfliktus, mediáció: tanulmányok a 100 éve született Rézler Gyula emlékére*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011, 110.

10 <https://www.fmcs.gov/aboutus/our-history/> 1947 (2023. 02. 14.) Congress enacts the Labor-Management Relations Act of 1947 (Taft-Hartley Act). The Federal Mediation and Conciliation Service is created as an independent agency of the U. S. government. The agency is given the mission of preventing or minimizing the impact of labor-management disputes on the free flow of commerce by providing mediation, conciliation and voluntary arbitration.

törvénye alapján az FMCS közvetített egy száz éve húzódó földvitában az arizonai hopi és navajo indián törzsek között.¹¹ Továbbá nem volt ritka az az eset sem, amikor az FMCS elnöke maga látott el közvetítői feladatokat: 2002-ben Peter J. Hurtgent, az FMCS elnöke sikeresen közvetített a tíznapos nyugati parti kikötők bezárásával kapcsolatos vitában, amely az amerikai nemzetgazdaságnak napi egymilliárd dolláros veszteséget eredményezett, majd 2004-ben is a száznegyvenegy napos dél-kaliforniai élelmiszerbolt-sztrájkban, amely a leghosszabb volt az iparág történetében. 2011-ben pedig George H. Cohen az FMCS tizenhetedik elnökeként személyesen közvetített a Metropolitan Opera és zenekari zenészei közötti vitában, a National Football League és a Nemzeti Labdarúgó Liga Szakszervezete között, valamint az Amerikai Vöröskereszt és a szakszervezetek országos szövetsége között.¹² Még korábbra tehető Anglia első mediációs tárgyú törvénye, az 1896. évben elfogadott *Conciliation Act*, amely már akkor a munkajogi egyeztetésről tartalmazott rendelkezéseket.¹³

Több szerző munkájában is olvashatjuk, hogy nem véletlen, hogy a mediáció a precedensjogon alapuló angolszász területeket hódította meg, hiszen, amint Nagy Márta rávilágított: „[...] itt maradhatott meg az élő és igazán kölcsönös kapcsolat a bírói gyakorlat és a társadalom között. A formális, merev, írott kódexek alapján feleépülő jogrendszerekben, így hazánkban is, sokkal később, sokkal áttételesebben, s nagyobb közegellenállást leküzdve lehetett bevezetni a modern alternatív vitarendezési eljárást, mint módszert.”¹⁴

Pokol Béla pedig arra mutat rá, hogy a kétszakaszos perszerkezetben elkülönül a felek tárgyalás-előkészítő szakasza (*pre-trial*) a bíró előtti tárgyalástól, előbbinél ugyanis „[...] csak a bizonyítékok és a bizonyítási eszközök prezentálása folyik mindkét fél részéről, és ezzel a szemben álló felek jogi pozícióinak tisztázása, de ez spontán módon lehetővé teszi az 'egymás közt' folyó informális egyeztetéseket is a felek és ügyvédjeik között. Amellett, hogy ez a perszerkezet megnöveli az egyezségkötés gyakoriságát és a bírói eljárás ítélet nélküli befejezését, kialakította annak lehetőségét, hogy eleve ne is kezdjék el a bírói eljárást, hanem a pert magát elkerülve igyekezzenek egy közvetítő bevonásával megállapodni.”¹⁵

11 <https://www.fmcs.gov/aboutus/our-history/> (2023. 02. 14.)

12 Uo.

13 Conciliation and Arbitration. *Monthly Labor Review*, 1920, 10(4), 232–234.

14 NAGY Márta: *Bírósági mediáció*. Szeged, Bába Kiadó, 2011, 21.

15 POKOL Béla: A jog elkerülésének útjai. *Mediáció, egyezségkötés. Jogelméleti Szemle*, 2002/1, 1-11.

3. Az alternatív vitarendezési eljárások közös vonásai

Az alternatív vitarendezési eljárások számos közös vonással rendelkeznek. Legelsőként említendő a *(i.) a felek privát autonómiája*, amely – az eljárás típusától függően – *széles körben érvényesül*. Az eljárásokra jellemző továbbá a *(ii.) bizalmasság*, amely alatt azt értjük, hogy az ADR körébe tartozó egyik eljárás sem nyilvános, az egyeztetéseket és tárgyalásokat zárt ajtók mögött zajlanak, azokon nem lehet jelen sem hallgatóság, sem a sajtó képviselői, az azokról készült jegyzőkönyvek, ítéletek pedig nem nyilvánosak. Az eljárások *(iii.) rugalmasak*, azaz igazodnak a felek igényeihez. Az eljárás rugalmassága a felek autonómiájából következik, ugyanis abból vezethető le azon jogosultságuk, hogy az eljárások szabályait – ahol szükséges – a jogszabályi keretek között a saját elvárásaiknak megfelelően alakíthassák. Az alternatív vitarendezési eljárások mellett gyakran azért döntenek a felek, mert *(iv.) az üzleti érdekeket helyezik előtérbe*, azaz a jó üzleti kapcsolat megőrzése érdekében megkísérik a vitás helyzeteiket tárgyalásos úton, esetleg közvetítő segítségével lezárni, vagy választottbírói eljárás során rendezni. Különösen a tárgyalás/egyeztetés és a mediáció körében általános, hogy az eljárás *(v.) a menedzsment bevonásával* történik, tekintettel arra, hogy felek ügyvezetése/igazgatósága vesz részt az tárgyalásokon és jogosult a döntéshozatalra a tulajdonosok érdekeit képviselve, továbbá amennyiben az eljárás a konfliktus súlyossága miatt nem vezet eredményre, a menedzsment dönt a jogvita választottbírói eljárás, illetve választottbírói megállapodás hiányában, rendes bíróság elé terjesztésében. Utolsóként a *(vi.) gyorsaságot*, illetve az *(vii.) alacsonyabb költségeket* említhetjük meg, azzal, hogy amennyiben eredményesen zárul a tárgyalás/egyeztetés, illetve a mediáció, úgy kétség sem férhet a gyorsaságukhoz, amennyiben viszont nem, úgy néhány héttel vagy hónappal később juthatnak a felek a konfliktus lezárásához. A választottbírói eljárását kézenfekvő dolog az állami bíróságok eljárásához hasonlítani, mind az eljárás lezárásához szükséges idő, mind pedig a költségek tekintetében. Előbbinél általánosságban véve megállapítható, hogy a választottbírói eljárás rövidebb idő alatt hozza meg döntését,¹⁶ a költségek tekintetében azonban nagy különbségek lehetnek a választottbírói eljárások között, azonban a felek az eljárás általuk meghatározható szabályainak kialakításakor számolhatnak ezzel, és megállapodhatnak annak optimalizálásában, például a

16 Vö.: MKIK VB Eljárási Szabályzat, 5. § [Az eljárás időtartama] A választottbírói tanács az eljárást lehetőség szerint a tanács megalakulásától számított hat hónapon belül berekeszti.

választottbírói tanács létszámának csökkentésével vagy a választottbíráóság helyének megváltoztatásával.

A tárgyalás/egyeztetés, a békéltetés, a közvetítés és a választottbíráskodás mint alternatív vitarendezési eljárások ismertetése során rendező elvként vehetjük figyelembe azt, hogy a felek a vitarendezés feletti kontrollt megnyíban engedik át közreműködő személy(ek)nek.¹⁷

A tárgyalás/egyeztetés szabályai nincsenek külön jogszabályban rögzítve, annak során a felek végig kontroll alatt tartják a teljes folyamatot, azt bármikor félbeszakíthatják, és nem jár szükségszerűen eredménnyel sem, ugyanakkor ezen esetekben a felek közötti kapcsolat még fennáll, nyitottak az közös álláspont kialakítására és esetlegesen kölcsönös engedmények megtételére.

A közvetítés szabályai ezzel szemben már jogszabályban rögzítettek, továbbá egyes családjogi esetekben nem mint választható vitarendezési mód áll a felek előtt a közvetítői eljárás, hanem kötelesek azon részt venni. A közvetítés (más néven: mediáció) során az eljárás irányítása a közvetítőhöz (mediátorhoz) kerül. Ekkor a felek közötti kommunikáció már részben akadályozott, szükséges egy pártatlan közvetítő bevonása, azonban a konfliktus még nem eszkalálódott olyan szinten, hogy ítélettel kívánják azt lezárni.

A választottbírási eljárás számottevően különbözik az egyeztetéstől és a mediációtól, ugyanis a feleknek átengedik az eljárás feletti kontrollt a választottbíráóságnak, amely végrehajtható ítélettel dönt az elé terjesztett ügyben, ugyanakkor kevésbé kötött, mint az állami bíróságok eljárása, tekintettel arra, hogy a felek a választottbíráóság eljárásának szabályait – megadott keretek között – saját igényeik szerint alakíthatják ki.¹⁸ A felek közötti kommunikáció a konfliktusnak ebben a szakaszában már közvetett, a 'szelíd' vitarendezési módok közül a választottbíráskodás áll a skála szélén.

4. A mediáció, azaz a közvetítői eljárás

A mediáció latin eredetű kifejezés, a *mediare* (középen állni, közbenjárni) igéből származik, a *medius* (középső) nyomán.¹⁹

17 Vö.: NAGY i. m. 27.

18 Uo.

19 <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/m-F2FC3/mediator-F30E3/?list=eyJmaWx0ZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPX0x-FWF9MZXhpa29ub2tfRjEORDMiXX0sICJxdWVyeSI6ICJtZWRpXHUwMGUxdG9yIn0> (2023. 02. 14.)

Az Oxford University Press gondozásában megjelent mediációs kézikönyv az alábbiak szerint határozza meg a mediáció fogalmát: „[m]ediation is a procedure based on the voluntary participation of the parties, in which an intermediary (or multiple intermediaries) with no adjudicatory powers systematically facilitate(s) communication between the parties with the aim of enabling the parties to themselves take responsibility for resolving their dispute.”²⁰

Magyarországon a közvetítói eljárás szabályait a közvetítói tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény (Kvtv.) szabályozza. A jogszabály meghatározása alapján: a közvetítés olyan sajátos permegelőző vagy bírósági, illetve hatósági eljárás befejezését elősegítő, egyeztető, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett, harmadik személy (a továbbiakban: közvetítő) bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozásának elősegítése.²¹

Hazánkban a közvetítói eljárás igénybevétele alapvetően önkéntes eljárás, azaz nem kötelező a peres eljárások megkezdése előtt mediátorhoz fordulni, ez alól egyes esetekben a szülői felügyelet rendezése iránti perben és gyermekvédelmi eljárásban történő kötelező mediáció jelenthet kivételt, amikor a bíróság vagy a hatóság kötelezheti a feleket arra, hogy közvetítói eljárásban vegyenek részt.

A mediáció számos jogterületen biztosít lehetőséget a jogviták bírósági úton kívüli (vagy azt kiegészítő) rendezésére, így a családjog, a büntetőjog, a közigazgatási jog, a munkajog, a polgári jog és a gazdasági jog területén is.²² Tekintettel arra, hogy a tanulmányban kifejezetten kereskedelmi és gazdasági ügyekhez kapcsolódó alternatív vitarendezési módokat vizsgáljuk, a közvetítói tevékenység vonatkozásában is a gazdasági mediációt érinti hangsúlyosabban.

A jogszabály a közvetítő feladataként rendeli, hogy a közvetítés során pártatlanul, lelkiismeretesen, legjobb tudása szerint közreműködjön a felek

20 HOPT, Klaus J. – STEFFEK, Felix: *Mediation. Principles and Regulation in Comparative Perspective*. Oxford, Oxford University Press, 2013, 11.

21 Kvtv. 2. §.

22 Közvetítói eljárásnak nincs helye polgári perrendtartásról szóló törvény szerinti személyi állapotot érintő perekben, közigazgatási és sajtó-helyreigazítási pereben, valamint végrehajtási ügyekben. A szülői felügyelettel kapcsolatos és az örökbefogadás felbontása iránt indított perekben viszont különösen nagy jelentőséget kapott mediáció, ugyanakkor a házassági és az örökbefogadás felbontása iránti perekben közvetítói eljárásra nincs lehetőség, a bíróság döntése szükséges azok érvénytelenségének, továbbá érvényességének, létezésének vagy nemlétezésének megállapításához és a házasság felbontásához.

közötti vitát lezáró megállapodás létrehozásában.²³ A mediátorra vonatkozó alapvető feltételeket szintén a Kvtv. határozza meg, amely szerint mediátori névjegyzékbe olyan felsőfokú végzettséggel és a végzettséghez kötött legalább öt éves szakmai gyakorlattal rendelkező természetes személy vehető fel, aki büntetlen előéletű, nem áll cselekvőképességet érintő gondnokság vagy támogatott döntéshozatal, és a közvetítői tevékenység folytatását kizáró foglalkozástól eltiltás hatálya alatt, a miniszter rendeletében meghatározott szakmai képzést elvégezte.²⁴ Mediátori tevékenységet jogi személy is elláthat, feltétele azonban ennek, hogy közvetítői tevékenység végzésére feljogosított tagja, munkavállalója (vagy egyéb jogviszony keretében foglalkoztatott megbízottja) legyen, akiknek a közvetítői tevékenysége nem szünetel. Bíró-sági közvetítés keretében közvetítői tevékenységet bíró, bírósági titkár vagy rendelkezési állományba helyezett bíró láthat el.²⁵

A mediációról, ahogyan más alternatív vitarendezési módokról is, leírható, hogy az állami bíróságok eljárásához képest gyorsabban hozhat eredményt, költséghatékonyabb lehet, a felek igényeihez jobban alkalmazkodhat, bizalmasabb lehet, és tekintettel arra, hogy nem ítélettel zárul, így nem kerül megnevezésre pernyertes és pervesztes fél, pozitívan hathat a felek jövőbeli együttműködésére. A vállalatok nagy része a fent felsoroltakon túl, nagy hangsúlyt fektet jó hírnevének megőrzésére, gyümölcsöző üzleti kapcsolatainak fenntartására, amelyre árnyékot vethet egy – akár egy hasonló tekintélyű partnerrel való – elhúzódo peres eljárás vagy negatív sajtóvisszhang. Ugyanakkor ezen előnyök mellett is gyakori lehet, hogy a felek ragaszkodnak a jogvita állami bíróság ítéletével történő lezárásához, „[...] mert az bizonyos mértékig leveszi a felelősséget a felekről (jogi képviselőkről), nem jelenti azt, hogy valamelyik fél »engedékeny«, s néha éppen ez eredményezi a további békés kapcsolatokat.”²⁶

5. Európai törekvések az alternatív vitarendezési eljárások alkalmazásának előmozdítására

Az Európai Unió a kereskedelmi jogviták alternatív rendezésének elősegítése érdekében már több, mint két évtizede tesz lépéseket a jogfejlesztés és a jogharmonizáció területén:²⁷

23 Kvtv. 3. §.

24 Kvtv. 5. §.

25 Kvtv. 5/B. §.

26 HORVÁTH ÉVA: *Nemzetközi választottbíráskodás*. Budapest, HVG-Orac, 2010, 245.

27 Az alternatív vitarendezési eljárások uniós jogi vonatkozásairól bővebben vö.: SELNICE-

- az Európai Bizottság 2002 áprilisában elfogadta a polgári és kereskedelmi ügyek alternatív vitarendezési módszereit összegző Zöld Könyvet;²⁸
- az Európa Tanács Miniszteri Bizottság Ajánlást dolgozott ki a polgári ügyekben alkalmazott mediációról (2002. szeptember 18.);²⁹
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottság Ajánlást dolgozott ki a büntető ügyekben alkalmazott mediációról (1999. szeptember 15.);³⁰
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottság Ajánlást dolgozott ki a családi mediációról (1998. január 21.);³¹
- Az Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK számon Irányelvet dolgozott ki a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól (2008. május 21.);³²
- Az Európai Parlament és a Tanács 2013/11/EU számon irányelvet dolgozott ki (2013. május 21.) a fogyasztói jogviták alternatív rendezéséről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról (fogyasztói alternatív vitarendezési irányelv);³³
- az Európai Parlament és a Tanács 524/2013/EU számon rendeletet hozott a fogyasztói jogviták online rendezéséről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról (fogyasztói online vitarendezési irányelv).³⁴

AN László: *A társadalmi fenntarthatóság és az uniós polgári eljárásjog kapcsolatáról általában – Bevezetés.* In.: GELENCsÉR Dániel – SELNICEAN László (szerk.): *Uniós polgári eljárásjogi vívmányok a társadalmi fenntarthatóság szolgálatában.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 119–142.

- 28 GREEN PAPER on alternative dispute resolution in civil and commercial law.
- 29 COUNCIL OF EUROPE COMMITTEE OF MINISTERS Recommendation Rec (2002)10 of the Committee of Ministers to member States on mediation in civil matters.
- 30 COUNCIL OF EUROPE COMMITTEE OF MINISTERS Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters.
- 31 RECOMMENDATION No. R (98) 1 OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES ON FAMILY MEDIATION.
- 32 DIRECTIVE 2008/52/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters.
- 33 DIRECTIVE 2013/11/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC.
- 34 REGULATION (EU) No 524/2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 21 May 2013 on online dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Regulation on consumer ODR)

6. Jogharmonizáció és jogfejlesztés az UNCITRAL zászlaja alatt

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (UNCITRAL – United Nations Commission on International Trade Law) nemzetközi jogharmonizáció és jogfejlesztés tekintetében betöltött szerepe megkérdőjelezhetetlen. Az alternatív vitarendezési eljárások vonatkozásában az UNCITRAL megalkotta

- 1976-ban a Választottbírószabályzatot (UNCITRAL Arbitration Rules, módosítva 2010-ben és 2013-ban),
- 1980-ban a Mediációs Mintaszabályzatot (UNCITRAL Conciliation Rules, módosítva 2021-ben, új elnevezése: UNCITRAL Mediation Rules³⁵),
- 1985-ben a Választottbírószabályzat Mintatörvényt (UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration, módosítva 2006-ban), és
- 2002-ben a Nemzetközi Kereskedelmi Mediációs Modelltörvényt (UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation, módosítva 2018-ban, új elnevezése: Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation).

Jelen tanulmány szempontjából a 2018-ban módosított³⁶ UNCITRAL Nemzetközi Kereskedelmi Mediációs Modelltörvény bír nagyobb jelentőséggel, amelynek célja a megalkotásakor az volt, hogy segítse az államokat a közvetítési eljárásra vonatkozó törvényeik megalkotásában és reformjában,³⁷ egységes

35 Az ICC Arbitration Rules 2021 néhány fontosabb változásáról bővebben Vö.: Boóc Ádám: *Észrevételek az ICC 2021. évi Választottbírószabályzati Eljárási Szabályzatához (ICC Arbitration Rules 2021)*. In.: Udvary Sándor (szerk.): *De iuris peritorum meritis* 15. 70 *Studia in honorem Imre Szabó*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar – Patrocinium Kiadó, 2021, 47–56.

36 A modelltörvényt eredetileg 2002-ben fogadták el, Nemzetközi Kereskedelmi Békéltetési Modelltörvény néven és az egyeztetési eljárást fedte le. A modelltörvény 2018-as módosítása során az megnevezése is módosult: A Nemzetközi Kereskedelmi Mediációról és a Mediáció Eredményeként Létrejött Nemzetközi Egyezségi Megállapodásról szóló Mintatörvényre. A korábbi szövegben az UNCITRAL az „egyeztetés” kifejezést használta, azzal, hogy az „egyeztetés” és a „közvetítés” kifejezések felcserélhetőek. Az UNCITRAL a módosítás során úgy döntött, hogy a fentiek helyett kizárólag a „közvetítés” kifejezést használja, abból a célból, hogy a terminológia alkalmazkodjon a kifejezések tényleges gyakorlati használatához. Ld. bővebben: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/modellaw/commercial_conciliation (2023. 02. 14.)

37 A Modelltörvény alapján készítette el nemzeti jogszabályát (többek között) Magyarország, Románia, Koszovó, Albánia, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Szlovákia, Szlovénia, Szerbia, Oroszország, Törökország és az Egyesült Államokbeli Idaho, Illinois, Iowa, Nebraska, New Jersey, Ohio, Dakota, Utah, Washington. (Bővebben Ld.: ALEXANDER,

szabályokat írva elő a közvetítői eljárásra vonatkozóan azzal a céllal, hogy ösztönözze a mediáció alkalmazását és megteremtse az eljárás nagyobb kiszámíthatóságának feltételeit.³⁸

Az UNCITRAL korábbi titkára, Jernej Sekolec egy 2009-ben készült interjúban következők szerint magyarázta a Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottság jogharmonizációval kapcsolatos megközelítését: „[t]he UNCITRAL approach is a step-by-step approach to take the development of a harmonised system of international dispute resolution, it starts with a minimal interference approach and then works with nation states, NGOs and international service providers to further improve the rules and to increase harmonisation, whilst still maintaining flexibility in the future.”³⁹

Az UNCITRAL dolgozta ki továbbá a kereskedelmi közvetítés eredményeként létrejött megállapodások végrehajtásáról szóló Szingapúri Egyezményt is,⁴⁰ amely 2020. szeptember 12-én lépett hatályba. Az egyezményt 2023 januárjáig ötvenöt állam képviselője írta alá, azonban ezidáig mindössze tizenegy állam ratifikálta azt.⁴¹ Németh Zoltán és Hrecska-Kovács Renáta megállapítása alapján: „[a] tartózkodó fogadtatás oka arra vezethető vissza, hogy az Egyezmény a nemzetközi mediációs egyezségek közvetlen végrehajthatóságával gyökeres változást hoz a joggyakorlatba, hiszen hatásaképpen végrehajtás előtt nem szükséges tárgyalni a megállapodás érdemi rendelkezéseiről bíróság előtt, emellett nem kell a már meglévő megállapodást ítéletbe, közjegyzői határozatba vagy döntőbírósi határozatba foglalni.”⁴²

A fentiekén túl megemlíthető még az UNCITRAL által 2021-ben elfogadott Notes of Mediation (2021) elnevezésű dokumentum, amely összefoglalóan tartalmazza a közvetítői eljárás legfontosabb attribútumait a gyakorló szakembereknek és a mediációs eljárásban részt vevő feleknek egyaránt ajánlva.⁴³

Nadja: *Harmonisation and Diversity in the Private International Law of Mediation: The Rhythms of Regulatory Reform*. In: HOPT, Klaus J. – STEFFEK, Felix: *Mediation. Principles and Regulation in Comparative Perspective*. Oxford, Oxford University Press, 2013, 188.)

38 https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/modellaw/commercial_conciliation (2023. 02. 14.)

39 Idézte: ALEXANDER, Nadja: *International and Comparative Mediation: Legal Perspectives*. Kluwer Law International B.V., 2009, 383.

40 United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation.

41 <https://www.singaporeconvention.org/> (2023. 04. 03.)

42 NÉMETH Zoltán – HRECSCA-KOVÁCS Renáta: A Szingapúri Mediációs Egyezmény – mediáció a nemzetközi térben. *Európai Jog*, 2021/2, 1.

43 https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/mediation_notes.pdf (2023. 02. 14.)

7. Mediáció és választottbíráskodás: Agreement to mediate – kikényszeríthetőek-e a mediációs megállapodások?

Ahogy valamennyi ADR esetében igaz, az eljárás megindításához a mediáció esetén is a felek kölcsönös akarata szükséges (kivévelt képeznek ez alól a fent hivatkozott kötelező közvetítói eljárások), azaz az eljárások a felek privátautónómiáján alapulnak. Míg azonban a választottbírói eljárás megindításához a feleknek írásba foglalt választottbírói megállapodásra van szükségük, addig a Kvtv. nem ír elő kötelező írásbeliséget a megállapodáshoz, csupán annyit rögzít, hogy a felek kölcsönös megegyezése szükséges az eljárás megindításához. A törvény írásban rögzített nyilatkozatot csak az első közvetítói megbeszélést követően rendel, amikor is, ha az első közvetítói megbeszélésen a felek változatlanul kérik a közvetítói eljárás lefolytatását, ezt a tényt a mindkét fél és a közvetítő aláírását tartalmazó írásos nyilatkozatban rögzítik, amelyben megállapodnak továbbá az eljárási költségek viselésének, az eljárás megszüntetésének szabályaiban, valamint más, általuk szükségesnek tartott kérdésekben.⁴⁴

Nincs azonban természetesen akadálya annak, – és a tengerentúlon bevett gyakorlatnak is számít – hogy a felek ún. mediációs klauzulával vagy szerződéssel (*agreement to mediate*) megállapodjanak abban, hogy a jövőben felmerülő jogvitájuk esetén elsődlegesen mediáció útján próbálják meg azt rendezni. Szemben a választottbírói megállapodással, a mediáció tárgyában megkötött hasonló megállapodás kikényszeríthetősége nem annyira egyértelmű.

Annak eldöntéséhez, hogy egy piaci alapon működő gazdasági társaság fektessen-e pénzt és időt a mediációs megállapodás elkészíttetésébe és később a közvetítói eljárás lefolytatásába, tisztázni szükséges, a megállapodás betartatása, az eljárás lefolytatása és a létrejött egyezség érvényesítése eredményes lesz-e. Tekintettel arra, hogy a mediáció nem kötelező a felek számára, felmerül a kérdés: vajon figyelmen kívül hagyhatják-e a megkötött megállapodást a jogvita felmerülésekor, és a közvetítói eljárás megkezdése helyett állami bíróság (vagy választottbírói megállapodás esetén választottbírói bíróság) elé terjeszthetik-e keresetüket.

A magyar jog alapján a mediációs megállapodásnak, a választottbírói megállapodással ellentétben nincs derogációs hatása, amely a választottbíráskodás esetében azt jelenti, hogy a választottbírói megállapodást figyelmen kívül hagyó felperest az alperes *exceptio arbitri* kifogása alapján az állami bíróság választottbírói bíróság útra kötelezi.⁴⁵

44 Kvtv. 30. § (2) bek.

45 A választottbíráskodásról szóló 2017. évi LX. törvény (Vbt.) 9. §.

Nemzetközi jogviták esetén a mediációs megállapodás kikényszeríthetősége tekintetében a nemzetközi magánjog kollíziós szabályai szerint megállapított alkalmazandó jog rendelkezései lesznek az irányadóak. A legtöbb európai állam jogszabályai szerint a mediációs megállapodás jelen pillanatban – éppen az eljárás önkéntessége miatt – nem jelent pergátló akadályt.⁴⁶ Ide tartozik Magyarország is. eltérő döntés született ettől az angol jog alapján, ahol az angolszász jogi kultúra miatt egyébként is nagyobb hagyománya van az alternatív vitarendezésnek. A témában sokat idézett CABLE&WIRELESS PLC kontra IBM UNITED KINGDOM LTD. ügyben az England and Wales High Court kimondta: mivel a megállapodás meghatározott kölcsönös kötelezettséget tartalmaz a felekre nézve, ezért el kell indítaniuk a közvetítői eljárást, ki kell választaniuk a közvetítő személyt, legalább az ügy iratait be kell mutatniuk a közvetítőnek és részt kell venniük a meghallgatáson. Az ítélet rögzíti azt is, hogy amennyiben az eljárás nem vezetne eredményre, úgy a felek természetesen újból előterjeszthetik keresetüket.⁴⁷

Amennyiben a felek már a megállapodás megkötésekor felméri annak lehetőségét, hogy a jövőbeni jogvitájukhoz kapcsolódó közvetítői eljárás lefolytatása (pl.: időbeli okok miatt) ellentétes lehet gazdasági érdekeikkel, úgy érdemes már a megállapodásukban is rögzíteni, hogy közöttük a közvetítői eljárás opcionális és nem kötelező. Abban az esetben azonban, ha a felek a jogvita felmerülése előtt ragaszkodnak a majdani mediációhoz, úgy azt az egyértelműség kedvéért érdemes *expressis verbis* kifejezni a megállapodásban.⁴⁸

Érzelkelhető a feszültség a *pacta sunt servanda* elve, a mediáció önkéntessége és a bírósághoz fordulás joga mint az Európai Emberi Jogi Egyezményben⁴⁹ és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában⁵⁰ rögzített alapjog között. Az EU 2008/52/EK Irányelve⁵¹ nem tartalmaz rendelkezéseket a mediációs klauzulákra vonatkozóan, ugyanakkor a 14. preambulumbekzdésében rögzíti: „[e]z az irányelv nem sértheti a közvetítés igénybevételét kötelezővé tevő, ösztönző vagy szankcionáló nemzeti jogszabályokat, feltéve, hogy az ilyen jogszabályok nem akadályozzák a feleket az igazságszolgáltatás igénybevételéhez való joguk gyakorlásában.”⁵²

46 PETERS, Niek: The enforcement of mediation agreements and settlement agreements resulting from mediation. *Corporate Mediation Journal*, 2019/1–2, 13–19.

47 [2002] EWHC 2059.

48 PETERS i. m. 13.

49 Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk [Tisztességes tárgyaláshoz való jog]

50 Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 8. cikk

51 AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2008/52/EK IRÁNYELVE (2008. május 21.) a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól

52 Vö.: BEUKERING-ROSMULLER, E. J. M. van – Van LEYNSEELE, P.: Enforceability of mediation

Amint már néhány sorral fentebb is említettük, Magyarországon a mediációs klauzulának/megállapodásnak nincs derogációs hatása, azaz nem jelent pergátló akadályt, azonban érdekes lehet röviden felvillantani néhány olyan nemzetközi példát, ahol a felek előzetes megállapodásával összhangban ugyan, azonban *quasi* 'kötelezve' lettek legalább a közvetítői eljárás megkezdésére.

A mediációs klauzulák be nem tartásának különféle következményei lehetnek a nemzetközi gyakorlatban, ilyen lehet az eljárás felfüggesztése, valamint a közvetítői megállapodást ignoráló fél pénzügyi szankcionálása.

Az eljárás felfüggesztése tekintetében a belga *Juridical Code* 1725. § (2) bekezdése kimondja: ha a perben az alperes első védekezéséért (érdemi ellenkérelmében) közvetítői záradék fennállására hivatkozik, a bíróságnak az eljárás folytatását a közvetítés megtörténteig fel kell függesztenie, kivéve, ha a jogvita vonatkozásában megkötött közvetítői záradék érvénytelen vagy megszűnt.⁵³

A pénzügyi szankciók két csoportra oszthatók: a felek megállapodásukban kötbér fizetésére kötelezhetik magukat, arra az esetre, ha megszegik a megállapodásukban foglaltakat,⁵⁴ továbbá pénzügyi szankciónak tekinthető az angol *Court of Appeal* 2002. évi döntése a *Dunnett v Railtrack plc.* ügyben, amelyben az alperes *Railtrack* pernyertessége ellenére nem mentesült a perköltségeinek viselése alól, tekintettel arra, hogy megtagadta a közvetítői eljáráson való részvételt.⁵⁵ Ennek feltételeit némileg tisztázták a *Halsey–Milton Keynes NHS Trust* ügyben,⁵⁶ amely meghatározta azokat a tényezőket, amelyeket a Bíróságnak figyelembe kell vennie annak eldöntésekor, hogy a fél jogosulatlanul tagadta-e meg a közvetítést.⁵⁷

clauses in Belgium and the Netherlands: Leading a horse to the water ... and making it drink? *Nederlands Vlaams Tijdschrift Voor Mediation En Conflictmanagement*, 2017, 21(3), 39.

53 PART SEVEN OF THE BELGIAN JUDICIAL CODE – MEDIATION Art. 1725 § 2. The Court or the Arbitral Tribunal to which a dispute is submitted which is the subject of a mediation clause shall suspend the examination of the case if requested by any party, unless, with regard to the dispute in question, the mediation clause is invalid or has ceased to exist. <https://www.uv.es/medarb/observatorio/leyes-mediacion/europa-resto/belgium-judicial-code-mediation.pdf> Idézte: BEUKERING-ROSMULLER–LEYNSEELE i. m. 41.

54 BEUKERING-ROSMULLER–LEYNSEELE i. m. 45.

55 <https://www.lawgazette.co.uk/news/mediation-ultimatum/36395.article> (2023. 02. 14.)

56 *Halsey v Milton Keynes General NHS Trust* [2004] EWCA Civ 576, [2004] WLR 3002.

57 https://oxford-mediation.com/om_thinking/refusal-to-mediate-affects-costs-entitlement/ (2023. 02. 14.)

8. Többlépcsős mediációs és választottbíróági megállapodások (Multi-tiered dispute resolution clauses)

A felek nem csak mediációs vagy választottbíróági klauzulát építhetnek be a szerződésükbe, hanem ötvözhetik is azokat, ún. többlépcsős vagy többszintes vitarendezési klauzulákban.⁵⁸

A többlépcsős ADR klauzulák lényege, hogy a felek megállapodnak abban, hogy a közöttük felmerülő jogvitát milyen módon és a vitarendezési módok milyen sorrendjében fogják rendezni, például: először tárgyalásos úton, majd közvetítői eljárásban, majd pedig választottbíróági úton. Ahogyan az állami bíróságok előtti eljárások esetében is, a közvetítői eljárás megelőzheti a választottbíróági eljárást, azaz amennyiben a mediáció nem vezet eredményre, a választottbíróági megállapodásuk alapján, a felek választottbíróági eljárást indíthatnak.⁵⁹ A felek ennek a sorrendjéről már a jogvita felmerülése előtt is megállapodhatnak (*med-arb*).⁶⁰ Ugyanakkor az is lehetséges, hogy a felek ettől eltérően állapodnak meg, és a választottbíróági eljárást indítják meg elsőként, és csak ahhoz kapcsolódóan indul meg a közvetítői eljárás (*arb-med* vagy *arbitration-connected mediation*).⁶¹ A többlépcsős kikötések célja, hogy a jogvitákat az előzetes eljárások (tárgyalás, közvetítés) megszüriék, azaz ekként a választottbíróóság elé csak azok a vitás ügyek jutnak, amelyeket az előzetes eljárásokban nem sikerült megoldani.⁶²

Az ICC International Court of Arbitration az alábbi minta-klauzulákat⁶³ alkotta meg a többszintű vitarendezés ösztönzése érdekében, amelyek mindegyikéhez rövid magyarázatot is fűzött. A minta-klauzulák alkalmazásával elkerülhetőek

58 Az angol nyelvű szakirodalomban a többszintű vitarendezési klauzulákat 'multi-tiered dispute resolution clauses', 'escalation clauses', 'multi-step clauses', 'waterfall-clauses' vagy 'ADR-first clauses' megnevezések alatt találhatjuk.

59 Vö.: GROSU Manuela: *Többlépcsős vitarendezési klauzula: lehetőség vagy fogság?* <https://blog.kpmg.hu/2021/12/tobblepcsos-vitarendezesi-klauzula-lehetoseg-vagy-fogsag/> (2023. 02. 14.)

60 Vö.: A hibrid eljárások holisztikus elemzése: GROSU Manuela Renáta: *A mediáció és a választottbíráskodás kombinációja kereskedelmi jogviták megoldása során — választottbíró, mediátor, jogi képviselő és ügyfél szemszögéből*. Doktori értekezés. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/54725> (2023. 02. 14.)

61 HOPT–STEFFEK i. m. 21.

62 KRENNBAUER, Stefan: *Enforceability of Multi-Tiered Dispute Resolution Clauses in International Business Contracts*. In.: ROTH, Marianne – GEISTLINGER, Michael (eds.) *Yearbook on International Arbitration Volume I.*, European Academic Press, 2010, 199.

63 <https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/mediation/mediation-clauses/> (2023. 02. 14.)

a nem megfelelően megfogalmazott záradékok okozta jogi kockázatok.⁶⁴

Clause A: Option to Use the ICC Mediation Rules:

The parties may at any time, without prejudice to any other proceedings, seek to settle any dispute arising out of or in connection with the present contract in accordance with the ICC Mediation Rules.

Amint az ICC hivatalos magyarázata is rámutat: a fenti záradék nem tartalmaz semmilyen kötelezést a felekre nézve, a klauzula *quasi* emlékezteti a feleket arra, hogy lehetőségük van a közvetítői eljárás igénybevételére, továbbá hivatkozási alapot is biztosít a felek számára, arra, hogy a mediációs eljárást javasolják a jogvita rendezésére.

Clause B: Obligation to Consider the ICC Mediation Rules:

In the event of any dispute arising out of or in connection with the present contract, the parties agree in the first instance to discuss and consider referring the dispute to the ICC Mediation Rules.

A B) klauzula szintén nem tartalmaz kötelezést a közvetítői eljárás igénybevételére, arra ugyanakkor kötelesek a felek, hogy közösen megvitassák a mediáció igénybevételének lehetőségét és döntsenek annak tárgyában.

Clause C: Obligation to Refer Dispute to the ICC Mediation Rules While Permitting Parallel Arbitration Proceedings if Required:

(x) In the event of any dispute arising out of or in connection with the present contract, the parties shall first refer the dispute to proceedings under the ICC Mediation Rules. The commencement of proceedings under the ICC Mediation Rules shall not prevent any party from commencing arbitration in accordance with sub-clause y below.”

(y) All disputes arising out of or in connection with the present contract shall be finally settled under the Rules of Arbitration of the International Chamber

⁶⁴ A pontatlanul megfogalmazott választottbíráskodási klauzulák vonatkozásában vö.: GROSU, Manuela – FERENCZIK, Zoltán: *Joining the Positive Trend: Lessons from Hungary on Pathological Arbitration Clauses*. <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2023/02/03/joining-the-positive-trend-lessons-from-hungary-on-pathological-arbitration-clauses/> (2023. 02. 14.)

of Commerce by one or more arbitrators appointed in accordance with the said Rules.

A fenti az első valódi többszintű vitarendezési minta-klauszula, amely kötelezi a feleket arra, hogy az ICC Mediation Rules szerinti közvetítői eljárásban részt vegyenek, ugyanakkor egyértelművé teszi azt is, hogy a felek nem kötelesek a fenti közvetítői eljárást lezárását kivárni, vagy meghatározott időtartamig késleltetni a választottbírói eljárás megindítását.

Clause D: Obligation to Refer Dispute to the ICC Mediation Rules, Followed by Arbitration if Required:

In the event of any dispute arising out of or in connection with the present contract, the parties shall first refer the dispute to proceedings under the ICC Mediation Rules. If the dispute has not been settled pursuant to the said Rules within [45] days following the filing of a Request for Mediation or within such other period as the parties may agree in writing, such dispute shall thereafter be finally settled under the Rules of Arbitration of the International Chamber of Commerce by one or more arbitrators appointed in accordance with the said Rules of Arbitration.

A D) minta-klauszula már akként rendelkezik, hogy a választottbírói megállapodás addig nem indítható meg, amíg a közvetítői eljárásra a felek által megállapított határidő nem telik el. A mintazáróadéban 45 nap szerepel, azonban ezt a felek saját preferenciáik szerint módosíthatják.

Az UNCITRAL Nemzetközi Kereskedelmi Mediációs Modelltvény (2018) szintén külön cikket szentel a (választott)bírói eljárást megelőző mediációnak. A Bizottság a modelltvényhez mellékelten kiadott kommentárjában rögzíti: a mintatörvény előkészítése során nem sikerült konszenzusra jutni egy olyan generális cikkely megfogalmazásában, amely megtiltja a feleknek a (választott) bírói eljárás kezdeményezését a közvetítői eljárás lezárásáig, illetve a feleket kizárólag az elévülés megszakadása érdekében tett lépések megtételére korlátozza. A 14. cikk rendelkezései kizárólag abban az esetben hívhatók fel, ha a felek kifejezetten megállapodtak abban, hogy lemondanak a bírósághoz forduláshoz való jogukról, amíg a közvetítői eljárás folyamatban van.⁶⁵

65 UNCITRAL Model Law on International Commercial Mediation with Guide to Enactment and Use. Part two. Guide to enactment and use. 55-57. https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/22-01363_mediation_guide_e_ebook_rev.pdf (2023. 02. 14.)

Article 14. Resort to arbitral or judicial proceedings

Where the parties have agreed to mediate and have expressly undertaken not to initiate during a specified period of time or until a specified event has occurred arbitral or judicial proceedings with respect to an existing or future dispute, such an undertaking shall be given effect by the arbitral tribunal or the court until the terms of the undertaking have been complied with, except to the extent necessary for a party, in its opinion, to preserve its rights. Initiation of such proceedings is not of itself to be regarded as a waiver of the agreement to mediate or as a termination of the mediation proceedings.

A többszintű vitarendezési záradékok a szerződések megkötésekor nagyon vonzóak tűnhetnek, azonban súlyos kockázati tényezőt jelenthetnek, amennyiben a megfogalmazásuk nem kellően precíz. Kulcsfontosságú az ilyen klauzulák esetében megvizsgálni: milyen következményekkel jár, ha a fél ignorálja a megelőző lépést és jogvita felmerülésekor azonnal választottbíráshoz fordul.

Az eszkalációs klauzulák alkalmazásának várható előnyeit és esetleges hátrányait az alábbiakban foglaljuk össze:

A többlépcsős klauzulák előnyei:

- a közvetítés költségeiben kedvezőbb, mint a választottbírási eljárás, így jelentős költségmegtakarítással járhat, ha a jogvita a közvetítői eljárásban megoldódik;
- 'lehelési időszakot' biztosít, amely során a feleknek lehetőségük van mérlegelni a választottbírási eljáráson kívüli egyezségkötést;
- eredményes lehet a hosszútávú kereskedelmi kapcsolatok megőrzésében;
- kisebb perértékű jogviták esetén, amikor nincs arányban a gazdasági érdek és peres eljárással járó költségek mértéke, a sikeres közvetítői eljárás a költség-haszon hányadosa kedvezőbb;
- lehetővé teszi, hogy szűkítsék a választottbírási előtti eljárásban tárgyalni kívánt kérdések körét (és ezáltal csökkentsék a választottbírási eljárás költségeit is) azáltal, hogy a választottbírási eljárás előtt rendezik azokat a kérdéseket, amelyekben közös álláspontot találnak.⁶⁶

A többlépcsős klauzulák lehetséges hátrányai:

- amennyiben a felek között a jogvita eszkalálódott és nincs kilátás a békés egyezségkötésre, úgy közvetítés szükségtelen idő- és költségvesztéshez vezethet;

66 <https://globalarbitrationreview.com/guide/the-guide-energy-arbitrations/fifth-edition/article/five-years-later-update-multi-tier-dispute-resolution-clauses-jurisdictional-conditions-precedent-arbitration> (2023.02.14.)

- a nem kellő precizitással megfogalmazott többszintű klauzulák nem végrehajthatóak;⁶⁷
- a nem kellő precizitással megfogalmazott klauzuláknál a felek nem tudhatják pontosan, hogy az egyes lépcsőket teljesítették-e,⁶⁸ (azaz például hány alkalom/óra sikertelen egyeztetést követően fordulhatnak közvetítőhöz, és mikortól számít sikertelennek a közvetítés, amelyet követően választottbírószághoz fordulhatnak):
- a követelés érvényesíthetőségét gátolja, ha a fél a vita békés rendezésére való kötelezettséget figyelmen kívül hagyva a választottbírószághoz fordul, ugyanis a pervesztes fél az ítélet elismerésekor és végrehajtásakor hivatkozhat arra, hogy az eljárás a New York-i Egyezmény értelmében nem volt összhangban a felek megállapodásával;⁶⁹
- a többlépcsős kikötések kifogásokhoz vezethetnek a választottbírószághoz hatáskörével szemben, ami a választottbírószághoz eljárás megszüntetését vagy a jogerős ítélet hatályon kívül helyezését vagy az elismerés és a végrehajtás megtagadását eredményezheti;
- ha az elévülési idő a választottbírószághoz eljárás megindítása előtt jár le, a követelés elévülhet.⁷⁰

A fentiek alapján megállapítható tehát, hogy a választottbírószághoz eljárást megelőző lépések be nem tartása egy többszintű záradékban komoly következményekkel járhat.⁷¹

A tanulmány utolsó lapjain néhány ítéletet ismertetünk, amelyekben az adott bíróság a többlépcsős záradékok megsértésének tárgyában határozott.

A Sulamerica kontra Enesa Engenharia⁷² ügyben a felek biztosítási szerződést kötöttek a Jirau Greenfield Hydro Project néven ismert brazil vízierőmű építése vonatkozásában, amely kapcsán az Enesa kárigényt nyújtott

67 TOMIC, Katarina: *Multi-Tiered Dispute Resolution Clauses: Benefits and Drawbacks. Harmonius: Journal of Legal and Social Studies in South East Europe*, 2017, 366.

68 Uo. 368.

69 Uo.

70 <https://globalarbitrationreview.com/guide/the-guide-energy-arbitrations/fifth-edition/article/five-years-later-update-multi-tier-dispute-resolution-clauses-jurisdictional-conditions-precedent-arbitration> (2023. 02. 14.)

71 BINDER, Peter: *International Commercial Arbitration and Conciliation In UNCITRAL Model Law Jurisdictions* (3rd edition). Sweet and Maxwell, 2010, 93.

72 Sulamérica Cia Nacional de Seguros SA v Enesa Engenharia SA, [2012] EWCA Civ 638. United Kingdom / 16 May 2012 / England and Wales, Court of Appeal / Sulamérica Cia Nacional de Seguros SA v. Enesa Engenharia SA / A3/2012/0249 https://newyorkconvention1958.org/index.php?lvl=notice_display&id=886&opac_view=6 (2023. 02. 14.)

be, azonban a Sulamerica biztosítótársaság annak megtérítését elutasította. A felek megállapodása választottbírói klauzulát tartalmazott, azzal, hogy amennyiben a szerződésükből eredően közöttük jogvita merül fel, vállalják, hogy a választottbírói eljárás megindítását megelőzően törekednek a vita békés rendezésére közvetítói eljárás keretében.⁷³ Az England and Wales High Court az ügy kapcsán megállapította, hogy a felek között létrejött közvetítói eljárás megindítására irányuló megállapodás kötelező érvényű kötelezettséget eredményezhet, feltéve, ha az eljárás szempontjából lényeges kérdésekben a felek megegyeztek. Ahhoz, tehát hogy mediációra vonatkozó megállapodást a választottbírói eljárás előfeltételeként értelmezhessek, a záradékot egyértelműen kell megfogalmazni.

A közvetítói eljárás kikényszeríthetősége érdekében az alábbiaknak kell megfelelni:

- egyértelmű nyilatkozat arra vonatkozóan, hogy a felek közvetítói eljárást kívánnak lefolytatni;
- egyértelmű rendelkezések a mediátor kijelölésére vonatkozóan;
- a közvetítói eljárásra vonatkozó szabályok rögzítése.⁷⁴

Tekintettel arra, hogy a fenti ügyben hivatkozott vitarendezési záradékban a felek nem rögzítették a közvetítói eljárásra vonatkozó minimális szempontokat, az nem képezte akadályát a választottbírói eljárás megindításának.⁷⁵

A Wah (aka Alan Tang) kontra Grant Thornton ügyben⁷⁶ a Wah-t, a Grant Thornton hongkongi szervezetét, kizárták a Grant Thornton nemzetközi hátlózatából. A felek tagsági megállapodása többszintű vitarendezési klauzulát (waterfall clause) tartalmazott, amely előírta, hogy a vitát első körben a Grant Thornton vezérigazgatója elé kell utalni, amennyiben egy hónapon belül a vitás kérdést nem sikerül megoldani, úgy egy háromtagú testület

73 A felek között létrejött megállapodás közvetítói eljárásra vonatkozó része (kivonat az ítéletből) [11. Mediation] If any dispute or difference of whatsoever nature arises out of or in connection with this Policy including any question regarding its existence, validity or termination, hereafter termed as Dispute, the parties undertake that, prior to a reference to arbitration, they will seek to have the Dispute resolved amicably by mediation.

74 [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-519-6971?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-519-6971?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true) (2023. 02. 14.)

75 https://www.trans-lex.org/311350/_/sulamerica-cia-nacional-de-seguros-sa-v-enesa-engenharia-sa-%5B2012%5D-ewca-civ-638/ (2023.02.14.)

76 [2012] EWHC 3198 (Ch), [2013] 1 All ER (Comm) 1226 (<https://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Ch/2012/3198.html>) (Idézte: BORN, Gary – Šćekić, Marija: *Pre-Arbitration Procedural Requirements 'A Dismal Swamp.'* In: CARON, David D et al. (eds): *Practising Virtue: Inside International Arbitration.* Oxford, Oxford University Press, 2015.

kell felállítani, amelynek tagjait az Igazgatótanács választja ki. A testületnek legfeljebb egy hónap áll rendelkezésére a vita megoldására, ezen időtartam alatt a felek nem indíthatnak választottbíróági eljárást a választottbíróági klauzula alapján.

Az England and Wales High Court előtti eljárásban a Wah mint felperes arra hivatkozott, hogy mindaddig, míg a tagsági megállapodásban meghatározott lépések mindegyike meg nem történt, egyik fél sem kezdeményezhet választottbíróági eljárást. A vitarendezési lépcsőfokokat ugyanakkor nem lehetett teljesíteni. A Grant Thornton vezérigazgatója ugyanis arról tájékoztatta a felperest, hogy álláspontja szerint objektív békéltetőként nem léphet fel az ügyben, figyelemmel arra, hogy a Wah kizárásáról szóló döntés meghozatalában ő maga is részt vett, ugyanakkor kérte a felperest, hogy vegye fel a kapcsolatot az Igazgatótanács elnökével a háromtagú testület felállításával kapcsolatban. Az Igazgatótanács elnökének írásbeli felhívása ellenére azonban egyetlen igazgatótanácsi tag sem jelentkezett a testületi tagság betöltésére, ekként a háromfős testület nem állt fel.⁷⁷

A High Court megállapította, hogy a felek megállapodásában rögzített vitarendezési klauzula nem volt megfelelően kidolgozott. A bíróság ítéletében a Holloway kontra Chancery Mead Ltd ügyre hivatkozott, idézve az alábbi passzust:

„It seems to me that considering the above authorities the principles to be derived are that the ADR clause must meet at least the following three requirements:

First, that the process must be sufficiently certain in that there should not be the need for an agreement at any stage before matters can proceed.

Secondly, the administrative processes for selecting a party to resolve the dispute and to pay that person should also be defined.

Thirdly, the process or at least a model of the process should be set out so that the detail of the process is sufficiently certain.”⁷⁸

Azaz az eljárás szabályainak kellően alaposnak kell lennie ahhoz, hogy az ügy semelyik szakaszában ne legyen szükség a felek további megállapodására, a közvetítő kijelölésére és díjazására vonatkozó adminisztratív szabályok és eljárások rögzítve legyenek, valamint meg kell határozni az eljárás szabályait, vagy legalább az eljárási modellt, amely alapján az lefolytatásra kerül.

A bíróság ítéletében kifejtette: a rendelkezés, amely szerint a vezérigazgatónak egy hónap áll rendelkezésére a vita békés rendezésére, „csupán egy

77 [2012] EWHC 3198 (Ch), [2013] 1 All ER (Comm) 1226 35.

78 [2012] EWHC 3198 (Ch), [2013] 1 All ER (Comm) 1226 44.

olyan eljárás, amely megköveteli, hogy felhívja a vitára a figyelmét,” a belső vitarendezési mechanizmus tekintetében megállapította továbbá, hogy „az lehetővé teszi a Grant Thornton-csoport tagjai számára, hogy a vitát *'házon belül'* tarthassák egy ideig, mielőtt azt a választottbíróóság elé terjesztik.”⁷⁹

A Kemiron Atlantic, Inc. kontra Aguakem Intern⁸⁰ ügyben vas-szulfát adásvétele tárgyában kötött szerződésből eredő jogvita állt fent. A szerződés vitarendezési klauzulát is tartalmazott, amelyben rögzítették: a feleknek kölcsönös érdekük, hogy nézeteltéréseiket békés úton rendezzék, ezért a felek bármikor szabadon felhívhatják egymás figyelmét az ilyen ügyekre, anélkül, hogy az sértené a harmonikus kapcsolatukat, továbbá a vitás kérdések gyors és hatékony orvoslása érdekében postai úton, telefonon vagy személyes találkozó során is egyeztethetnek egymással. Amennyiben a felek között a vita nem rendezhető a fenti módon, úgy az ügyet a másik fél értesítésétől számított tizenöt napon belül közvetítő elé kell terjeszteni. Ha a felek nem tudnak megállapodni a közvetítő kijelölését illetően, úgy a Florida Mediation Group választja ki a közvetítőt. A felek rögzítették azt is, hogy minden tőlük telhetőt megtesznek annak érdekében, hogy a közvetítés sikeres legyen. Abban az esetben, ha a közvetítés nem vezet eredményre, a felek az ügyet választottbíróóság elé terjesztik bármelyik fél általi értesítés kézhezvételétől számított tíz napon belül.⁸¹

A felek közötti elszámolási vita kapcsán a Kemiron előterjesztette keresetét, amelyre válaszul az Aguakem az eljárás felfüggesztését kérte a Federal Arbitration Act 9. §-ára hivatkozva. Az ügyben az Eleventh Circuit Court of Appeals helyben hagyta a kerületi bíróság végzését, amely elutasította a per felfüggesztésére irányuló indítványt, arra hivatkozva, hogy a Kemiron mindaddig nem köteles a választottbíróági eljárás megindítására, amíg a felek között a közvetítői eljárást nem folytatták le, ekként megállapította, hogy a választottbíróági megállapodás előfeltételét képezi a tizenöt napos közvetítői eljárás.

A döntés kritikájaként számos tanulmányban megfogalmazták, hogy a bíróság nem a választottbíróóságra bízta annak eldöntését, hogy a többlépcsős vitarendezési záradék alapján a választottbíróóság hatásköre megállapítható-e.⁸²

79 [2012] EWHC 3198 (Ch), [2013] 1 All ER (Comm) 1226 42.

80 Kemiron Atlantic, Inc. v. Aguakem Intern, 290 F.3d 1287 (11th Cir. 2002) <https://casetext.com/case/kemiron-atlantic-inc-v-aguakem-intern> (2023. 02. 14.)

81 Kemiron Atlantic, Inc. v. Aguakem Intern, 290 F.3d 1287 (11th Cir. 2002)

82 Vö.: STIPANOWICH, Thomas J: The Arbitration Penumbra: Arbitration Law and the Rapidly Changing Landscape of Dispute Resolution. *Nevada Law Journal*, 2007, 8(1), 427–473.; *Pepperdine University Legal Studies Research Paper*, 2008/1.

Az International Research Corp. Public Company Ltd. (a továbbiakban: IRCP) mint felperes a Lufthansa Systems Asia Pacific Pte Ltd. (a továbbiakban: Lufthansa) elsőrendű alperessel és a Datamat Public Company Ltd. (a továbbiakban: Datamat) másodrendű alperessel szemben indított keresetet a Szingapúri Nemzetközi Kereskedelmi Választottbíróság (SIAC) előtt.

A felek között három kétoldalú megállapodás született:

- (i.) A Datamat megállapodást kötött a Thai Airways International PLC-vel egy elektronikus adatvédelmi rendszer megalkotása tárgyában (EDP rendszer).
- (ii.) A szerződés teljesítése érdekében a Datamat együttműködési megállapodást (a továbbiakban: Együttműködési megállapodás) kötött a Lufthansával, amely alapján a Lufthansa vállalta, hogy egy új karbantartási, javítási és nagyjavítási rendszert (MRO rendszer) biztosít a Datamat részére, amely az EDP rendszer részét képezte.
- (iii.) Ezt követően a Datamat szerződést kötött az IRPC-vel, amely alapján az IRPC egyrészt bankgaranciát nyújtana a Datamat szerződéses kötelezettségeinek teljesítése érdekében, másrészt különféle hardver- és szoftvertermékeket is szállítana az EDP rendszerhez, harmadrészt pedig az IRCP fizetne a Lufthansának az általa nyújtott árukért és szolgáltatásokért, amelynek biztosítékeként a Datamat átruházta a Thai Airways-től származó kifizetések fogadásának jogát a Siam Commercial Bank PLC-re.⁸³

A felek ezt követően a Datamat pénzügyi nehézségei miatt még két háromoldalú kiegészítő megállapodást kötöttek, amelyekben a finanszírozási feltételek részleteit rögzítették, és amelyekben kifejezetten rögzítésre került, hogy azok az Együttműködési megállapodás mellékletét képezik.⁸⁴ Az Együttműködési megállapodásba egy többszintű vitarendezési mechanizmust építettek be, amely konkrét eljárásrendet határozott meg, amelyek a választottbírósági eljárás megindításának előfeltételét képezték, ugyanakkor a később megkötött kiegészítő megállapodások nem tartalmaztak külön utalást a vitarendezési klauzulára.

83 [2012] SGHC 226 https://jsumundi.com/en/document/decision/en-lufthansa-systems-asia-pacific-pte-ltd-v-international-research-corporation-public-company-ltd-and-datamat-public-company-ltd-judgment-of-singapore-high-court-2012-sghc-226-monday-12th-november-2012#decision_26282 (2023. 02. 14.)

84 Subramanian Pillai (Singapore): Singapore: Case Updat – International Research Corp PLC v Lufthansa Systems Asia Pacific Pte Ltd and another [2013] SGCA 55. (<https://www.mondaq.com/arbitration-dispute-resolution/289470/case-update--international-research-corp-plc-v-lufthansa-systems-asia-pacific-pte-ltd-and-another-2013-sgca-55>) (2023. 02. 14.)

A vitarendezési klauzulában a felek megállapodtak, hogy a megállapodásból eredő vagy azzal kapcsolatos vitás ügyeket

- először a felek kapcsolattartóiból vagy az általuk kijelölt személyekből álló bizottság vizsgálja meg, amennyiben a vita megoldatlan marad, akkor
- másodszer a Datamat meghatalmazottja és a Lufthansa ügyfélkapcsolati igazgatója elé utalják az ügyet, amennyiben a vita továbbra is megoldatlan marad, akkor
- harmadszor a Datamat meghatalmazottja és a Lufthansa vezérigazgatója elé kerül a jogvita, és amennyiben nem sikerül rendezniük az ügyet, úgy
- negyedik lépésként a Szingapúri Nemzetközi Kereskedelmi Választottbíráóság (SIAC) elé terjesztik az ügyet.⁸⁵

Elszámolási vita következtében a Lufthansa tájékoztatta a Datamatot és az IRCP-t, hogy felmondja az Együttműködési megállapodást és a kiegészítő megállapodásokat és keresetét a SIAC elé terjesztette az Együttműködési megállapodásban foglalt választottbírási klauzula alapján. Válasziratában az IRCP az eljárás megszüntetését kérte, mert álláspontja szerint a választottbíráóság nem rendelkezett hatáskörrel, tekintettel arra, hogy az társaságuk nem részese az Együttműködési megállapodásban foglalt választottbírási kikötésnek, továbbá a Lufthansa egyébként sem tett eleget a szerződésben rögzített vitarendezési mechanizmusban foglalt előírásoknak. Az IRCP a fentiek ellenére a szerződés vonatkozó szakaszának megfelelően választottbíróként jelölt. A Datamat pedig arról tájékoztatta a választottbíráóságot, hogy fizetésképtelenségi eljárás alatt áll Thaiföldön, ezért nem vesz részt az eljárásban.

A választottbíráóság elutasította az IRCP hatásköri kifogását és megállapította, hogy az Együttműködési megállapodást és a kiegészítő megállapodásokat a Lufthansa, a Datamat és az IRCP között létrejött összetett megállapodásként kell kezelni, ennek megfelelően, az Együttműködési megállapodásban rögzített választottbírási kikötés érvényes volt. A választottbírási eljárás előfeltételeként megállapított többlépcsős vitarendezési mechanizmus tekintetében pedig akként határozott, hogy azok nem voltak kellően kidolgozottak ahhoz, hogy a választottbírási eljárás megindításának akadályát képezzék („*the Tribunal held that cl. 32.7. was too uncertain to be enforceable*”).⁸⁶

A döntés ellen az IRCP a Singapore High Court-hoz fordult, amely megállapította, hogy az Együttműködési megállapodás köti a feleket, így az abban foglalt vitarendezési klauzula is. A bíróság indokolásában hivatkozott a Fiona

85 [2012] SGHC 226.

86 [2012] SGHC 226.

Trust & Holding Corporation és társai kontra Privalov és társai ügyre, amelyben Lord Hoffmann az alábbiak szerint érvelt: „a feleknek, mint racionális üzlembereknek valószínűleg az volt a szándékuk, hogy abból a jogviszonyból eredő vitás kérdésekben, amelybe beléptek vagy belépni szándékoztak, ugyanaz a bíróság döntsön. A záradékot ennek a vélelemnek megfelelően kell értelmezni, kivéve, ha a megfogalmazásból egyértelműen kiderül, hogy bizonyos kérdéseket ki akartak zárni a választottbíróság joghatósága alól.”⁸⁷ A vitarendezési mechanizmus érvényesíthetősége tekintetében a bíróság megállapította, hogy a többszintű klauzula lényege, hogy összehozza a felek különböző vezetői szinteken lévő elöljáróit a vita békés rendezése érdekében, amely könnyen alkalmazható az IRCP-re is. A Lufthansa és az IRCP közötti vitát először a saját vezetőikből álló bizottság elé kell utalni, a mindhárom felet érintő vitát pedig olyan bizottság elé, amelyben mindhárom érintett fél vezetője/meghatalmazottja jelen van.⁸⁸ Megállapította továbbá azt, hogy a felek tárgyalási próbálkozásai megtörténtek, tekintettel arra, hogy a Lufthansa jogtanácsosa és a IRCP igazgatója 2007 februárja és 2009 júliusa között legalább hét alkalommal találkoztak Bangkokban és a tárgyalások a közöttük fennálló elszámolási vita vonatkozásában folytak.⁸⁹

A High Court döntése ellen az IRCP a Court of Appeal of Singapore elé terjesztette fellebbezését, amely az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatta. Megállapította, hogy a választottbíróságnak nem volt hatásköre. Indoklásában kifejtette, hogy a választottbírósági klauzula hivatkozással történő szerződésbe építésének kifejezettnek kell lennie („[a]n arbitration clause in a contract is considered a separate and independent agreement, words of its incorporation must be specific”).⁹⁰ A Fiona Trust ügyre utalva a másodfokú bíróság megállapította, hogy a szóban forgó ügyben részt vevő valamennyi fél részese volt a vitarendezési klauzulát tartalmazó szerződésnek.

A másodfokú bíróság megállapította továbbá, hogy a vitarendezési klauzula megfelelő részletességgel volt kidolgozva, ugyanakkor a felek nem feleltek meg az abban foglaltaknak, tekintettel arra, hogy az elsőfokú bíróság részére benyújtott táblázat különféle, látszólag véletlenszerű megbeszélésekre utalt

87 [2012] SGHC 226 36.

88 [2012] SGHC 226 89.

89 [2012] SGHC 226 110.

90 Judgment of the Court of Appeal of Singapore [2013] SGCA 55 29. https://jsumundi.com/en/document/decision/en-lufthansa-systems-asia-pacific-pte-ltd-v-international-research-corporation-public-company-ltd-and-datamat-public-company-ltd-judgment-of-singapore-court-of-appeal-2013-sgca-55-friday-18th-october-2013#decision_26424 (2023. 02. 14.)

(„[t]he Table showed that a mix of various apparently random meetings had been held”).⁹¹ A táblázatból kiderült az is, hogy ezeken a tárgyalásokon nem a klauzulában kijelölt személyek vettek részt.⁹²

9. Záró gondolatok

A tanulmányban arra vállalkoztunk, hogy a modern alternatív vitarendezési eljárások kialakulásának és fejlődésének rövid áttekintését követően a mediáció és választottbíráskodás kettősének többszintű vitarendezési klauzulákban történő alkalmazását vizsgáljuk. A közvetítés számos előnye és a nagyívű nemzetközi jogegységesítési törekvések ellenére a gazdasági mediáció hazánkban még nem terjedt el széleskörűen. A jövő ugyanakkor a technológiai újításokkal beszívárog a mindennapokba, így az online vitarendezési platformok⁹³ már nem számítanak újdonságnak, és folyamatosan zajlik a mesterséges intelligencia vezérelt döntéshozatalok fejlesztése is.⁹⁴ A közvetítői eljárás számos szempontból megfelel a mai kor elvárásainak: sikeres mediáció esetén a felek rövid idő alatt, alacsony költségek mellett, a jó üzleti kapcsolataik sérülése nélkül oldhatják meg jogvitáikat. Egy jól megszerkesztett eszkalációs klauzula ötvözi az alternatív vitarendezési eljárások előnyeit: a vállalatvezetők egyeztetésétől, a mediáción át, a választottbíráskodás eljárásáig több lépcsőfok is beiktatható, azonban fontos a precíz kidolgozottság. A többszintű vitarendezési klauzulák kikényszeríthetősége körében a bírói gyakorlat nem teljesen egységes, azonban a tanulmány utolsó fejezetében hivatkozott jogesetekben közös volt, hogy a klauzula megítélése minden esetben azon múlt, hogy az a megállapodás lényeges részeit megfelelően rögzítette-e.

Az ázsiai kultúrában – amely SIAC és a Szingapúri Mediációs Egyezmény kapcsán gazdag forrása a közvetítés és a választottbíráskodás szakirodalmának – a vitarendezési klauzulák alapvető része a 'baráti tárgyalás' (friendly negotiations) vagy a 'jóhiszemű egyeztetés' (confer in good faith) elsődleges alkalmazása vitás helyzetekben. A hagyományos ázsiai gondolkodásban ezek olyan végrehajtandó szerződéses ígéretek, amelyek nem kevésbé lényegesek,

91 Judgment of the Court of Appeal of Singapore [2013] SGCA 55 57.

92 Judgment of the Court of Appeal of Singapore [2013] SGCA 55 57.

93 Vö.: YEON, Derric: *Is Online Dispute Resolution The Future of Alternative Dispute Resolution?* <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2018/03/29/online-dispute-resolution-future-alternative-dispute-resolution/> (2023. 02. 14.)

94 Vö.: ИІВАН, Alessa: The role of Artificial Intelligence in Online Dispute Resolution: A brief and critical overview. *Information & Communications Technology Law*, 2022, 31(3), 319–342.

mint az ár, a fizetési feltételek vagy a szállítási határidő.⁹⁵ A nyugati álláspont szerint ezzel szemben sokszor kezdeti formalitásként tekint ezekre egy többlépcsős vitarendezési mechanizmus részeként, amelyet végül a (választott) bíróság ítélete fog lezárni.⁹⁶

Nem szabad szemünk elől tévesztenünk azonban a közvetítői eljárás számos előnye mellett annak önkéntességét sem, és mérlegre tennünk: van-e értelme tárgyalóasztalhoz kényszeríteni egy tárgyalásra nem nyitott felet.

95 TAN, Paul: *Cultural Values in International Arbitration*. <https://v1.lawgazette.com.sg/2013-06/781.htm> (2023. 02. 14.)

96 Uo.

A SÉRTETT JOGÉRVÉNYESÍTÉSI LEHETŐSÉGEINEK VÁLTOZÁSA A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

DOBROCSI SZILVIA
egyetemi docens (KRE ÁJK)

Absztrakt

A sértett a büntetőeljárásunk mai felfogásában fontos szereplő, akinek jogait és érdekeit az eljárásban résztvevő hatóságok védik és érvényesítik. Ez azonban nem volt mindig így. A sértetre vonatkozó nemzetközi és hazai szabályozás hosszú utat járt be. Bár kezdetben a sértett és környezete aktívan részt vállalt az elkövető szankcionálására irányuló eljárásban, az állam büntetőjogi monopóliumának megerősödésével, majd kizárólagossá válásával a sértett jogai jelentősen csorbultak, majd szinte elenyésztek. Csak a XX. század utolsó évtizedeiben indult el a sértett rehabilitálása, pozíciójának, jogainak megerősítése. A jogalkotó ismét figyelemmel fordult a bűncselekmények áldozatai felé, és mind európai uniós szinten, mind a hazai szabályozásban kialakította a sértetti jogérvényesítés újabb eszközeit, valamint a sértett jogainak és érdekeinek védelmére irányuló komplex rendszert. E jogtörténeti áttekintés ezt a folyamatot mutatja be.

Kulcsszavak: büntetőeljárás, sértett, áldozat, mediáció, távoltartás, különleges bánásmód, másodlagos viktimizáció

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE ENFORCEMENT OF VICTIMS' RIGHTS IN CRIMINAL PROCEDURE

Abstract

Nowadays the victim is an important stakeholder in criminal procedure, whose rights and interests shall be protected by courts and authorities throughout the procedure. But this was not always the case. The international and domestic regulations about the victim have come a long way. Even though in the early times the victim and its close community had the right to actively take part in the procedure aiming at sanctioning the perpetrator, the strengthening and later the exclusiveness of the state's monopoly to prosecute narrowed

down then almost eliminated the scope of the victim's rights. The rehabilitation of the victim, the re-strengthening of its position started only in the last decades of the 20th century. The legislator started focusing more on the victims of crimes, and established new instruments for the enforcement of victims' rights, as well as a complex system of the protection of the rights and interests of the victim both at European and national level. This legal historical review examines this process.

Keywords: criminal procedure, infringed party, victim, mediation, restraining order, special care, secondary victimization

1. Bevezetés

A sértett a bűncselekmény áldozata.¹ Az Európai Unió Tanácsának 2001/220/IB sz. kerethatározata szerint: „az a természetes személy, aki olyan károsodást szenvedett, ideértve testi vagy szellemi épségének sérelmét, érzelmi szenvedését vagy gazdasági veszteségét is, amelynek közvetlen oka olyan cselekmény vagy mulasztás, amely [...] a büntetőjog szabályainak a megsértésével valósult meg”. A magyar büntetőeljárás törvény szerint pedig az a személy, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette. Egy biztos: a sértett a bűncselekmény áldozata, akinek a bűncselekmény kárt, fizikális vagy lelki sérülést okozott.²

A kerethatározat szóhasználata két problémát vet fel. Az egyik, hogy az eredeti dokumentumban használt, angol nyelvű „victim” kifejezés a magyarban egyszerre jelenthet sértettet és áldozatot, így nagyon fontos fordításszakmai kérdés az, hogy melyiket szerepeltetik a magyar változatban. Az áldozat ugyanis tágabb, kriminológiai fogalom, míg a sértett az áldozaton belüli, kifejezetten eljárási jogi kategória. Nem mindegy, hogy a kerethatározatban foglalt jogok és védelmi kötelezettségek melyik személyi körre vonatkoznak. A másik, va-

1 Bár a kriminológus véleménye szerint a sértett-áldozat fogalmi kettősség fenntartása indokolt és célszerű [GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAI Miklós: *Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll*. Budapest, Corvina, 1999, 97.], ezúttal ez egyszerűség kedvéért a két fogalmat a továbbiakban szinonimaként használom.

2 Sömjéni László szerint a kerethatározat eredeti angol nyelvű változatában használt „victim” kifejezés az áldozatokra vonatkozik, mely félrefordítás nyomán lett sértett a magyar változatban. Kiemeli, hogy a kerethatározat ezért szélesebb alanyi kört ölel fel, mint a Be. sértett kategóriája. Vö. SÖMJÉNI László: *Áldozatok jogai*. In: KONDOROSI Ferenc – LIGETI Katalin (szerk.): *Az európai büntetőjog kézikönyve*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008, 688–697., 689.

lós tartalmi probléma az, hogy a kerethatározat nem általános fogalomként használja a „sértett” kifejezést, hanem a természetes személyekre szűkíti azt. Ennek a sértetti jogérvényesítés, különösen a mediáció szempontjából kiemelt jelentősége van, elsősorban a jogi személyek sértettkénti részvételével összefüggésben. A dokumentum ugyanis az államok számára kifejezetten természetes személy sértettek ellen elkövetett bűncselekmények mediáció útján történő megoldására határoz meg kötelezettséget, míg a jogi személyekről nem tesz említést. Az Európai Bíróság 2010 októberében magyar vonatkozású határozatot³ hozott ezzel összefüggésben.

A Szombathelyi Városi Bíróság kérelmére megindult előzetes döntéshozatali eljárásban a kerethatározatban használt sértett fogalom kiterjesztéséről – az alábbiakat állapította meg: „a kerethatározat egyetlen más rendelkezése sem utal arra, hogy az uniós jogalkotó e kerethatározat alkalmazásában ki kívánta volna terjeszteni a »sértett« fogalmát a jogi személyekre; éppen ellenkezőleg, a kerethatározat számos rendelkezése megerősíti, hogy a jogalkotó célja az volt, hogy a kerethatározat a bűncselekmény által okozott kárt elszenvedő személyek közül kizárólag a természetes személyekre vonatkozzon.⁴ [...] A kerethatározat nem törekszik a szóban forgó terület teljes körű harmonizációjára, nem kötelezi a tagállamokat arra, de nem is akadályozza meg őket abban, hogy e kerethatározat rendelkezéseit akkor is alkalmazzák, ha a sértett jogi személy”.⁵ A kerethatározat értelmezését elvégezve azonban a Bíróság megállapította, hogy „a kerethatározat 1. cikkének a) pontját és 10. cikkét akként kell értelmezni, hogy a büntetőügyekben lefolytatott közvetítésnek az említett 10. cikk (1) bekezdése szerinti elősegítése szempontjából a »sértett« fogalmába nem tartoznak bele a jogi személyek”.⁶

Bár az uniós szabályozás a Bíróság szerint megszorítóan értelmezendő, a magyar büntetőeljárás törvény nem szűkíti a sértett fogalmát természetes személyekre. Az akkor hatályban lévő 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: régi Be.) 51. § (1) bekezdése úgy fogalmazott, hogy „sértett az, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette”. Nem volt megszorítás, az egyes sértetti csoportok megkülönböztetésére való utalás a meghatározásban. A magyar sértett fogalom alapján közvetítői eljárásra jogi személy sértettek esetében is lehetőség volt.⁷

3 C-205/09 sz. ügy, a Bíróság határozata kelt 2010. október 21-én.

4 C-205/09 sz. ügy, 27. pont.

5 C-205/09 sz. ügy, 29. pont.

6 C-205/09 sz. ügy, 31. pont.

7 A gyakorlatban rendszeresen előfordul, hogy bár jogi személy áll a sértetti pozícióban,

A sértett jogérvényesítési lehetőségei közül csupán egy a közvetítői eljárásban való részvétel. A sértett a büntetőeljárásban – mindenekelőtt – a bűncselekményt elszenvető személy, aki sértetti pozíciójában, az ahhoz kapcsolódó jogokkal élve érvényesítheti saját érdekeit. A további sértetti pozíciók, a magánvádlói, pótmagánvádló, magánfélként való fellépés újabb rétegeket jelentenek a sértett jogérvényesítési lehetőségeit tekintve, mindig más gúnyába bújtatva a sértettet, további jogokat biztosítva részére a büntetőeljárásban. A sértettel – és más védendő eljárási szereplőkkel – kapcsolatos legújabb szabályrendszer, a különleges bánásmódot igénylő személyek védelmére irányuló szabályozás pedig újabb területen érinti, védi a bűncselekmény sértettjét. Meggyőződésem, hogy ezek a pozíciók egymás mellett, egymást erősítve léteznek, nem pedig egymás ellenében, hiszen csak így szolgálhatják a sértett jogainak minél teljesebb körű érvényesítését és védelmét.⁸

A jelen dolgozat egy tágabb kutatási program első része. Célja a sértett büntetőeljárásbeli szerepének vizsgálata történeti megközelítésből.

2. A sértett büntetőeljárásbeli szerepének változásai – általános megállapítások

Az egyes korokban a társadalom fejlettségéhez, viszonyaihoz, a bűnelkövetők számához és a büntetés céljáról vallott aktuális felfogáshoz igazodott a büntetőeljárás és a büntetési rendszer. A sértett büntetőeljárásbeli részvételére a történeti fejlődés során változó mértékben és módon nyílt lehetőség.

A korai társadalmakban az állammá szerveződést megelőzően létező nemzeti-törzsi jog szabályaira támaszkodva a társadalom tagjainak életét szabályozó normák megszegését többnyire nem kirekesztés, büntetés követte, hanem igyekeztek jóvátétellel, helyreállítással megoldani a konfliktust. A szervezett állam megjelenéséig a sértett központi szerepet játszott a felelősségre vonási eljárásban és jóvátételt is kapott az elszenvetőt sérelmekért. A megtorlás „eredetileg a jogellenes cselekmények (bűncselekmények és egyéb jogsérelmek) elszenvetőinek vagy azok hozzátartozóinak azon joga volt, hogy az elkövetőn, illetve annak műnemzetiségén (vérrokonain és közösségén) korlátlanul és azonos mértékű sérelem okozásával (tálib) szerezzenek elégtételt”⁹.

mégis megvalósul a mediáció. Gazdag esetgyűjtemény található az Igazságügyi Hivatal honlapján. (<http://www.kih.gov.hu/>)

8 Lásd pl. az 5/2009. BJE.

9 GÖNCZI Katalin – HORVÁTH Pál – STIPTA István – ZLINSZKY János: *Egyetemes jogtörténet I.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997, 57.

Az állam megjelenésével ennek helyét a vagyoni elégtétel foglalta el. A tálió és a kompozíció egyébként büntetések voltak, de céljuk szerint a sértettnek nyújtottak elégtételt, amelyet az államhatalom később ritkán biztosított.

A római jog kialakulásával az eljárások formalizálódtak, megjelentek az állam nevében eljáró hatóságok, de a büntetőjogi igények érvényesítése nagyrészt a sértett kezében maradt. A római jog tulajdonképpen a konfliktusok jelentős részét – néhány súlyos, állam és vallás elleni cselekmény kivételével – polgári jogi vitaként kezelte, és mint ilyenben az érintett személyek kaptak főszerepet az eljárásban. A magánérdekeket sértő deliktumok és a közüldözés alá eső crimenek köre elvált egymástól, az előbbieket vagyoni jogi keresettel indított perben bírálták el, és a bűncselekmények jogkövetkezményei is eltérőek voltak. A crimenek üldözése a bírói hatalom letéteményeséhez tartozott (az etruszk királyok idején a rex, majd a magistratus, quaestorok), és ezek köre egyre bővült, így vonva el a sértett jogát igénye érvényesítésétől. Egy idő után a határvonal meglehetősen elmosódottá vált, és a deliktumok körében a sértett dönthetett, mely típusú eljárás lefolytatását kívánja, bár az állami eljárás a jóvátételi jogait hátrányosabban érinthette.¹⁰

A középkorban a büntetési elméletek kapcsán jelentős változások nem történtek. A Római Birodalom helyett új feudális államalakulatok jöttek létre, de a büntetőjog és a büntetés jellege alig változott.¹¹ A sértett helyzetét tekintve az állam megerősödésével a középkorban kialakultak a centralizált büntetőeljárás egyes jelei, de a terhelt megbüntetése (testi fenyegetés, kegyetlen büntetés) mellett a sértett jóvátételre is számíthatott. Egyesek szerint az állami kontroll előtérbe kerülése jórészt a magánbosszú visszaszorítását és a civilizációs folyamatok kibontakozását segítette. Bár a kompozíció intézménye egészen a 19. századig megtalálható a büntetőeljárás jogokban, az elkövető-áldozat konfliktus helyébe a középkorban egyre inkább az elkövető-állam konfliktus lépett, az áldozat pedig lassan kiszorult az igazságszolgáltatásból.¹²

A büntetőeljárás további fejlődésével, a 18. században kialakult szabadságjogok megszilárdulásával és hangoztatásával változott meg igazán a sértett helyzete. A törvény előtti egyenlőség és a hozzá kapcsolódó szabályok hangsúlyozása egyre inkább elvette a lehetőséget a sértettől és ellehetet-

10 FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006.

11 HORVÁTH Tibor: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlatja*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981, 34.

12 BARABÁS A. Tünde: *Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában*. Budapest, KJK-Kerszöv., 2006, 21.

lenítette az egyéni fellépést a bűncselekmények elkövetőivel szemben. Az egyén megsértése a közösség sérelmét is jelentette,¹³ amely ellen az állam szervezett keretek között fellépett, amellyel tulajdonképpen „kilopta állampolgárai kezéből konfliktusaikat és azok kezelését”.¹⁴

Az elkövető megbüntetése az állam rosszállásának kifejeződése volt, a sértett érdekeit nem vették figyelembe és kárának megtérítésére elvétve került sor. A bűncselekmények súlyát az elkövetőnek kiszabható büntetés mértéke határozta meg. A sértettek mellőzésével az áldozat erkölcsi jóvátételként legfeljebb annyit kaphatott, hogy látta, hogy az elkövetőt jól megbüntetik. Ennek megfelelően a büntetés egyéb célokat (megelőzés, visszatartás) nem szolgált. Ez az eljárási rendszer hosszú időn át meghatározta a büntetőeljárás működését az európai kontinensen, és vált a mai értelemben vett hagyományos/klasszikus büntetőeljárás meghatározó elemévé.

A 19. század közepétől egyértelművé vált, hogy a hagyományos büntetőeljárási és büntetési rendszer nem szolgálja megfelelően a büntetőjogi igény érvényesítését. A klasszikus büntetőjogi elvek, a klasszikus büntetőjog rendszere nem volt képes sikeresen megbirkózni a bűnözés növekedésével és jelenségeivel. A büntettek száma nőtt, ezzel együtt a kriminalitási arányszám is emelkedett, nőtt továbbá a visszaeső bűnözők, valamint a hivatásos ('szokásszerű') bűnözők száma is. Az elkövetők megfiatalodtak, vagyis egyre fiatalabb korosztály kapcsolódott be a bűnelkövetésbe.

A polgári büntetőjogi fejlődés során a reformmozgalmak a klasszikus büntetési rendszer megújítását követelték, a tettarányos elmélet felülvizsgálatát, és azt hirdették, hogy ezt fel kell váltani az elkövető és tette közötti proporcionalitással. Céljukat elérték, hiszen az új megközelítés eredményeképpen a megtorló büntetést felváltotta a célbüntetés, a prevenció és az individualizálás, vagyis a büntetések személyre szabása, a tettebüntetőjog tettes-büntetőjogra változott, az objektív szemléletet pedig felváltotta a szubjektív megközelítés. A továbbiakban „nem a bűncselekmény, hanem a büntettes a büntetés tárgya [...], tehát a büntetés nemét és mértékét [...] a büntettesek biológiai különbségei”¹⁵ határozták meg.

Ennek ellenére a büntetőjog nem tért le teljesen addig követett útjáról, csupán utat engedett az új elméleteknek. „A klasszikus elveket és intézményeket az új reformmozgalomnak nem sikerült teljesen felváltania, azon-

13 WALGRAVE, L.: *Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship*. Devon, Willan Publishing, 2008, 1–250.

14 CHRISTIE, Nils: Conflicts as Propriety. *British Journal of Criminology*, 1997, 17 (1), 1–17.

15 SZABÓ András: *A büntett és büntetése*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1979, 16.

ban jelentős kompromisszumra kényszerítette azokat. E kompromisszum következtében ékelődnek be a hagyományos elvek és intézmények közé az új elvek és intézmények, melyek teljesen idegenek egymástól.”¹⁶ A 19. század közepétől egyértelművé vált, hogy a hagyományos büntetőeljárás és büntetési rendszer nem szolgálja megfelelően a büntetőjogi igény érvényesítését. Az ébredező kriminológia új módszereket keresett, és az 1860-es évekre kialakult egy másik igazságszolgáltatási irányzat, amely a megelőzést (prevenciót) állította középpontjába. Követői szerint a büntetés kiszabásakor nem csak a bűncselekmény súlyát, hanem az elkövető pszichés és személyes körülményeit is figyelembe kell venni. Nem lehet általánosítani, tetterányos büntetést kiszabni, hanem az elkövető személyére szabva kell megállapítani a neki megfelelő jogkövetkezményeket.

Elterjedt a „treatment ideológia”, vagyis az elkövetők kezelését, nevelését, javítását szolgáló módszer, a speciális és generális prevenció elmélete. Ez vezetett ahhoz is, hogy felismerték az elkövetők differenciálásának szükségességét az egyes személyek, csoportok sajátosságainak megfelelően, és ez vezetett végül a 20. század elején a fiatalok elkövetőkre vonatkozó külön jogszabály megalkotásához.¹⁷

A 20. század közepére azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az addig egymás mellett működő rendszerek továbbra sem alkalmasak a bűnözés megfelelő kezelésére, az áldozatokról pedig teljesen megfeledkezett a büntetőeljárás. A kriminológusok új utakat kerestek, a sértett meghatározó szerepe visszaállításának szükségességét hangsúlyozták, és elméleteiket a restoratív igazságszolgáltatásra vonatkoztatva dolgozták ki. A restoratív, vagyis helyreállító igazságszolgáltatás az áldozatra és a neki adandó jóvátételre (kártérítésre) koncentrál.¹⁸ Az elmélet szerint ez az igazságszolgáltatás elsődleges feladata, és csak ezt követi a terhelt nevelése, rehabilitálása. Az igazságszolgáltatás monopóliumát ily módon az állam elveszíti, a sértett és a terhelt aktívan részt vehet az eljárás alakításában, és a sértett valóban hozzájut az őt megillető jóvátételhez.

Az 1950-es évektől szaporodtak azok a hangok, amelyek az áldozatok szerepének erősítését kívánták, valamint igazságosabb és hatékonyabb büntetőeljárást. Az elképzelések gyakorlati megvalósulására 1970-es évekig kellett várni. 1976-ban Nils Christie norvég kriminológus írt arról, hogy az állam kisajátítja a büntetőjogi konfliktusokat, a bűncselekmények megoldá-

16 SZABÓ i. m. 18.

17 VIGH József: A kárhelyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hazai büntető igazságszolgáltatás rendszerében. *Jogelméleti Szemle*, 2003/2, 1-14.

18 Uo.

sát,¹⁹ majd 1978-ban Norvégiában megfogalmazták azt az elvárást, hogy a fiatalkorúak eseteiben elzárás helyett alternatív szankciókat kell alkalmazni. Ezek hatására ugyancsak Norvégiában 1981-ben elindult az első közvetítői eljárási próbaprojekt,²⁰ amelyet a nemzetközi szervezetek fellépése és az európai államok aktív jogalkotása követett.

A büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának fokozása érdekében a polgári államok többsége az 1980-as évektől elkülönítette a súlyos, közepes és alacsony kriminalitás kezelésre igénybe vehető eszközöket és a cselekmény súlyához viszonyítva differenciálták a jogkövetkezményeket. Fontosnak tartották a garanciális elvek érvényesülését és a célszerűséget, összekapcsolták a tettarányosság és a társadalmi integráció szempontjait.²¹

3. A sértett büntetőeljárásbeli szerepének változásai – a magyarországi történet

Magyarországon a honfoglalást követő időkben és az Árpád-házi királyok uralkodás alatt a törvények lehetőséget adtak a kompenzációra vagy a büntetés pénzbeli megváltására, melynek meghatározott részét a sértett vagy családja kapta. A büntetőeljárás Szent István korában inkább „vadalakú”²² volt. Bár a főbenjáró bűncselekményeket hivatalból üldözte az állam, „a magánügyének ellen irányuló [tipikus] bűncselekmények üldözése és megbüntetése naggyobbára a sértett fél panaszától függött. Magával hozta ezt a hatályban volt compositionalis rendszer, mely megengedte, hogy a büntetett a törvényszerű büntetést az elégtételre jogosulttal való kiegyezés, vagy annak részére megállapított díj fizetése mellett magától elhárítsa”.²³ Bár törekedtek az önbíráskodás visszaszorítására, egyezkedésre, kompenzációra, békéltetésre a források alapján egészen Mátyás király idejéig lehetőség nyílt. Ha e megoldások nem vezettek sikerre, a bíró a hagyományos büntető jogszabályok alapján járt el. Mátyás uralkodása alatt elvált egymástól a közbűntett és a magánvétség, előbbieket, különösen a hűtlenséget súlyosan büntették, az

19 CHRISTIE i. m. 13.

20 PAUS, Kare Kristin: *Victim-offender mediation in Norway*. In: The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice (ed.): *Victim-offender mediation in Europe: Making restorative justice work*. Leuven, Leuven University Press, 2000, 281–308.

21 GÖNCZÖL–KORINEK–LÉVAI i. m. 373.

22 Lásd az 1896. évi XXXIII. tc., a Bűnvádi perrendtartás magyarázatát [a továbbiakban: Bp. indokolás], általános rész, II. pont.

23 Uo.

egyezkedés lehetőségét is elvették, míg a magándeliktumok esetén továbbra is a régi szabályok szerint zajlott az eljárás. Mátyás halála után, a középkor utolsó évtizedeiben, az 1400-as évek vége felé romlott a közbiztonság, anarchia ütötte fel fejét, ezért elterjedtek kegyetlen, megtorló büntetések, részrehajlóvá vált az ítélkezés. Mátyás király uralkodása alatt egyébként is erősebbé vált a római jog és a kánonjog befolyása a büntetőeljárás terén is, háttérbe szorítva a vádelvű rendszer addig élő sajátosságait, teret engedve a nyomozóelvű eljárás elterjedésének. Az eljárás nyilvánosságát egyes ügyekben az írásbeliség váltotta fel, de a források szerint az eljárás a gyakorlatban továbbra is többnyire szóban zajlott.

Werbőczy Hármaskönyve a bűncselekményeket három csoportra osztotta: hűtlenség, nagyobb hatalmaskodások és kisebb hatalmaskodások. Az utóbbi két bűncselekménycsoport esetében a kompenzáció, a jóvátétel továbbra is nagy szerephez jutott, hiszen ez volt az egyetlen módja annak, hogy a sértett a kárait megtérítse. A 16–18. században a büntetőeljárás szabályok gyakran és több rétegben változtak, a büntetőeljárás rendszer egységes alakításáról nem beszélhetünk. A 16. századtól kezdődően kiemelkedett a büntetőjog közjogi jellege, az önkény, kegyetlenség, jogbiztonság hiánya volt jellemző. A Habsburg uralkodók idején nagy változás történt a büntetőeljárások és a kiszabott büntetések terén. 1723-ban rendelte el először III. Károly a szabadságvesztés büntetést, amely ekkortól a jellemző büntetési nemmé vált az addig virágzó halálbüntetéssel vagy testi fenyítésekkel szemben. Megmaradt ugyanakkor a kártérítés büntetés is, sőt, a kompenzáció egy új fajtájaként közmunkát is kiszabhattak, bár ez nem a sértett, hanem a közvetve megsértett társadalom érdekeit szolgálta. Közvádas bűncselekményekben az eljárás hivatalból indult, csak a házasságtörési ügyekben kellett bevárni a sértett indítványát. A sértett a kártérítési igényét polgári perben érvényesíthette.

Az 1800-as években sorra megjelenő kódextervezetek igyekeztek összefoglalni a büntetőjog és a büntetőeljárás jog szabályait. Az anyagi jog területén a Csemegi Károly által kidolgozott javaslatot fogadták el 1878-ban. A kódex a kor büntetőjogi felfogását tükrözte, a tetтарыnyos büntetés elvét alkalmazta, a kompozíciót és a sértett részvételét teljes mértékben mellőzte. Egyéb alternatív eljárások vagy szankciók sem kaptak helyet a törvényben, csupán a 20. század elején történt változás a fiatalok büntetőjogával és eljárásával kapcsolatban.

A büntetőeljárás szabályokat tekintve 1854-ben hatályba lépett az 1853. évi osztrák bűnvádi perrendtartás, amely szembehelyezkedett a kor elméleti vívmányaival. Jellemző volt rá a hatósági túlsúly és a nyomozó elvű eljárás

sajátosságainak érvényesítése. Az eljárás minden esetben hivatalból indult, indítványnak nem volt helye, a sértett korábbi eljárási lehetősége eltűnt. Az eljárás nyomasztó szabályai az 1860-as években kezdtek enyhülni. Az Országbírói értekezlet megalkotta az 1861. évi Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat, amelyek az osztrák perrendtartás számos vadhajtását kigyomlázták ugyan, de továbbra sem terelték egységes mederbe a büntetőeljárásokat. Az igazi változásra 1872-ig kellett várni, amikor hatályba lépett a királyi ügyészségről szóló 1871. évi XXXIII. törvénycikk, és megalkották a bűnvádi eljárásrendről szóló 1872. évi javaslatot is, amelyet – bár nem lépett hatályba – a bíróságok rendre segítségül hívtak munkájuk során. A javaslat a vádelvű rendszert igyekezett előtérbe helyezni, de a kor jogtudósai szerint számos hiányosságban szenvedett. Többek között, a sértett és a magánvádoló(k) pozíciói között nem tett különbséget és ennek megfelelően a jogaikról sem rendelkezett. Az 1878. évi büntető törvénykönyv hatályba lépésével ez a hiányosság igen érezhető lett a mindennapi gyakorlatban, hiszen a Btk. a magánindítványos ügyek körét jelentősen kiterjesztette, de az erre vonatkozó eljárási szabályok hiányoztak.

Az 1872. évi Javaslat szerint sértett az, „kinek indítványa nélkül a bűnvádi eljárás valamely bűncselekmény tárgyában meg nem indítható”.²⁴ Ez a megfogalmazás inkább emlékeztet a mai magánindítványra, mintsem a sértett általános meghatározására. „Ellenben a magánvádoló állása még nincs tisztába hozva. Csak annyi tekinthető állandó gyakorlatnak, hogy a sértett, a kir. ügyészség által elejtett vádat fentarthatja, hogy a sértett köteles a végtárgyalásra megjelenni, minthogy ellenkező esetben ellátottnak tekintik és hogy a vádat önállóan képviselő sértett felet a kir. ügyészség hatásköre illeti meg.”²⁵ Mindezek azt mutatják, hogy bár a 19. század második felének büntetőeljárási gyakorlatát meghatározó – informális – szabályok foglalkoztak ugyan a sértett eljárásbeli szerepével, azt meghatározni pontosan nem sikerült, és egyértelmű elhatárolás nélkül, a pozícióra irányadó jogok és kötelezettségek meghatározása híján élt egymás mellett a sértett, a magánvádoló és a pótmagánvádoló pozíciója. Mindazonáltal a Javaslat a további kodifikációs munkák egyik kiindulópontjává vált.

Az 1986. évi Bűnvádi perrendtartás vegyes rendszerű eljárást követ, de igyekszik minél jobban érvényre juttatni a vádelvű rendszer sajátosságait. Ez a sértetről alkotott kodifikátori felfogást és a sértettre vonatkozó szabályokat is érinti. A Bp.-ben a sértett „az, a kinek bármely jogát sértette vagy veszélyeztette az elkövetett vagy megkísérelt bűncselekmény”.²⁶ A közvádloói monopólium

24 Lásd az 1896. évi XXXIII. tc., a Bűnvádi perrendtartás magyarázatát, általános rész, II. pont.

25 Uo.

26 Bp. 13. §.

egyik korlátja, hogy bizonyos ügyekben a sértett kímélete érdekében, azért, hogy annak „a bűncselekmény okozta szerencsétlenségét a bűnvádi eljárásnak hivatalból való megindítása ne növelje”, a királyi ügyészséget eltiltja a szabályozás a vádemeléstől a sértett ilyen irányú kifejezett kérése – magánindítványa – hiányában. Kis jelentőségű cselekmények esetében ugyancsak szükség van magánindítványra. Vannak továbbá olyan ügyek, amelyekben az ügyész nem feltétlenül tudja megítélni, történt-e büntetendő cselekmény, és ha igen, ki ellen, ezért ezekben az ügyekben a sértett járhat el mint főmagánvádló vagy magánvádló. A Bp. a korban igen népszerű *concurrrens* magánvád (a sértett vádlókénti eljárása az ügyész mellett) intézményét, a sértett „mellékmagánvádlókénti” fellépését azonban kizárta, mert a kodifikáció során nem látták szükségét az ügyész melletti, párhuzamos fellépésnek, hiszen a sértett is tehet bizonyítási indítványokat, és a vádirat birtokában a bíróság jogosult további bizonyítás felvételére, ehhez nincs szüksége a sértett, mint további vádló indítványára. Mindezekből kitűnik, hogy a Bp. kodifikációja idején nagy figyelmet szenteltek a sértett eljárási helyzetének meghatározására, igényérvényesítési lehetőségeinek biztosítására. A vádlói pozíciók mellett a sértett magánjogi igényének érvényesítése végett magánfélként is felléphetett, ennek részletes szabályiról is rendelkezett a Bp.

Angyal Pál az 1896. évi Büntető Perrendtartás hatályba lépését követően – a büntetőeljárás általános magyarázatán túl – foglalkozott a sértett helyzetével. A büntetőjog céljáról elmélkedve kifejti, hogy a 20. század első évtizedeiben folyó „nagyszerű törvényalkotások [...] bizonyos vonatkozásban [...] egyoldalúak”.²⁷ Egyetért ugyan azzal, hogy a jogalkotó a bűncselekményre, annak leírására és szankcionálására helyezi a hangsúlyt, de felteszi a kérdést, hogy nem kellene-e a „modern büntetőjogkövetkezményként manapság alkalmazott reakciónak olyannak is lennie, hogy ne csak a közösséget, de a bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett egyént is megbékéltesse, annak úgy erkölcsi, mint gazdasági viszonylatban elégtételt nyújtson és kizárja, vagy legalábbis csökkentse”²⁸ a büntetőeljárás perifériájára szorított sértett magánbosszújának lehetőségét. Úgy véli, hogy „a sértett érdekeinek szolgálata nemcsak méltányos és igazságos követelmény, de – a bűncselekmények megelőzése szemszögéből – jelentőségében és hatályosságában közelfekszik a büntetéssel való fenyegetés [...] módozataihoz”.

27 ANGYAL Pál: *A sértett érdekeinek szolgálata az anyagi büntetőjogban*. Budapest, Attilanyomda részvénytársaság, 1940, 4.

28 Uo.

Angyal már 1904-ben szót emelt a sértett rehabilitálása érdekében, de a jogi szabályozás terén a következő 40 évben nem történt változás. A terheltet elégtétel adására lehet kötelezni, bár mivel Angyal ezt inkább polgári jogi lehetőségnek tartja, jobbnak véli azt, ha a kár megtérítésére és elégtétel adására kötelezik az elkövetőt. Ez utóbbit ráadásul a bíróság enyhítő körülményként vette figyelembe, így a sértett érdekeinek szolgálatán túl a terhelt helyzetét is megkönnyíthette. Utólagos jóvátétel keretében sok mindent elismert a bíróság: bocsánatkérés, a család segítése, helyreigazító nyilatkozat közlése, az okozott rongálás helyreállítása, stb. Svájci és olasz példára hivatkozva elképzelhetőnek tartja a rendkívüli enyhítési jog alkalmazásának, valamint a büntetés végrehajtása feltételes felfüggesztésének kizárását azokban az esetekben, ha a terhelt nem kártalanította a sértettet, vagy nem nyújtott más módon elégtételt.²⁹

Általános tapasztalat, hogy a sértett bevonása a büntetőeljárásba a közérdeket is szolgálja, ám a társadalomban negatív kép él az eljárásokról és a sértettel való bánásmódról, aki az egyébként elszenvedett bűncselekmény mellé még egy kellemetlen eljárást is kap úgy, hogy várhatóan a kára sem térül meg és nem jut elégtételhez. A sértett részvétele és a neki adandó kártérítés azonban sokkal nagyobb hatást gyakorol a büntettesekre, mint egy viszonylag rövid ideig tartó szabadságvesztés. Hatásos megtorló és nevelő elem lehet a jóvátétel azáltal, hogy „a bűncselekményért nemcsak bűnhődni, hanem a szó szoros értelmében fizetni is kell”.³⁰ A sértett kártalanítása pedig a magán- és a közérdeket is szolgálja.

4. A sértett büntetőeljárásbeli szerepének változásai – nemzetközi szervezetek erőfeszítései

A bűncselekmények áldozatainak érdekeit figyelembe vevő büntetőeljárás kialakításának szükségességére nemzetközi szervezetek már mintegy 40 éve felhívták a figyelmet, majd az 1980-as évek végétől ajánlások, mintaszabályozások formájában nyilvánosságra is hozták álláspontjukat. Napjainkra a fejlett országok nagy részében teret nyert az áldozatközpontú(bb) büntetőeljárás, amelyet túlzottan szélesen értelmezve a resztoratív (helyreállító) igazságszolgáltatással azonosítanak.

Nemzetközi szinten számos szervezet felkarolta a bűncselekmény áldozatainak ügyét, így az 1980-as évek elejétől az ENSZ, az Európa Tanács, majd később az Európai Unió is határozatokban, deklarációkban, ajánlásokban

29 Uo. 9.

30 ANGYAL i. m. 11.

szorgalmazta a sértett büntetőeljárás helyzetének javítását, jogainak szélesítését, szükség esetén a sértett védelmét. Az európai országok gyakorlatát megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy az európai trend egyértelműen a sértett rehabilitálása felé tart és a restoratív, vagyis helyreállító igazságszolgáltatás egyes eszközeinek alkalmazásával igyekszik megreformálni a büntetőeljárást.³¹

Az ENSZ 1985-ben kelt, az áldozatoknak nyújtandó igazságszolgáltatásról szóló Deklarációja volt az első olyan nemzetközi dokumentum, amely kifejezetten a bűncselekmények áldozataira koncentrált és helyzetük erősítését szorgalmazta. Az 1985-ös Pekingi Szabályok³² és az 1990-ben megjelent Tokiói Szabályok³³ a fiatalokú elkövetőkkel szembeni igazságszolgáltatást, valamint az áldozatoknak nyújtandó kártérítést és a lehetséges alternatív eljárásokat érintették. Az ENSZ végül 2002-ben foglalta össze álláspontját a helyreállító igazságszolgáltatás alapelveiről,³⁴ majd négy évvel később egy módszertani kiadványt is megjelentetett ezek alkalmazásáról.

Az Európa Tanács R (85) 11. sz. Ajánlása már 1985-ben megfogalmazta az áldozatok büntetőjogi és eljárásbeli jogállására vonatkozó legfontosabb követelményeket. Az Ajánlás preambulumban az Európa Tanács leszögezi, hogy a büntetőeljárás hagyományos modellje az állam és az elkövető kapcsolatára helyezi a hangsúlyt, és időnként megnehezíti az áldozat helyzetét ahelyett, hogy megnyugvást hozna neki. Felhívja a figyelmet arra, hogy a büntető igazságszolgáltatás alapvető feladatai közé tartozik az áldozat érdekeinek érvényesítése és védelme, és ennek megfelelően az áldozatot jobban be kell vonni az eljárás minden szakaszába, elő kell segíteni aktív jelenlétét és eljárását. Hangsúlyozza, hogy az áldozat által elszenvedett fizikai, lelki, anyagi és társadalmi sérelmeket egyformán figyelembe kell venni, és úgy véli, hogy ez a követelmény nem áll ellentétben a büntetőjog és a büntetőeljárás egyéb követelményeivel (a társadalmi normák betartatása, az elkövető rehabilitálása stb.). Ennek megfelelően az Ajánlás az eljárás valamennyi szakaszára tekintettel meghatároz olyan követendő irányelveket, melyeket a részes államoknak tiszteletben kell tartaniuk szabályozásuk kialakítása során. Ezek elsősorban az áldozat jelenlétéhez és tájékoztatáshoz való jogához kapcsolódnak, az ál-

31 Lásd, többek között: Az ENSZ 1985-ben kelt, az áldozatoknak nyújtandó igazságszolgáltatásról szóló Deklarációja, Az Európa Tanács R (85) 11. sz. Ajánlása, R(2006) 8. sz. Ajánlása, az Európai Unió Tanácsának a sértett büntetőeljárásbeli jogállásáról szóló 2001/220/IB számú kerethatározata, stb.

32 <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/beijingrules.pdf> (2022. 12. 15.)

33 <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r110.htm> (2022. 12. 15.)

34 <http://www.unicef.org/lac/spbarbados/Legal/global/CP/Basic%20principles%20restorative%20justice%20criminal%20matters.doc> (2022. 12. 15.)

dozatokkal való hatósági bánásmódra, az áldozat védelmére vonatkoznak. Az Ajánlás utolsó mondatainak egyike a közvetítői eljárás bevezetése lehetőségének megvizsgálását szorgalmazza.

Az Európa Tanács további ajánlásokat is kibocsátott az áldozatok védelme területén. Az R(87) 18. sz. ajánlás a büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítéséről szolt és lehetséges alternatív eljárásként a büntetőeljárást folytató vagy más, hatáskörrel rendelkező hatóságok által lefolytatott, bíróságon kívüli megoldást szorgalmaz. A fiatalokúakat érintő, az 1980-as évek végén elfogadott ajánlásokat követően az Európa Tanács R (99) 19. számú, a tagállamok számára a büntető ügyekben alkalmazott mediáció tárgyában elfogadott ajánlása minden korábbinál részletesebb rendelkezéseket határoz meg és szigorúbb kötelezettségeket ró a tagállamokra. Pontosabban meghatározza a közvetítői eljárásra vonatkozó szabályrendszert, annak feltételeit, módszereit, valamint a terhelt és a sértett eljárási helyzetét, jogait és kötelezettségeit.

A továbbiakban az áldozatvédelem területén részletező rendelkezéseket fogadott el az ET, például az R(2006) 8. sz. Ajánlást³⁵ a bűncselekmények áldozatainak való segítségnyújtásról, melyben külön rész szolt a mediációról. Az ET hangsúlyozza, hogy a várható előnyökön túl a sértettet fenyegető kockázatokra is figyelni kell, és biztosítani kell azt, hogy a sértett a lehető legteljesebb mértékben érvényesíthesse érdekeit és gyakorolhassa jogait a közvetítői eljárás során.

Nemzetközi szintéren a másik legjelentősebb európai szervezet, az Európai Unió Tanácsának a sértett büntetőeljárásbeli jogállásáról szoltó 2001/220/IB számú kerethatározata jelentett nagy áttörést, mert bár konkrét jogi normákat és intézkedéseket nem írt elő, a benne foglaltak kötelezettséget keletkeztettek a tagállamok részére a sértett védelmével összefüggésben. A kerethatározat sértett-definícióját jelen dolgozat bevezető része tartalmazza. A kerethatározat egyértelmű célja a sértettek védelme, a másodlagos viktimizáció elkerülése, a bűncselekmény következményeinek enyhítése a büntetőeljárás előtt, alatt és után. A szabályozás kiemeli a sértettek különösen védendő csoportját, meghatározza a sértett alapvető jogait, amelyeket minden tagállamnak kötelessége biztosítani. A kerethatározat továbbá előírja a tagállamoknak, hogy segítsék a büntetőjogi mediációt, valamint azt, hogy biztosítsák az egy másik tagállamban lefolytatott közvetítői eljárás során hozott határozat figyelembe vételét saját rendszerükben. A közvetítői eljárás részletszabályainak kidolgozását, az ide tartozó bűncselekmények körében kijelölését a nemzeti jogalkotókra bízta a kerethatározat, azzal, hogy saját

35 <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1011109&Site=CM> (2022. 12. 15.)

belső jogokkal harmonizáló szabályozást kellett alkotniuk 2006. március 22-ig. Ez hazánkban meg is történt.

A Kerethatározat egyes rendelkezései túlmutatnak a sértett általánosan biztosítandó hagyományos jogain és azokon a kereteken, amelyeket a hazai jogszabályok a 2000-es évek elején meghatároztak a sértett számára. Éppen ezért a kerethatározatban foglaltak megvalósítása a magyar jogalkotót is kihívások elé állította és számos új jogszabályi rendelkezés elfogadását tette szükségessé.

Bár a Kerethatározat rendelkezései számos fontos változást eredményeztek a sértett helyzetével összefüggésben, a magyar EU elnökség alatt kidolgozott Budapesti Ütemterv³⁶ megvalósítása során, a sértettek büntetőeljárásbeli hatékonyabb védelme érdekében új, komplex szabályozás elfogadására került sor; ez a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, az Európai Parlament és a Tanács 2012. október 25-i 2012/29/EU Irányelve.³⁷ Az Irányelv magyar nyelvű fordítása ezúttal sem tesz különbséget az „áldozat” és a „sértett” között, hanem a korábbi megközelítéstől eltérő módon az előbbit határozza meg: az áldozat „olyan természetes személy, aki közvetlenül bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett – ideértve a fizikai, szellemi vagy érzelmi sérülést, vagy gazdasági hátrányt; továbbá a közvetlenül bűncselekmény következtében életét veszített személy családtagjai, akik e személy elhalálása folytán sérelmet szenvedtek”³⁸. Ez a megfogalmazás azt is mutatja, hogy az Irányelv hatóköre szándékosan túlmutat a büntetőeljárás keretein és nem csak az eljárási értelemben vett sértett, hanem inkább a kriminológiai értelemben vett áldozat jogaira, kezelésére, helyzetére koncentrál. Ezzel a tagállamok áldozatok iránti felelősségét és cselekvési kötelezettségét kiterjeszti a büntetőeljárás szabályozáson túlra, olyan komplex büntetőjogi, szociális és társadalmi környezet megteremtésére, amelyben az áldozatok védelme megfelelően megvalósulhat.

Az Irányelv rendelkezéseinek átültetése, az azokkal kapcsolatos jogalkotói kötelezettségek teljesítése a büntetőeljárásról szóló új törvény, a 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) kodifikációját is végigkísérte.

36 A Tanács állásfoglalása (2011. június 10.) a sértettek jogainak és védelmének különösen a büntetőeljárások során való megerősítésére vonatkozó ütemtervről https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2011.187.01.0001.01.HUN&toc=OJ%3AC%3A2011%3A187%3ATOC (2022. 12. 20.)

37 Az Irányelv rendelkezéseit hazánk mintegy 116 jogszabálymódosítással implementálta. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NIM/?uri=CELEX:32012L0029> (2022. 12. 31.)

38 Irányelv 2. § (1) bek.

5. A sértett a magyar büntetőeljárásban, napjainkban

Az utóbbi évtizedekben jól érzékelhető változások történtek a sértett szerepével összefüggésben. Bár a sértett rehabilitálása már az 1896. évi Bűnvádi perrendtartás elfogadásával és hatályba lépésével elkezdődött, a sértett eljárásbeli szerepének erősödésére, a sértett láthatóvá tételére csak a 20. század vége felé történtek egyértelmű próbálkozások. A sértett jogainak köre a 20. század során gyakran változott, de a magánvádlói és magánfélkénti fellépés lehetősége minden jogszabályváltozás során megmaradt.

A Bp.-ben szabályozott, pótmagánvádlóra vonatkozó rendelkezések 1954. augusztus 1-jén hatályukat veszítették és csak az 1998. évi XIX. törvény hatályba lépésével kerültek vissza büntetőeljárás jogunkba. A restoratív elemek érvényesítése és a sértett tényleges védelme is az utóbbi évtizedek módosításainak eredménye.

A hatályos Be. komplex módon közelíti a sértett és pozíciói szabályozásához. Követi az Irányelvben foglalt felfogást, amely a sértett jogait és védelmét szélesebb perspektívába helyezi. Eme üdvözlendő változás egyik jele a törvényhez fűzött indokolás egyik fordulata, amely szerint Be. „a sértetteket érintően szemléletváltást tartalmaz, egyebekben az új rendelkezések dogmatikai szempontból letisztultabb, egyben a gyakorlat számára kezelhetőbb formát kapnak. A sértettek érdekeinek hatékonyabb védelme jegyében a törvény megőrzi, továbbviszi az áldozatvédelem körében már kialakított vívmányokat, amelyek erősítik a sértetti jogokat, valamint az őket megillető eljárási garanciákat.”³⁹ Ez a törvény szövegéből is kitűnik. A Be. új sértett-fogalmat tartalmaz. Bár sértett továbbra is az lehet, akinek „jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette”,⁴⁰ a Be. a tisztánlátás kedvéért leszögezi, hogy ez mind természetes, mind jogi személyeket magában foglalhat. A sértett jogainak és pozícióinak meghatározásakor a Be. egyértelművé teszi, hogy a magánvádlói, pótmagánvádlói és magánféli pozíciók a sértetti kategórián belüli szűkebb csoportokat jelölik. Ez azt jelenti, hogy a sértetre vonatkozó valamennyi rendelkezés irányadó akkor is, ha a sértett további pozícióban más igényét (is) érvényesíti. Ez jelentős előrelépés a korábbi szabályozáshoz és felfogáshoz képest, hiszen fel sem merülhet annak a szükségessége, hogy a sértett 'válasszon' a számára elérhető, különböző jogosultságokat biztosító pozíciók közül. Valamennyi sértetti jog megilleti a magánvádlót, a pótmagánvádlót és a magánfelet a további pozíciójuk adta

39 Lásd a Be. részletes indokolásának a Negyedik részhez fűzött megjegyzését.

40 Be. 59. §.

jogok gyakorlása mellett. A Be. a sértett és további igényérvényesítési pozícióinak szabályozását teljes körűen tartalmazza. A pótmagánvádlói pozíció kapcsán pedig egy új külön eljárást is bevezetett, amely inkább struktúráját tekintve újdonság, hiszen a korábbi törvény összetöredezett szabályrendszerét tartalmazza összefoglalva.

Az Irányelvnek rendelkezéseinek végrehajtása érdekében került be a régi Be-be a különleges bánásmódot igénylő sértettekről szóló 62/B. és 62/C. §, amelyek a sértettekkel kapcsolatos sajátos bánásmód különös szabályait tartalmazták. Ezeket a rendelkezéseket bővítette a Be., amely egységes szerkezetben, összefoglaltan tartalmazza a vonatkozó szabályokat.⁴¹ A különleges bánásmódot igénylő személyek körét a Be. a sértetten túlra is kiterjesztette, elsősorban a tanúra, de egyes esetekben további eljárási résztvevők is különleges bánásmódot igényelhetnek. A komplex szabályozás célja az, hogy a büntetőeljárásban megvalósuljon az egyéniesítés, és az érintett eljárási résztvevő valamilyen eljárási akadályoztatását kompenzálja a rendszer sajátos elbánás biztosításával. „A törvény a különleges bánásmód intézményrendszerével azt kívánja kifejezni, hogy a különleges bánásmódot igénylő személyek esetében fokozott figyelem, védelem, körültekintés, az eljáró bíróság, ügyészség, nyomozó hatóság aktív, az érintett jogérvényesítését kifejezetten elősegítő magatartása szükséges.”⁴² Ez azonban az eljárás érdekeit nem veszélyeztetheti, így a különleges bánásmódot e keretek között kell biztosítani. A különleges bánásmód alapvető eleme a sértett meghallgatása, tájékoztatása, nyilatkoztatása az eljárási jogainak gyakorlásáról és a joggyakorlásának elősegítése. A sértetti joggyakorlásba beletartozik a különleges bánásmódról való lemondás és a sértetti jogok gyakorlásától való elállás is.

A Be. a fentiek mellett továbbra is tartalmazza azon eljárási jogi jogintézmények szabályozását, amelyek a sértett aktív eljárási részvételét elősegítik, lehetővé teszik számára, hogy hallassa a hangját, aktívan részese legyen az eljárásnak és jóvátételben részesüljön.

A büntetőeljárásunkban 2006 óta jelenlévő, töretlenül népszerű, a meggyezésre és a sértett kompenzálására szolgáló közvetítői eljárás a korabbinál szélesebb körben áll a felek rendelkezésére. A sértett saját döntése alapján, a közvetítői eljárás alakítójaként vehet részt a mediációban.

A sértett a büntetőeljárásban – mindennemű vádlói igény érvényesítése nélkül – saját védelme érdekében indítványozhatja a terhelttel szemben távollattartás elrendelését is.

41 Be. XIV. fejezet.

42 Uo. 35.

6. Összegzés

A sértettre vonatkozó szabályozás hazai és a nemzetközi történetének áttekintéséből kiderül, hogy nagy utat tett meg a bűncselekmény áldozata a korai társadalmak felfogásától a mai szabályozásunkig. Pontosabban szólva, az út nem is volt olyan nagy, mint inkább kacskaringós és küzdelmes. A küzdelem azért folyt, hogy a sértett észrevettesse magát a büntetőeljárásban és jogot szerezzen érdekei érvényesítésére.

A sértett az a személy, aki a büntetőeljárásra okot adó bűncselekményt elszენved. Elemi igény, hogy az elkövető felelősségre vonására irányuló eljárásban jelen legyen és látható legyen. Bár büntetőeljárásunk terheltközpontú, a sértett legalább ugyanolyan fontos szereplője az eljárásnak. A sértett emberi mivoltát és jogait figyelembe vevő felfogásnak a sértett védelméről és önrendelkezésének biztosításáról is megfelelően gondoskodnia kell.

A Be. sértettre vonatkozó szabályozása összetett és széles körű. Egy olyan évszázados jogfejlődés eredménye a hatályos rendszer, amely a sértettet jelentéktelen mellékszereplőből az eljárás egyik fontos személyévé tette. A Be. mind a sértett jogait, mind eljárási pozícióit és védelmét teljeskörűen szabályozza, megfelelően ezzel minden nemzetközi és hazai elvárásnak és normának. A szabályozás ugyanakkor nem végleges, hiszen további jogalkotás várható e területen, valamint annak felderítése is kutatást igényel, hogy ezek a szabályok a gyakorlatban mennyire érvényesülnek és mennyire szolgálják a sértettek eljárásbeli érdekeit.

AZ ÁLDOZATI SZEREP MEGJELENÉSE A MUNKAHELYI ZAKLATÁS SORÁN AZ EGYENLŐ BÁNÁSMÓD KÖVETELMÉNYÉNEK MEGSÉRTÉSÉVEL

HOMICKÓ ÁRPÁD OLIVÉR
egyetemi tanár (KRE ÁJK)

Absztrakt

Tanulmányomban az áldozati szerep megjelenését kívánom bemutatni a munkahelyi zaklatáson keresztül. Ma a munkahelyen a munkavállaló áldozat lehet abban az esetben, ha őt zaklatják. A zaklatás többféle formában valósulhat meg egy munkahelyen. Amennyiben megvalósul, úgy a munkavállaló egészsége sérülhet, amely a biztonságos munkavégzésre lehet kihatással. Tanulmányom a foglalkoztatás során felmerülő munkahelyi zaklatáson keresztül kívánja bemutatni azt, hogy a munkavégzés során milyen követelmények irányadóak abban az esetben, ha a zaklatás kérdésköre felmerülne. A zaklatás kérdéskörét az egyenlő bánásmód követelményének megsértésén keresztül kívánom elemezni. Az elméleti kérdéseken túl, a vonatkozó jogszabályi rendelkezések elemzését kíséreltem meg, majd példákon keresztül mutatom be, hogy milyen esetekben fordulhat elő a munkahelyi zaklatás.

Kulcsszavak: áldozati szerep, egyenlő bánásmód követelménye, zaklatás, szexuális zaklatás

VICTIMISATION OF HARASSMENT IN THE WORKPLACE IN VIOLATION OF EQUAL TREATMENT REQUIREMENTS

Abstract

In my study, I want to show the victimhood through harassment in the workplace. Today, in the workplace, the employee can be a victim if he or she is harassed. Harassment can take many forms in the workplace. If it occurs, the health of the employee can be affected, which can have an impact on safe working conditions. My study aims to illustrate, through the example of harassment in the workplace, what the requirements are in the workplace should harassment arise. I will analyse the issue of harassment through the

violation of the requirement of equal treatment. In addition to the theoretical issues, I will attempt to analyse the relevant legal provisions and then illustrate, by means of examples, the cases in which harassment at work may occur.

Keywords: victimhood, equal treatment, harassment, sexual harassment

1. Bevezetés

A zaklatás tekintetében kiindulásként az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Ebktv.) rendelkezéseit kell figyelembe venni. A munkahelyi zaklatás tekintetében az Ebktv. 3. § (1) bekezdése a) pontja határozza meg, hogy melyek a foglalkoztatási jogviszonyok. Ez alapján foglalkoztatási jogviszony a munkaviszony, a közszolgálati jogviszony, a kormányzati szolgálati jogviszony, a közalkalmazotti jogviszony, az egészségügyi szolgálati jogviszony, az adó- és vámhatósági szolgálati jogviszony, rendvédelmi igazgatási szolgálati jogviszony, honvédelmi alkalmazotti jogviszony, a bírósági szolgálati viszony, az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonya, az ügyészségi szolgálati jogviszony, a hivatásos és szerződéses szolgálati jogviszony, a nevelőszülői foglalkoztatási jogviszony, a kölcsönbeadó és a kölcsönzött munkavállaló között a munka törvénykönyvéről szóló törvény szerinti munkaerő-kölcsönzés alapján fennálló jogviszony.¹ Az Ebktv. alkalmazása során munkaerő-kölcsönzés esetén munkáltatón a kölcsönvevőt is érteni kell.² A zaklatás az egyenlő bánásmód követelményének a megsértését jelenti.³ Az Ebktv. alapján zaklatásnak minősül az az emberi méltóságot sértő, szexuális vagy egyéb természetű magatartás, amely az érintett személynek az Ebktv. 8. §-ban meghatározott tulajdonságával függ össze, és célja vagy hatása valamely személlyel szemben megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszegyenítő vagy támadó környezet kialakítása. A törvényi meghatározás alapján látható, hogy a zaklatásnál az egyén emberi méltósága sérül. Az emberi méltóság védelme már az Alaptörvényben is rögzítésre kerül, amikor a Nemzeti Hitvallás részben kimondja, hogy *„Valljuk, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság.”* Később pedig a *Szabadság és Felelősség* rész II. cikkben kimondja, hogy *„Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi*

1 Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Ebktv.) 3. § (1) bekezdés a) pont.

2 Ebktv. 3. § (2) bekezdés.

3 Ebktv. 7. § (1) bekezdés.

méltóságához, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” A zaklatás esetében az emberi méltóságon túl a szexuális és egyéb természetű magatartás kerül meghatározásra, amely azt jelenti, hogy számos olyan eset lehet, amely a zaklatás tényállását megvalósíthatja a munkahelyen, ezt mindig a konkrét esetben kell vizsgálni az adott foglalkoztatási területen belül. A zaklatás kérdése gyakran kerül elő a munkahelyi zaklatással összefüggésben. Az Ebktv. szerint az egyenlő bánásmód követelményét az adott jogviszony tekintetében köteles megtartani a munkáltató a foglalkoztatási jogviszony, az utasításadásra jogosult személy a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony, illetve az ezekkel közvetlenül összefüggő jogviszonyok tekintetében.⁴ Az Ebktv. hatálya ugyanakkor kötelezi a természetes személyeket az egyenlő bánásmód követelményének megtartására, ha a természetes személy munkáltató a foglalkoztatási jogviszony, az utasításadásra jogosult természetes személy a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony, illetve az ezekkel közvetlenül összefüggő jogviszonyok tekintetében jár el.

2. Az egyenlő bánásmódra vonatkozó szabályozás az egyes foglalkoztatási törvényekben

A következőkben a foglalkoztatási jogviszonyokra vonatkozó az egyes törvényekben rögzített egyenlő bánásmódra vonatkozó rendelkezéseket kívánom meg bemutatni, vizsgálva azt, hogy ezekben található-e rendelkezés a munkahelyi zaklatásra vonatkozóan. A munkaviszony tekintetében a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) rendelkezéseit kell figyelembe venni az Ebktv. szabályain túl. Az Mt. kimondja, hogy *„a munkaviszonnyal, így különösen a munka díjazásával kapcsolatban az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani. E követelmény megsértésének orvoslása nem járhat más munkavállaló jogának megsértésével vagy csorbításával.”*⁵ A munkaviszonnyal összefüggésben az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani, különösen a munka díjazásával kapcsolatosan kell mindenfajta jellegű és tartalmú diszkriminációt megakadályozni.⁶ A közszolgálati jogviszony tekintetében a közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvény (a továbbiakban: Kszt.) hasonlóképpen rendelke-

4 Ebktv. 5. § d) pont.

5 A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) 12. § (1) bekezdés.

6 CSÉFFÁN József: *A Munka Törvénykönyve és magyarázata*. Szeged, Szegedi Rendezvénytervező Kft., 2022, 51.

zik, amikor kimondja, hogy „*a közszolgálattal, így különösen az illetményel kapcsolatban az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani. E követelmény megsértésének orvoslása nem járhat más közszolgálati tisztviselő jogának megsértésével vagy csorbításával.*”⁷ A kormányzati szolgálati jogviszony esetében a kormányzati igazgatásról szóló 2018. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Kitv.) az irányadó, amely konkrét esetekben, például a jogviszony megszüntetése tekintetében mondja ki, hogy abban az esetben, ha a kormányzati igazgatási szerv a kormánytisztviselő kormányzati szolgálati jogviszonyát jogellenesen szüntette meg, a kormánytisztviselő abban az esetben kérheti az eredeti álláshelyén történő tovább foglalkoztatását, ha a jogviszony megszüntetése az egyenlő bánásmód követelményébe ütközött.⁸ A közalkalmazotti jogviszony tekintetében a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Kjt.) kifejezetten nem tartalmaz rendelkezést az egyenlő bánásmódra vonatkozóan, ugyanakkor ebben a tekintetben figyelembe kell venni, hogy a közalkalmazotti jogviszonyra Mt. szabályait az e törvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.⁹ Ez az egyenlő bánásmód követelményére is vonatkozik. Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról a 2020. évi C. törvény (a továbbiakban: Esztv.) rendelkezik, és hasonlóan a Kjt.-hez itt is utalás található az Mt.-re, mint háttérjogszabályra, amikor kimondásra kerül, hogy a törvényben nem szabályozott kérdésekben az Mt. rendelkezései az irányadóak.¹⁰ Az adó- és vámhatósági szolgálati jogviszonyra a Nemzeti Adó- és Vámhivatal személyi állományának jogállásáról szóló 2020. évi CXXX. törvény rendelkezéseit kell alkalmazni, amely tartalmaz előírást arra nézve, hogy a szolgálati jogviszonnyal kapcsolatban az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani. E követelmény megsértésének orvoslása nem járhat más foglalkoztatott jogának megsértésével vagy csorbításával.¹¹ A NAV megkülönböztetés nélkül, kizárólag a szakmai képességek, képzettségek, a gyakorlat és a teljesítmény, továbbá a szolgálati jogviszonyban eltöltött idő alapján biztosítja a foglalkoztatottak részére az e törvény szerinti

7 A közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvény (a továbbiakban: Kszt.) 13. § (1) bekezdés.

8 A kormányzati igazgatásról szóló 2018. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Kitv.) 116. § (1) bekezdés d) pont.

9 A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Kjt.) 3. § (2) bekezdés.

10 Az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvény (a továbbiakban: Esztv.) 1. § (9) bekezdés.

11 A Nemzeti Adó- és Vámhivatal személyi állományának jogállásáról szóló 2020. évi CXXX. törvény 7. § (1) bekezdés.

előmeneteli lehetőséget.¹² A rendvédelmi igazgatási szolgálati jogviszonyra a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény (a továbbiakban: Hszt.) alkalmazandó, amely szintén kimondja, hogy a szolgálati viszonytal kapcsolatban az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani.¹³ A rendvédelmi szerv megkülönböztetés nélkül biztosítja a hivatásos állomány tagjának az e törvény szerinti, kizárólag a szakmai képességek, képzettségek, a gyakorlat és a teljesítmény, továbbá a szolgálatban eltöltött idő alapján meghatározott előmeneteli lehetőséget.¹⁴ A bírósági szolgálati viszonyra a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény rendelkezéseit kell alkalmazni, ez a jogszabály ugyanakkor nem tartalmaz külön rendelkezést az egyenlő bánásmód követelményére vonatkozóan. Az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyát az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény szabályozza, amely szintén nem tartalmaz külön rendelkezést az egyenlő bánásmód követelményére vonatkozóan. Az ügyészségi szolgálati jogviszonyra a legfőbb ügyész, az ügyészek és más ügyészségi alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi életpályáról szóló 2011. évi CLXIV. törvény alkalmazandó, amely törvényben konkrét esetekben, például a jogviszony megszüntetése tekintetében kerül kimondásra, hogy abban az esetben, ha a munkáltató az ügyészségi szolgálati viszonyt jogellenesen szüntette meg, az ügyész abban az esetben kérheti az eredeti munkakörében történő továbbfoglalkoztatását, ha a jogviszony megszüntetése az egyenlő bánásmód követelményébe ütközött.¹⁵ A hivatásos és szerződéses szolgálati jogviszonyra a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény rendelkezéseit kell alkalmazni, amely kimondja, hogy az állam és a munkáltatói jogkört gyakorló az egyenlő bánásmód követelményét köteles megtartani.¹⁶ Az egyenlő bánásmód követelménye megsértésének orvoslása nem járhat más jogának megsértésével vagy csorbításával.¹⁷ A nevelőszülői foglalkoztatási jogviszonyra sajátos szabályozású terület, a vonatkozó jogszabályok nem tartalmaznak külön rendelkezést az egyenlő bánásmód követelményére

12 A Nemzeti Adó- és Vámhivatal személyi állományának jogállásáról szóló 2020. évi CXXX. törvény 7. § (2) bekezdés.

13 A rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény (a továbbiakban: Hszt.) 5. § (1) bekezdés.

14 Hszt. 5. § (2) bekezdés.

15 A legfőbb ügyész, az ügyészek és más ügyészségi alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi életpályáról szóló 2011. évi CLXIV. törvény 43. § (1) bekezdés d) pont.

16 A honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény 6. § (1) bekezdés.

17 A honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény 6. § (2) bekezdés.

tekintettel. A megvizsgált jogszabályi előírások alapján az egyenlő bánásmód követelménye tekintetében megállapítható, hogy az egyes foglalkoztatási jogviszonyok tekintetében az irányadó jogszabályok általánosságban írják elő az egyenlő bánásmód megtartásának követelményét, és legtöbb esetben kifejezetten csak a díjazás tekintetében tartalmaznak további előírásokat.

A fentiek alapján a munkahelyi zaklatás tekintetében az Ebktv. rendelkezéseit kell vizsgálni, tekintettel arra, hogy az irányadó foglalkoztatási jogviszonyok szabályozásában nincs külön nevesítve a zaklatás. Az egyenlő bánásmód megsértését jelenti az Ebktv. alapján különösen a foglalkoztatottak közötti közvetlen és közvetett hátrányos megkülönböztetés, a zaklatás, a jogellenes elkülönítés, a megtorlás, valamint az ezekre adott utasítás.

3. A munkahelyi zaklatás elméleti háttérére vonatkozó szabályozás

Az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/5/2008. (IV. 10.) TT. sz. állásfoglalásában (a továbbiakban: Állásfoglalás) foglalkozott a zaklatás és a szexuális zaklatás fogalmával. Ebben kimondta, hogy a zaklatás és a szexuális zaklatás egyaránt megvalósítható aktív és passzív magatartással, egyszeri és folyamatos, rendszeresen visszatérő cselekményekkel, illetve arra irányuló szándék hiányában is. Figyelembe kell venni az adott eset összes körülményét, különösen az elhangzó kijelentéseket, azok jellegét. A zaklatás fogalmát az Ebktv. határozza meg.¹⁸ Az egyenlő bánásmód követelményének megsértését jelenti a zaklatás, valamint az erre adott utasítás.¹⁹ A közösségi jogban zaklatás *„A hátrányos megkülönböztetés egy olyan formájának tekintendő, amikor faji vagy etnikai származáshoz kapcsolódó nem kívánt magatartás történik azzal a céllal vagy hatással, hogy egy személy méltóságát megsértse, és megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszégyenítő vagy támadó környezetet alakítson ki. Ebben az összefüggésben a zaklatás fogalma a tagállamok nemzeti jogszabályaival és gyakorlatával összhangban határozható meg”*.²⁰ Később bővült ez a meghatározás, amely szerint *„A hátrányos megkülönböztetés olyan formája, amikor nemkívánatos magatartásra kerül sor vallás, meggyőződés, fogyatékoság, életkor, vagy szexuális irányultság alapján, olyan céllal vagy olyan hatást kiváltva, azzal a céllal vagy hatással,*

18 Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/5/2008. (IV. 10.) TT. sz. állásfoglalása. Lásd: https://www.ajbh.hu/documents/10180/3908613/szexualis_zaklatas.pdf/d73f3f47-df3b-a0d2-6b31-4af105ccbd9c?version=1.0&t=1617961002880 (2023. 05. 03.)

19 Ebktv. 7. § (1) bekezdése.

20 2000/43/EK Faji irányelv 2. cikk (3) bekezdése.

*hogy egy személy méltóságát megsértse, és megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszegyenítő vagy támadó környezetet alakítson ki.*²¹ Zaklatás az, ha egy személy nemével kapcsolatos nemkívánatos magatartásra kerül sor olyan céllal vagy hatással, amely sérti az adott személy méltóságát, és amely megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszegyenítő vagy támadó környezetet alakít ki.²² A szexuális zaklatás fogalmát a közösségi jogban kizárólag a 2002/73/EK irányelv 2. cikk (2) bekezdése határozta meg: *”Szexuális zaklatás: szexuális természetű, nemkívánatos magatartás minden formája, amely szóbeli, nem szavakkal történő vagy fizikai módon valósul meg, olyan céllal vagy hatással, amely sérti az adott személy méltóságát és különösen amennyiben megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszegyenítő vagy támadó környezetet alakít ki.*²³ Mindebből látható, hogy a zaklatás fogalma tekintetében nem csak a szexuális zaklatás az, amely a munkavállalót a munkahelyén érheti, hanem minden olyan magatartás, amely személye ellen irányul és számára valamilyen hátrányt eredményez.

Különös körülményt igényel a zaklatás megítélése, mert a jogalkotó a sérelmet szenvedett személy szubjektív benyomásait vonja értékelés alá, amikor egyrészt méltóságot sértő magatartásról, másrészt ellenséges és megalázó, megszegyenítő, megfélemlítő vagy éppen támadó környezetről beszél. Fontos kiemelni, hogy a legtöbb esetben a zaklató visszaél pozíciójával, az alá-fölé rendeltségből eredő helyzetével. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság jogerős határozata az alábbiakat állapítja meg a zaklatást eredményező magatartás természetéről: *„A zaklatás a hátrányos megkülönböztetés – ebben az ügyben nemi alapon megvalósuló – egyik formája. A zaklató viselkedése nem kifejezetten szexuális célzatú, nemi kapcsolatra irányuló, de hatásában sérti a környezetében élők, dolgozók intim szféráját. A zaklatás eszközeire, módszereire jellemző a többféle értelmezhetőség, a kettős erkölcs, a bizonyíthatatlanság kihasználása és a szexualitás előtérbe helyezése ott, ahol annak semmi relevanciája nincs. A zaklató visszaél munkahelyi, hatalmi, hierarchikus helyzetével. A zaklatás módszere különösen akkor jellemző, ha az adott szituációban szereplő nő (a zaklatást elszenvedő) öntudata, identitása, személyisége elég erős és fejlett ahhoz, hogy az önérvényesítés*

21 2000/78/EK Foglalkoztatási Keretirányelv 2. cikk (3) bekezdése.

22 2002/73/EK irányelv 2. cikk (2) bekezdésében.

23 2002/73/EK irányelv 2. cikk (2) bekezdése; illetve lásd: Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/5/2008. (IV. 10.) TT. sz. állásfoglalása. Lásd: https://www.ajbh.hu/documents/10180/3908613/szexualis_zaklatas.pdf/d73f3f47-df3b-a0d2-6b31-4af105ccbd-9c?version=1.0&t=1617961002880& (2023. 05. 03.)

*megfogalmazódjon szavakban vagy tettekben. Zaklatás nem csak testi érintés folytán valósulhat meg, hanem szexuális, nemiségre utaló tartalmú viccek, megjegyzések, esetleg képek formájában is.*²⁴

Nem minősül tehát zaklatásnak a problémák megvitatása, a kijavításra adott utasítás, ha az az érintett személy munkavégzésével függ össze, nem pedig a munkavállaló személyét érinti, illetve annak módja nem sérti emberi méltóságát.²⁵ Mindezek alapján megállapítható, hogy a zaklatás esetében felmerül a zaklatott szubjektív benyomásainak a kérdésköre, hiszen egyénenként változó lehet, hogy melyek azok a magatartások, amelyek benne a zaklatás érzését keltik. Ezen túl azonban vannak olyan konkrét körülmények és tényezők, amelyek egyértelműen megalapozzák a zaklatás fennállását.

A zaklatás tekintetében figyelembe kell venni az Ebktv. 7. § (2) bekezdését is, amely szerint az olyan magatartás, intézkedés, feltétel, mulasztás, utasítás vagy gyakorlat nem sérti az egyenlő bánásmód követelményét, amely a hátrányt szenvedő fél alapvető jogát másik alapvető jog érvényesülése érdekében, elkerülhetetlen esetben korlátozza, feltéve, hogy a korlátozás a cél elérésére alkalmas és azzal arányos, illetőleg amelynek az előzőekben felsoroltak alá nem tartozó esetekben tárgyilagos mérlegelés szerint az adott jogviszonnyal közvetlenül összefüggő, ésszerű indoka van.²⁶ A zaklatás tilalma tehát kiterjed a fentiekben meghatározott magatartásra, intézkedésre, feltételre, mulasztásra, utasításra vagy gyakorlatra, amely sérti az egyenlő bánásmód követelményét.

A zaklatás és a szexuális zaklatás nem feltétlenül szándékos magatartás, ezért arra irányuló szándék hiányában is megállapítható. A zaklatás és a szexuális zaklatás egyaránt megvalósítható aktív és passzív magatartással. Mulasztás, mint passzív magatartás különösen abban a tekintetben merül fel, amikor a munkáltató tudomást szerez ugyan arról, hogy egy alkalmazottja zaklatja munkatársát, de nem tesz intézkedést ennek megakadályozása érdekében. Mivel nem tevéssel is megvalósítható a zaklatás, ezért a munkáltató felelősségre vonható.²⁷ Az Mt. az általános magatartási követelmények te-

24 Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/5/2008. (IV. 10.) TT. sz. állásfoglalása. Lásd: https://www.ajbh.hu/documents/10180/3908613/szexualis_zaklatas.pdf/d73f3f47-df3b-a0d2-6b31-4af105ccbd9c?version=1.0&t=1617961002880& (2023. 05. 03.)

25 Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/5/2008. (IV. 10.) TT. sz. állásfoglalása. Lásd: https://www.ajbh.hu/documents/10180/3908613/szexualis_zaklatas.pdf/d73f3f47-df3b-a0d2-6b31-4af105ccbd9c?version=1.0&t=1617961002880& (2023. 05. 03.)

26 Ebktv. 7. § (1) bekezdése.

27 Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/5/2008. (IV. 10.) TT. sz. állásfoglalása. Lásd: https://www.ajbh.hu/documents/10180/3908613/szexualis_zaklatas.pdf/

kintetében kimondja, hogy a munkaszerződés teljesítése során – kivéve, ha törvény eltérő követelményt ír elő – úgy kell eljárni, ahogy az adott helyzetben általában elvárható.²⁸ A munkavégzés során úgy kell szervezni és irányítani a munkát, hogy ne alakulhasson ki olyan helyzet, amelyben valamely munkavállaló zaklatásnak lehet kitéve. Később a munkaviszony teljesítése körében meghatározza azokat a követelményeket, amelyek alapján a munkáltatónak a munkát meg kell szervezni. Ennek során is figyelemmel kell lenni arra, hogy a munkahelyi zaklatás lehetősége ne merüljön fel. A munkáltató köteles a munkaszerződés és a munkaviszonyra vonatkozó szabály szerint foglalkoztatni a munkavállalót.²⁹ Ezen törvényi rendelkezés alapján az is kötelezettsége a munkáltatónak, hogy olyan munkahelyi környezetet biztosítson, amelynek keretében a zaklatás nem fordul elő. Természetesen előfordulhat, hogy a munkáltató minden tőle elvárható követelményt megtesz ennek érdekében, és mégis felmerül a munkahelyi zaklatás, ilyen esetben köteles azt kivizsgálni és megtenni minden olyan intézkedést, amellyel feltárásra kerül a zaklatás, és ennek következményeit le kell vonnia, a szükséges jogi lépéseket pedig meg kell tennie. A törvény azt is kimondja, hogy a munkáltató köteles a munkavégzéshez szükséges feltételeket – eltérő megállapodás hiányában – biztosítani.³⁰ Itt elsődlegesen a munkafeladatok ellátásához szükséges követelmények biztosításáról van szó, de tágabb értelemben beleértendő kell legyen az is, hogy a munkavállaló személyes körülményeire is tekintettel kell lenni, olyan munkakörnyezet kialakítására van szükség, amelynek keretében a munkavállaló nincs kitéve zaklatásnak. A munkáltatónak biztosítania kell az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeit.³¹ A zaklatás következményeként a munkavállalónál egészségromlás következhet be, továbbá növelheti a munkahelyi stresszhelyzetet, ami kihatással lehet a biztonságos munkavégzésére is. A munkáltatónak figyelembe kell vennie azokat a körülményeket is a foglalkoztatás során, amelyekkel az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés megvalósítható, így többek között a munkavégzéssel járó pszichoszociális kockázatok okozta igénybevétel is elkerülhető.³² A pszichoszociális kóroki tényezők olyan tartós szociális rizikó-szituációk (pl. szociális izoláció, konfliktus munkatárssal vagy vezetővel),

d73f3f47-df3b-a0d2-6b31-4af105ccbd9c?version=1.0&t=1617961002880& (2023. 06. 17.)

28 Mt. 6. § (1) bekezdés.

29 Mt. 51. § (1) bekezdés.

30 Mt. 51. § (1) bekezdés b) pont.

31 Mt. 51. § (4) bekezdés.

32 A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény 54. § (1) bekezdés d) pont.

illetve kényszerű életmódváltozási esemény és élmény (migráció, kényszerű tárgyvesztés stb.), amelyek úgynevezett rizikódiszpozíció (pl. A-típusú magatartásminta) fennállása esetén pszichés vagy pszichoszomatikus megbetegedéshez, balesethez, társadalmi beilleszkedési zavarhoz vezethetnek.³³

Az Állásfoglalás konkrétan meghatározza azt, hogy milyen intézkedésekkel tudja a munkáltató megelőzni az egyenlő bánásmód követelményének a megsértését. Ennek megfelelően a munkáltatónak hatékony és mindenki számára megismerhető munkahelyi eljárást, illetve fórum megteremtését kell kialakítania a zaklatás kezelésével kapcsolatban. Szükség esetén támogatást kell nyújtani a panaszt tevő, a zaklatással vádolt és a panaszokat kivizsgáló munkatársak részére a munkáltatónak, illetőleg tájékoztatást kell adnia, valamint belső szabályzat elfogadására van szükség a szexuális zaklatás megelőzése érdekében.³⁴ Jól láthatóan az Állásfoglalásban megfogalmazásra kerültek azok a követelmények, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a biztonságos és egészséges munkavégzés meg tudjon valósulni egy munkahelyen, amennyiben a zaklatás kérdése felmerülne. A munkavállalók számára lehetővé kell tenni azt, hogy jelenthessék, ha őket bármilyen módon zaklatás éri a munkahelyükön, hiszen egy ilyen helyzetnek komoly egészségügyi következményei lehetnek, illetőleg a munkaviszony fenntartására is kihatása lehet.

4. A munkahelyi zaklatás kivizsgálásának lehetősége – visszaélés bejelentési rendszer

A munkahelyi zaklatás esetében figyelembe kell venni és elemezni szükséges a panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról szóló 2023. évi XXV. törvény azon rendelkezéseit, amelyek relevánsnak tekintendők a zaklatással összefüggésben. A törvény alapján a munkáltatóknak visszaélés-bejelentési jelzőrendszert kell létrehozniuk abban az esetben, ha ötven főnél több munkavállalót foglalkoztatnak.³⁵ A zaklatás bejelentése és kivizsgálásának lehetősége így az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalán túl a munkáltatónál is jelezhető, aki a jogszabály alapján köteles azt kivizsgálni. A belső visszaélés-bejelentési rendszert a foglalkozta-

33 A munkaköri, szakmai, illetve személyi higiénés alkalmasság orvosi vizsgálatáról és véleményezéséről szóló 33/1998 (VI. 24.) NM rendelet 1. § h) pont.

34 Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/5/2008. (IV. 10.) TT. sz. állásfoglalása. Lásd: https://www.ajbh.hu/documents/10180/3908613/szexualis_zaklatas.pdf/d73f3f47-df3b-a0d2-6b31-4af105ccb9c?version=1.0&t=1617961002880 (2023. 05. 03.)

35 A panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról szóló 2023. évi XXV. törvény 18. § (1) bekezdés (közlönyállapot)

tónál egy erre a célra kijelölt, pártatlan személy vagy szervezeti egység kell, hogy működtesse.³⁶ A belső visszaélés-bejelentési rendszerben jogellenes, vagy jogellenesnek feltételezett cselekményre vagy mulasztásra, illetve egyéb visszaélésre vonatkozó információt lehet bejelenteni.³⁷ Látható, hogy nagyon széleskörű azoknak a munkahelyen bekövetkező cselekményeknek a köre, amelyekkel kapcsolatosan a munkavállalók bejelentést tehetnek. Azt ugyanakkor ki kell emelni, hogy ebben a bejelentési rendszerben a munkahelyi zaklatás, illetőleg a kifejezetten munkahelyi szexuális zaklatás is bejelenthető, amely cselekményt a munkáltatótól független pártatlan személy vagy szervezet köteles kivizsgálni. A belső visszaélés-bejelentési rendszerben bejelentést tehet a foglalkoztató által foglalkoztatott, az a foglalkoztatott, akinek a foglalkoztatónál fennálló foglalkoztatásra irányuló jogviszonya megszűnt, és a foglalkoztatóval foglalkoztatásra irányuló jogviszonyt létesíteni kívánó olyan személy, aki esetében e jogviszony létesítésére vonatkozó eljárás megkezdődött.³⁸ Azt gondolom mind a három esetkör során felmerülhet a munkahelyi zaklatás kérdésköre. A fennálló munkaviszony esetében a folyamatos foglalkoztatási kötelezettség teljesítése során a munkavállaló folyamatosan ki lehet téve a zaklatásnak. Munkajogi gyakorlati tevékenységem során előfordult, hogy a munkavállalót a munkáltatói jogkör gyakorlója el akarta vinni vacsorázni, de miután a munkavállaló ezt nem fogadta el, ellenséges módon lépett fel vele, zaklató magatartást tanúsított vele szemben. Egy ilyen helyzet bejelentése minden esetben szükségessé teszi, hogy a munkavállalók számára legyen egy olyan független bejelentési lehetőség, amelynek keretében kivizsgálásra kerül az eset. Járulékos következmény szokott lenni az is egy ilyen szituációt követően, hogy a munkáltató igyekszik ellehetetleníteni a munkavállaló további munkavégzését, hibát keres a munkájában, amelynek következménye lehet, hogy vagy a munkavállaló maga mond fel a munkáltatónál, vagy a munkáltató keres arra lehetőséget, hogy a munkavállaló munkaviszonyát megszüntesse. A megszüntetés indokolása ugyanakkor legtöbbször egy olyan körülmény, amely nem a zaklatásra épül. Ilyen esetben helyes az a lehetőség a munkavállaló számára, hogy a munkaviszonya megszüntetése után is lehetséges van arra, hogy bejelentést tegyen, és jelezze, ha úgy ítéli meg,

36 A panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról szóló 2023. évi XXV. törvény 19. § (1) bekezdés (közlönyállapot)

37 A panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról szóló 2023. évi XXV. törvény 20. § (1) bekezdés (közlönyállapot)

38 A panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról szóló 2023. évi XXV. törvény 20. § (2) bekezdés a)–c) pontok (közlönyállapot)

hogy az öt ért zaklatás, jogellenes magatartás közrejátszhatott munkaviszonya megszüntetése tekintetében. Ez azért is fontos, mert a későbbiekben, ha a munkavállaló meg kívánja támadni a munkaviszony megszüntetését, úgy a munkavállaló hivatkozhat arra, hogy felmondás vagy azonnali hatályú felmondás nem valós okból került közlésre.³⁹ Segítheti a bírósági eljárást és a döntés meghozatalát, ha korábban már a munkavállaló bejelentést tett. A bejelentő a bejelentését írásban vagy szóban teheti meg. A szóbeli bejelentést telefonon vagy más hangüzenetküldő rendszer útján vagy személyesen lehet megtenni.⁴⁰ A belső visszaélés-bejelentési rendszer működtetője a bejelentésben foglaltakat a körülmények által lehetővé tett legrövidebb időn belül, de legfeljebb a bejelentés beérkezésétől számított harminc napon belül ki kell, hogy vizsgálja.⁴¹ A bejelentésben érintett személyt a vizsgálat megkezdésekor részletesen tájékoztatni kell a bejelentésről, a személyes adatai védelmével kapcsolatban őt megillető jogairól, valamint az adatai kezelésére vonatkozó szabályokról. A tisztességes eljárás követelményének megfelelően biztosítani kell, hogy a bejelentésben érintett személy a bejelentéssel kapcsolatos álláspontját jogi képviselője útján is kifejtse, és azt bizonyítékokkal támassza alá. A bejelentésben érintett személy tájékoztatására kivételesen, indokolt esetben később is sor kerülhet, ha az azonnali tájékoztatás megghiúsítaná a bejelentés kivizsgálását.⁴² Fontos szempont a visszaélés bejelentők védelme is, amit külön szabályoz a törvény, és itt kimondásra kerül konkrétan is, hogy minden a bejelentő számára hátrányos intézkedés, amelyre a bejelentés jogszerű megtétele miatt kerül sor és amelyet a foglalkoztatási jogviszonnyal vagy kapcsolattal összefüggésben valósítanak meg jogellenesnek minősül akkor is, ha egyébként jogszerű lenne.⁴³ Hátrányos cselekménynek minősül az is a munkavállaló szempontjából, ha a bejelentés miatt zaklatják.⁴⁴

39 Lásd: *Magyar Közlöny*, 2023/95.

40 A panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról szóló 2023. évi XXV. törvény 21. § (1) bekezdés (közlönyállapot).

41 A panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról szóló 2023. évi XXV. törvény 22. § (2) bekezdés (közlönyállapot).

42 A panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról szóló 2023. évi XXV. törvény 27. § (2) bekezdés (közlönyállapot).

43 A panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról szóló 2023. évi XXV. törvény 41. § (1) bekezdés a)–b) pontok (közlönyállapot).

44 A panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról szóló 2023. évi XXV. törvény 41. § (2) bekezdés g) pont (közlönyállapot).

5. A munkahelyi zaklatás megjelenése a gyakorlatban

Az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala megállapította a zaklatást, abban az eljárásban, amelynek alapja a női nemhez tartozása volt a munkavállalónak. A munkavállaló másfél hónapot dolgozott egy élelmiszerboltban csemegepultostként. A szintén az üzletben dolgozó, de egy másik munkáltató által foglalkoztatott férfi biztonsági őr a hölgy munkavállalót simogatta, ölelgette, volt olyan, hogy randevúra invitálta. A munkavállaló ez ellen tiltakozott, hivatkozva arra, hogy van párkapcsolata, azonban tiltakozása nem vezetett eredményre, ezért szolt felettesének, a műszakvezetőnek. A műszakvezető nem tett intézkedést. A hatóság megállapította, hogy az eljárás alá vont munkáltató azon mulasztásával, hogy nem tett hathatós intézkedéseket a biztonsági őr sérelmezett magatartásának megelőzése, illetve megszüntetése érdekében, megsértette a kérelmezővel szemben az egyenlő bánásmód követelményét, így megvalósította az Ebktv. 10. § (1) bekezdése szerinti zaklatást, amely a munkavállaló női nemhez tartozásával volt összefüggésben.⁴⁵ Ebben az esetben jól láthatóan a szexuális zaklatás esetkőre valósult meg.

Egy másik ügyben a kérelmező határozott idejű kormánytisztviselői jogviszonyban állt a bepanaszolt intézménnyel. A munkáltató több alkalommal módosította a kinevezését, folyamatosan meghosszabbítva azt. A kérelmező közvetlen felettese több alkalommal próbált szerelmi viszonyt kezdeményezni a kérelmezővel (virágot ajándékozott neki, személyes hangvételű e-maileket írt, egy alkalommal a lakása előtt is megjelent és felajánlotta, hogy a munkahelyre beviszi), aki a közeledést minden alkalommal visszautasította. Az első közeledést követő 3 hét elteltével a felettes azt mondta a kérelmezőnek, elintézte, hogy határozatlan idejű kinevezést kapjon. Újabb 3 hét elteltével azonban arról tájékoztatta, hogy a továbbiakban nem hosszabbítják meg a kinevezését, vagyis újabb határozott idejű kinevezést sem kap. Ugyanezen a napon az őt foglalkoztató igazgatóság vezetőjétől a kérelmező azt az információt kapta, hogy a főnöke a továbbiakban nem kíván együtt dolgozni vele (a közvetlen felettes javaslattételi joggal rendelkező kérelmező továbbfoglalkoztatását illetően). A kérelmező ekkor jelezte az igazgató felé a korábban történeteket. A kérelmező körül ezt követően a közvetlen felettese és mun-

45 Ügyiratszám: EBF-AJBH-255/2021. Védett tulajdonság: neme. Diszkrimináció területe: foglalkoztatás. Fajtája: zaklatás. Befejezőmód: Jogsértést megállapító határozat. lásd: https://www.ajbh.hu/documents/10180/4041334/EBF_AJBH_255_2021_neme_foglalkoztat%C3%A1s.pdf/da336feb-e006-4170-eac9-8c8e-1fc81e2f?version=1.0&t=1658225872788& (2023. 05. 25.)

katársai viselkedése miatt kellemetlen és megalázó környezet alakult ki. A kérelmező álláspontja szerint a bepanaszolt munkáltató azzal, hogy a közvetlen felettese és munkatársai által tanúsított magatartással szemben nem lépett fel, valamint a határozott időre szóló kinevezését nem hosszabbították meg, női nemhez tartozása miatt vele szemben megsértette az egyenlő bánásmód követelményét (közvetlen hátrányos megkülönböztetést alkalmazott, illetve megvalósította a zaklatás tényállását). A felettes a tárgyaláson bocsánatot kért a kérelmezőtől, ha őt akár szóban, akár az e-mailjeivel kellemetlen helyzetbe hozta és megbántotta. A tárgyaláson a felek (a munkáltató és a kérelmező) egyezséget kötöttek, amelyben előzményként rögzítették, hogy a közvetlen felettes az ügyben tartott tárgyaláson tanúkénti meghallgatása során a kérelmezőtől bocsánatot kért.⁴⁶

Egy másik ügyben a roma származású személy kezdeményezett hatósági eljárást. A munkavállaló az eljárás alá vont munkáltatónál call irányításával összefüggő munkakörben dolgozott. A kérelemben foglaltak szerint a kérelmező felettese – a cég vezetője – rendszeresen megjegyzéseket tett a kérelmező származására, kinézetére, öltözködésére, viselkedésére vonatkozóan. Valós alap nélkül írt a részére igazolatlan távollét miatti munkáltatói figyelmeztetéseket. Figyeltette egy kollégájával, valamint alaptalanul lopással vádolta. A kérelmező úgy vélte, hogy roma származásával kapcsolatos munkahelyi diszkrimináció, zaklatás áldozata. A hatóság az ügyben tárgyalást tartott, ahol a felek a hatóság kérdésére jelezték, hogy nyitottak az egyezségkötésre. Az egyezségben a munkavállaló, és az eljárás alá vont kölcsönösen vállalták, hogy egymástól bocsánatot kérnek, valamint, hogy egymás jó hírnevét tiszteletben tartják.⁴⁷ Ebben az esetben a zaklatás a munkavállaló roma származása miatt valósult meg, amelyet a felek egyezséggel rendeztek.

Szintén munkahelyi zaklatás valósult meg abban az esetben, amelyben a munkavállaló HIV-fertőzöttsége váltotta ki a jogellenes magatartásokat. A kérelmező az egészségügyi állapotával kapcsolatos információt csak közvetlen felettesével közölte, azonban arról egy beosztottja is tudomást szerzett,

46 Ügyiratszám: EBH/164/2018. Védett tulajdonság: Nem. Diszkrimináció területe: Foglalkoztatás. Befejezőmód: Egyezséggel zárult ügy. lásd: https://www.ajbh.hu/documents/10180/4041362/EBH_164_2018_nem_foglalkoztat%C3%A1s.pdf/555cb556-2d65-664b-a242-32c8858515ad?version=1.0&t=1664961483221& (2023. 06. 10.)

47 Ügyiratszám: EBH/46/2017 Védett tulajdonság: Nemzetiség. Diszkrimináció területe: Foglalkoztatás Befejezőmód: Egyezséggel zárult ügy. lásd: https://www.ajbh.hu/documents/10180/4041359/EBH_46_2017_nemzetis%C3%A9g_foglalkoztat%C3%A1s.pdf/d378bd6c-ee04-ebf8-51e2-9b41d171759e?version=1.0&t=1637168179482& (2023. 05. 25.)

majd a többi munkatárs is. Ezt követően fertőtlenítőszereket helyeztek ki az irodában, majd a kérelmezőt a felettese arra kérte, hogy hozzon a munkahelyre saját étkezésletet, és tegyen óvintézkedéseket. Mindez pszichésen nagyon megviselte a kérelmezőt, akinek végül a munkáltató megszüntette a munkaviszonyát. Megállapítást nyert az eljárásban, hogy a kézfertőtlenítők kihelyezése, a saját étkezéslet használatára irányuló kérés, a munkatársaknak és kérelmező felettesének az azokkal kapcsolatos kommunikációja révén a kérelmező körül az egészségi állapota miatt megszegényítő, megalázó, ellenséges környezet alakult ki a munkahelyén. A munkáltató e légkör kialakulásának megelőzésére, felszámolására nem intézkedett, ezért zaklatást valósított meg a kérelmező egészségi állapotával összefüggésben.⁴⁸

Egy másik ügyben a szakszervezet mint kérelmező azért fordult panasszal a hatósághoz, mert az eljárás alá vont munkáltató, amelynél új szakszervezeti alapszervezetet hoztak létre, megszüntette az új alapszervezet tisztségviselőinek a munkaviszonyát, majd ezt követően megfélemlítő, zaklató magatartást tanúsított azokkal a munkavállalókkal szemben, akikről úgy gondolta, hogy beléptek az új alapszervezetbe. Az adott ügyben megállapítható volt, hogy a jogsértés, illetve annak közvetlen veszélye személyek pontosan meg nem határozható nagyobb csoportját érintette, és olyan tulajdonságon alapult, amely az egyes ember személyiségének lényegi vonása. A munkavállalói tanúvallomások kiterjedtek a munkahelyi légkör és környezet ismertetésére is. Valamennyi tanú vallomásában szerepelt, hogy a munkavállalók a szakszervezettel szembeni ellenséges, támadó légkört érzékelték a munkahelyen a munkáltató részéről. A termelésvezető, illetve a műszakvezető megkeresését munkáltatói nyomásgyakorlásnak érezték és féltek, hogy kirúgják őket szakszervezeti tagságuk miatt.⁴⁹

Szintén a zaklatás volt megállapítható abban az ügyben, amelyben a kérelmező egy transznemű nő volt, és aki öt éve a bepanaszolt munkáltatónál

48 Ügyiratszám: 67/2019. Védett tulajdonság: Egészségi állapot. Diszkrimináció területe: Foglalkoztatás. Diszkrimináció típusa: Zaklatás. Befejezőmód: Jogsértést megállapító döntés. lásd: https://www.ajbh.hu/documents/10180/4041365/EBH_HJF_67_2019_eg%C3%A9szs%C3%A9gi+%C3%A1llapot_foglalkoztat%C3%A1s.pdf/fbc3730b-c458-9eca-bc1c-1bcad3b8e30e?version=1.0&t=1664956067492& (2023. 06. 10.)

49 Ügyiratszám: EBH/185/2014. Védett tulajdonság: Érdekképviselőhöz tartozás. Diszkrimináció területe: Foglalkoztatás. Diszkrimináció típusa: Közvetlen hátrányos megkülönböztetés. Befejezőmód: Jogsértést megállapító döntés. lásd: https://www.ajbh.hu/documents/10180/4041350/EBH_185_2014_%C3%A9rdekk%C3%A9pviselethez+tartoz%C3%A1s_foglalkoztat%C3%A1s.pdf/b0e9db3f-96f6-ae5e-be74-882b9b3a635f?version=1.0&t=1641291116995& (2023. 06. 10.)

dolgozott. Az első három évben férfiként, a nemváltása ezt követően kezdődött. Hormonterápiába kezdett, amely szükséges volt ahhoz, hogy transznemű lehessen. Kérésére ettől kezdve a munkahelyén igyekeztek őt nőként kezelni. Amikor az ezt követő hosszabb táppénzes állományt követően visszatért dolgozni, kérte, hogy ezentúl a női öltözőt és mellékhelyiséget használhassa. A női munkavállalók közel kétharmada ellenezte, hogy a kérelmező ezentúl a női öltözőt és mellékhelyiséget használja. Körülbelül egy hónap elteltével a kérelmező ismét kérte a vezetőket, hogy találjanak számára megoldást, mert több mint egy hónapja nem tudja használni a munkahelyén a mellékhelyiséget. Erre azt a választ kapta a vezetőktől, hogy álláspontjukat továbbra is fenntartják, mivel a munkáltató nem hagyhatja figyelmen kívül a többség véleményét. A hatóság eljárást indított, melynek során a munkáltató hangsúlyozta, hogy nem önkényesen döntött az öltöző- és mellékhelyiség-használat kérdésben, figyelembe kellett vennie az érintett munkavállalók véleménynyilvánítását. A hatóság a közvetlen hátrányos megkülönböztetés vizsgálata körében már értékelte azt, hogy a munkáltató nem biztosított a kérelmező számára megfelelő öltöző- és mellékhelyiség használatot, vagyis mulasztásban megnyilvánuló jogsértést követett el, ami nyilvánvalóan – mint minden hátrányos megkülönböztetés – sérthette a kérelmező emberi méltóságát, megalázó lehetett a számára.⁵⁰

A fentiekben bemutatott esetek alapján látható, hogy a munkahelyi zaklatás többféle formában is megvalósulhat egy munkahelyen. Lényegesnek tartom kiemelni, hogy a munkahelyi zaklatás körében sokszor a szexuális zaklatás kérdésköre kerül előtérbe, de nem csak és kizárólag ebben a formában találkozhatunk ezzel. A munkavégzéssel kapcsolatos körülmények kialakítása, a munkahelyi légkör nagymértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy az egyén esetében a munkahelyi zaklatás megvalósuljon. Az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala által lefolytatott és jelen tanulmányban bemutatott esetek alapján jól látható, hogy sok olyan területe van a foglalkoztatásnak, amelynek keretében a munkahelyi zaklatás felmerülhet, ezért is kell fokozottan figyelni arra a munkáltatónak, hogy milyen munkafeltételek mellett kerülnek foglalkoztatásra a munkavállalók.

50 Ügyiratszám: EBF-AJBH-187/2021. Védett tulajdonság: Nemi identitás. Diszkrimináció területe: Foglalkoztatás. Diszkrimináció típusa: Közvetlen hátrányos megkülönböztetés. Döntés: Jogsértést részben megállapító határozat. lásd: https://www.ajbh.hu/documents/10180/4041334/EBF_AJBH_187_2021_nemi_identitas_foglalkoztatatas.pdf/6b61ec91-c386-c92c-df83-e1e2b31e9c81?version=1.0&t=1658225947886& (2023. 06. 10.)

6. Bizonyítási eljárás az egyenlő bánásmód követelményének megsértése esetén

Az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt indított eljárásokban a jogsérelmet szenvedett félnek vagy a közérdekű igényérvényesítésre jogosultnak kell valószínűsítene, hogy a jogsérelmet szenvedő személyt vagy csoportot hátrány érte vagy – közérdekű igényérvényesítés esetén – ennek közvetlen veszélye fenyeget, és a jogsérelmet szenvedő személy vagy csoport a jogsértéskor – ténylegesen vagy az eljárás alá vont személy feltételezése szerint – rendelkezett az Ebktv. 8. §-ban meghatározott valamely tulajdonsággal.⁵¹ Konkrétizálva mindezt, azt jelenti, hogy a munkahelyi zaklatásban érintett munkavállalónak kell valószínűsítene, hogy őt hátrány érte, illetve ennek közvetlen veszélye áll fent, amelynek oka például a fentiekben ismertetett esetek közül a női nemhez tartozása volt. Amennyiben ezek igazolásra kerülnek, úgy a munkáltatónak kell bizonyítania azt, hogy a jogsérelmet szenvedett fél vagy a közérdekű igényérvényesítésre jogosult által valószínűsített körülmények nem álltak fenn, vagy az egyenlő bánásmód követelményét megtartotta, illetve az adott jogviszony tekintetében nem volt köteles megtartani.⁵² A munkáltatónak kell tehát bizonyítania azt, hogy a munkavállaló által valószínűsített körülmények nem álltak fent, vagyis, hogy adott esetben a munkahelyi zaklatás részéről nem valósult meg. A fentiekben ismertetett esetekből jól látható, hogy több alkalommal is igazolni lehetett a munkahelyi zaklatás fennállását, ugyanakkor arra mindenképpen fel kell hívni a figyelmet, hogy sok esetben a munkahelyi zaklatás azért nem kerül igazolásra, mert a konkrét ügyben meghallgatott tanúk a munkáltató alkalmazottai, akiktől nehezen várható el, hogy a munkáltatójukra nézve terhelő vallomást tegyenek. Nem jelenti ugyanakkor az egyenlő bánásmód követelményének megsértését az alkalmazáskor a munka vagy a munkakörülmények természete alapján indokolt, tényleges és meghatározó szakmai feltételre alapított, jogszerű célt követő és azzal arányos megkülönböztetés, illetőleg a vallási vagy más világnézeti meggyőződésen, illetve nemzeti vagy etnikai hovatartozáson alapuló, a szervezet jellegét alapvetően meghatározó szellemiségből közvetlenül adódó, az adott foglalkozási tevékenység tartalma vagy természete miatt indokolt, arányos és valós foglalkoztatási követelményen alapuló megkülönböztetés.⁵³

51 Ebktv. 19. § (1) bekezdés a)–b) pontok.

52 Ebktv. 19. § (2) bekezdés a)–b) pontok.

53 Ebktv. 22. § (1) bekezdés a)–b) pontok.

7. Összegzés

Tanulmányomban az áldozati szerep megjelenését kívántam meg feltárni a munkahelyi zaklatással összefüggésben, amikor az egyenlő bánásmód követelményének megsértésére kerül sor, és ezért válik áldozattá a munkavállaló. A munkahelyi zaklatás során a munkavállaló áldozattá válik. Számos további munkajogi eset fordulhat elő, amikor egy munkavállaló áldozattá válik, de ennek legismertebb területe, amikor az egyenlő bánásmód követelményének megsértésével lesz áldozat a munkavállaló, és ebből is kiemelendő a munkahelyi zaklatás kérdésköre. A munkahelyi zaklatáson belül foglalkoztam a szexuális zaklatás kérdéskörével is, ugyanakkor fontos látni azt, hogy a munkahelyi zaklatás nem csak a szexuális zaklatásra vonatkozik, hanem annál szélesebb körben, az Ebktv. 8. §-ban meghatározott tulajdonságokhoz kapcsolódhat. Tanulmányomban igyekeztem feltárni azokat a szempontokat, amelyeket figyelembe kell venni ennek vizsgálata során, illetőleg konkrét példákon keresztül igyekeztem meg bemutatni, hogy milyen tényezők, körülmények azok, amelyek révén a munkavállaló munkahelyi zaklatás áldozatává válhat.

A MAGYARORSZÁGI KORMÁNYZATI GAZDÁLKODÁS ÉS GAZDASÁGI BEAVATKOZÁS SAJÁTOSÁGAI EURÓPAI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN 1995–2022

BALOG ILONA IDA
gyakorlati tanár (KRE GESZK)

Absztrakt

Ez a tanulmány a magyar kormányzati szerepvállalás sajátosságait hasonlítja össze az Európai Unióban átlagos állami működés hangsúlyával. Célja bemutatni, hogy hogyan tükröződik a kormányzat gazdaságról alkotott felfogása a statisztikai adatokban. Az összehasonlítás az Eurostat 1995 és 2022 közötti adatai alapján készült. Az eredmények szerint a magyar kormányzati cél az, hogy nagyobb értékű kormányzati teljesítményt és lényegesen kisebb mértékű újraelosztást valósítson meg a költségvetési egyensúly megtartása mellett, mint amennyi az Európai Unióban szokásos. Ezt a magyar kormányzat elsősorban az állami társadalombiztosítási rendszer visszafogásán keresztül igyekszik elérni. Az utóbbi négy évben az európai átlagos állami gazdálkodási szerkezettől a magyar kormányzat tovább távolodott, és ez az eltérés az átlagosnál nagyobb költségvetési deficit mellett alakult ki.

Kulcsszavak: Kormányzati pénzügyek, Költségvetési deficit, NSZR (Nemzeti Számlák rendszere), Kormányzati gazdasági teljesítmény, Újraelosztás

CHARACTERISTICS OF THE GOVERNMENT FINANCING SYSTEM AND ECONOMIC INTERFERENCE IN HUNGARY IN EUROPEAN COMPARISON 1995–2022

Abstract

This study examines the characteristics of the Hungarian government's participation in the economy compared to the average values in the European Union. The objective is to show the reflection of the government's economic conception in statistics. The comparison is based on Eurostat data between 1995 and 2022. According to the results, the goal of the Hungarian govern-

ment is to provide a higher value performance and make redistribution to a significantly lesser extent than it is usual in the European Union, while maintaining the balance of the government budget. This goal is targeted primarily through the restraint of the government financed social security system. The Hungarian government has moved further away from the average European government finance system in the last four years, and this difference widened together with a budget deficit higher than average.

Keywords: Government finances, Budget deficit, SNA, Government economic performance, Redistribution

1. Bevezetés

A gazdaság állami befolyásolásának szükségessége, különösen válságos és külső kihívásokkal, nehézségekkel terhelt időszakokban napjaink közgazdasági gondolkodásában fundamentális alapelv. Nem mindegy azonban az, hogy ez a befolyásolás milyen mértékű és milyen gazdaságpolitikai eszközökre helyezi a fő hangsúlyokat. Az utóbbi négy év válságaira is eltérő módokon reagáltak a különböző államok kormányzatai.

Az államnak válságos és fellendülést mutató években egyaránt szerteágazó feladatai vannak a gazdaságfejlesztés területén, ugyanakkor a különböző területek teendői konfliktusba is kerülhetnek egymással. Fontosnak tarthatjuk például, hogy az állam költsön az egészségügyre, oktatásra vagy a védelemre, de nehéz megítélni, hogy ha az egyik terület forrásokat kap, akkor a ráköltött pénz nem hiányzik-e máshonnan még jobban. A különböző állami feladatok ellátása, finanszírozása és kézben tartása azért is nehéz feladat, mert a megfelelő erőfeszítések arányát nagyon nehéz úgy meghatározni, hogy azok a lehető leghatékonyabban szolgálják a gazdaságot, ugyanakkor biztosítani azt is, hogy ennek következtében a költségek ne vezessen eladósodáshoz, tehát a kiadások ne haladják meg a rendelkezésre álló kereteket.

A közgazdasági elemzések többnyire csak az egyes intézkedések hatásait vizsgálják, illetve azt, hogy sikerül-e ezekkel az államháztartási egyensúlyt megtartani. Ilyen körülmények között gyakran akadnak olyan állami feladatok, amelyekre csak a minimálisan szükséges összeget költik el, illetve olyanok is, amelyekre csak a maradvány pénzek jutnak minden különösebb előzetes, józan felmérés és egyeztetés nélkül.¹ Azt, hogy végülis milyen struktúrában,

1 Kovács Árpád: Gondolatok a magyar egészségügy rendszerváltozás utáni finanszírozásáról. *IME Interdiszciplináris Magyar Egészségügy*, 2018/1, 6–17.

milyen fontosabb célokra koncentrálva, valójában mely célok hátrányára sikerült beszédni és elkölteni az állami bevételeket, valamint felhasználni az állam rendelkezésére álló erőforrásokat, leginkább a kiadások strukturális elemzésével lehet megvizsgálni. A strukturális elemzés sokat elárul nem csak a kormányzatok által ténylegesen követett gazdaságpolitikai irányvonalakról, hanem arról is, hogy ezek mennyiben vannak összhangban egy ország külföldi partnereinek elgondolásaival és gyakorlatával.

Ez a tanulmány azt igyekszik bemutatni, hogy Magyarországon milyen sajátosságokat mutatott a kormányzati gazdálkodás és gazdaságpolitika az utóbbi négy év válságai közepette, összehasonlítva azokat az Európai Unióban átlagosan tapasztalható reakciókkal. A kormányzati gazdálkodás főbb vonalaiban időben is változások tapasztalhatók, mind a magyar, mind az európai intézkedések tekintetében. Kiegészítve a korábbi évek és kormányzati ciklusok tapasztalatainak hasonló irányú vizsgálatával képet kaphatunk arról, hogy a valós intézkedések ténylegesen mennyiben konvergálnak az európai átlagnak tekinthető kormányzati bevételi, kiadási és teljesítményi struktúrákhoz, illetve mennyiben térnek el azoktól. A korábbi és jelenlegi hangsúlyok, arányok előrevetíthetik azt is, hogy a jövőbeli trendektől, eseményektől milyen eredményeket várhatunk.

2. Metodika

A rendszerezett statisztikai adatok ritkán kihasznált lehetőségeket nyújtanak a közgazdasági elemzések számára abban, hogy a gazdaság egyes részeiről, szektorairól és azoknak a gazdaság egészéhez viszonyított szerepéről hosszabb távon is átlátható képet alkothassanak. Ilyen lehetőség a nagy gazdasági rendszerek (szektorok) aggregált adatainak strukturális, szerkezeti vizsgálata is. A szerkezeti vizsgálat alapvetően arányszámokat alkalmaz, amelyekhez több lépcsőben részletezett és többféle módon csoportosított statisztikai adatokat érdemes használni.

Jelen tanulmány a magyar állam gazdasági szerepvállalását vizsgálja strukturális elemzéssel és igyekszik feltárni, hogy a számok tükrében mely folyamatok, illetve gazdaságpolitikai szándékok jelennek meg legmarkánsabban a gazdaság szerkezeti változásaiban. Az ehhez hasonló elemzésekhez kiválóan felhasználható a statisztikai szolgálatok által rendszeresen közzétett Nemzeti számlarendszer (System of National Accounts, SNA) és ezen belül a kormányzati kiadásoknak a COFOG (Classification of Functions of Government) nomenklatúra alapján történő, funkcionális tevékenységek szerinti csoportosítása.² A kormányzati

2 Módszertani leírás az uniós módszertan szerint (gov.hu) https://www.allamkincstar.gov.hu/pfile/file?path=/Koltsegvetes/Kozponti_alrendszer_-_Merlegek/funkcionalis-merlegek/

kiadások funkcionkénti csoportosítása és a különböző funkciókra költött kiadások GDP-hez viszonyított arányai azért nyújthatnak fontos információt, mert megtudhatjuk belőlük, hogy mely területeket hangsúlyozzák az egyes országok gazdaságpolitikájában jobban és melyeket kevésbé.

A gazdálkodási szerkezet vizsgálata a kormányzatok, államok esetében különösen jól használhatónak tűnik, mert a szerтеагаzó, sokrétű tevékenységek miatt nem mindig látható tisztán, hogy mekkora jelentősége lehet a különböző költségvetési intézkedéseknek az ország gazdasági fejlődésének és egyensúlyának megtartása szempontjából. A strukturális gazdasági elemzés lényege, hogy nem csak magukkal a statisztikai adatokkal mint számokkal dolgozik, hanem az adatok arányait is elemzi a gazdaság működésének egészéhez viszonyítva. Az arányszámok vizsgálatával lehetővé válik, hogy eltérő méretű gazdaságokat hasonlítsunk össze és az összegek változásain túl a gazdaság arányeltolódásai is világosan kirajzolódhatnak. Az arányok vizsgálatához nagy segítséget nyújt az is, ha a gazdaságban áramló értékeket megfelelő funkciók szerint csoportosítva tudjuk elemezni. Ennek az elemzési eszköznek fontos eleme, hogy legyen egy viszonyítási érték, aminek segítségével az értékáramlások fontosságát mérni tudjuk. A makrogazdasági számításokban erre a legalkalmasabbnak a GDP mérőszáma mutatkozik ezért az egyes állami funkciók kiadásait, bevételeit, teljesítményeit és erőforrás felhasználásait a GDP százalékában kifejezett arányokkal érdemes jellemezni, amely mérőszám az Eurostat adatbázisában is elérhető a fontosabb makrogazdasági értékekre vonatkozóan.

A kormányzat gazdasági életben játszott szerepének megállapítására több konkrét mutatót is szokás használni. A legkézenfekvőbbek ezek közül a kormányzati szektor által előállított GDP, illetve az összes kormányzati kiadás GDP-hez viszonyított arányai.³ A kormányzati szektor hozzáadott értékének aránya a kormányzat értékteremtő képességét jellemzi a többi szektorhoz képest, míg a kormányzati kiadások GDP-hez viszonyított aránya a gazdaság kormányzat által befolyásolt részének méretét jellemzi.

A kormányzat sokrétű tevékenységét alapvetően két nagy funkciócsoportra lehet osztani. Az egyik funkció, amit a kormányzat végez a társadalomban, a jövedelmek újraelosztása. Ez a tevékenység nem eredményezi új gazdasági érték létrejöttét, de a társadalmi egyenlőség, illetve különbségek szabályozásával nagyon fontos szerepet játszik a gazdaság és a társadalom létfelté-

COFOG_bontas_szerinti_anyagok/Modszertani_leiras_az_unios_modszertan_szerint.pdf&inline=true (2023. 06. 17.) [a továbbiakban: Magyar Államkincstár]

3 LEQUILLER, François – BLADES, Derek: *Understanding National Accounts*. OECD Publishing, 2014, 275–303.

teleinek kialakításában. Ezt a tevékenységet a statisztika adatrendszerekben a Nettó működési eredmény és a Nettó rendelkezésre álló jövedelem között feltüntetett tranzakciók alapján lehet felmérni.

A másik fontos állami funkció maga is gazdasági értéket teremtő tevékenységekből áll, ám ezek a tevékenységek többnyire nem végezhetők gazdaságosan a profit-orientált szektor, azaz a vállalatok által, ezért ellátásukat a non-profit szemléletű szervezeteknek, köztük is elsősorban az államnak kell ellátnia. Az állam szerepvállalása nélkül ezek a tevékenységek nem valósulnának meg a szükséges mértékben, tehát a gazdaság egészséges fejlődéséhez ezen a téren is elengedhetetlen az állami beavatkozás.⁴ Ezeket a tranzakciókat a Kibocsátástól a Nettó működési eredményig, illetve más megközelítésben a Nettó rendelkezésre álló jövedelemtől a Nettó hitelnyújtás/Nettó hitelfelvétel sorokig, azaz az állami költségvetés pénzügyi egyensúlyát mutató egyenlegig mutatják ki a gazdaságstatisztikában.

Ezek alapján összefoglalható, hogy az állam a gazdaság jövedelmeinek egy részét adók, járulékok és díjak formájában begyűjti (ezek az állami bevételek), majd a begyűjtött összegek egy részét újraosztja (transzferkiadások), más részéből pedig az állami gazdálkodási és fejlesztési tevékenységeket finanszírozza. A kormányzati szektor által előállított gazdasági érték összgazdasági teljesítményhez viszonyított arányát mutatja a kormányzati bruttó hozzáadott érték GDP-hez viszonyított aránya, míg a kormányzat teljes szerepvállalását az értékteremtéssel és az újraelosztással együtt a kormányzati kiadások, illetve bevételek GDP-hez viszonyított aránya mutatja jobban. Hozzá kell tenni azt is, hogy a kormányzat gazdasági életet befolyásoló tevékenységét sokféle megközelítésben lehet vizsgálni, ezek a mutatók távolról sem merítik ki az összes lehetőséget.

Az Eurostat adatbázisai 1995-től tartalmazzák gazdasági statisztikát Magyarországról és az Európai Unió 27 tagállamának összesített adatairól. A Nemzeti számlarendszer fontosabb mutatói esetében a legutóbbi elérhető adatok 2022-re vonatkoznak. A kiadások funkciók szerinti csoportosított adatai még csak 2021-ig érhetőek el, ezért ezek az adatok itt csak érintőlegesen kerültek felhasználásra. Pontos elemzés a 2022-es adatok ismeretében lesz lehetséges.

Ez a tanulmány a magyar állam gazdálkodásának, bevételeinek, kiadásainak, teljesítményeinek és költségeinek arányát vizsgálja az országos GDP-hez viszonyítva nemzetközi összehasonlításban. A minél átfogóbb átlagos arányértékek megállapítása érdekében Magyarország, illetve az Európai Unió összesített arányadatai először az 1995 és 2018 közötti időszakra átlagosan kerültek

4 MOLNÁR Tamás – VANCSIK János: Az állam szerepe a gazdasági életben. *Comitatus: önkormányzati szemle*, 2016/220, 26–38.

kiszámításra, ami elég hosszú és változatos időszak ahhoz, hogy az átlagos értékek jó viszonyítási alapot adjanak a későbbi változások értékeléséhez. A 28 éves időtáv átlagértékeinek használatával láthatóvá válhatnak a kormányzati gazdálkodásban hosszú távon jelenlévő sajátosságok. Ezután a 2019 és 2022 közötti adatok hasonló szerkezetben kiátlagolva kerülnek bemutatásra. Ennek a későbbi, rövidebb időszaknak a magyar és európai átlagos adatait az egységek saját korábbi arányaihoz hasonlító számítások is felhasználásra kerültek annak érdekében, hogy a kormányzati gazdálkodás utóbbi négy évben mutatott változásai kimutathatók legyenek. A változások mértékét legjobban az összehasonlítható két arányszám közötti különbség mutatja meg. Az elemzés során az 1995-től 2018-ig tartó hosszabb időszak magyar és európai átlagadatai közötti eltérés és a 2019-től 2022-ig tartó rövidebb időszak magyar és európai átlagadatai közötti eltérés összehasonlítása alapján számolt különbségek jelzik az egyes területek átlagadatai között a közeledés vagy távolodás mértékét.

3. Magyarország kormányzati gazdálkodásának főbb eltérései az európai átlagtól 1995–2018

A kormányzati beavatkozás mutatóinak értékeit és annak összetevőit Magyarországra, illetve az Európai Unió 27 országára összesítve és a GDP %-ában összehasonlítható módon kimutatva az 1. táblázat mutatja be. Ezek az értékek az 1995 és 2018 közötti évek átlagai, tehát egy nagyon hosszú és heterogén időszakot fognak át. Értelmezésükhöz fontos tudni, hogy az egyes években más eredményt adna az összehasonlítás. Az átlagok számítása mégis sokat mondó lehet, ha figyelembe vesszük, hogy így láthatóak azok a különbségek, amelyek hosszú távon nagyon is jellemzőek a két összehasonlított egységre, de az egyes években nem vehető észre.

1. táblázat: Kormányzati bevételek, kiadások és főbb aggregált teljesítmény adatok

Kormányzati szektor			
Tranzakció típusa / Év	kerekítve,		a GDP %-ában
	Magyarország	EU 27	Eltérés
	Átlag 1995-2018		
P1 – Kibocsátás	22	19	3
P2 - Folyó termelőfelhasználás	-7	-5	-2
B1G - Bruttó hozzáadott érték	15	14	1
P51C - Állóeszköz-felhasználás	-4	-3	-1

A magyarországi kormányzati gazdálkodás és gazdasági beavatkozás ...

B1N - Nettó hozzáadott érték	11	11	0
D1PAY - Munkavállalói jövedelem, tartozás	-11	-11	0
B2N - Nettó működési eredmény	0	0	0
D2REC - Termelési és importadók, követelés	17	13	4
D2_D3 Egyéb termelési és importadók és -támogatások	-2	-1	-1
D4PAY - Tulajdonosi jövedelem, tartozás	-5	-3	-2
D4REC - Tulajdonosi jövedelem, követelés	1	1	0
B5N - Elsődleges jövedelmek nettó egyenlege	11	10	1
D5REC - Folyó jövedelem-, vagyon-, stb. adók, követelés	8	12	-4
D61REC - Nettó társadalombiztosítási hozzájárulások, követelés	13	14	-1
D62PAY - Pénzbeni társadalmi juttatások, tartozás	-14	-16	2
D7PAY - Egyéb folyó jövedelemátutalások, tartozás	-2	-2	0
D7REC - Egyéb folyó jövedelemátutalások, követelés	1	1	0
B6N - Nettó rendelkezésre álló jövedelem	17	19	-2
D632PAY - Természetbeni társadalmi juttatások – megvásárolt, termelt piaci javak és szolgáltatások, tartozás	-3	-5	2
P3 - Végső fogyasztási kiadás	-21	-20	-1
B8N - Nettó megtakarítás	-4	-1	-3
P5L - Bruttó felhalmozás és nem termelt nem pénzügyi eszközök beszerzésének és eladásának egyenlege	-4	-4	0
D9PAY - Tőkefinanszírozások, tartozás	-2	-1	-1
D9REC - Tőkefinanszírozások, követelés	1	0	1
P51C - Állóeszköz-felhasználás	4	3	1
B9 - Nettó hitelnyújtás (+)/nettó hitelfelvétel (-)	-5	-3	-2
OTE - Összes kormányzati kiadás	-49	-48	-1
OTR - Összes kormányzati bevétel	45	46	-1
A pénzügyi tranzakciók normál módon			
A nem pénzügyi tranzakciók dőlten szedve			
Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés ⁵			

A táblázat adatai alapján az első megállapítás, amit a magyar kormányzat gazdasági szerepéről megtehetünk, hogy a rendszerváltás utáni évtizedekben, egészen 2018-ig összességében erősebb volt az állam gazdasági befolyása Magyarországon, mint az Európai Unió országaiban általánosan. Míg az Unióban nagy átlagban a GDP mintegy 14%-át állította elő az állami szektor, ez Magyarországon átlagosan

⁵ Statistics – Eurostat (europa.eu) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/GO-V_10A_MAIN/default/table?lang=en (2023. 04. 21.) [a továbbiakban: Eurostat (2023a)]

elérte a 15%-ot. Az állami kiadások arányát tekintve szintén 1 százalékpontos eltérés volt tapasztalható, a magyar állam átlagosan a GDP 49%-ának elköltéséről rendelkezett valamilyen formában, míg az Európai Unióban ez az átlag csak 48%-ot mutatott. Ugyanakkor a magyar állam pénzbevételei százalékos arányban alatta maradtak az Európai Unió átlagnak 1995 és 2018 között. Az összegző adatokból az is kiderül, hogy Magyarországon a nagyobb állami szerepvállalás egyértelműen a gazdasági értékteremtő tevékenységek területén volt magasabb, az újraelosztási tevékenységet tekintve a magyar állam súlya az átlagos európai államokhoz képest kisebb (a GDP-nek kb. egy negyedét osztották újra).

Fontos aggregált adat az államháztartás egyensúlyát jellemző költségvetési többlet/deficit mutató, ami a Nemzeti számlarendszerben Nettó hitelnyújtás/Nettó hitelfelvétel elnevezéssel szerepel. Ennek a mutatónak az értéke kiemelkedő fontosságú az állam gazdálkodásának megítélésében, kifejezett célként határozódik meg minden állam gazdálkodásában, hogy a túlzott eladósodást, a tartósan nagy összegű államháztartási deficitet elkerülje. Magyarország gazdaságát az utóbbi ötven évben többször is sújtotta a magas állami kiadások és a rendszeresen magas államháztartási deficit miatt kialakult magas szintű államadósság, ami súlyos gazdasági zavarokhoz és negatív nemzetközi megítéléshez vezethet. A magyar állam egyik ilyen eladósodottsági csúcspontja a vizsgált időszakban került sor a 2000-es évek elején,⁶ ezért nem meglepő, hogy az 1995 és 2018 évek átlagában számított államháztartási deficit arány a GDP-hez mérten magasabb volt Magyarországon, mint az Európai Unió átlag. A magyar átlagos deficitérték 1995 és 2018 között a GDP 5%-a volt, míg az Európai Unió nagy átlagban tartotta a kitűzött 3%-os célt.

Ez az összehasonlítás egy fontos lehetséges következményre is felhívja a figyelmet. A túlzott állami szerepvállalás logikusan együtt jár az államháztartási deficit növekedésével és az államadósság magasabb szintjével. Úgy tűnik tehát, hogy Magyarország arra szolgáltatott példát a hosszabb távú elmúlt időszakban, hogy az államnak a gazdaságot erősen befolyásoló tevékenysége eladósodáshoz vezet. Hozzáteendő ugyanakkor, hogy az állam hatóköre és a befolyásolás ereje nem feltétlenül jelenti ugyanazt. Erős és hatékony állami szabályozásra kis hatókör és kevesebb kiadás mellett is vannak lehetőségek,⁷ de a fenti adatokból nem úgy tűnik, hogy Magyarország 1995 és 2018 között összességében ezt jobban meg tudta volna valósítani, mint általában az európai országok tették.

Részleteiben vizsgálva az államháztartás szerkezetét feltűnik, hogy 1995

6 LENTNER Csaba: *A magyar állampénzügyek fejlődéstörténete a dualizmus korától napjainkig*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2019, 178.

7 MATOLCSY György: *Államépítés. Heti Válasz*, 2005/25, 41.

és 2018 között az állam folyó termelő felhasználása jelentősen magasabb arányú volt Magyarországon, mint az európai átlag. Kisebb mértékben ugyan, de a magyar állam esetében az állóeszköz-felhasználás értéke is meghaladta az európai országokban megszokott arányt. Ez a két adat megerősíti azt a megállapítást, hogy a magyar állam működése ebben az időszakban teljesítmény központú volt, azaz relatíve nagyobb értékben nyújtott saját előállítású szolgáltatásokat, mint egy átlagos európai uniós állam. Ezeket a szolgáltatásokat jellemzően gazdaságfejlesztésre, az infrastruktúra és a közlekedés üzemeltetésére vették igénybe Magyarországon az európai átlagnál nagyobb mértékben.⁸ Az állam magas közlekedés üzemeltetési költsége részben annak tudható be, hogy a magyarországi vasúti személyszállítás túlnyomó többségét végző MÁV START Zrt. tevékenysége az állami szektor részeként szerepel kormányzati gazdálkodás elszámolásai között, de megjegyzendő, hogy az állami teljesítmények költségei a MÁV START Zrt. hatása nélkül is jelentősen magasabbak lennének az európai átlagos kiadásoknál.⁹

Az újraelosztási funkción belül az látható, hogy az adósságteher miatt az uniós átlagnál magasabb kamatkidadásokat (Tulajdonosi jövedelem, tartozás címszó alatt) a TB kiadások erős visszafogásával finanszírozta Magyarország a korábbi években. Az állam rendelkezésére álló jövedelem azonban még így is elmaradt az európai országok átlagától (ez az arány az EU-ban átlagosan 19%, Magyarországon 17% volt). Ehhez a kedvezőtlen arányhoz többek között az is hozzájárult, hogy Magyarországon a GDP kisebb részét szedte be az állam a különböző adókon keresztül, mint az európai átlag.

A GDP felhasználásában is megfigyelhető, hogy a magyar állam európai átlaghoz képest nagyobb mértékű tevékenysége magasabb deficithez vezetett. Itt látható az is, hogy ez a nagyobb mértékű tevékenység a korábbi időszakokban az állami beruházások támogatása mellett (ezek a Bruttó felhalmozás és nem termelt nem pénzügyi eszközök beszerzésének és eladásának egyenlege sorban található) főleg a rövid távú kormányzati végső fogyasztási kiadásokon keresztül valósult meg. Ezek a végső fogyasztási kiadások tartalmazzák a természetbeni társadalmi juttatásokat is. 1995 és 2018 között a magyar állam sokkal kisebb mértékben finanszírozta a más szektorok, piaci szereplők által nyújtott ún. természetbeni társadalmi transfereket, mint azt az Európai Unió országaiban tették. Ezek az összegek az uniós átlagban a GDP 5%-át is elérik, míg Magyarországon csak 3%-ot tettek ki. Ha tehát a kormányzati végső fogyasztási kiadásoknak csak azt a részét

8 Statistics – Eurostat (europa.eu) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/GOV_10A_EXP/default/table?lang=en (2023. 06. 05.) [a továbbiakban: Eurostat (2023b)]

9 Magyar Államkincstár i. m. 7.

tekintjük, amin keresztül az állam saját teljesítményeként végez szolgáltatást és nem vásárolja azt más szereplőktől a köz számára, akkor a magyar állam uniós átlagnál magasabb szerepvállalása itt is láthatóvá válik.

4. A magyarországi és az európai állami gazdálkodás jellemzői a 2019–2022-es időszakban

A 2019 és 2022 közötti időszak, ami Magyarországon a legutóbbi kormányzati ciklussal is egybe esett, számos új kihívás elé állította az európai országok kormányait. A 2020-ban kitört COVID járvány komoly tevékenységi korlátozásokat tett szükségessé, ami a gazdaságok működésére óriási mértékű hatást gyakorolt. Az emberek közötti fokozott távolságtartási kényszer olyan válságos helyzetet hozott létre, aminek a kezelésében csak több generációval ezelőtt, alapvetően más technikai fejlettségi viszonyok közepette szerezhettünk tapasztalatot.

2022 az európai országok gazdálkodása szempontjából is nagy válsággal fenyegető fegyveres konfliktust hozott a kontinens keleti részén. Ennek hatására a nemzetközi gazdasági kapcsolatok alapvetően megváltoztak, előre nem látható hatású környezeti és energiaválság alakult ki.¹⁰ Ezekben a helyzetekben a válságok hatékony kezelése céljából az európai országok különböző gazdaságpolitikákat igyekeztek folytatni, amelyeknek mégis voltak hasonló vonásaik. Ilyen hasonlóság, hogy a válságkezelés többnyire a költségvetési deficit növekedésével járt, ezért a korábban kitűzött európai általános deficit cél nem volt tartható.¹¹

A magyar állam utóbbi négy évben megvalósult gazdálkodásának értelmezéséhez fontos megvizsgálni, hogy figyelemmel a vázolt eltérésekre, hogyan közelít az európai országok átlagos gazdálkodási struktúrájához, vagy éppen hogyan távolodik el attól. Az európai átlagos költési szerkezethez való közelítés nem feltétlenül célja az utóbbi tizenkét év gazdaságpolitikájának, amely inkább Magyarország sajátos külön útját hangsúlyozza. Ezzel együtt fontos lehet, hogy mely elemekben hasonlít és melyekben tér el a kiadási szerkezet a velünk egy közösségben élő államok átlagától. A következő elemzés ennek a 2019-től 2022-ig terjedő időszaknak a kormányzati gazdálkodást jellemző magyarországi és európai átlagos statisztikai adatait mutatja be, az előző részben bemutatott struktúrát megőrizve (2. táblázat).

10 CSILLIK Péter: *Fenntartható környezet*. In: ANDÓ Éva – CSILLIK Péter – KOVÁCS Róbert (szerk.): *Egymillió karakter a fenntarthatóságról* (I. kötet). Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2023, 187.

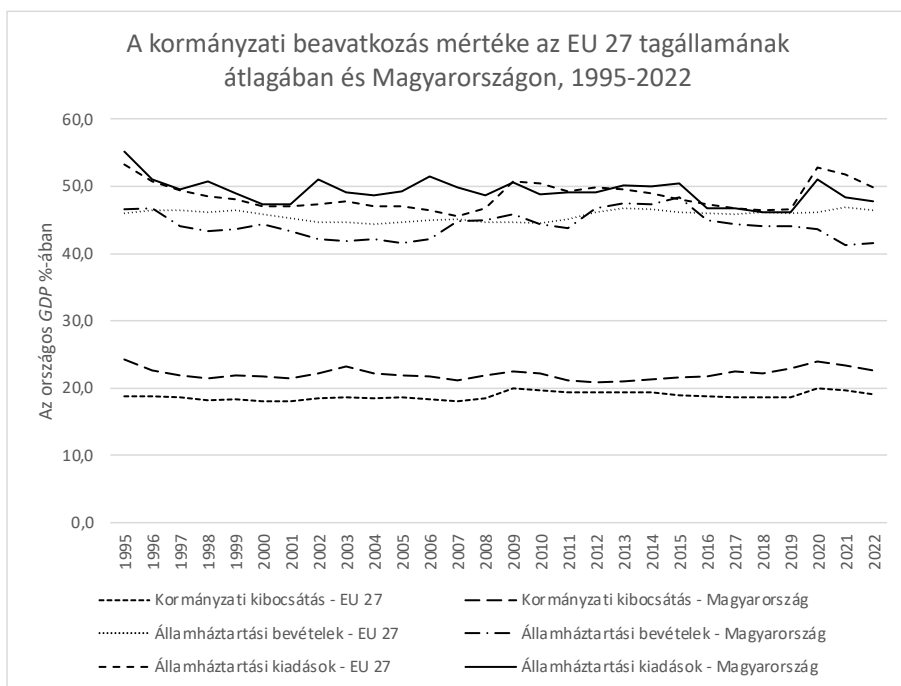
11 GOTTFRIED Péter: *Helyreállítási Alap – újra és újra? Kell-e az EU-nak állandó fiskális kapacitás – és konkrétan nekünk? *Külggyi Szemle*, 2022/3, 4.*

2. táblázat: Kormányzati bevételek, kiadások és főbb aggregált teljesítmény adatok
Kormányzati szektor, 2019–2022

Tranzakció típusa / Év	kerekítve,		Eltérés
	Magyarország	EU 27	
	Átlag 2019-2022		
P1 - Kibocsátás	23	19	4
P2 - Folyó termelőfelhasználás	-9	-6	-3
B1G - Bruttó hozzáadott érték	14	13	1
P51C - Állóeszköz-felhasználás	-4	-3	-1
B1N - Nettó hozzáadott érték	10	10	0
D1PAY - Munkavállalói jövedelem, tartozás	-10	-10	0
B2N - Nettó működési eredmény	0	0	0
D2REC - Termelési és importadók, követelés	18	14	4
D2_D3 Egyéb termelési és importadók és -támogatások	-3	-4	1
D4PAY - Tulajdonosi jövedelem, tartozás	-2	-1	-1
D4REC - Tulajdonosi jövedelem, követelés	1	1	0
B5N - Elsődleges jövedelmek nettó egyenlege	14	10	4
D5REC - Folyó jövedelem-, vagyon-, stb. adók, követelés	6	13	-7
D61REC - Nettó társadalombiztosítási hozzájárulások, követelés	12	15	-3
D62PAY - Pénzbeni társadalmi juttatások, tartozás	-10	-17	7
D7PAY - Egyéb folyó jövedelemátutalások, tartozás	-4	-3	-1
D7REC - Egyéb folyó jövedelemátutalások, követelés	1	1	0
B6N - Nettó rendelkezésre álló jövedelem	19	19	0
D632PAY - Természetbeni társadalmi juttatások – megvásárolt, termelt piaci javak és szolgáltatások, tartozás	-1	-5	4
P3 - Végső fogyasztási kiadás	-21	-22	1
B8N - Nettó megtakarítás	-2	-3	1
P5L - Bruttó felhalmozás és nem termelt nem pénzügyi eszközök beszerzésének és eladásának egyenlege	-7	-3	-4
D9PAY - Tőke-transzferek, tartozás	-3	-2	-1
D9REC - Tőke-transzferek, követelés	2	1	1
P51C - Állóeszköz-felhasználás	4	3	1
B9 - Nettó hitelnyújtás (+)/nettó hitelfelvétel (-)	-6	-4	-2
OTE - Összes kormányzati kiadás	-48	-50	2
OTR - Összes kormányzati bevétel	42	46	-4
A pénzügyi tranzakciók normál módon			
A nem pénzügyi tranzakciók dőlten szedve			
Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés ¹²			

12 Eurostat (2023a).

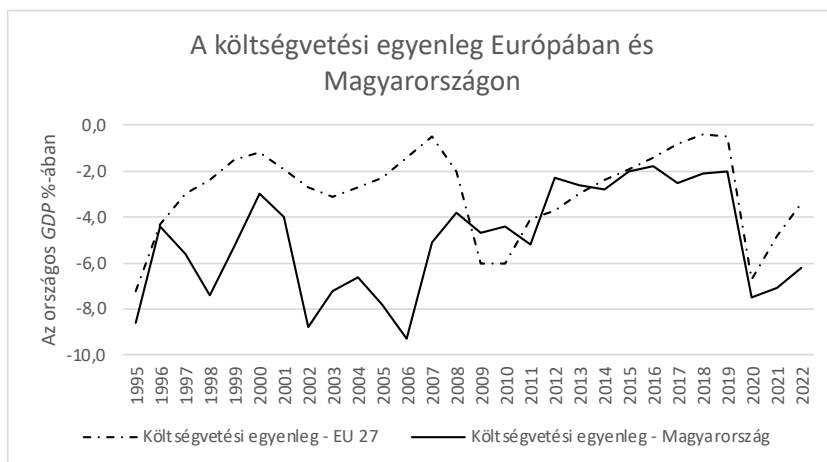
Az Európai Unió 27 országának együttes adatai ebben az időszakban sem mutatnak nagy eltérést a hosszú távú átlagtól, az átlagos értékeket meglehetősen stabilan hozta az európai gazdaság az elmúlt 28 évben még a válságok ellenére is. Az egyetlen fontos és megemlítendő változás ebben a hosszabb időszakban az volt, hogy a válságok hatására az állami szerepvállalás az újraelosztás terén megnőtt, értelemszerűen nagyobb deficiteket okozva. Ez a növekedés a válságok első éveiben szinte törvényszerűnek tekinthető, hiszen válságban definíció szerint csökken a GDP, amit az állam kiadásai nem követhetnek azonnal, a korábban betervezett költségeket, megígért támogatásokat ki kell fizetni. A 2008 és 2012 közötti adatok azonban azt is megmutatják, hogy a válság elmúltával a deficit folyamatosan visszacsökkent. Az állami kiadások aránya a válság alatti évek adataihoz képest szintén csökkent, de a válság után az európai gazdaságok a válság előttinél kicsivel magasabb állami szerepvállalási szintre tértek vissza. 2019 és 2022 között az újabb válság hatására az európai állami szerepvállalás ismét növekedésnek indult, ami ismét magasabb deficiteket eredményezett, majd a válság enyhülésével az állami beavatkozás mértéke is ismét visszatért nagyjából a korábbi szintre (1. ábra).

1. ábra: A kormányzati beavatkozás mértéke az EU 27 országának átlagában és Magyarországon, 1995–2022. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés¹³

¹³ Eurostat (2023a).

Ezzel szemben a magyar kormányzati szerepvállalás a gazdasági életben 2019 és 2022 között jelentősen csökkent, elsősorban a pénzbeli kiadások és bevételek terén. Bár a kormányzati beavatkozás európai és magyarországi mutatói a bevételek kivételével évente együtt mozogtak a válságesemények hatására, az utóbbi négy év válságainak közepette is kimutatható Európa és Magyarország alapvetően eltérő gazdaságpolitikai útja. Míg Európában általában növelték az állami beavatkozás mértékét ebben az időszakban, Magyarországon összességében továbbra is csökkenteni igyekeztek azt, elsősorban a valós gazdasági teljesítményeket nem ellentételező transzferkifizetések és az azokat finanszírozó adók visszafogásával, azaz az újraelosztási funkciók leépítésével. Ennek eredményeképpen Magyarországon az állam szerepe összességében kisebb lett. Bár a kormányzati teljesítmények értékének aránya, azaz a kormányzati kibocsátás és a kormányzati szektor által előállított GDP egyre nagyobb részt tett ki az ország GDP-éből az európai átlagnál, az állami kiadások és bevételek GDP-hez viszonyított arányai ennél is nagyobb mértékű csökkenést mutattak. A kormányzati bevételek a GDP 42%-át, a kiadások pedig 48%-át tették ki az elmúlt négy év átlagában, amely értékek mindkét mutató esetében alacsonyabbak mind a korábbi magyar, mind az azonos időszak európai átlagainál (1. ábra). Az elmúlt évtizedek lassú és szakaszos közelítése az adatokban tehát újra eltávolodásba fordult ezen a téren, és az európai szerkezettől egy merőben eltérő struktúra irányába haladt, magasabb állami teljesítménnyel és lényegesen kevesebb újraelosztással, összességében alacsonyabb beavatkozási arányszámok mellett.

2. ábra: A költségvetési egyenleg mértéke az EU 27 országának átlagában és Magyarországon, 1995–2022. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.¹⁴

14 Eurostat (2023a).

A költségvetés egyensúlya tekintetében az látható, hogy Magyarországon a 2008-as pénzügyi válság idején és utána az államháztartási deficit jelentősen lecsökkent és a hatékony válságkezelés hatására az európai átlagnál jobb állami gazdálkodást mutattak az adatok. Az újabb fellendülési években azonban, különösen 2016 után, Magyarország sok európai országgal ellentétben nem tudott tovább javítani a költségvetési egyensúlyán, így megint magasabb lett a magyar államháztartási deficit az európai átlagnál, amely különbség a 2020-tól beköszöntő válságos időszakban is megmaradt (2. ábra). A távolodást elsősorban a kormányzati bevételek elmaradása okozta az európai átlagtól, amit a kiadások visszafogása nem tudott kellő mértékben ellensúlyozni. A kormányzati kiadásokon belül megfigyelhető, hogy a meglévő funkcionális szerkezeti különbségek az utóbbi időszakban a legtöbb területen növekedtek, tehát a költési szerkezet nem közeledett az európai átlaghoz, inkább távolodott attól. Eszerint a magyar gazdasági irányítás abban különbözik leginkább az európai átlagtól, hogy többet költ az általános közszolgáltatásokra és a gazdaság fejlesztésére. Az egészségügy és a szociális védelem területén ugyanakkor lényegesen kevesebbet költ a magyar állam az európai átlagnál. A rekreáció, sport és kultúra finanszírozásának területén általában egyenletesen minden funkció kicsit több finanszírozást kap Magyarországon az európai uniós átlagnál, de az utóbbi években ezekből kiemelkedett a rekreáció és sport, valamint a kulturális szolgáltatások területe.¹⁵ Úgy tűnik tehát, hogy a még mindig magasabb szintű állami teljesítmény egy, az európai átlagtól több ponton eltérő szerkezet mellett újra kezdett magasabb deficitet is termelni, ami hosszabb távon újabb problémákhoz vezethet. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni egy friss közgazdasági kutatás egyik eredményét, amely szerint az európai országokat vizsgálva a társadalombiztosításra fordított állami pénzeket korlátozó költségvetési szabályokat hozó államok államadóssági rátája rövidebb távon a várakozásoknak megfelelően valóban csökken, de hosszabb, 10 éves periódust tekintve szignifikánsan növekszik.¹⁶ Mivel Magyarországon nem újkeletű az egészségügyre, a szociális szférára és a társadalombiztosításra fordított kormányzati kiadások visszafogása, a kutatás megállapításait a magyar példa is alátámasztja.

Az állam által nyújtott saját előállítású szolgáltatások tekintetében a rendszerváltás óta meglévő magyar értéktöbblet 2019 és 2022 között is megma-

15 Eurostat (2023b).

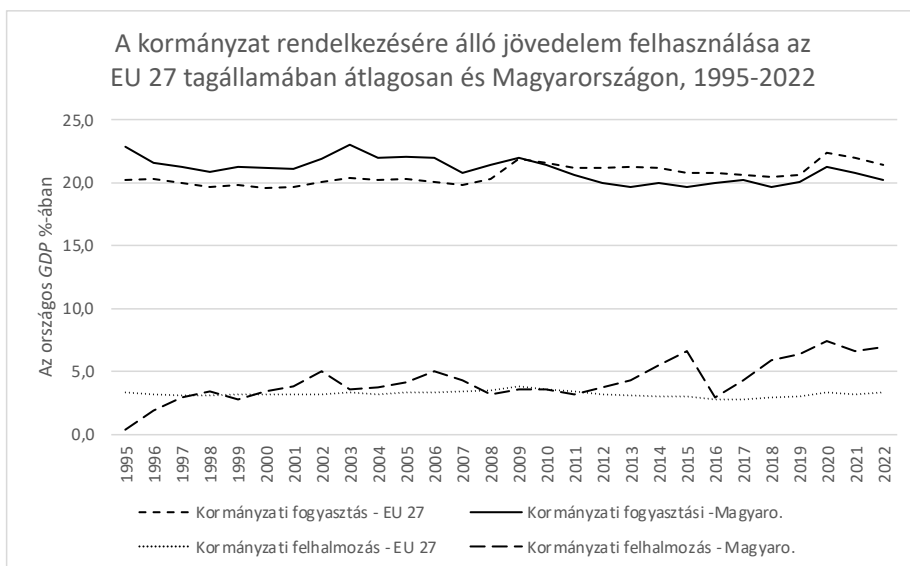
16 KRAEMER, Robert – LEHTIMÄKI, Jonne: Government debt: the impact of fiscal rules at the European and national level. *Empirica*, 2023. <https://doi.org/10.1007/s10663-023-09582-z> (2023. 07. 15.)

radt, sőt, a különbség az európai államok átlagához képest annak ellenére is növekedett, hogy az európai államok is növelték kormányzatuk GDP-hez viszonyított kibocsátásának részarányát ebben az időszakban. A kormányzati kibocsátás az időszak éves átlagában Magyarországon a GDP 23%-át, míg az Európai Unió országaiban csak 19%-át tette ki. Ez a 4 százalékpontos eltérés jól kifejezi a magyar állam fokozott teljesítményorientáltságát. A folyó kormányzati kiadások terén erősebb volt a kollektív fogyasztás az európai átlaghoz képest 2019 és 2022 között is. Gondot jelenthet azonban az, hogy ezek a teljesítmények Magyarországon jóval nagyobb arányban térítés nélkül nyújtott, nem piaci szolgáltatások, míg az előállításukra általában arányosan többet költ a magyar állam, mint az európai országok. Az elmúlt években az ilyen típusú kiadások sok esetben meghaladták a tervezett értékeket Domokos László, az Állami Számvevőszék korábbi elnökének beszámolója szerint.¹⁷ Ez értelemszerűen negatív hatással van ezeknek a tevékenységeknek a finanszírozhatóságára és az elmúlt években is hozzájárult Magyarország átlag feletti deficit értékeihez is.

Az állami teljesítmények terén megvalósuló erősebb feladatvállalást a magyar kormányzat az újraelosztás drasztikus leszorításával próbálja ellensúlyozni. Az európai trendekhez képest ezen a téren is távolodás volt tapasztalható a magyar kormányzati gazdálkodásban 2019 és 2022 között, hiszen az európai országokban inkább az adóbevételek és a redisztributív kiadások arányának erőteljes emelkedése volt jellemző az utóbbi évek válságos időszakában. Ezzel együtt 2019 és 2022 között a kormányzati rendelkezésre álló jövedelem a GDP arányában Magyarországon megegyezett az Európai Unió átlagával, ami megközelítőleg 19% volt. Ez azt jelenti, hogy a kormányzat rendelkezésre álló jövedelem tekintetében sikerült az európai átlagot utolérni, Magyarország elmaradása ezen a téren lényegében felszámolódott.

A kormányzati fogyasztási kiadások és a kormányzati beruházások GDP arányos alakulását 1995 és 2022 között a 3. ábra mutatja be.

17 DOMOKOS László – ZUBOR Zalán: Kisebb, hatékonyabb állam kell. Interjú. *Piac & Profit*, 2018/11, 28–30.

3. ábra: A kormányzat rendelkezésére álló jövedelem felhasználásának mértéke az EU 27 országának átlagában és Magyarországon, 1995–2022. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.¹⁸

Az adatokból az látszik, hogy a 2008-as válság előtt a kormányzat fogyasztási kiadásai kifejezetten magasak voltak az európai átlaghoz képest, aminek nagy szerepe volt az ország eladósodásában ebben az időszakban. A kormányzati fogyasztási kiadások az Európai Unió országaiban összességében növekvő tendenciát mutattak GDP arányosan 1995 és 2018 között, míg Magyarországon, különösen a 2008-as válság után, a folyamatos, jelentős csökkentés volt megfigyelhető az újabb eladósodás elkerülése végett, ami így egy nehéz helyzetben végrehajtott sikeres gazdaságpolitikának nevezhető. A válság utáni időszakban a kormányzati fogyasztási kiadások tovább csökkentek és ekkor már a magyarországi adatok az európai átlag alatti kormányzati költsékezést mutattak a végső fogyasztások terén.

A magyar kormányzati fogyasztási költsési szerkezetben az európai átlagnál folyamatosan nagyobb hangsúlyt kapnak az általános közszolgáltatások és a gazdasági ügyek, míg a kormány kifejezetten kevesebbet költ az európai átlagnál az egészségügyre és a szociális védelemre. Az általános közszolgáltatásokon belül a végrehajtó és törvényhozó szervek, pénzügyi és költségvetési ügyek és külügyek működtetése visz el különösen sok Magyarországon begyűjtött közpénzt, míg a gazdasági ügyek közül elsősorban a szállítás és közlekedés,

¹⁸ Eurostat (2023a).

valamint az általános gazdasági-, kereskedelmi- és munkaügyek tehetők felelőssé a magas költsési arányokért. A másik oldalon, az egészségügy és a szociális védelem funkciókon belül különösen nagy elmaradást láthatunk az Európai Unióhoz képest a járó- és fekvőbeteg ellátás, illetve a betegek ellátása terén.¹⁹

A kormányzati fogyasztási kiadások területén is jellemző, hogy az elmúlt időszakban az európai országok az egészségügyi és szociális kiadásaikat növelték leginkább, míg Magyarországon ezeket a kiadásokat éppen csak szinten tartották vagy vissza is fogták, megnövelve a különbséget az Európai Unióhoz képest. Az egészségügyi és szociális kiadások meglévő ollója tehát tovább nyílt, a kormányzati fogyasztási kiadások terén is tapasztalható a TB kifizetések esetén megfigyelt tendencia. Mindez összhangban lehet azzal, hogy az egészségügyben a kormányzat egyre jobban törekszik a magánfinanszírozás bevonására, mert a közpénzekből ide egyre kevesebb jut.²⁰

Kiemelendők a magyar kormányzatok gazdasági fogyasztási kiadásai, a gazdaság működtetése érzékelhetően magasabb arányú állami finanszírozáshoz jut, mint ahogyan az európai országokban általában tapasztalható. A magyar állam gazdasági kiadásainak szintje az utóbbi években már jóval meghaladta az Európai Unió átlagát, a különbségek itt nem mérséklődnek, hanem tovább nőnek. Tekintve, hogy Magyarország kormányzata a gazdasági kiadások terén mindig is az uniós átlag felett költött,²¹ ez tovább fokozza a szerkezeti különbségeket.

Fontos kiemelni a közigazgatás, az általános közszolgáltatás költségeit is. Ezen a téren mindig többet költött a magyar kormány GDP arányosan az európai átlagnál a vizsgált időszakban. Itt is meg kell jegyezni, hogy a kormányzati fogyasztás értéke az adósságszolgálatot nem tartalmazza, tehát a magasabb költség ténylegesen a közszolgáltatások üzemeltetésére fordítódott. Bár az utóbbi években a kormányzat igyekszik mérsékelni ezt a költsési arányt, nem látható közeledés ezen a területen az európai arányokhoz, a kiegyenlítődéi folyamat tehát nem zajlik hatékonyan, pedig Domokos László szerint ez kifejezetten cél lenne.²²

A kormányzati beruházások terén is érdemes megvizsgálni a kiadási funkciók szerinti összetételt, hiszen az utóbbi években ezek a kiadások váltak igazán hangsúlyosakká Magyarországon az európai országokhoz képest. A kormányzati beruházások leghangsúlyosabb területe a gazdasági, elsősorban szállítási beruházások. Magyarországon az uniós átlagnál magasabb arányú kormányzati beruházásokat ugyancsak ezen a területen eszközölik, gazdaságfejlesztő céllal.

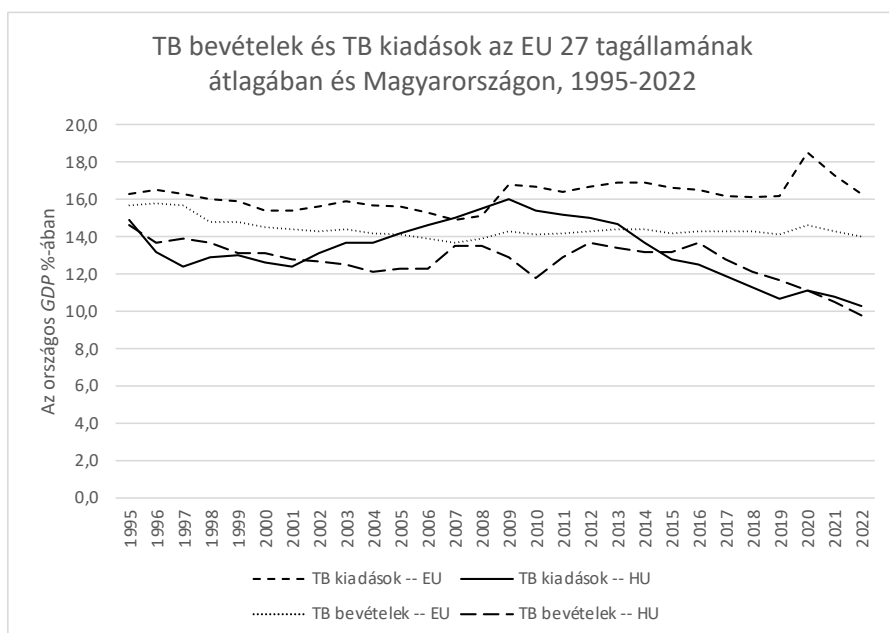
19 Eurostat (2023b).

20 Kovács i. m. 13.

21 Eurostat (2023b).

22 DOMOKOS – ZUBOR i. m. 28–30.

A magyar kormányzati gazdálkodást részletesebben tekintve a következő pontokon volt érzékelhető eltérés a 2019–2022-es kormányzati ciklusban az európai trendekhez képest: Először is, a legmarkánsabb eltérés, a TB kiadások további visszafogása, amelynek eredményeképpen Magyarország 2022-ben már 7 százalékpontos elmaradásban volt az európai átlaghoz képest ezen a téren. A TB kiadások Magyarországon lényegében mindig kisebb mértékűek voltak az uniós átlagnál, csak közvetlenül a 2008-as válság előtt nőttek fel az átlagos költési szintre, ami országunk esetében egyrészt eladósodottságot eredményezett, másrészt szinte azonnal újra lemaradtunk Európától ebben a tekintetben, mert a válság idején az európai TB kiadások aránya is meredeken megemelkedett. A válságkezelés részeként Magyarország elkezdte visszafogni ezeket a kiadásokat. Ez a visszafogás azóta is tart és erősödik az újabb, immár egészségügyi válság ellenére is, egyre szélesebb ollót nyitva az uniós átlaghoz képest. Úgy tűnik tehát, hogy az államháztartás egyensúlyban tartását Magyarország elsősorban a TB transferek és az újraelosztás visszafogásával igyekszik elérni. Megjegyzendő az is, hogy a TB járulékokból befolyó állami bevételek esetében is jelentős elmaradásban van Magyarország az uniós átlagtól (4. ábra).

4. ábra: A TB bevételek és kiadások mértéke az EU 27 országának átlagában és Magyarországon, 1995–2022. Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.²³

²³ Eurostat (2023a).

Egy másik jellemző változás, hogy az adóstruktúrában a 2018–2022-es kormányzati ciklusban tovább erősödött a termék- és importadók szerepe a jövedelemadók rovására. Az európai országok átlagosan egyensúlyban tartják ezt a két adónemet, mindkettő a GDP 13–14%-ának megfelelő állami bevételt biztosít átlagosan. Magyarországon az utóbbi négy évben a termék- és importadók már a GDP 18%-át, míg a jövedelemadók csak a GDP 6%-át tették ki. Összességében ez azt eredményezi, hogy Magyarországon ebből a két adófajtából a GDP 24%-át, míg az európai átlag esetében 27%-át tudják beszedni. Ez az eltérés nem nagy, mégis jelentősen hozzájárulhat ahhoz, hogy a magyar államháztartási deficit arányában nem volt képes az európai átlagot hozni az utóbbi években.

A harmadik fontos eltérés, hogy magasak és növekvőek az állam beruházásokra fordított kiadásai, amelyek 2019 és 2022 között már a GDP 7%-át tették ki az akvizíciókkal együtt számolva. Ez az érték több, mint a duplája volt az európai uniós átlagnak ebben az időszakban és jelentősen hozzájárult a nagyobb magyar deficit kialakulásához. Az állami beruházások főleg a gazdasági élet, a közlekedés, a sport és a kultúra területein jelentek meg az európai átlagos kiadásoknál nagyobb mértékben.²⁴ A neoklasszikus gazdasági növekedési elméletek alapján megfelelő állami beruházásokkal növelhető a gazdaság jövőbeni teljesítménye, tehát a felzárkózáshoz szükséges magasabb növekedési ráta fenntartásához ez fontos lépés lehet, de a magasabb GDP/fővel rendelkező országok korábbi példái és néhány dél-európai ország kudarca arra intenek, hogy ez a növekedés korlátos, hosszú távon nem tartható fenn.²⁵

Összességében a magyarországi kormányzati számlák elemzése azt mutatja, hogy a magyar gazdaságpolitika igyekszik az államháztartást azzal egyensúlyban tartani, hogy csökkenti a TB kiadások GDP-hez viszonyított részarányát, míg az európai átlagnál magasabb értékű állami szolgáltatásnyújtás mellett fokozott mértékű kormányzati beruházással próbálja megteremteni a jövő fejlődési alapjait. Bár a 2010-es évek konszolidációja után az elvben ellentételezéssel nem járó transzferkifizetéseket és állami adóbevételeket azok erőteljes csökkentése mellett is sikerült egyensúlyban tartani, az állami teljesítmények és beruházások további forrásokat igényelnek, ami miatt a költségvetési deficit rendre magasabb az európai átlagnál. A kormányzati kiadások funkciók szerinti csoportjainak tekintetében a magyarországi kormányzat az egészségügyi és

24 Eurostat (2023b).

25 BECSEY Zsolt László: *Fenntartható gazdasági növekedés és egyensúly Közép-Európában*. In: ANDÓ Éva – CSILLIK Péter – KOVÁCS Róbert (szerk.): *Egymillió karakter a fenntarthatóságról* (I. kötet). Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2023, 338–379.

szociális kiadások visszafogása mellett inkább a gazdasági kiadásokra és a közigazgatásra koncentrál. Ez kifejezetten konzervatív, neoklasszikus költési szerkezetet jelent. Az európai országok különösen a válságok idején, inkább a szociális problémák kezelésére, a társadalombiztosítás erősítésére használták fel az állami beavatkozást, míg Magyarországon a közvetlen gazdasági kiadásokra koncentráltak. Megjegyzendő az is, hogy a közigazgatás költségei nálunk folyamatosan magasak, így ezek is az egészségügyi és a szociális kiadások mérseklésével tarthatók csak fenn. A közszolgáltatásokra, közigazgatásra fordított összegeket ugyan igyekszik a magyar kormányzat visszafogni, ez az európai struktúrák megközelítése szempontjából azonban eddig nem bizonyult elég sikeresnek. Mindez azt mutatja, hogy mind a gazdálkodás nagy vonalaiban, mind a részleteiben a magyar állam az Európában megszokott szerkezettől eltérő struktúrákban működik, és az elmúlt négy évben szinte minden mutató és adat tekintetében jelentősen távolodott az európai átlagoktól.

Ezt a távolodást és a magasabb költségvetési deficitet értékelve az alábbi megjegyzések tehetők. Egyrészt lehet számítani arra, hogy az előre nem látott és sok országot súlyosan érintő válságok miatt további külső segítség lesz elérhető támogatások, hitelek, hitelfeltételek és együttműködési szabályok könnyítése formájában, hiszen erre már eddig is volt példa,²⁶ és végtére is annak kellene a segítség, aki bajban van, nem csak annak, aki maga is ki tud belőle lábalni. Másrészt, véleményem szerint feltételezhető, hogy minden nemzetközi hitelező és segélyező – beleértve az Európai Uniót és más piaci és nem piaci szereplőket is – el fogja várni, hogy az általa nyújtott segítséget az ő érdekei és elgondolásai szerint használják fel, függetlenül attól, hogy ez jogos-e vagy indokolt-e. Sőt, valószínűnek kell tartani azt is, hogy ezen elgondolások közül nincs mindegyik explicit módon megfogalmazva, ami magyarázatot adhat arra, hogy sok esetben miért késlekednek támogatások akkor is, ha folyósításuk minden leírt feltétele teljesül. Ilyen helyzetben legyen a saját útját járó gazdaságpolitika bármennyire is méltányolandó, minimum azzal a kockázattal számolnia kell, hogy ha az ország gazdasága bajba kerül, magára maradhat mindaddig, amíg a lehetséges segítségnyújtók valamelyik csoportjának burkolt elképzeléseit is magáévá nem teszi. Ebből a szempontból egy referenciacsoport általános arányaitól eltérő és azoktól egyre jobban távolodó gazdaságirányítás mindenképpen kockázatosnak minősítendő a csoporthoz fűződő kapcsolatok szempontjából, még akkor is, ha ez a csoport egyébként viszonylag megengedő hozzáállásúnak mutatkozott korábban.

26 GOTTFRIED i. m. 5.

5. Összegzés

A magyar kormányzati gazdaság sajátosságait nemzetközileg is összehasonlítható makrogazdasági adatokkal vizsgálva azt láthatjuk, hogy Magyarországon az európai átlagtól sok tekintetben eltérő kormányzati gazdálkodás alakult ki. Az eltérések, sajátosságok az elmúlt négy évben, a 2018–2022-es kormányzati ciklus idején többnyire hangsúlyosabbá váltak, egyes területeken már kifejezetten nagy különbségeket mutatva. Bár ezeknek a különbségeknek a többsége szándékos gazdaságpolitika következménye, nem minden esetben látható előre, hogy mekkora aránytölődés alakul ki az európai országok átlagos adataihoz képest és ezek következményei sem mindig kiszámíthatók.

Az utóbbi négy évben Magyarországon a legjelentősebb kormányzati gazdálkodási jelenség az volt, hogy az állami újraelosztás jelentősen visszaesett, mialatt az európai gazdaságok a válság kezelése érdekében éppen megerősítették azt. Ez főleg abban nyilvánult meg, hogy a megtermelt GDP-nek most már sokkal kisebb részét vonta el és fizette ki az állam társadalombiztosítási célokra, mint amennyi Európában szokásos. A jövedelmeket és a munkát terhelő adó bevételek és ezzel párhuzamosan a nyugdíjcélú és munkaerőpiaccal kapcsolatos kiadások csökkentése a gazdaság élénkítése céljából meghirdetett gazdaságpolitikai eszközök.

Bár a kormányzati szándék az utóbbi tizenkét évben egy olcsóbb, kisebb hatókörű állam megteremtése volt, az állam teljesítményére, szolgáltatásnyújtására fordított kiadások még mindig magasabbak voltak a kívánatosnál az elmúlt négy évben is. Az állami beavatkozás az elsődleges értéktermelő feladatok körében az európai átlagnál erősebb maradt, sőt, a különbség kis mértékben tovább növekedett. Mivel ezeknek a tevékenységeknek is vannak költségei, de sokszor pénzügyi ellentételezést nem kap értük az állam, az erre fordított kiadások a költségvetési deficitet növelték.

A magyar gazdaságpolitika az akkori magas eladósodottság ellenére is sikeresen birkózott meg a 2008-as válsággal, az eladósodottságot sikerült csökkenteni és az államháztartás is egyensúlyba került. Az utóbbi években azonban a deficit újra rendre meghaladta az európai átlagot, még ha kis mértékben is. A különbség növekvő volt, amit főleg az európai átlaghoz képest elmaradó adóbevételek és a továbbra is költséges állami teljesítmények kiadásai okoztak.

Magyarországon a kormányzati kiadások magas aránya a GDP-hez képest főleg az állami beruházások terén mutatkozik meg. Míg Európában az állami beruházások GDP arányos összege szinte nem is változott az utóbbi négy év-

ben, Magyarországon ez meredeken növekvő tendenciát mutatott. Ezek és más gazdaságfejlesztő kiadások a jövőbeni növekedést célozzák, de úgy tűnik, hogy a kormányzat ezt sok esetben az állami működés piaci szemléletének visszaszorítása mellett képzei el.

A jelenlegi adatok arra utalnak, hogy bár a magyar konzervatív gazdaságpolitika az államháztartás egyensúlyban tartása és a GDP-vel mért gazdasági növekedés szempontjából eddig sikeres volt, mégis kétséges lehet, hogy a hagyományosan állami feladatnak tekinthető, a népesség hosszú távú jólétét biztosító tevékenységek (egészségügy, oktatás, újraelosztás) visszafogása, illetve magánosítása elég alapot fog-e nyújtani a jövőbeli fejlődéshez. A múltban viszonylag sikeres államok is csak ideig-óráig tudták a gazdaságukat hagyományos eszközökkel és beruházásokkal felpörgetni és az utóbbi időben éppen az alternatív közgazdasági gondolatok hatására koncentrálnak jobban az egészségügyre és az oktatásra a közvetlen gazdaságfejlesztési eszközök helyett. Az, hogy hosszú távon sikeres lesz-e Magyarország saját útja, egyelőre a jövő kérdése, de a kormányzati gazdálkodás szerkezetében, hangsúlyaiban meglévő eltérések, különbségek rávilágítanak néhány komoly veszélyre.

AZ IRREGULÁRIS MIGRÁCIÓ ÉRTELMEZÉSI KERETEI A RENDÉSZETI ÉS A HONVÉDELMI IGAZGATÁSBAN¹

PAPP PETRA
tanársegéd (KRE ÁJK)

Absztrakt

Jelen tanulmányban górcső alá vettem a migrációval kapcsolatos egyes definíciókat, a migráció kialakulását Magyarországon, valamint azt, hogy jelenleg, milyen fogalmi keretek között képzelhető el migrációs válság, avagy a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet Magyarországon, végezetül pedig az Európai Unió valamennyi irreguláris migrációt érintő szabályaival foglalkoztam.

Kulcsszavak: illegális migráció, tömeges méretű illegális migráció, rendészet, határrendészet

INTERPRETIVE FRAMEWORK OF (IRREGULAR) MIGRATION IN LAW ENFORCEMENT AND DEFENSE ADMINISTRATION

Abstract

In this study, I examined certain definitions related to migration, the development of migration in Hungary, and the current conceptual framework of the migration crisis, or the crisis caused by mass immigration in Hungary, and finally I dealt with all the rules of the European Union affecting irregular migration.

Keywords: illegal migration, illegal migration on a mass scale, law enforcement, border police

1. Migráns, menekült vagy bevándorló?

A népvándorlás minden történeti korszakban létezett.² A mai gyorsuló, globa-

-
- 1 A tanulmány a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara által támogatott „A különleges jogrend és a honvédelem új szabályozása Magyarországon” című kutatási projekt keretében készült el.
 - 2 Vö. LÁZÁR Gyula: *A népvándorlás története*. Budapest, Franklin Társulat, 1850, 1–111.

lizált világban³ a migráció mértéke példátlan szintet ért el és korunk meghatározó jellemzője lett.⁴ A globális migráció geopolitikai jelentősége az utóbbi időben lényegesen megnövekedett, mert a világban jóval nagyobb számban jelennek meg migránsok, mint a történelem bármely más korszakában.⁵

Mindenekelőtt fontosnak tartom, hogy tisztázzam ezt a három alapvető fogalmat a témával kapcsolatban: *migráns*, *menekült bevándorló*.

A fogalmak tisztázása érdekében első körben foglalkozni kell az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (angolul: United Nations High Commissioner for Refugees, röviden: UNHCR⁶) által kimunkált *menekült* fogalommal. E megfogalmazásban a menekültek olyan természetes személyek, akik valamilyen fegyveres konfliktus vagy üldöztetés révén elmenekülnek hazájukból.⁷

A nemzetközi jog védi a menekülteket és sosem tekinthetők illegális migránsoknak,⁸ ezért nem lehet őket kiutasítani, vagy olyan körülmények közé visszaküldeni, ahol az életük veszélyben forog.⁹ A migránsok önkéntes elhatározásból, külső kényszerítő erők hatása nélkül, tehát nem valamilyen üldöztetés miatt, hanem életük jobbá tétele céljából kelnek útra.¹⁰

A latin *migratio* (*migrare*, *migratum*) szóból eredet a migráció szó, ami vándorlást, elvándorlást jelent,¹¹ azt a jelenséget írja le, amelynek során „egyes személyek, vagy csoportok úgy váltanak lakókörnyezetet, illetve társadalmat, hogy ez a váltás időlegesebből tartóssá, huzamossá válik”.¹² A migráció „*egyéni vagy csoportos akarata eredménye, amelyet az általános társadalmi, gazda-*

3 Lásd erre való utalást például: Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat, I. fejezet, 2. pontját, valamint Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat, I. Bevezető rész, 1. pontját.

4 SÁPI Gábor: A tömeges, illegális migráció és a terrorizmus kapcsolata. *Honvédségi Szemle*, 2019/3, 61.

5 Uo.

6 <https://www.unhcr.org/> (2023. 03. 28.)

7 Vö. https://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2016/12/UNHCR_Kezikonyv.pdf (2023. 03. 28.)

8 NAGY Boldizsár: A menekültjog. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014, 525.

9 Európai Unió Alapjogi Ügynöksége – Emberi Jogok Európai Bírósága: Kézikönyv a menekültügyre, a határookra és a bevándorlásra vonatkozó európai jogról, 2020. évi kiadás. Luxembourg, Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2022, 30. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/20203300_pdf_tk0220493hun_002.pdf (2023. 03. 28.)

10 SÁPI i. m. 61.

11 Magyar etimológiai szótár alapján.

12 CSERESNYÉS Ferenc: *Migráció az ezredfordulón*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005, 21.

sági, politikai folyamatok, az egyéni szándék és a mindennapok történései együtt, egyszerre határoznak meg”.¹³

A migráció fogalma pedig a következőképpen határozható meg: egy személy vagy személyek csoportjának nemzetközi határt átlépő vagy egy államon belüli mozgása.¹⁴ Népeségmozgás, amely a népeség bármely típusú mozgását magában foglalja, hosszától, összetételétől és okától függetlenül; magában foglalja a menekültek, lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek, gazdasági migránsok és egyéb célból, többek között családdegysítés céljából, útra kelt személyek migrációját.¹⁵

Különbséget kell tenni a *legális* (=vagy másnéven: *reguláris*) és az *illegális* (=vagy másnéven: *irreguláris*) migráció között is.¹⁶ A legális migráció során az érintett személyek érvényes útiokmányokkal rendelkezve, szabályosan, pontosan dokumentálható módon vándorolnak egyik országból a másikba.¹⁷ Ennek időtartama általában hosszabb mint egy év, ilyen eset tipikusan, ha valaki például munkavállalás céljából utazik egy országba.¹⁸ Az illegális migráció ennek pont az ellenkezője: a vándorlás szabályos útiokmányok nélkül, határokon átszökve, nagy számban, az embercsempész-hálózatok alkalmazásával történik.¹⁹ Az elmúlt években a migráció tömeges méreteket öltött, amelynek fő jellemzője, hogy a kiváltó ok vagy okok hatására térben és időben egyszerre nagy létszámú, akár több tízezres tömeg is hajlandó megindulni és vándorolni kontinensek vagy kontinensrészek között.²⁰

A *bevándorló*, *bevándorlás* kifejezések már nehezebben definiálhatók az előbbiekhöz képest. Az ENSZ ajánlásokat fogalmazott meg a nemzetközi vándorlás kapcsán alkalmazandó definíciókra vonatkozóan. Eszerint: a) hosszú távú bevándorló az, aki azzal a szándékkal lép be az országba, hogy

13 RÉDEI Mária: *Mozgásban a világ: A nemzetközi migráció földrajza*. Budapest, Eötvös Kiadó, 2007, 580.

14 International Organisation for Migration meghatározásai (2015), Európai Történelem Háza <https://historia-europa.ep.eu/sites/default/files/Discover/EducatorsTeachers/ActivitiesForYourClassroom/migr-introduction-hu.pdf> (2023. 03. 28.)

15 International Organisation for Migration meghatározásai (2015), <https://www.iom.int/key-migration-terms> (2023. 03. 31.)

16 HAUZINGER Zoltán – HEGEDÜS Judit – KLENNER Zoltán: *A migráció elmélete*. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, 2014, 5–18.

17 SÁPI i. m. 61.

18 NAGY i. m. 525.

19 KUI László: A tömeges méretű illegális migráció rendészeti kezelésének helyzete Magyarországon. *Magyar Rendészet*, 2016/6, 45.

20 SÁPI i. m. 62. és <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/world/20200624S-TO81906/a-migracio-lehetes-okai> (2023. 03. 31.)

ott egy évet meghaladó ideig tartózkodják; b) rövid távú bevándorló az, aki munkavállalási céllal, de 1 évet meg nem haladó ideig kíván az országban tartózkodni és annak családtagjai, valamint a háztartásában alkalmazottak.²¹ Kivéve a naponta, vagy csak valamivel ritkábban munkájuk miatt ingázókat.²²

Egy idegen állam lakosainak, polgárainak egy másik állam területére való belépését jelenti letelepedés, új otthon alapítása céljából.²³ Sokszor hallható, olvasható a *gazdasági bevándorló* kifejezés, amely egyértelműsíti azt a célt, amiért valaki egy másik országban kíván letelepedni.²⁴ Az *illegális bevándorló* a másik kifejezés, amellyel gyakran találkozhatunk. A bevándorló személy letelepedéséhez, munkavállalásához stb. a befogadó állam jogi feltételeit kell teljesíteni, így az *illegális* jelzőt semmiképp sem szerencsés használni. Helyette pontosabb az *illegális migráns* szókapcsolat²⁵ használata.²⁶

2. A migráció néhány jogtörténeti aspektusa Magyarországon

A tömeges népvándorlás, népmozgás olyan általános jelenség,²⁷ amelynek pozitív és negatív hatásaival Magyarország is érintett.²⁸ Az 1980-as évekig a migráció szerepe minimális volt az országban, elsősorban a pártállami politika kényes kérdése volt.²⁹ A rendszerváltozás óta a határokat érintő migrációs

21 LISZKAYNÉ NAGY Éva Katalin: *A külföldiek letelepedése, PhD értekezés.* Pécs, 2006, 4. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/16005/liszkayne-nagy-eva-katalin-phd-2007.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (2023. 03. 31.)

22 Recommendations on Statistics of International Migration, Revision 1 (1998) https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/Standards-and-Methods/files/Principles_and_Recommendations/International-Migration/SeriesM_58rev1-E.pdf (2023. 03. 31.)

23 SÁPI i. m. 62.

24 Lásd erről bővebben például: KOVÁTS András (szerk.): *Bevándorlás és integráció – magyarországi adatok, európai indikátorok.* Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2013.

25 FÁBIÁN Péter: A migrációról. *Ügyészek Lapja*, 2020/6, 5–25.

26 SÁPI i. m. 62. és TÁLÁS Péter: Az európai migrációs válság értelmezési kereteiről. *Nemzet és Biztonság*, 2016/6, 88.

27 HAUZINGER – HEGEDÜS – KLENNER i. m. 17–18.

28 BODNÁR Katalin – SZABÓ Lajos Tamás: A kivándorlás hatása a hazai munkaerőpiacra. *MNB-tanulmányok 114.*, 2014, 19–20.; SZTANKAI Krisztián: A migrációs válság hatása társadalmunkra. *Hadtudományi Szemle*, 2021/2, 72–75.

29 GÖRBE Attiláné ZÁN Krisztina: A migráció mint a magyar idegenrendészet XX. századi történetének sajátos területe. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *A modernkori magyar határrendészet százttíz éve.* Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, 2013, 193.; PÓCZIK Szilveszter – BOLYKY Orsolya – SÁRIK Eszter: Migrációs válság, embercsempészség, büntetéskiszabás. *Ügyészek Lapja*, 2019/6., <http://>

folyamatok jellege megváltozott, az ország korábbi kibocsátó helyett tranzit országgá vált.³⁰ Az 1990-es évek közepéig három migrációs hullám érte el Magyarországot.³¹ Először magyar nemzetiségű román állampolgárok érkeztek, majd anélkül, hogy ideáramlásuk megszakadt volna, a kelet-németek (e)migrációja következett, és végül a délszláv háború menekültjei jöttek hazánkba.³² Ezeknek a hullámoknak a lecsillapodásával a kényszer migrációs mozgások helyett az önkéntes migrációs mozgások voltak jellemzőek, amely továbbra is a szomszédos országokból érkező állampolgárokat jelentett.³³ Magyarország földrajzi fekvéséből adódóan fontos szereplője a kontinens migrációs folyamatainak, az Unió felé irányuló migrációs útvonalak közül több is érinti.³⁴ 2004. május 1-jén Magyarország az Európai Unió tagja lett.³⁵ A migráció kérdésének vizsgálatában ez a tény új kereteket, illetve új dimenziót teremtett, aminek oka a folyamatosan változó migrációs környezet, a jogszabályok, fogalmak és kategóriák változásai, ami egyrészt a definíciókat, másrészt a kategóriákat változtatja.³⁶ Az uniós csatlakozást megelőzően Magyarország is harmadik országnak számított, a csatlakozással azonban a magyar állampolgárok is uniós polgárok lettek.³⁷ Bár 2004. május 1-jétől Magyarország az Európai Unió tagja lett, a schengeni térséghez azonban csak 2007. december 21-én csatlakozott.³⁸ Magyarország teljes jogú schengeni taggá válásával (2008. március 29.) a magyar állampolgárok ellenőrzés nélkül, bármikor és bárhol – tehát

ugyeszeklapja.hu/?p=2713 (2023. 03. 31.)

30 Uo. és GÖDRI irén: Nemzetközi Vándorlás. In: MONOSTORI Judit – Őri Péter – SPÉDER Zsolt (2015) (szerk.): *Demográfiai portré 2015*. Budapest, KSH NKI, 187–211.

31 Uo.

32 Luís, Salvador Neto: *A migrációs diplomácia megoldásai Afrikában és Európában, Doktori (PhD) értekezés*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 103–105. http://corvina.kre.hu:8080/phd/Salvador_Neto_Disszertacio.pdf (2023. 03. 31.)

33 GÖRBE i. m. 194.

34 Vö. <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-migration-policy/#routes> (2023. 03. 31.)

35 Vö. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/2000-09_hu (2023. 03. 31.)

36 Görbe i. m. 194.

37 GYENEY Laura: Európai uniós polgárság. In: JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (EU-jog rovat, rovatszerkesztő: VÁRNAY Ernő – VARJU Márton – HORVÁTHY Balázs), [20.] <https://ijoten.hu/uploads/eurpai-unis-polgrsg.pdf> (2023. 03. 31.)

38 Éberhardt Gábor: A schengeni értékelési rendszer elmélete és gyakorlata. *A Szegedi Határrendészeti Kirendeltség szerepe a szárazföldi határok viszonylatában történt bizottsági értékelésben*. Határrendészeti Tanulmányok, 2018/2, 46–63.

nem csak a határátkelőhelyeken – átléphetik a schengeni belső határokat.³⁹ A határellenőrzés megszűnése csak a belső határookra vonatkozik.⁴⁰ Amennyiben kívülről történik beutazás a schengeni övezet területére, illetve a schengeni övezetet kifelé kívánják elhagyni, a határátlépésre továbbra is csak a kijelölt határátkelőhelyeken és a szokásos határellenőrzést követően kerülhet sor.⁴¹ A törvényes célból szabályosan beutazókat az ellenőrzés csak a feltétlenül szükséges mértékben zavarhatja.⁴² A beutazási tilalom vagy körözés alatt állók kiszűrését segíti elő a schengeni együttműködés adatbázis-rendszere és számítógépes infrastruktúrája (angol rövidítéssel: SIS).⁴³ A belső határokon való ellenőrzés megszüntetésének kompenzálására a schengeni tagállamok ún. *mélységi ellenőrzési rendszert* működtetnek.⁴⁴ Ennek lényege, hogy az ország területén belül az idegenrendészetért felelős hatóságok munkatársai igazoltathatják a külföldieket.⁴⁵ A Schengeni Egyezmény előírásai szerint Magyarország köteles biztosítani a külső határok magas fokú védelmét és megerősítését.⁴⁶ Magyarország csatlakozását követően döntő változást jelentett a magyarországi migráció értelmezésében az Európai Unió 2007. január 1-jei újabb bővülése, amikor Románia és Bulgária is az Unió tagja lett és polgárai – hasonlóan a magyarokhoz – uniós polgárokká váltak.⁴⁷

A magyarországi migráció kérdése szempontjából fontos eredmény volt a 2007. március elején megrendezett Szabad Európa Vitanap.⁴⁸ A konferencián elhangzott előadásokból két – Magyarország jövőjét meghatározó – tényrt érdemes kiemelni. Az előrejelzések alapján Magyarország 2050-re egymillió embert veszít majd, pusztán a születések és a halálozások különbségéből, így, ha a tízmilliós lakosság számot tartani szeretné az ország, szükség volna egymilliónyi bevándorlóra. A demográfiai probléma mellett Magyarország számára fokozódó kihívást jelent az állandó és nagyszámú kvalifikált szakemberek

39 Uo. 47.

40 Uo.

41 GÖRBE i. m. 194.

42 Uo.

43 Lásd: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders-and-visa/schengen-information-system_hu (2023. 03. 31.)

44 Vö. 36/2018. (VI. 27.) ORFK utasítás 2. rész, 3. pont, h) alpont.

45 GÖRBE i. m. 194.

46 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/399 rendelete (2016. március 9.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok uniós kódexéről (Schengeni határ-ellenőrzési kódex). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0399&from=HU> (2023. 03. 31.)

47 GÖRBE i. m. 194.

48 Uo.

(elsősorban az orvosok, egészségügyi asszisztensek, informatikusok, mérnökök és kutatók) elvándorlása. Ezt a helyzetet kutatásfejlesztési és ösztöndíj alapú programcsomagok mellett, a munkaerő-hiányt szelektív, a migrációs érdeket szolgáló foglalkoztatáspolitikai intézkedésekkel lehet csökkenteni.⁴⁹

3. A migrációs válság kezelés a rendészeti és a honvédelmi igazgatásban

Mindenekelőtt fontosnak tartom, hogy a fejezetcímében szereplő néhány alapvető fogalmat (=rendészeti és honvédelmi igazgatás, válság és válsághelyzet) tisztázzak nagyon röviden.

A rendészet a közigazgatásnak az a területe, amelynek társadalmi rendeltetése a közrend és a közbiztonság megóvása a jogellenes emberi magatartásokkal szemben.⁵⁰ A rendészet tehát működését tekintve rendészeti igazgatás, amelynek a szervezetét a fegyveres szervek alkotják,⁵¹ és hatósági felhatalmazását a rendészeti jogszabályokból meríti.⁵² A rendészeti igazgatás a törvényben nevesített fegyveres szervek szakirányú és szervei működésének foglalata.⁵³ A rendészeti igazgatás szakirányú tevékenysége a bűnüldözési, a közbiztonsági, az igazgatásrendészeti és a csapaterős (karhatalmi) funkciókat fogja át.⁵⁴

A honvédelmi igazgatás a jogszabályi meghatározás szerint a védelmi igazgatás részét képező szervezet- és feladatrendszer, amely keretében az ország védelmére létrehozott, valamint e feladatra kijelölt közigazgatási szervek, továbbá a honvédelemben közreműködő más szervek ellátják a honvédelmi törvényben meghatározottak honvédelemre való felkészítésével, az országvédelemmel és a honvédelmi kötelezettségek teljesítésével kapcsolatos feladatokat.⁵⁵ A honvédelem sokkal többet jelent, mint reguláris

49 KUN Erzsébet: Egymillió ember a tét. *Népszabadság*, 2007. 03. 03. idézi GÖRBE i. m.

50 BALLA Zoltán: A rendészet fogalmának tisztázásához. *Magyar Közigazgatás*, 2000/1, 18–21.; RÓZSÁS Eszter: *Közigazgatási jog (Különös rész II.)*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2014, 14.

51 Vö. A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény 1. § (1) E törvény hatálya a fegyveres erők (Magyar Honvédség, Határőrség), a rendvédelmi szervek (a rendőrség, a polgári védelem, a vám- és pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság), valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok (e törvény alkalmazásában a továbbiakban együtt: fegyveres szervek) (...).

52 FINSZTER Géza: *A rendőrség joga*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Rendészettudományi Kar, 2014, 14.

53 Uo.

54 FINSZTER Géza: *Rendészettan*. Budapest, Dialóg Campus, 2018, 175.

55 PETRUSKA Ferenc: A honvédelmi igazgatás jogszabályi háttere. In: HORNYACSEK Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás rendszere és a honvédelmi igazgatással való kapcsolatának*

alakulatok által az ország földrajzi területének fegyveres cselekmények révén történő megvédése. A honvédelmet – mint az állam egyik alapvető feladatát – megvalósító rendszer számos alkotóelemből tevődik össze, kiterjed az állami vezetés és a közigazgatás területeire, átfogja a lakosság és a gazdaság tervszerű felkészítését, a védelmi szervezetek fenntartását, illetve ezek szükség szerinti igénybevételét külső fegyveres támadás esetén, vagy szövetségi katonai feladatok végrehajtása érdekében.⁵⁶ A hatályos honvédelmi törvény megfogalmazása szerint Magyarország a honvédelmi és szövetségi katonai képességének fenntartásában és fejlesztésében a saját erejére, így nemzetgazdaságának erőforrásaira, a Magyar Honvédség (a továbbiakban: Honvédség) felkészültségére és elszántságára, a rendvédelmi szervek, a nemzetbiztonsági szolgálatok és más szervek közreműködésére, állampolgárainak a haza védelme iránti hazafias elkötelezettségére és áldozatkészségére, továbbá a szövetséges államok és fegyveres erők együttműködésére és segítségnyújtására épít.⁵⁷

A válság egy sajátos nemzeti vagy nemzetközi helyzet, amely a 'normális' szintek fölé emeli a destabilizáló erők, vagy tényezők hatását a nemzetközi rendszereken vagy annak alrendszerain belül, és megnöveli a rendőri és biztonsági erők által rendes körülmények között még kezelhető cselekmények bekövetkezésének valószínűségét.⁵⁸ E fogalom és hasonló más fogalmak, meghatározások közös jellemzője, hogy egy adott államon, vagy több országot érintő régió belül, az általános rend és a közösség alapvető funkcióinak ellátása terén jelentkező „zavarok”, az általános működési rendszert jelentősen befolyásoló, arra hatást gyakorló esemény, körülmény, amely akár szélsőséges intenzitással váratlanul vagy hosszabb „lappangási” idő elteltével valósul meg.⁵⁹ Tehát, a válság általában nem egy gyors lefolyású, vagy rövid ideig tartó esemény, hanem hosszabb időszakot ölelhet át a destabilizálódott állapottól a konszolidált állapot helyreállításáig.⁶⁰ A válsághelyzetben adott kormányzati, vagy a nemzetközi szervezetek által hozott intézkedéseket, illetve ezen tevékenységek sorozatát nevezzük válságkezelésnek.⁶¹ A válságkezelés

elméleti és gyakorlati összefüggései. Budapest, Dialóg Campus, 2019, 56–57.

56 VARGA Attila Ferenc: A védelmi és a honvédelmi igazgatás rendszere, helye, szerepe a közigazgatás rendszerében. In: ISASZEGI János (szerk.): *Magyarország és a védelmi igazgatás rendszere.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2012, 72.

57 A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXL. törvény 1. § (2) bekezdés. A későbbiekben, röviden: új Hvt.

58 HÉJJA István: Magyarország válságkezelés néhány nemzetbiztonsági vonatkozása. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2014/1, 5–6.

59 Uo.

60 Uo.

61 Lásd: Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 1035/2012. (II. 21.) Korm.

magában foglalja mindazon szervezetek tevékenységét, illetve ezekhez kapcsolódó olyan rendszabályokat, amelyek alkalmazásával a válságkezelők a válságot ellenőrzésük alatt tudják tartani egészen az elfogadható megoldás létrejöttéig.⁶² A migráció szempontjából megállapítható, hogy Magyarország nem számít célországnak, hanem tranzit szerepet tölt be a migrációt kibocsátó országok, valamint a célországok (nyugat- és észak-európai államok) között.⁶³ Jellemző, hogy még az államhatáron jogellenesen átlépett, és Magyarországon menekültkérelmet előterjesztő személyek döntő többsége is mindent elkövet annak érdekében, hogy magát a menekültügyi eljárás alól kivonva nyugati irányban – ismét csak illegálisan – elhagyhassa az országot, holott a magyar hatóságok biztosítják számára a jogszabályokban előírt védelmet és ellátást.⁶⁴ Magyarország tranzitorzágnak való „felhasználása” az irreguláris migránsok részéről állampolgárságtól független.⁶⁵ Legyen szó akár a koszovói, a szír, az afgán vagy a pakisztáni állampolgárokról, a célország Nyugat- vagy Észak-Európában található, kiemelten Németország, Franciaország vagy Svédország.⁶⁶

Magyarország illegális migrációval kapcsolatos jelenlegi helyzetét, a magyar határrendészet tevékenységét döntően befolyásolja az a tény, hogy teljes jogú schengeni tagországnak a külső határok őrzésével egyben a schengeni térség biztonságát is garantálni kell.⁶⁷ Ugyanakkor a schengeni térséghez való csatlakozással és a belső határszakaszokon a határellenőrzés megszüntetésével komoly biztonsági deficit is keletkezett, amelyre rendészeti szempontból megfelelő válaszlépéseket kell tenni a biztonság szintjének fenntartása érdekében.⁶⁸ A tagállamokban, ezzel együtt hazánkban a belső biztonság garantálásának és az illegális migráció, valamint az ehhez kapcsolódó egyéb bűncselekményekkel szembeni fellépésnek fontos eszköze az Integrált Határigazgatás.⁶⁹

határozatának III. fejezetét, illetve ezzel összefüggésben: Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozatát.

62 HÉJJA i. m. 6.

63 Éberhardt Gábor: *A túlterheléses migráció lehetséges közrendészeti hatásai*, PhD értekezés. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Doktori Iskola, 2021, 16. https://rtk.uni-nke.hu/document/rtk-uni-nke-hu/A_tulterheléses_migracio_leheteseges_kozrendeszeti_hatasai.pdf (2023. 03. 31.)

64 KUI i. m. 45.

65 Uo.

66 Uo.

67 Lásd például: <https://www.police.hu/hu/a-rendorsegrol/testulet/rendeszeti-szakterulet/hatarrendeszet> (2023. 03. 31.)

68 KUI i. m. 45.

69 Lásd erről részletesebben: Magyarország Nemzeti Integrált Határigazgatási Stratégiája 2022–2028. és KUI i. m. 45.

A „tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet” elnevezésű jogintézményt a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény módosításával hozták létre (a továbbiakban: Mjt., menedékjogi törvény⁷⁰), amely alkotmányjogi értelemben nem tekinthető különleges jogrendnek⁷¹, ugyanis az alapvető jogok és szabadságok felfüggesztésére nem biztosít lehetősége sokkal inkább egy „kvázi kivételes állapotról” van szó, mely a rendes jogrend és a különleges jogrend között helyezkedik el.⁷² A „tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet” akkor rendelhető el, ha a törvényben írt három feltétel közül legalább egy teljesül: az első két feltétel (a menekült státusz elismerését kérők száma; a tranzitónában tartózkodók száma) objektív, a harmadik ellenben szubjektív, jogalkalmazói mérlegelést igénylő körülmény.⁷³ A következőkről van szó: sor kerülhet a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet elrendelésére, ha

„a) a Magyarországra érkező elismerést kérők száma aa) egy hónap átlagában a napi ötszáz főt, ab) két egymást követő hét átlagában a napi hétszázötven főt vagy ac) egy hét átlagában a napi nyolcszáz főt meghaladja, b) a Magyarországon a tranzitónában tartózkodók száma – a külföldiek ellátásában közreműködő személyeket nem számítva – ba) egy hónap átlagában a napi ezer főt, bb) két egymást követő hét átlagában a napi ezeröttszáz főt vagy bc) egy hét átlagában a napi ezerhatszáz főt meghaladja”.⁷⁴

Mindezekon túlmenően elrendelhető a különleges jogrendi helyzet abban az esetben is, „ha c) bármely olyan migrációs helyzettel összefüggő körülmény alakul ki, amely valamely település közbiztonságát, közrendjét vagy a közegészségügyet közvetlenül veszélyezteti”.⁷⁵ A c) pontban írt, mérlegeléshez kötött kategória – vagyis a „bármely migrációs helyzettel összefüggő körülmény” – értelmezéséhez a jogalkotó adott némi iránymutatást, eszerint például fennáll ez a körülmény, „ha az adott településen vagy annak külterületén található befogadó állomáson vagy a külföldiek elhelyezését biztosító egyéb létesít-

70 Lásd erről részletesebben például: MÓRÉ Sándor – SZILVÁSY György Péter: A menekültügyi jogi, szervezeti és eljárási keretei Magyarországon. *Jogtudományi Közöny*, 2017/2, 87–95.

71 Lásd erről bővebben például: BÓDI Stefánia: A különleges jogrend fogalma. In: TÉGLÁSI András (szerk.): *Az állam szervezete*. Budapest, Dialóg Campus, 2018, 287–297.

72 MÉSZÁROS Gábor: Egy menekültcsomag veszélyei – Mit is jelent valójában a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet? *Fundamentum*, 2015/2–3, 107–119. idézi SZÉP Ferenc: Magyarország a tömeges méretű illegális migráció időszakában és a fizikai határzár létesítés. *Rendőrségi Tanulmányok*, 2022/2., 90.

73 SZÉP i. m.

74 Az Mjt. 80/A. §-a alapján.

75 Uo.

ményben zavargás tör ki, vagy erőszakos cselekményeket követnek el”.⁷⁶ A válsághelyzetet a Kormány rendelettel rendelheti el, az egész országra vagy csak egyes országrészekre kiterjedő hatállyal, első körben hat hónapra, ám ha szükséges, a hosszabbítás lehetőségével.⁷⁷ Az országos rendőrfőkapitány és a menekültügyi hatóság vezetője köteles folyamatosan figyelemmel kísérni, hogy az elrendelésre okot adó körülmények menet közben változnak-e; amennyiben igen, úgy javaslatot tesznek a válsághelyzet megszüntetésére.⁷⁸ A Kormány 2015 szeptemberében hat megyére – Bács-Kiskun, Csongrád, Baranya, Somogy, Zala és Vas – kiterjedően rendelte el a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetet, majd azt, több ízben is meghosszabbítva,

kiterjesztette az ország egész területére.⁷⁹ Majd ismét, a Kormány 2016. március 9-én döntött a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet Magyarország egész területére történő elrendeléséről.⁸⁰ Jelen sorok írásának idején a válsághelyzet még mindig fennáll, annak hatályát ugyanis 2023. szeptember 7-ig meghosszabbították.⁸¹

Összegzőképpen megállapítható, hogy a „tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet” a különleges jogrendi esetkör érintése nélküli, tehát béke időszaki rendészeti feladatként épült be a jogrendszerbe, ennek a honvédségi feladatrendszerre gyakorolt sarkalatos törvényi szintű kiegészítéseivel együtt.⁸² Az új Hvt. 59. §-a csupán így rendelkezik erről: „i) közreműködés a menedékjogról szóló törvény szerinti tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején az államhatár őrzésében, az államhatár rendjét közvetlenül

76 Uo.

77 Uo.

78 Uo.

79 Vö. 270/2015. (IX. 18.) Korm. rendelet a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet Baranya megye, Somogy megye, Zala megye és Vas megye területére történő kihirdetéséről, valamint a válsághelyzet elrendelésével, fennállásával és megszüntetésével összefüggő szabályokról. E rendelet nem jelentett különleges jogrendet. Lásd: MERKL Zoltán: A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet. *Belügyi Szemle*, 2016/6, 111.

80 Vö. 41/2016. (III. 9.) Korm. rendelet a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet Magyarország egész területére történő elrendeléséről, valamint a válsághelyzet elrendelésével, fennállásával és megszüntetésével összefüggő szabályokról.

81 Vö. 46/2023. (II. 21.) Korm. rendelet a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet Magyarország egész területére történő elrendeléséről, valamint válsághelyzet elrendelésével, fennállásával és megszüntetésével összefüggő szabályokról szóló 41/2016. (III. 9.) Korm. rendelet módosításáról.

82 TILL Szabolcs: Különleges jogrend. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter – JAKAB András), 2019, [11]. <http://ijoten.hu/szocikk/kulonleges-jogrend> (2023. 03. 31.)

veszélyeztető konfliktushelyzet és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtásában, valamint az államhatár rendje ellen irányuló erőszakos cselekmények elhárításában.”

4. Az EU bevándorlási politikája az irreguláris migráció vonatkozásában 2015-től dióhéjban

A Bizottság 2015 májusában tette közzé az európai migrációs stratégiát.⁸³ A stratégia azonnali intézkedéseket javasolt a földközi-tengeri térségben kialakult válsághelyzet megoldására, valamint a következő években végrehajtandó felépítéseket a bevándorlás minden tekintetben megfelelőbb kezelése céljából.⁸⁴

A stratégia alapján a Bizottság 2016. április 6-án közleményben közzétette a reguláris migrációval, illetve a menekültüggyel kapcsolatos iránymutatásait.⁸⁵ Négy nagy célkitűzést jelöltek meg a reguláris migrációt illetően: a kékkártya-irányelv felülvizsgálata, az innovatív vállalkozók vonzása az Unióba, egy következetesebb és eredményesebb modell kialakítása a reguláris bevándorlás uniós szintű kezelése területén a meglévő keret értékelése révén, valamint a kulcsszerepet játszó harmadik országokkal való együttműködés megerősítése annak érdekében, hogy az EU-ba irányuló legális útvonalakat biztosítani lehessen, ugyanakkor javítva a maradásra nem jogosultak visszaküldését.⁸⁶

2019 októberében a Bizottság közzétett egy eredményjelentést az európai migrációs stratégia megvalósításáról, amelyben megvizsgálja az elért eredményeket és a stratégia végrehajtásának hiányosságait.⁸⁷

83 Brüsszel, 2015.5.13. COM(2015) 240 final. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának Európai Migrációs Stratégia. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0240&from=SV> (2023. 03. 31.)

84 Uo.

85 Tóttós Ágnes: *Merre tart az Európai Unió legális migrációs politikája? Az Európai Unió legális migrációs politikájának hangsúlyeltolódása különös tekintettel a munkavállalási célú migrációra. Doktori értekezés.* Pécs, 2014, 188. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/tottos-agnes/tottos-agnes-vedes-tezisek.pdf> (2023. 03. 31.)

86 Brussels, 26.4.2016 COM(2016) 234 final COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Lives in Dignity: from Aid-dependence to Self-reliance Forced Displacement and Development {SWD(2016) 142 final}. https://ec.europa.eu/echo/files/policies/refugees-idp/Communication_Forced_Displacement_Development_2016.pdf (2023. 03. 31.)

87 Az Európai Parlament bevándorlási politikája: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_4.2.3.pdf (2023. 03. 31.)

2021 szeptemberében, egy évvel az új migrációs és menekültügyi paktum elfogadása után a Bizottság elfogadta a migrációról és a menekültügyről szóló első jelentését, amely a migrációkezelés valamennyi aspektusára kiterjed, és számba veszi a migrációs és menekültügyi politika elmúlt másfél évben történt legfontosabb fejleményeit.⁸⁸ Valamennyi szakpolitikai fejleményt szorosan nyomon követi az Európai Migrációs Hálózat, amelyet 2008-ban hoztak létre valamennyi tagállam migrációs és menekültügyi szakértőinek uniós hálózataként, akik együttműködnek annak érdekében, hogy objektív, összehasonlítható és szakpolitikai szempontból releváns információkat szolgáltatassanak.⁸⁹

A 2020. évi munkaprogramjában bejelentetteknek megfelelően a Bizottság 2020 szeptemberében közzétette az új paktumot, amelynek célja, hogy a menekültügyi eljárást integrálja az általános migrációkezelésbe, összekapcsolva azt az előválogatással és a visszaküldéssel, miközben kiterjed a külső határok igazgatására, a jobb előrejelzésre, a felkészültségre és a válságreagálásra egy szolidaritási mechanizmussal együtt, valamint a legfontosabb származási és tranzitországokkal fenntartott külkapcsolatokra.⁹⁰ Ez utóbbi tartalmazza a Bizottság arra vonatkozó ajánlását, hogy dolgozzanak ki az uniós védelemhez vezető kiegészítő legális beutazási lehetőségeket, például az áttelepítést és a humanitárius befogadás egyéb formáit, például a közösségi szponzorálási programokat, valamint az oktatáshoz és a munkához kapcsolódó lehetőségeket.⁹¹ A készségek és tehetségek EU-ba vonzása érdekében az új paktum azt javasolja, hogy alakítsanak ki uniós tehetséggondozási partnerségeket a kulcsfontosságú partnerországokkal, véglegesítsék a kékkártya-irányelvvel kapcsolatos tárgyalásokat, és indítsanak nyilvános konzultációt a reguláris migrációról, amely mostanra már befejeződött.⁹²

88 Brüsszel, 2021.9.29. COM(2021) 590 final. A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK, A TANÁCSNAK, AZ EURÓPAI GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS BIZOTTSÁGNAK ÉS A RÉGIÓK BIZOTTSÁGÁNAK a migrációról és a menekültügyről szóló jelentésről. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_hu (2023. 03. 31.)

89 Az Európai Parlament bevándorlási politikája: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_4.2.3.pdf (2023. 03. 31.)

90 Migráció és menekültügy: 2020. szeptember 23-án elfogadott dokumentumok az új migrációs és menekültügyi paktumról. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_hu#dokumentumok (2023. 03. 31.)

91 Uo.

92 Brüsszel, 2020.9.23. COM(2020) 609 final. A Bizottság közleménye az új migrációs és menekültügyi paktumról. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0609&from=HU>

2021 utolsó negyedévére javaslatot tesz továbbá a készségekkel és tehetségekkel kapcsolatos csomagra annak érdekében, hogy támogatást nyújtson a tagállamoknak a munkaerő-migrációs szükségleteik kielégítéséhez, amely magában foglalja a huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkezőkről szóló irányelv felülvizsgálatát és az összevont engedélyről szóló irányelv felülvizsgálatát, valamint felvázolja az uniós tehetségbázis kialakításának lehetőségeit, amely a harmadik országbeli állampolgárok nemzetközi toborzásának uniós szintű platformjaként működne.⁹³

Az EU néhány főbb jogszabályt fogadott el az irreguláris bevándorlás elleni küzdelem érdekében. Az úgynevezett „segítségnyújtási csomag” a jogellenes be- és átutazáshoz, valamint a jogellenes tartózkodáshoz történő segítségnyújtás meghatározásáról szóló 2002/90/EK tanácsi irányelvet,⁹⁴ valamint az e segítségnyújtás elleni küzdelem büntetőjogi keretének megerősítéséről szóló 2002/946/IB kerethatározatot⁹⁵ tartalmazza.

Egy nyilvános konzultációt követően a Bizottság 2021 szeptemberében elfogadta a migráncscsempészás elleni megújított uniós cselekvési tervet a 2021–2025 közötti időszakra, amely magában foglalja a humanitárius segítségnyújtás bűncselekménnyé nyilvánításának megelőzésére irányuló erőfeszítések fokozását, valamint az elősegítésről szóló csomag végrehajtásáról szóló, 2023. évi jelentést.⁹⁶

A közelmúltban átalakított és megerősített Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség (Frontex) egyre inkább segíti a tagállamokat a visszaküldéssel kapcsolatos tevékenységeikben.⁹⁷

Az új paktumban tett bejelentését követően a Bizottság 2021 szeptemberében közleményt fogadott el az irányelv alkalmazásáról azzal a céllal, hogy megerősítse a végrehajtást, ugyanakkor védje az irreguláris migránsok jogait.⁹⁸ Az EU ugyanakkor az irreguláris migránsok származási és tranzitor-szágaival tárgyalásokat folytat a visszafogadási megállapodásokról, illetve

93 Az Európai Parlament bevándorlási politikája: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_4.2.3.pdf (2023. 03. 31.)

94 Lásd: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002L0090&from=HU> (2023. 03. 31.)

95 Lásd: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002F0629&from=HU> (2023. 03. 31.)

96 Lásd: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0591&qid=1634634492062&from=EN> (2023. 03. 31.)

97 Lásd: <https://frontex.europa.eu/language/hu/> (2023. 03. 31.)

98 Lásd: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0591&qid=1634634492062&from=EN> (2023. 03. 31.)

visszafogadási megállapodásokat köt az irreguláris migránsok visszaküldése és az emberkereskedelem elleni küzdelem terén folytatott együttműködés érdekében.⁹⁹ E megállapodások visszafogadási vegyes bizottságokat hoznak létre, amelyek nyomon követik azok végrehajtását.¹⁰⁰ A megállapodások kapcsolódnak a vízumkönnyítési megállapodásokhoz, amelyek célja megfelelő ösztönzést biztosítani az érintett harmadik országban folytatott visszafogadási tárgyalásokhoz, az irreguláris migráció fokozása nélkül.¹⁰¹

5. Záró gondolatok

„Mindannyian bevándorlók és forradalmárok leszármazottjai vagyunk.”
(Franklin D. Roosevelt)

Az illegális migráció súlyos (nemzet)biztonsági kihívást jelent. Emellett pedig számos olyan kérdés is felmerül, amelynek kezelése különös figyelmet igényel. Ilyen például az illegális migráció emberi jogi oldala, ugyanis ezen személyek véleményem szerint az egyik legkiszolgáltatottabb és leghátrányosabb embercsoportok közé tartoznak. Az emberi jogukat akkor is köteles mind a rendészet (széleskörben értem itt a rendészet kifejezést, legyen az határrendészet vagy idegenrendészet stb.), mind a honvédelem tiszteletben tartani, ha hamis okmányokkal vagy éppen az ún. zöldhatáron át bejutni igyekvő személyekről van szó. Különösen fontos továbbá az is, hogy megfelelően definiáljuk azokat a „nemkívánatos” személyeket, akik az országunk határát illegális módon lépik át. Nehézséget jelenthet álláspontom szerint a megfelelő definíció alkalmazása a rendészeti és a honvédelmi igazgatás számára, hiszen sok esetben az egyik jogszabály átutal a másikra, avagy éppen a migráció kifejezést szinonimaként használja a bevándorlással. Az illegális migráció egy rendkívül komplex jelenség, amelynek teljes felszámolását jelenleg nem lehetséges elérni és azt gondolom, hogy elsősorban globális szintű megoldásra van szükség, annak érdekében, hogy egy adott ország megfelelően kezelni tudja ezt a jelenséget. Azokat, akik a több ezer kilométernyi, veszélyekkel teli vándorlásra vállalkoznak, leginkább a végső kétségbeesés és elkeseredettség vezérli: alappal vagy sem, de úgy érzik, személyes biztonságuk, életük kerülne veszélybe, ha szülőhazájukban maradnának.¹⁰² Vannak

99 Az Európai Parlament bevándorlási politikája: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_4.2.3.pdf (2023. 03. 31.)

100 Uo.

101 Uo.

102 SzÉP i. m. 101–102.

olyan álláspontot képviselők, akik szerint az illegális migráció elleni küzdelmet a kibocsátó országban, kontinensen kell lefolytatni.¹⁰³ Az illegális migráció több vonatkozásban is veszélyezteti a tranzitállamok, illetve a célállamok biztonságát: kockázatokat hordoz magában a papírokkal, rendezett státusszal nem rendelkező bevándorlók foglalkoztatása, illetve nehézségekbe ütközhet az integrációjuk, részben a többségi társadalom bizalmatlansága, részben a migránsok elzárkózó magatartása miatt.¹⁰⁴ Az illegális migráció tehát leginkább az ellenőrizhetetlensége miatt jelent komoly biztonsági kockázatot.¹⁰⁵

103 Lásd ezzel kapcsolatban a Hungary Helps Programot <https://hungaryhelps.gov.hu/> (2023. 03. 31.)

104 SzÉP i. m. 101–102.

105 Lásd ezzel kapcsolatban például: LAUFER Balázs: Az illegális migráció és a menekültügy biztonsági vetületei. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 2010, 11, 195–203.

A KORONAVÍRUSTAGADÓK KRIMINALIZÁLÁSA, ELEMZÉS A RÉMHÍRTERJESZTÉS RŐL A VÍRUS UTÁN

DORANG ZSANETT

doktorandusz hallgató (KRE ÁJK)

Absztrakt

Tanulmányom célja, hogy bemutassam a rémhírterjesztés különleges jogrend idején alkalmazható tényállását, az ezzel összefüggésben született 15/2020. (VII. 8.) AB határozatot, valamint a határozatot ért kritikákat. Véleményt formáltam a kritikák helytállósága tekintetében, továbbá ismertettem a bűncselekményre nézve 2022. év végéig született jogerős döntéseket, értékelve többek között azt, hogy a bíróságok hogyan értelmezték a 'védekezés eredményessége' kifejezést. Körüljártam azt, hogy vajon megvalósultak-e azok az aggodalmak, hogy a kiszámíthatatlan törvényszöveg okán önkényes jogalkalmazásnak lehetnek-e az állampolgárok az áldozatai. Továbbá, a megsokszorozódott büntetőeljárásokból vajon mennyiben lehet a norma pontatlanságára következtetni, és hogy az új tényállás mennyiben alkalmas arra, hogy a jövőben esetlegesen bekövetkező különleges jogrend idején is a köznyugalom fenntartásában eszközül szolgáljon.

Kulcsszavak: rémhírterjesztés, különleges jogrend, Alkotmánybíróság, koronavírus, szólásszabadság, normavilágosság, védekezés

CRIMINALIZATION OF CORONAVIRUS DENIERS, ANALYSIS OF FEARMONGERING AFTER THE VIRUS

Abstract

The purpose of my study is to present the qualified case of fearmongering, which can be applied in special legal order, also to expose the 15/2020. (VII. 8.) Constitutional Court ruling, and the critics of the Constitutional Court decision. I expressed my opinion about the criticism that the decision received in addition, the court decisions that occurred until the end of 2022 were presented. It was evaluated how the courts interpret the term: 'effectiveness of the defense'. I examined whether the concerns that citizens could be vi-

ctims of arbitrary application of the law due to the unpredictable statutory elements of the law were realized. Furthermore, the extent to which the inaccuracy of the norm can be inferred from the increased number of criminal proceedings, and is the new law suitable for serving as a tool for maintaining public peace even during a special legal order that may occur in the future?

Keywords: fearmongering, special legal order, Constitutional Court, coronavirus, freedom of speech, clarity of norms, defense

1. Bevezetés

A Covid-19 világjárvány, amely 2020-ban gyűrűzött be hazánkba, olyan szintű fenyegetést jelentett az állampolgárok egészségére és életére nézve, hogy ennek megóvása és a tömeges megbetegedést okozó világjárvány következményeinek elhárítása érdekében a Kormány a 40/2020. (III. 11.) Korm. rendeletben veszélyhelyzetet hirdetett ki Magyarország egész területére nézve. A koronavírus elleni védekezésről szóló 2020. évi XII. törvény (a továbbiakban: Védekezési-törvény) meghatározta a veszélyhelyzettel összefüggő szabályokat, amelynek keretében módosításra került a Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) is. A Btk. 322/A. §-a járványügyi védekezés akadályozása néven megalkotott új bűncselekményként jelent meg a törvénykönyvben, a rémhírterjesztés 337. § (1) bekezdésében szabályozott esetét pontosította a jogalkotó, valamint egy új speciális tényállást alkotott a (2) bekezdésben, amely kizárólag a különleges jogrend idején követhető el.¹

A koronavírus a jog, azon belül is a büntetőjog számos szegmensét érintette, jelen tanulmányban kizárólag a rémhírterjesztés bűncselekményével kívánok foglalkozni, annak is a Btk. 337. § (2) bekezdésében szabályozott tényállásával, az azzal összefüggésben meghozott Alkotmánybírósági határozattal, valamint azon jogerős ítéletekkel, ahol az elítélt az imént említett bűncselekményt követte el. Kísérletet teszek annak meghatározására, hogy a szabályozást érintő kritikákban legtöbbet feltett kérdésekre választ szolgáltatnak, mint például, hogy a bíróságok hogyan értelmezik azt a kifejezést, hogy a 'védekezés eredményessége', valamint miben nyilvánulhat meg annak az akadályozása vagy meghíúsítása.

Észrevételeim szerint, megvolt abban a konszenzus az erősen kritikai írások tekintetében is, hogy maga a cél, vagyis hogy a jogalkotó minden lehetséges eszközével képes legyen megakadályozni azt, hogy a védekezés egy különleges

1 Védekezési-törvény 1–10. §.

jogrendre okot adó esemény ellen kudarcba fulladjon ez önmagában nem vitatott. Továbbá abban is, hogy a pánik és a félelem egy ilyen helyzetben nem bizonyul segítségnek, így ennek az akadályozására tett lépések becsülendők, azonban a módszerek váltottak ki ellentétes véleményeket.²

Korábban a rémhírterjesztésről megjelent tanulmányok, szakmai eszmefuttatások elsősorban dogmatikai elemzést végeztek el, amelynek fő oka, hogy a Btk. 337 § (2) bekezdésére nézve akkor még nem voltak jogerős elítélések. Ezért érdemes most újra foglalkozni a rémhírterjesztéssel, megvizsgálva, hogy a felvetett elméleti problémák hogyan alakultak a gyakorlatban. Jóllehet túlzás lenne azt állítani, hogy ma már beszélhetünk gyakorlatról a rémhírterjesztés speciális alakzatára nézve, hiszen mindösszesen három jogerős ítélet született 2022. év végéig, azonban véleményem szerint mégis érdemes ezeket eseteket megvizsgálva a gyakorlati tapasztalatokat megjeleníteni az értekezésben.

2. Alaptörvény módosítás

A kilencedik alaptörvénymódosítás megreformálta a különleges jogrend alkotmányos szabályait, amelynek következtében a korábbi hat esetkör helyett jelenleg három – hadiállapot, szükséghelyzet, veszélyhelyzet – van hatályban. Az indoklás, a módosítás céljaként – többek között – a korszerűsítést, a rendszerszintű megújítást és a többletgaranciák beépítését jelölte meg.³

A mostani ügyszöveghez kapcsolódó 52. cikk (2) bekezdése – korábban 54. cikk (1) bekezdése – azonban változatlanul maradt, a következő tartalommal: „Különleges jogrendben az alapvető jogok gyakorlása – a II. és a III. cikkben, valamint a XXVIII. cikk (2)–(6) bekezdésében megállapított alapvető jogok kivételével – felfüggeszthető vagy az I. cikk (3) bekezdése szerinti mértéken túl korlátozható.”

A módosítás egyúttal egy plusz garanciát kívánt beépíteni azáltal, hogy megerősítette az Alkotmánybíróság szerepét különleges jogrend idején, amelynek folyamatos működésének biztosítása végett a Kormány kötelezettségei közé utalta az ehhez szükséges intézkedések megtételét.⁴

2 Pl.: IV/00699-0/2020. számú alkotmányjogi panasz 28. pont., GUBIS, Philip: *A koronavírus-járvány miatt aktuális egyes bűncselekményi tényállások dogmatikai áttekintése*. In: AMBRUS István (szerk.): *COVID-19 és büntetőjog Az emberi egészség, a köznyugalom és más jogtárgyak védelme járvány idején*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2021, 43–64., BENCZE Máttyás – GYŐRY Csaba: *Hírek szárnyán: A rémhírterjesztés bűncselekménye és a jogbiztonság*. *Magyar Tudomány*, 2021/5, 614–624.

3 Magyarország Alaptörvényének kilencedik módosítása indoklás.

4 Uo. 52. cikkhez fűzött indoklás.

3. Alkotmányossági problémák

A 15/2020. (VII. 8.) AB határozatban foglalkozott az Alkotmánybíróság a Btk. 337. § (2) bekezdésnek alkotmányossági vizsgálatával, ahol az indítványozó az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésére (jogállamiság elve, különös tekintettel a normavilágosságra), IX. cikk (1) bekezdésére (szólásszabadság), valamint a XXVIII. cikk (4) bekezdésére (*nullum crimen sine lege certa*) tekintettel vélte alkotmányellenesnek a fent idézett szakaszt.⁵

A tényállás ellen megfogalmazott kritikákban is ugyanazon aggályok jelentek meg, mint amelyre a panaszos is hivatkozott, ezért az indítványon keresztül kívánom bemutatni a Btk. 337. § (2) bekezdése tekintetében a tudományban is megfogalmazott problémákat.

3.1. *Nullum crimen sine lege certa* és a jogállamiság elve

3.1.1. Az alkotmányjogi panasz tartalma

Az indítványában a panaszos a *nullum crimen sine lege certa* és a jogállamiságból levezethető normavilágosság elvével összefüggésben fejtette ki, hogy a tényállásnak a megfogalmazása teljességgel kiszámíthatatlan és tág teret enged az önkényes jogalkalmazásnak, eleve értelmezhetetlen és bizonytalan-ságban hagyja a norma címzettjeit utalva elsősorban az „alkalmasnak lenni arra, hogy a védekezést akadályozza vagy megghiúsítsa” szófordulatokra.⁶

Az indítványozó szerint a támadott tényállás megfoghatatlan fogalmakat használ, ennek keretében utalt az „alkalmasnak” lenni kifejezésre, amely a védekezés akadályozására vagy megghiúsítására irányul. Továbbá rámutatott arra, hogy jelenleg „még nem tudjuk, hogy a koronavírus ellen mi a legjobb védekezés. Mi több, azt sem tudjuk, hogy van-e egyáltalán jó védelem, vagy csak rossz és rosszabb választásaink vannak? Mindezért, az »itt és most« folyó vitákban lehetetlen megmondani – nagyon szűk kivételekkel –, hogy mi is akadályozza vagy hiúsítja meg valójában a védekezést.” A panaszos megjegyezte továbbá, hogy a „nyomozóhatóság nincs abban a helyzetben (legalábbis az

5 15/2020. (VII. 8.) AB határozat [1] Indoklás.

6 IV/00699-0/2020. számú alkotmányjogi panasz 16–17, 19. pont. Tartalmát tekintve ugyanez olvasható ki például a következő írásokban is: <https://helsinki.hu/remhirterjesztes-ujratoltve/> (2023. 03. 10.), BENCZE – Győry i. m. 618–623., <https://www.es.hu/cikk/2020-04-17/toth-mihaly/kozveszely-es-remhir.html> (2023. 03. 10.), <https://jog.tk.hu/blog/2020/04/a-remhirterjesztes-tenyallasanak-jogalkalmazasi-kerdesei> (2023. 03. 10.)

esetek nagy részében), hogy eldöntse, egy akár hamis vagy elferdített szólás jelenleg alkalmas-e a védekezés akadályozására [...] a legjobb szándékkal is az esetek túlnyomó többségében önkényesen fogja alkalmazni”. Az indítványozó úgy vélte, hogy fenn áll annak az esélye is, hogy a terhelt ’utólagos okosság’ áldozatává válik, azáltal, hogy „nem lesz lehetősége annak vizsgálatára, hogy az elkövetéskori objektív tudásállapothoz mérjük az »elkövető« szubjektív megnyilvánulását és megvizsgáljuk, tévedése menthető volt-e.”⁷

3.2. Szólásszabadság sérelme

A panaszos abból a gondolatmenetből indult ki, hogy egy krízisből kivezető út az nem gördülékeny, éppen ezért akkor tudjuk a legoptimálisabban kezelni a szituációt, ha a helyzettel kapcsolatos eszmék és információk minél szabadabban áramolhatnak. „A megoldási javaslatokat a lehető legszélesebb körben meg kell vitatni és azt az államnak és a jognak lehetővé kell tennie és a létező legkisebb korlátozásnak kell alávetnie.” Továbbá, az indítványozó az Alaptörvény 28. cikk (1) bekezdésében foglalt józan ész alkalmazandóságának elvére nézve megjegyezte, hogy különleges jogrend idején „nemhogy a szólásszabadságnak legnagyobb korlátozhatóságából kell kiindulni, hanem éppen ellenkezőleg a lehető legnagyobb fokú érvényesülés a zsinórmérték. Ezt teszi ugyanis indokoltá az adott krízis elleni leghatékonyabb védekezés értéke”.⁸

A panaszban az indítványozó az esetre nézve igyekezett az – Alkotmánybíróság által kimunkált – szükségesség-arányosság tesztjét alapul véve végigvezetni az érvelését, amelyre végső következtetésként állapította meg, hogy az említett teszten nem tudna a támadott rendelkezés átmenni. Állítása szerint a szabályozás nem tekinthető arányosnak figyelemmel a büntetőjog *ultima ratio* jellegére, valamint az akár öt év letöltendő szabadságvesztésre, amely a szólásszabadság tekintetében eltúlzott szankció. A szükségesség esetében utalt arra, hogy „számos olyan megnyilvánulás áldozatul eshet az új rémhírterjesztési tényállásnak, melyek semmilyen valós veszélyt nem jelentenek, sőt akár olyanok is, amelyekről utóbb kiderül, hogy érdemben hozzájárultak a veszélyhelyzet elhárításához.”⁹

7 IV/00699-0/2020. számú alkotmányjogi panasz 16–18. pont.

8 Uo. 27, 29–30. pont.

9 Uo. 27–34. pont.

3.3. Az igazságügyi miniszter észrevételei

Az Alkotmánybíróság megkeresése alapján az igazságügyi miniszter az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében rögzített jogállamiság elvéből levezethető normavilágosság követelményének sérelme kapcsán megjegyezte, hogy ezen elvre az alkotmányjogi panasz eljárásban – az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint – csak kivételes esetekben a visszaható hatályú jogalkotás és a felkészülési idő hiányára nézve van lehetőség hivatkozni, a panaszos azonban nem ezen kivételes esetekre alapította az indítványát.¹⁰

A *nullum crimen sine lege* elvével kapcsolatosan az Igazságügyi Miniszter hangsúlyozta, hogy „annak ellenére, hogy a tényállás a köznyugalom elleni bűncselekmények között [...] nyert szabályozást, annak jogi tárgya nem kizárólag a köznyugalom, hanem a közbiztonság is. A védekezés eredményességének akadályozása vagy megghiúsítása ugyanúgy veszélyezteti azt a jogi tárgyat, amely a közveszély okozása, különösen a közveszély elhárítása, illetve következményeinek enyhítése fordulat [...], illetve a járványügyi védekezés [...] oltalma alatt áll.” Észrevételeiben kifejtette, hogy a rémhírterjesztés támadott tényállása nem hozott be egy újabb jogi tárgyat, „hanem csak a már védelem alatt álló jogi tárgy veszélyeztetésének egy speciális módon történő elkövetésére alkotott formailag elkülönített szabályozást.” Mindezekből következőnek vélte, hogy a büntetőjogi felelősség megállapításához nem elégséges a köznyugalom általános absztrakt sérelme, szükséges a közbiztonság veszélyeztetése is.¹¹

Az igazságügyi miniszternek a normatartalom világosságával kapcsolatosan tett észrevételei közül a következőket emelném ki: „a veszélyhelyzet kihirdetéséről külön jogszabály rendelkezett, amellyel behatárolhatóvá vált, hogy a védekezés kifejtésére egyáltalán milyen körben kerülhet sor. [...] A védekezés eredményességéhez kötődő akadályozás vagy megghiúsítás a büntetőjogban ismert fordulatok, azok tartalmával kapcsolatosan kialakult joggyakorlat ismerhető fel. Ezek az elkövetési magatartások találhatóak meg a hatósági eljárás megzavarása bűncselekményben [Btk. 279. §] is, amely ugyanúgy konkrétan körülhatárolható tevékenység ellen ható magatartást rendel büntetni. Egyéb tényállási elemek nem különböznek a rémhírterjesztés

10 IV/699-3/2020. számú igazságügyi miniszteri állásfoglalás II. pont. Az igazságügyi miniszter nem találta befogadhatónak az alkotmányjogi panaszt, amelynek indokai megegyeznek Czine Ágnes alkotmánybíró különvéleményében kifejtettekkel, így ezen kérdéskört csak a 3.6. fejezetben tárgyalom.

11 Uo. III.1. pont.

első alapesetétől [Btk. 337. § (1) bekezdés].”¹²

Továbbá, az igazságügyi miniszter megjegyezte, hogy különleges jogrend idején a jogalkotónak Alaptörvényben rögzített joga bizonyos alapvető jogoknak a felfüggesztése, avagy az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés szerinti mértéken túli korlátozása.¹³

3.4. A legfőbb ügyész gyakorlati értékelése

Az Alkotmánybíróság felkérte a Legfőbb Ügyészt is, hogy tájékoztassa a testületet a támadott tényállással összefüggő eddig kialakult jogalkalmazási gyakorlatról.¹⁴ Ennek keretében a Legfőbb Ügyész kifejtette, hogy a rendelkezés hatálybalépése óta eltelt rövid időre tekintettel nem jött létre joggyakorlat.¹⁵

A Legfőbb Ügyész 2020. május 28. napján kelt állásfoglalásában bemutatta az addigi adatokat a Btk. 337. § (2) bekezdésével összefüggésben, amely értelmében:

- 10 büntetőügy tárgyát képezte a bűncselekmény,
- 1 ügyben határoztak a feljelentés elutasításáról,
- 1 ügyben az eljárás megszüntetéséről,
- 7 ügyben volt akkor folyamatban a nyomozás,
- 1 ügyben került sor vádemelésre,
- 3 ügyben került sor ügyészségi intézkedésre, a nyomozó hatóság törvénysértő intézkedései miatt, amelyek közül 2 ügyben adott helyt az ügyészség a gyanúsítás elleni panasznak.¹⁶

Mindhárom utóbbi ügyben a közlés a Facebook közösségi oldalon történt, az egyik ügyben a nyomozóhatóság tévesen tekintett a járványügyi helyzettel kapcsolatos kritikát, politikai véleménynyilvánítást bűncselekménynek, a második esetben a közzétett poszt politikai véleménynyilvánítást és valós tényállítást közölt, a harmadik ügyben pedig becsületsértés gyanúját keltő cselekményt minősített tévesen rémhírterjesztésnek a nyomozóhatóság.¹⁷

A fentebbi ügyekből a Legfőbb Ügyész 2020. május 25. napján a Btk. 337. § (2) bekezdésére vonatkozó iránymutatást adott ki az ügyészségi jogalkal-

12 Uo. III.2. pont.

13 Uo. IV.1. pont.

14 15/2020. (VII. 8.) AB határozat [18] Indoklás.

15 IV/699-5/2020. számú legfőbb ügyészi állásfoglalás.

16 Uo.

17 Uo.

mazói gyakorlat egysége érdekében. Az ügyészégi iránymutatásból kiemelendő, hogy elemezte a rémhírterjesztés speciális tényállását, az elkövetési magatartására nézve megjegyezte, hogy az csak valótlan tény vagy való tény elferdítve állítása illetve híresztelése lehet, azonban ezeknek túl kell mutatnia az egyes intézkedések kritikáján, és alkalmasnak kell lennie „olyan emberi cselekedés, mulasztás, illetve ezzel összefüggő következmény előidézésére, amely a védekezést szolgáló járványügyi intézkedések, illetve más, a járvány terjedésének megakadályozása, káros hatásának megelőzése vagy elhárítása érdekében előírt rendelkezések ellenében hatnak.”¹⁸

3.5. Az Alkotmánybíróság értékelése

Az Alkotmánybíróság áttekintve korábbi gyakorlatát, hangsúlyozta, hogy a „nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elveket megfogalmazó alkotmányos szabály a jogállamok egyik legnagyobb múltra visszatekintő garanciáját jeleníti meg: az állami büntetőhatalom gyakorlásának korlátját és gyakorolhatóságát övező feltételek előre megismerhetőségének követelményét.” Rögzíti továbbá, hogy a „norma megszővegezéséből fakadó nehézségek csak ott vetik fel a jogbiztonság sérelmét, és válik elkerülhetetlenné a norma megsemmisítése, ahol a jogszabály eleve értelmezhetetlen, és ez alkalmazását kiszámíthatatlanná, a norma címzettjei számára előreláthatatlanná teszi. [...] Az alkotmányossághoz hozzátartozik az is, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése szerinti »cselekmény« bűncselekménnyé nyilvánítása ne tartalmazzon határozatlan fogalmakat”¹⁹

Az Alkotmánybíróság azonban a támadott tényállásra nézve arra a döntésre jutott, hogy „*nincsen kellő következtetési alap annak megállapítására, hogy az abban szereplő egyes meghatározások [...] eleve értelmezhetetlenek és ezért alkalmazhatatlanok lennének*”. A testület – akárcsak az igazságügyi miniszter – a tényállásban szereplő fogalmakat egyezőnek találta a Btk. más tényállásának elemeivel. Hivatkozott továbbá arra, hogy e fogalmakra nézve bírói gyakorlat is rendelkezésre áll, amely segítséget nyújthat. Valamint, „*a bírói gyakorlat tartozik annak meghatározására is, milyen elkövetési mód, vagyis milyen cselekmény alkalmas arra, hogy az »a védekezés eredményességét*

18 NF. 1086/2020/66. számú ügyészégi iránymutatás. Az iránymutatás és a fentebb hivatkozott két állásfoglalás is elérhető a következő linken: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/BD83430C4D2A942AC125855E005C4028?OpenDocument> (2023. 03. 18.)

19 15/2020. (VII. 8.) AB határozat [41]–[42] Indoklás.

akadályozza vagy megghiúsítsa». Sem a védekezés eredményessége, sem az akadályozás, sem a megghiúsítás nem eleve értelmezhetetlen tényállási elem. A Btk. több törvényi tényállásában megkívánja a cselekménynek valamely következmény előidézésére való alkalmasságát. Ez az alkalmasság a cselekmény objektív hatóképességét, hatásirányát jelöli.»²⁰

Az Alkotmánybíróság a Btk. 337. § (2) bekezdésének elemzése keretében megállapította, hogy szándékos bűncselekményről van szó, szerepel benne az elkövetés ideje és módja, amelyek esetleges (szituatív) ismérvek, vagyis nem minden tényállásban kapnak helyet. A szándékosságból következik, hogy az elkövetőnek minden ismérvel tisztában kell lennie, így azzal, hogy „cselekményét különleges jogrend idején valósítja meg, hogy az általa állított tény valótlan, vagy a valós tényt jelentősen elferdítette, valamint annak is, hogy állításának közlése (objektíve) alkalmas arra, hogy a védekezés eredményességét akadályozza vagy megghiúsítsa”, valamint hogy az e feltételeknek megfelelő közlése nagy nyilvánosság előtt történt. A büntetőjog szabályainak megfelelően, ha az imént ismertetett bármelyik elemre nézve nem terjed ki az elkövetőnek a tudatartalma, illetve a szándéka, akkor nem valósult meg bűncselekmény.²¹

Az alkotmánybíróság leszögezte, hogy a támadott rendelkezés nem alkalmazható általánosságban a közéleti vitákra, és szabadon kritika tárgyává tehető a közhatalom gyakorlóinak intézkedései, mivel a jogszabály csak az olyan valótlan információkra vonatkozik, amelyek alkalmasak arra, hogy a védekezés eredményességét akadályozzák, vagy megghiúsítsák különleges jogrend idején, így nem a közéleti vitákra tartalmaz korlátozást.²² Továbbá, a különleges jogrend az alkotmányos szabályozás különös része, amely keretében a jogalkotónak bővített az eszköztára annak érdekében, hogy megfelelően tudja kezelni az általános állami működéstől eltérő időszakokat. Mindemelllett, az Alaptörvényen alapul a különleges jogrendre okot adó helyzetek elleni védekezés, ezért nem lehet szükségtelennek vélni az olyan közlések elhárítását, amely e védekezést képesek akadályozni vagy megghiúsítani. Hangsúlyozandó, hogy a közlés időpontjában vitatott, vagy az olyan tényállításokra, amelynek valótlansága a közlést követően derül ki, a tényállás nem alkalmazható, kizárólag a tudottan valótlan vagy elferdített tényállításokra.²³

Az Alkotmánybíróság ismertetette még a 13/2014. (IV. 18.) AB határozatban kifejtett differenciáját az értékítéletek és a tényállítások között, amely szerint

20 Uo. [43] Indoklás.

21 Uo. [44]–[46] Indoklás.

22 Uo. [47], [52] Indoklás.

23 Uo. [48]–[49] Indoklás.

az „értékítéletek közös sajátossága, hogy igazságtartalmuk nem ellenőrizhető és nem igazolható. Az értékítéletekkel szemben a tényállítások mindig olyan konkrétumokat tartalmaznak, amelyek valósága bizonyítás útján igazolható, ellenőrizhető.” Ennek értelmében a valós tényekkel szemben a közügyeket érintő véleménynyilvánítás szabadsága korlátlanul érvényesül, azonban a hamis tények állítása vagy híresztelése esetében csak akkor áll fenn, ha a híresztelő nem tudott annak hamisságáról és a foglalkozásánál fogva megkívánt körültekintést sem mulasztotta el. A fentiekből pedig az következik, hangsúlyozva egyúttal, hogy a támadott tényállás csak szándékos magatartást rendel büntetni, és a közlések szűk körére vonatkozik, hogy a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatásra nem terjed ki a Btk. 337. § (2) bekezdése, ezért az Alkotmánybíróság elutasította az alkotmányjogi panaszt.²⁴

Azonban alkotmányos követelményként fogalmazta meg, *„hogy a szándékos bűncselekmény csak az olyan tényközlésre terjed ki, amelyről az elkövetőnek a cselekmény elkövetésekor tudnia kellett, hogy az hamis vagy amelyet maga torzított el és amely a különleges jogrend idején a védekezés akadályozására vagy megghiúsítására alkalmas. Az elkövetés idején vitatott és csak a későbbiekben hamisnak bizonyuló tények közlése nem vonható a Btk. 337. § (2) bekezdésének hatálya alá.”*

3.6. Különvélemény

A határozathoz egyedül Czine Ágnes alkotmánybíró fűzött különvéleményt, amelyben egyet nem értését fejezte ki a rendelkező részben foglaltakkal. Álláspontja szerint nem álltak fenn az Abtv. 26. § (2) bekezdésben foglalt befogadási feltételek, ezért – az érintettség hiánya miatt – visszautasításnak lett volna helye. Az idézett szakasz szerinti kivételesen kezdeményezhető eljárás esetén az érintettség csak akkor áll fenn, ha az alaptörvény-ellenes jogszabályi rendelkezés alkalmazása vagy hatályossá válása folytán, közvetlenül bírói döntés nélkül következik be a jogsérelem, és nincs annak orvoslására szolgáló jogorvoslati eljárás. Az Alkotmánybíró felhívta a figyelmet arra, hogy az Alkotmánybíróságnak szem előtt kell tartania az ilyen típusú eljárásokban, hogy az „Alaptörvény 24. § (2) bekezdés c) és d) pontja szerinti alkotmányjogi panasz jogintézményének egyaránt elsődleges célja [...] az egyéni, szubjektív jogvédelem: a ténylegesen jogsérelmet okozó alaptörvény-ellenes jogszabály, illetve alaptörvény-ellenes bírói döntés által okozott jogsérelem orvoslása.” Ennek következtében „kivételes panasz esetében, mivel az közvetlenül a

²⁴ Uo. [50], [59]–[61] Indoklás.

norma ellen irányul, különös jelentősége van az érintettség vizsgálatának, hiszen a panaszos alapjogában való személyes, közvetlen és aktuális sérelme különbözteti meg a kivételes panaszt az utólagos normakontroll korábbi, bárki által kezdeményezhető változatától.” Az Alkotmánybíróság töretlen gyakorlata alapján, az érintettségnek személyesnek, közvetlennek és aktuálisnak kell lennie a tárgyalt kivételes panasz esetében. Az érintettség érintettsége nem állapítható meg, „ha a támadott jogszabályi rendelkezést az indítványozóval szemben nem alkalmazták, vagy annak hatályosulása őt közvetlenül nem érintette.” Az érintettség pedig abban az esetben lehet aktuális, ha az az alkotmányjogi panasz benyújtásakor áll fenn. Az Alkotmánybíró álláspontja szerint a „feltételek kellően körültekintő értékelése eredményeként az Alkotmánybíróságnak [...] arra a következtetésre kellett volna jutnia, hogy az indítványozó személyes, közvetlen és aktuális érintettsége nem áll fenn.”²⁵

Az Alkotmánybíró az indítványozó által hivatkozott 3/2019. (III.7.) AB határozat tekintetében is differenciát állapít meg, mivel „az indítványozó szervezet [...] olyan tevékenység folytatására jött létre, amelyek az új tényállás eredményeként tiltottá, büntetéssel fenyegetetté válhatnak.” Az Alkotmánybíróság arra tekintettel állapította meg az Abtv. 26. § (2) bekezdése következtében megkövetelt személyes, közvetlen és kivételes, hogy az indítványozó szervezet olyan tevékenység folytatására jött létre, amely emlékeztetett a miniszteri indoklásban szerepeltetettre, így ha alkalmazandó lett volna rájuk a Btk. módosítása, akkor a tevékenységük beszüntetésére kényszerültek volna. A befogadási feltételekkel összefüggésben az Alkotmánybíró kifejtette, hogy a jelen határozat az Alkotmánybíróság gyakorlatából eredő, és a 3/2019. (III.7.) AB határozatban is *„kifejtett szempontok vizsgálatát az érintettség vonatkozásában egyfajta általános jelleggel, az indítványozó személyéből fakadó egyéni sajátosságoktól elszakadva, azokat az értékelés során figyelmen kívül hagyva, kizárólag az új jogszabály értékelése alapján végezte el.”* A vizsgálat ezen belső ellentmondása az Alkotmánybíró megítélése következtében ugyan csak az érintettség megállapításának a kizárására kellett volna vezetnie.²⁶

A befogadással kapcsolatos megállapítások tekintetében egyetértésemet tudom kifejezni az Alkotmánybíró által írtakkal, valamint osztani tudom Ambur István és Gárdos-Orosz Fruzsina aggodalmait arra nézve, hogy a közvetlen hatályosulás új gyakorlatát elfogadva – amely esetében a befogadáshoz elegendő az indítványozónak azt bizonyítania, hogy a támadott norma rá nézve személyesen, közvetlenül és aktuálisan váltott ki magatartásformálást – bármely

25 Uo. [65]–[70] Indoklás.

26 Uo. [70]–[72] Indoklás.

norma alkotmányosságának érdemi vizsgálata lehetségessé válik. A büntetőjog *ultima ratio* jellege vitathatatlan, ugyanakkor ez az értelmezés egyszerre közelíti az Abtv. 26. § (2) bekezdése szerinti eljárást az utólagos normakontroll korábbi, bárki által kezdeményezhető változatához, és egyben teszi bizonytalanná is a tárgyalta alkotmányjogi panasz befogadhatóságára vonatkozó szabályokat.²⁷

Továbbiakban az Alkotmánybíró egyetértését adta az igazságügyi miniszter állásfoglalásához, hogy a védekezés kifejtésének a köre behatárolhatóvá vált azáltal, hogy a veszélyhelyzet kihirdetéséről külön jogszabály rendelkezett. Valamint, az akadályozás és a megghiúsítás ismert fogalmak a büntetőjogban, ezek értelmezésével kapcsolatosan létezik joggyakorlat. Az elkövetési magatartások szerepelnek a hatósági eljárás megzavarása (Btk. 337. § (1) bekezdés) tényállásában, egyéb tényállási elemek pedig egyezést mutatnak a rémhírterjesztés alapesetével.²⁸

Az alkotmánybíró fel kívánta hívni a figyelmet arra, hogy az alkotmányos követelmény szükségtelen volt, mivel az abban értelmezett elemek szerepelnek a Btk. 337. § (1) bekezdésében, tehát „*azok értelmezése a kapcsolódó jogalkalmazói gyakorlatra figyelemmel az Alaptörvény rendelkezéseivel összhangban elvégezhető.*” Azonban az alkotmányos követelmény attól eltérő értelmezést nem végez, csupán megismétli azt, ezért a joggyakorlat számára nem nyújt segítséget az Alaptörvénynek megfelelő alkalmazásuk érdekében.²⁹

3.7. Következtetésem, reakcióim a kritikákra

Az Alkotmánybíróság kijelentéseivel összefüggésben, amelyeket a panaszos által hivatkozott normavilágosság és a *nullum crimen sine lege certa* elvére nézve tett, több szerző által is érték azon vádak, hogy nem reagál az indítványozó által ismertetett alapjogi aggályokra, megközelítésbeli eltérések vannak, nem az egyén felől vizsgálja meg a tényállás értelmezését. Példának okáért, nem értelmezte, hogy az indítványozó miért véli aggályosnak az 'alkalmas a védekezés eredményességének akadályozására vagy megghiúsítására' kifejezést. Problémaként fogalmazódott meg, hogy egyes nézetek szerint az Alkotmánybíróság a tényállás pontosabb értelmezését a jövőbeli bírósági gyakorlatra

27 Ld. AMBRUS István – GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: 15/2020. (VII. 8.) AB határozat – Rémhírterjesztés. In: GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – ZAKARIÁS Kinga (szerk.): Az alkotmánybírósági gyakorlat. Az Alkotmánybíróság 100 elvi jelentőségű határozata 1990-2020. (II. kötet). Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont – HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2021, 1022.

28 15/2020. (VII. 8.) AB határozat [73]–[74] Indoklás.

29 Uo.

hárította. A véleménynyilvánítás szabadságával összefüggésben pedig, hogy nem alkalmazta a szükségesség-arányosság tesztjét az esetre nézve.³⁰

A továbbiakban, elemzés alá kívánom vonni, hogy valóban helytálló-e, hogy az Alkotmánybíróság nem reagált az indítványozó által ismertetett alapjogi problémákra.

Az alkotmányjogi panasz 16. pontja hivatkozott arra, hogy bár a valótlan tény állítása vagy való tény elferdítése látszólag problémamentesnek tűnhet, ugyanakkor a rémhírterjesztés esetében kérdéseket vehet fel, hiszen rengeteg vita dúlt, a szakértők és a laikusok között is a maszkviselésre vonatkozóan.³¹ Ezzel kapcsolatosan az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy a „véleménynyilvánítás szabadságát a sajtó sokszínűségéhez, a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatáshoz köti. Ehhez a hamis közlés önmagában nem járul hozzá”. Azonban az, hogy milyen vita dúl a szakértők és a laikusok között, hogy a védekezésre vonatkozó egyes intézkedések indokoltak-e vagy sem, avagy hogy milyen kérdésekről szükséges tájékoztatást nyújtani a lakosság számára szabadon megvitatható kérdések.³²

A következő pontban az 'alkalmasnak lenni arra, hogy a védekezést akadályozza vagy megghiúsítsa' kifejezésekkel kapcsolatos aggályok szerepelnek. Talán ez a legproblémásabb a határozatban, amelyre a testület azzal a válasszal szolgált, hogy ezeknek a tényállási elemeknek a meghatározása nem eleve értelmezhetetlen, és a bírói gyakorlat fogja majd kialakítani azt, hogy mi az elkövetési mód, azaz milyen cselekmények alkalmasak ennek a megvalósítására. Az igazságügyi miniszter az állásfoglalásában, valamint Czine Ágnes a különvéleményében utalt arra, hogy a védekezés kifejtésére irányuló kör az behatárolható a veszélyhelyzet kihirdetéséről rendelkező jogszabály által.³³ Ezzel kapcsolatosan a törvényjavaslat indoklása megállapítja, hogy a „védekezéssel érintett kormányzati intézkedések a társadalom teljes spektrumát átfogják az egészségügytől, az oktatás és a hátforgalom korlátozásán keresztül a gazdasági intézkedésekig.”³⁴ Az indoklás is elismeri, hogy ez egy széles körű védett jogtárgy, azonban ennek ellenére is szükségesnek találja a fokozott büntetőjogi védelmét.³⁵

30 Pl.: DRINÓCZI Tímea: Az Alkotmánybíróság határozata a különleges jogrend idején megvalósuló rémhírterjesztésről. A szólásszabadság tartalma különleges jogrendben. *Jogesetek Magyarázata*, 2021/1, 7–8.; BENCZE – GYÖRY i. m. 621–622.

31 IV/00699-0/2020. számú alkotmányjogi panasz 16. pont.

32 15/2020. (VII. 8.) AB határozat [52] Indoklás.

33 Uo. [43], [73], IV/00699-0/2020. számú alkotmányjogi panasz 17. pont, IV/699-3/2020. számú igazságügyi miniszteri állásfoglalás III.2. pont.

34 T/9790. számú törvényjavaslat 10. §-hoz fűzött indoklás 3. pont.

35 Magyarország Alaptörvényének kilencedik módosítása indoklás.

A következő pontban szereplő érvet, vagyis azt, hogy a nyomozóhatóság képes-e megítélni, hogy a közlés alkalmas-e a védekezésre, illetve az akadályozására vagy sem, későbbiekben a konkrét ügyeken keresztül kívánom körbejárni. Jelenleg annyit emelek ki, hogy külön a nyomozóhatóságra nem tért ki az Alkotmánybíróság, azonban bizalmát fejezte ki a bíróságok ítélőképessége felé. Továbbá azt elismerte a testület, hogy a tényeket és értéktételeket hordozó véleményeket sokszor igen nehéz elválasztani egymástól, és inkább e két fogalom differenciájával foglalkozott, mintsem a védekezés akadályozása vagy megghiúsítása kifejezéssel, bár hozzáteszem, hogy egyes tényállási elemeknek a kibontása, meghatározása nem a testület feladata, csupán annak eldöntése, hogy a fogalom mennyire körülhatárolható, jelentéstartalma mennyire meghatározható és így összeegyeztethető-e az Alaptörvénnyel. Számos jogi, köztük büntetőjogi fogalom van, amelyet a jogalkalmazás töltött meg tartalommal, ezek közül több esetben a jogalkotó később interpretálta is őket a törvénykönyvbe. Maga a közveszély is egy olyan fogalom, amelyet a bírói gyakorlat formált és alakított a mai arculatára, mégsem tekinthető alkotmányellenesnek, annak ellenére sem, hogy autentikus interpretációja hiányzik a Btk.-ból. Ettől függetlenül az Alkotmánybíróság szolgálhatott volna segítségül a jogalkalmazók számára, például az alkotmányos követelmény megfogalmazása helyett, amely – egyetértve a különvéleményben megfogalmazottakkal – szükségtelen volt, hiszen az a jogalkalmazók számára új információt nem foglalt magában.³⁶ Valamint a szándékos elkövetés kritériumaiból is levezethető, ugyanakkor Koltay András szerint az Alkotmánybíróság a szólásszabadság védelmét erősítette meg az alkotmányos követelmény rögzítésével.³⁷

Ugyancsak az indítvány 18. pontjában jelent meg, hogy a tényállás alapján fennáll annak az esélye, hogy a terhelt 'utólagos okosság' áldozatává válhat, vagyis csak utóbb derül ki, hogy nem volt igaza. Egyrészt az alkotmányos követelmény teljes egészében erre reflektál, másrészt ezzel kapcsolatosan végzett az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezést. Annyit hangsúlyoznák ki, hogy a „bűnösségnek az elkövetési magatartás kifejtésekor kell fennállnia”, valamint a bűncselekmény csak szándékosan követhető el, így a terheltnek tudnia kellett arról, hogy az általa közölt tények valótlanok, vagy elferdítettek, ennek hiányában nem valósult meg büntetendő cselekmény. Továbbá, az objektív értelemben vett valóság bír jelentőséggel, így vitatott tények nem vonhatók a bűncselekmény alá.³⁸

36 15/2020. (VII. 8.) AB határozat [43], [73]–[74] Indoklás.

37 KOLTAY András: A rémhírterjesztés büntethetőségének alkotmányosságáról. *In Medias Res*, 2020/2, 335.

38 15/2020. (VII. 8.) AB határozat [52]–[59] Indoklás.

A következőkben az indítványozó a válságos szituációból kivezető útra vonatkozóan tett megállapítást, miszerint: „ezen az úton legoptimálisabban akkor lehet végigmenni, ha a krízishelyzettel kapcsolatos eszmék, információk a lehető leghamarábban áramolhatnak. A megoldási javaslatokat a lehető leghatékonyabb körben meg kell vitatni és azt az államnak és a jogoknak lehetővé kell tennie és a létező legkisebb korlátozásnak kell alávetnie.”³⁹ Ezzel teljes mértékben egyetértek, ugyanakkor azzal is, hogy „ehhez a hamis közlés önmagában nem járul hozzá”, de még azok is élveznek védelmet bizonyos mértékben.⁴⁰

Az indítványozó hivatkozott az I. cikk (3) bekezdésében megjelenő szükségesség-arányosság követelményére az alapjog korlátozásra tekintettel.⁴¹ Azonban, – mint korábban arra már kitértem – az Alaptörvény 52. cikk (2) bekezdése értelmében különleges jogrend idején az alapvető jogok – bizonyos kivételekkel, azonban ebbe a körbe a szólásszabadság nem tartozik bele – felfüggeszthető vagy az I. cikk (3) bekezdésén túl korlátozható. Mindezekből kifolyólag nem tudok egyetérteni azzal, hogy az Alkotmánybíróság hiányosságot követelt volna el, hogy nem végezte el az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése szerinti szükségesség-arányosság tesztjét egy olyan kizárólag a különleges jogrend idején alkalmazható alapjog korlátozásra, amelyre pont a különleges jogrend okán nem alkalmazható a szükségesség-arányosság követelménye.⁴²

Ezzel kapcsolatosan megjegyezném, hogy Ambrus István és Gárdos-Orosz Fruzsina közös tanulmányukban szükségesnek és arányosnak találták a szólásszabadság korlátozását a rémhírterjesztés tekintetében, mivel azt a társadalmi érdeket, hogy a különleges jogrendet kiváltó ok mielőbbi megszűnését követően visszatérjünk az alkotmányos hatalom normális gyakorlásához, elementáris fontosságúnak értékelték, amely így arányban áll az 1-től 5 évig történő szabadságvesztéssel történő fenyegetéssel, főleg mivel ez a szankció kevésbé súlyos esetekben felfüggeszthető, vagy akár enyhébb büntetés – például pénzbüntetés – is kiszabható.⁴³

Ugyanakkor, azzal egyet tudok érteni, hogy az Alkotmánybíróság azt nem fejtette ki, hogy mit jelent az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésén túli korlátozhatóság, avagy alapjog felfüggesztése.⁴⁴ Bár lehetséges, hogy feleslegesnek

39 IV/00699-0/2020. számú alkotmányjogi panasz 29. pont.

40 15/2020. (VII. 8.) AB határozat [51], [52] Indoklás.

41 IV/00699-0/2020. számú alkotmányjogi panasz 31. pont.

42 DRINÓCZI i. m. 8.

43 AMBRUS – GÁRDOS-OROSZ i. m. 1030.

44 DRINÓCZI i. m. 9.

tűnhet a korlátozhatóságnak a mértékét fejtegetni, mikor a felfüggesztésre is lehetősége van a jogalkotónak, azonban erre vonatkozóan az Alaptörvény értelmezése előremutató lett volna, főleg miután az Alaptörvény kilencedik módosításának az indoklásából az tűnik ki, – melyet korábban már ismertettem – hogy a jogalkotó egy erősebb szerepet kíván adni az Alkotmánybíróságnak a különleges jogrend idején, vagy legalábbis egy stabilabb működést biztosítani annak érdekében, hogy a polgárok alapvető jogai ne szenvedjenek csorbát különleges jogrend idején sem.

Az indítványozó hivatkozott továbbá arra is, hogy mivel a tényállás nem tartalmaz büntetőjogi értelemben eredményt, ezért velejárója lehet az, hogy olyan közlésekre is a büntetőjog eszközét fogják használni, amely kárt nem okozott, és a védekezést nem akadályozta.⁴⁵ Az Alkotmánybíróság már a 18/2000. (VI. 6.) AB határozatban is megállapította, hogy „az Alkotmány rendelkezéseiből nem vezethető le, hogy a büntetőjog – *ultima ratio* szerepe miatt – csupán a ténylegesen bekövetkezett káros eredményekre reagálhat és veszélyeztető tényállások esetén a büntetőjog eszköze szakszerűtlen és aránytalan.”⁴⁶ Mindezekon kívül, az 'alkalmas arra, hogy' fordulat gyakran szerepel a Btk.-ban, ilyenkor a kifejezés után lévő elemek bekövetkezését a jogalkotó nem követeli meg. Több szerző is felvetette, hogy a megghiúsítás szerepeltetése felesleges az akadályozás mellett, hiszen az akadályozás a megghiúsítás eseteit is lefedi. Egyetértve azonban Ambrus István és Gárdos-Orosz Fruzsina által írtakkal, hogy már a megakadályozás is alkalmas a büntetőjogi felelősség megállapításához, azonban a megghiúsítás súlyosító körülményként értékelhető.⁴⁷

Egyéb forrásban felvetődött a bizonyítási teher kérdése is, amelyre adható válasz az eljárásjogi szabályok alapján is egyértelműnek tűnhet, de az Alkotmánybíróság is rögzíti, hogy minden tényállási elemre vonatkozóan a hatóság kötelezettsége a bizonyítás.⁴⁸

Összességében végigvezetve az indítványban kifejtett érveket és az egyéb relevánsabb kritikákat, véleményem szerint cáfolható az az állítás, hogy az Alkotmánybíróság nem reagált az indítványozó által felvetett alapjogi problémákra.

45 IV/00699-0/2020. számú alkotmányjogi panasz 33. pont.

46 18/2000. (VI. 6.) AB határozat III/5. pont.

47 AMBRUS – GÁRDOS-OROSZ i. m. 1030.

48 <https://tasz.hu/cikkek/dermeszto-hatassal-jarhat-a-remhirterjesztes-tenyallasanak-modositasa> (2023. 03. 17.), 15/2020. (VII. 8.) AB határozat [46] Indoklás.

4. Gyakorlati relevanciák

Leszögezem, hogy az eddigi tapasztalatok alapján sem mondható el, hogy a Btk. 337. § (2) bekezdésével összefüggésben egy kikristályosodott gyakorlat lenne, mivel három ítélet született, és valószínű – tekintettel arra, hogy csak különleges jogrend idején követhető el – hogy erre a bűncselekményre nézve még jódarabig nem is beszélhetünk kiforrott gyakorlatról, főleg hogy ez az elkövetési idő magában hordozza azt a lehetőséget, hogy minden különleges jogrend változtatni, formálni fogja a gyakorlatot, mivel annak kihirdetésének okai is differenciáltak lehetnek.

A három jogerős döntés közül kettőre nézve járásbíróóság ítélkezett, a harmadik esetében már törvényszék, azonban utóbbi esetében a jogerő óta nem telt el egy év, így ezek nem találhatók meg az anonimizált bírósági határozatok tárában. Ugyanakkor a rendőrség, az ügyészség és a bíróság honlapján is elérhető hivatalos közlemények az ügyekkel kapcsolatosan így az információk forrását elsősorban az utóbbiak képezték.

A nyomozóhatósággal összefüggésben elmondható, hogy volt olyan eset, ahol a feljelentést elutasította arra tekintettel, mivel nem közveszély színhelyen valósult meg a cselekmény, így nem tekinthető bűncselekménynek. Az ügyészség hatályon kívül helyezte a határozatot és új döntés meghozatalára kötelezte a rendőrséget, mivel nem vette figyelembe a rémhírterjesztés új, speciális tényállását, amely a közveszély színhelyétől függetlenül, az ország egész területére kiterjesztette a bűncselekményt.⁴⁹ Látható, hogy a rémhírterjesztés különleges jogrendre vonatkozó tényállásával kapcsolatosan merült fel olyan probléma egyes ügyek esetében, amelyek nem vezethetők vissza a tényállás megfogalmazására.

Kiemelendő a szerencsi férfi esete, aki egy Facebook posztban kegyetlen zsarnoknak és diktátornak nevezte a miniszterelnököt, valamint azt állította, hogy az „ország vezetése szándékosan időzítette a koronavírus tetőzésének idejére a kijárási korlátozás megszüntetését”, amely tömeges megbetegedéshez fog vezetni. A posztban a férfi utalt arra is, hogy a miniszterelnök, azért enged a kijárási korlátozásokon, hogy a költségvetés terheit ki tudja egyenlíteni a nagyszámú nyugdíjas elhalálózásával, valamint, hogy saját magának a népszerűsítése érdekében ezeket küld halálba.⁵⁰

49 <http://ugyeszseg.hu/feljelentesek-a-koronavirust-erinto-remhirterjesztesre-hivatkozva-a-fovarosi-fougyeszseg-sajtokozlemenye/> (2023. 03. 18.)

50 <https://media1.hu/2020/05/12/a-tasz-jogaszja-szerint-remiszto-hogy-a-rendorseg-bevitte-a-kormanyfot-biralo-szerencsi-ferfit-remhirterjesztes-vadjalva-a-hatosag-furcsa-ma->

Az ügyészség tényállási elem hiányában megszüntette az eljárást, válaszában kifejtette, hogy egy „később bekövetkezett esemény – a járványhelyzetben bevezetett korlátozások 2020. május 4. napján történt részleges feloldása – esetére nézve egy feltételezett állapotot elemez, így csupán feltételezésnek minősíthető, amely kizárja a bűncselekmény megvalósulását.” Továbbá, a közlés nem volt alkalmas a védekezés eredményességének akadályozására, sőt inkább a lazítások ellen fejtette ki a véleményét, felhívva a figyelmet a vírus komolyságára.⁵¹ Hasonló volt a gyulai férfi esete, aki a kórházi ágyak felszabadítása ellen szólalt fel és állította, hogy ez „haldokló betegek [...] hazaküldését jelenti”.⁵² Mindkettő posztra nézve megállapítható, hogy a kormányzati döntésekre, a kormányfőre nézve erős kritikát tartalmazott, azonban a rémhírterjesztést mégsem valószínűsítették meg a közlések, azaz helytállónak bizonyult – amelyet az Alkotmánybíróság is kimondott – hogy a rémhírterjesztés új, speciális tényállásának célja nem a közéleti vitákra tartalmaz korlátozást.⁵³ Egyetértve Koltay Andrással az ügyekből jól látszik, hogy a kormányt és a kormányfőt érő szélsőséges bírálatok a szólásszabadsághoz tartoznak, így a Btk. 337. § (2) bekezdése szerinti bűncselekménynek nem minősülnek.⁵⁴

4.1. A Pécsi Járásbíróság ítélete

A tényállás szerint az elkövető egy közösségi oldalon, a saját, nyilvános idővonalára írt bejegyzésben a koronavírus járvány létezését, annak negatív egészségügyi következményeit tagadta, valamint a járvány terjedése érdekében hozott intézkedések okairól valótlan állításokat közölt. A vádlott posztjaiban több alkalommal is állította, hogy „nincs koronavírus-fertőzés és nem is volt, ez csupán félelemkeltés, a statisztikai adatokat meghamisították.” A járásbíróság a bejegyzéseket alkalmasnak ítélte arra, hogy akadályozzák a járványügyi intézkedéseket, különösen a kijárási korlátozás magatartási szabályait, ennek következtében a vádlottat megrovásban részesítette.⁵⁵

gyarazatot-adott-a-tortentekre/ (2023. 03. 18.)

51 <https://444.hu/2020/05/13/az-ugyeszseg-szerint-nem-kovetett-el-buncselekményt-a-ferfi-akit-facebook-posztja-miatt-remhirterjesztesert-allítottak-el-o?fbclid=IwAR2aK2q3BBbBN8-rGc3lYdTmv13FYWYeGgo5ooRAbCDYEKceuS5dVhBn0uk> (2023. 03. 18.) Az ügyészség a hírportál megkeresésére adta a fenti válaszokat.

52 <https://www.bama.hu/orszag-vilag/2020/05/azt-terjesztette-haldoklo-betegeket-kuldenek-haza-gyularol> (2023. 03. 18.)

53 15/2020. (VII. 8.) AB határozat [52] Indoklás.

54 KOLTAY i. m. 337.

55 <https://pecsitorvenyszek.birosag.hu/sajtokozlemeny/20201006/jogerosen-megrovas->

4.2. Ózdi Járásbíróság ítélete

A tényállás szerint, 2020. április 4.-én egy videomegosztó közösségi portálra töltöttek fel egy olyan videót, amelyben a felvételen szereplő férfi a következő állításokat tette: „koronavírus nem létezik [...] mindenki vonuljon utcára, nincs betegség, nincs koronavírus [...] mindenki jöjjön ki az utcára, ne féljen a koronavírustól, mert nincs, nem létezik, nincs ilyen betegség.” A vádlott, tehát videón keresztül – amelyet 1500 személy tekintett meg – buzdította a polgárokat, hogy szegjék meg a hatályos járványügyi szabályokat, így cselekménye alkalmas volt a védekezés eredményességének akadályozására, illetve megghiúsítására, így a járásbíróság 1 év 10 hónap szabadságvesztést szabott ki, amelynek végrehajtását 2 év próbaidőre felfüggesztette. A döntés az ügyészség és a vádlott elfogadásával jogerőssé vált.⁵⁶

A most ismertetett döntés remekül mutatja azt, hogy az a közlés, amely a járvány terjedése elleni védekezés megghiúsítására is alkalmasnak mutatkozik, súlyosabb büntetést is von maga után, hiszen a három jogerős ítélet közül a jelenlegi volt egyedül alkalmas a védekezés megghiúsítására és ennél is szabta ki a bíróság a legszigorúbb büntetést a rémhírterjesztés új tényállására nézve.

4.3. Nyíregyházi Törvényszék ítélete

A vádiratban foglaltak szerint a vádlott „értelmetlen intézkedésnek nevezte a nyugdíjasok számára biztosított vásárlási időszávot, a kormányzat intézkedéseit víruspropagandának, illetve az egész védekezést mesterségesen szított hisztériának nevezte”, valamint tagadta a szájmaszkok védelmi funkcióját az interneten, saját oldalán megjelentetett írásában. A járásbíróság a vádlottal szemben – tárgyalás tartása nélkül – rémhírterjesztés büntette miatt 1 év – végrehajtásban 2 évre felfüggesztett – börtönbüntetést szabott ki, azonban a vádlott a döntést nem fogadta el, tárgyalás tartását kérte.⁵⁷

A Nyíregyházi Járásbíróság továbbra is megvalósítottknak látta a rémhírterjesztés büntettét, mivel a vádlott a kötelezően elrendelt maszkviseléssel összefüggésben állította, hogy a „szájmaszkok az egészségre ártalmas és értelmetlen védekezési eszközök.” A vádlott által közölt írás, amely valós

ban-reszesítette-pecsi-jarasbirosag-remhirterjesztot (2023. 03. 18.)

56 <https://birosag.hu/aktualis-kozlemlenyek/miskolci-torvenyszek-buntetovegzes-remhirterjesztessel-vadolt-ferfi-ugyeben> (2023. 03. 18.)

57 <https://birosag.hu/aktualis-kozlemlenyek/nyiregyhazi-torvenyszek-nem-fogadta-el-birosag-vegzeset-remhirterjesztessel> (2023. 03. 18.)

tényeket ferdített el, alkalmas volt arra, hogy a védelmi intézkedések célját és eredményességét akadályozza, azonban a járásbíróság – előző döntésén változtatva – 100.000 forint pénzbüntetésre ítélte.⁵⁸

Az ügy azonban fellebbezés végett a Nyíregyházi Törvényszék másodfokú tanácsa elé került, amely hangsúlyozta, hogy a „vádlott gyógyszerész felsőfokú végzettségéből adódóan tisztában volt azzal, hogy a sebészeti maszkokat különböző fertőzések terjedésének megelőzésére már korábban is használták és így azok alkalmasak lehetnek a cseppfertőzéssel terjedő COVID fertőzés mérséklésére, akadályozására is.” Mindebből következik az, hogy túlmutat a kormányzati intézkedések kritikáján az az állítás, hogy a maszkhasználat semmi befolyással sincsen a fertőzés terjedésére nézve. A Törvényszék megállapította, hogy a védekezés eredményességének megghiúsítására nem voltak alkalmasak a vádlott állításai, azonban annak akadályozására igen. Ugyanakkor a bűncselekmény elkövetése óta eltelt hosszabb időre, „a veszélyhelyzet megszűnésére és a koronavírus járvány elleni eredményes védekezésre, a bíróság döntése szerint a kizárólag a rendkívüli jogrend idején elkövethető bűncselekmény miatt a legenyhébb büntetés kiszabása is szükségtelen a vádlottal szemben annak érdekében, hogy visszatartsa őt a további bűncselekmény elkövetésétől”, ezért csak a legenyhébb intézkedést, a megrovást alkalmazta, amely a jogerős döntés.⁵⁹

Az alkotmányjogi panaszban is felvetődött, hogy vitatott kérdések esetében mennyiben lehetséges megállapítani a felelősséget, ha utóbb kiderül, hogy az egyén tévedett, amelyre – mint korábban is láthattuk – az indítványozó a maszkviselést hozta példának, mivel a szakemberek is megkérdőjelezték a maszkviselés kötelezővé tételét. Azonban hangsúlyozandó, hogy a jelen ügyben a vádlott nem azért valósította meg a rémhírterjesztés büntetést, mert a maszkviselés szabályait vagy annak védelmi fokát kritizálta volna, hanem mert annak teljes védelmi funkcióját tagadta, mikor a maszkviselés már a spanyolnátha óta bevett védekezési eszköz a különböző fertőzések ellen, amelyről a vádlottnak végzettségéből kifolyólag is tudnia kellett. A vitatott tények tekintetében – ahogyan arra korábban is utaltam – az Alkotmánybíróság az objektív értelemben vett valóságnak tulajdonított jelentőséget. Továbbá, a szándékosságból is következik, hogy az elkövetőnek tudnia kell arról, hogy az általa közölt tények valótlanok, vagy elferdítettek, ennek hiányában bűncselekmény sem valósul meg.

58 <https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/nyiregyhazi-torvenyszek-remhirterjesztes-buntette-miatt-itelte-el-birosag> (2023. 03. 18.)

59 <https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/nyiregyhazi-torvenyszek-megrovasra-enyhitate-torvenyszek-remhirterjesztes> (2023. 03. 18.)

A másik lényeges kérdés Bencze Mátyás és Győry Csaba írásában merült fel, amelyben azt vizsgálták, hogy az Alkotmánybíróság az alkotmányos követelményben használt 'tudnia kellett' kifejezéssel – amely arra utalt, hogy az elkövetőnek a cselekmény elkövetésekor tudnia kellett, hogy az általa közölt tény hamis vagy hamisított – kitágította a törvény megfogalmazását, és ezzel a bűncselekmény alkalmazási körét a gondatlan elkövetésekre is, avagy csak fogalmazásbeli pontatlanságról van szó. A szerzők végül az utóbbit látták alaposnak, álláspontom szerint azonban egyik sem helyes.⁶⁰

A testület egyrészt a határozatban több helyen is következetesen megállapította, hogy csak a szándékos elkövetés valósítja meg a bűncselekményt – ezeket a részeket fentebb már ismertettem – másrészt magát az alkotmányos követelményt is azzal nyitja, hogy „szándékos bűncselekmény”, emiatt a testület nem tett arra irányuló kijelentéseket, hogy a törvénnyel ellentétesen, a gondatlan közlésekre is alkalmazni kellene a bűncselekményt. Ugyanakkor pontatlanságról sem beszélhetünk hiszen, a testület az elkövetés idején vitatott és csak a későbbiekben hamisnak bizonyuló tényekre reflektált az alkotmányos követelmény során. Ezért is fogalmazott úgy az Alkotmánybíróság, hogy az „elkövetőnek a cselekmény elkövetésekor tudnia kellett” arról, hogy az egy hamis vagy saját maga által eltorzított tény, hiszen ha csak utóbb derül ki, hogy az általa tett állítás az hamis, de az elkövetéskor még az addigi ismeretek alapján ez nem volt tudott, akkor az elkövetőnek nem kellett tisztában lennie azzal, hogy az általa közölt tény az elkövetéskor hamis volt.

Ugyanakkor a Nyíregyházi Törvényszék ítéletével is párhuzamba lehet hozni a kérdéskört, hiszen a bíróság külön hangsúlyozta, hogy a „vádolt gyógyszerész felsőfokú végzettségéből adódóan tisztában volt azzal, hogy a sebészeti maszkokat különböző fertőzések terjedésének megelőzésére már korábban is használták”. Jelen esetben sem alkalmazta a Törvényszék a Btk. 337. § (2) bekezdését törvényellenesen kiterjesztve azt a gondatlan elkövetésre is még akkor sem, ha az idézett mondat úgy is megfogalmazható lett volna, hogy a vádlottnak gyógyszerész felsőfokú végzettségé alapján *tudnia kellett*, hogy a sebészeti maszkokat különböző fertőzések terjedésének megelőzésére már korábban is használták. A jogalkalmazók számos szándékos bűncselekmény megvalósulása során vizsgálják azt, hogy a vádlott tudata mit fog át, akár végzettségéből, akár egyéb ismeretéből kifolyólag milyen többlettudást szerzett, azonban a bíróságok e joggyakorlattal nem szélesítik ki a szándékos bűncselekmények alkalmazási körét a gondatlan magatartásokra is.

60 BENCZE–GYŐRY i. m. 622–623.

5. Véggkövetkeztetések

Az eddigi esetekből megállapítható, hogy a bíróság – megfelelően a törvény szövegének és az indokolásnak – a kormány által a védekezés érdekében hozott intézkedéseket – mint a maszkviselésre vonatkozó szabályok vagy a kijárási tilalom – tekintette elkövetési módnak, vagyis e cselekményeket ítélte alkalmasnak arra, hogy a védekezés eredményességét akadályozzák vagy megghiúsítsák az eddigi gyakorlata alapján.

Továbbá, a jogerős ítéletek alapján nem igazolódtak be azon kritikai állásfoglalások sem, hogy a szabályozás valódi célja a kormány intézkedései ellen felszólaló kritikus hangok elnémítása lett volna. Bár büntetőeljárások indultak a politikai megszólalások, vagy a kormányintézkedések kritikáival kapcsolatosan, azonban vádemelésre egy ilyen esetben sem került sor és az ügyészség következetes álláspontja is az volt, hogy az ilyen közlések nem tartoznak a rémhírterjesztés bűncselekménye alá.⁶¹ Érthető ugyanakkor az is, hogy egy jogkövető polgár számára a közlések tekintetében visszatartó hatást vált ki, ha egy büntetőeljárás gyanúsítottjává válik és kihallgatják, valamint házkutatást rendelnek el az otthonában, esetleg az elektronikai eszközeit lefoglalja a rendőrség, függetlenül attól, hogy aztán megszüntetik az eljárást bűncselekmény hiányában.⁶² Ezért is kulcsfontosságú, egyetértve Koltay Andrással, hogy a joggyakorlat már a kezdetektől fogva nyilvánvalóvá tegye, hogy a közéleti viták és a kritikus vélemények a rémhírterjesztés szabályozási körén kívül esnek, ezzel megakadályozva azt, hogy a büntetőjog ereje visszaszorítsa a közéleti vitákat. Az Alkotmánybíróság törekedett is erre, hiszen elvi élel kijelentette, hogy az „új tényállás nem terjed ki a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatásra”.⁶³

Összességében a kezdeti nehézségek ellenére, amelyek elsősorban a nyomozóhatóságnál összpontosultak, betudhatók annak, hogy egy új tényállást kellett megítélniük egy világvárvány idején, amikor a járvánnyal, kapcsolatba hozható bűncselekményeknek a száma nagymértékben nőtt, nemcsak ha-

61 NF. 1086/2020/66. számú Ügyészségi iránymutatás.

62 https://m.hvg.hu/itthon/20200513_ugyeszseg_remhirterjesztes_szerencs (2023. 04. 11.)

A szerencsi ügy gyanúsítottja is – akivel szemben az eljárást bűncselekmény hiányában megszüntették – úgy nyilatkozott az újság számára, hogy „a foglalkozás – utalva a gyanúsításra, a házkutatásra és az előállításra – elérte azt az eredményét, hogy engem valószínűleg bekussoltatnak.”

63 KOLTAY i. m. 338., 15/2020. (VII. 8.) AB határozat [59] Indoklás.

zánkban, de világszerte is.⁶⁴ A rémhírterjesztés a Btk 337. § (2) bekezdésének fordulatára vonatkozó több mint 130 büntetőeljárásnak véleményem szerint a beérkezett feljelentéseknek a nagy száma volt az oka, amelyeket a rendőrségnek kötelessége volt kivizsgálni, erre vonatkozóan előremutató lenne a nyomozóhatóság által készítendő statisztika, hogy a rémhírterjesztéssel összefüggésben a különleges jogrend idején indult eljárások hány százaléka indult feljelentés útján, illetve hivatalból. Azonban az a tény, hogy a nagyszámú büntetőeljárás ellenére összesen csak három jutott el a bírósági szakig számomra arra enged következtetni, hogy a rendőrség és az ügyészség képes volt arra, hogy kiszűrje a jelentős mennyiségű ügyek közül is a büntetőjogilag releváns cselekményeket.

Végezetül pedig, álláspontom szerint, a tényállás absztrakt megfogalmazása következtében képes a norma arra, hogy betöltse azt a funkciót, hogy bármely a különleges jogrendre okot adó esemény bekövetkeztével a köznyugalom védelmét elláthassa. Ugyanis, mint ahogyan korábban is említettem, a vizsgált bűncselekmény tényállása a járványhelyzet elmúlásával is hatályban maradt és egy újabb különleges jogrend esetében ismételten alkalmazhatóvá válik. Egy ilyen szituációban az alkotmányos rend normál működésére való visszaállítás a bűncselekmény megalkotásának szükségességét erősíti, azonban egy taxatív felsorolásból álló tényállást nem lehet megalkotni, de még csak példálózó felsorolás is aggályokba ütközhet tekintettel arra, hogy a különleges jogrendet kiváltó okok eltérőek lehetnek egymástól, a jogalkotó nem képes mindegyiket előre számításba venni.⁶⁵ Ezt támasztja alá az a tény is, hogy egészen a járvány megjelenéséig hazánkban elsősorban árvizek esetén hirdetett ki a jogalkotó veszélyhelyzetet az ország katasztrófával érintett területeire, de példának okáért a vörösiszap katasztrófa is, mint az ország egyik súlyosabb ipari szerencsétlensége, megalapozta az érintett településen a különleges jogrendet. A korábbiaktól eltérően a járvány következtében

64 <https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/az-uj-koronavirus-helyzettel-osszefuggo> (2023. 03. 19.), DORNFELD László: A koronavírusjárvány hatása a kiberbűnözésre. *In Medias Res*, 2020/2, 194–195, 201. A magyarországi bűnözés növekedésére több büntetőjogász is megállapításokat és becsléseket tett, amelyek többek között a következő tanulmányban olvasható: GÁL István László: A koronavírus (COVID-19) és az általa okozott gazdasági világválság lehetséges hatásai a bűnözésre. *Magyar Jog*, 2020/5, 263–264.

65 Vö.: BENCZE–GYŐRY i. m. 623.

ÍÁ szerzők a lehető legrészletesebb és pontosabb körülírást szorgalmazzák azon esetkörökre nézve, amelyek megvalósítják a rémhírterjesztés 337. § (2) bekezdésében szabályozott tényállását.

életbe lépett veszélyhelyzet annyiban különbözött, hogy területileg ez az egész országot érintette.⁶⁶

A vírushelyzettel összefüggésben megállapítható, hogy a védekezés érdekében hozott intézkedések a polgárok számára ismertek voltak, másrészt különböző csatornákon jutottak el hozzájuk a jogszabályok, ami igen lényeges, tekintettel arra, hogy a védekezés eredményességét szolgáló intézkedéseket az adott különleges jogrendben hozott jogszabályok állapították meg.

66 LÁSZLÓ Viktória – MUHORAY Árpád: A veszélyhelyzeti szabályozás alkotmányos jogfejlődési tapasztalatainak értékelése. *Hadtudomány*, 2021/E-szám, 147–148., 155.

Glossa luridica

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának állam- és jogtudományi folyóirata

Szerkesztési szabályok

A törzsszöveget Calibri betűtípussal, 12-es betűmérettel, normál sorközzel, nullás térközzel, bekezdés előtti és végi sorköz nélkül, sorkizárva kell írni.

Cím:

A CÍM VÉGIG KISKAPITÁLISSAL, KÖZÉPRE ZÁRT

Alcím normál szedéssel, középre zárt

ALATTA A SZERZŐ NEVE („DR.” VAGY MÁS ELŐTAG NÉLKÜL, KIVÉTEL AZ IFJ. STB.)
KISKAPITÁLISSAL, KÖZÉPRE ZÁRT

Szerző neve alatt titulusa és (zárójelben) intézménye kurziválva (vezetői megbízás nélkül)

Például:

ACTIO COLLECTIVA EUROPAE ANTE PORTAS

Európai kollektív igényérvényesítés a kapuk előtt

UDVARY SÁNDOR
egyetemi docens (KRE ÁJK)

Absztrakt és kulcsszavak:

A címet és a szerző(k) nevét követően egy 8-10 soros, a tanulmány elkészítésének okait, a mű céljait, módszereit és eredményeit röviden összefoglaló absztraktot, valamint a tanulmányban használt legfontosabb fogalmakat és kifejezéseket rögzítő rövid felsorolást (kulcsszavak) is kérünk. A magyar változat mellett kérjük a tanulmány címének angol nyelvű változatát, valamint az absztrakt és kulcsszavak angol fordítását is.

A törzsszöveg tagolása:

A szöveg tagolása elsődlegesen **félkövér** szedésű és arab számozású fejezet-címekkel történik. Az esetleges további tagolás mélysége összesen legfeljebb négy egység lehet, azzal, hogy a második egység esetében a cím szintén **félkövér**, a harmadik egység esetében normál, míg a negyedik esetében *dólt* szedésű.

Például:

1. A jog

1.1. A jog fogalmi elemei

1.1.1. Magatartásszabály

1.1.1.1. *Tilalom*

Az automatikus számozást kérjük kikapcsolni.

A bekezdéseket csak ENTER választja el, behúzás, tabulátor használata kerülendő. Amennyiben azonos bekezdésen belül szeretne új sort kezdeni, sortörés alkalmazandó (shift+enter). A bekezdések végső formájukat a tördelés során nyerik el.

A törzsszövegben a kiemelést a kurziválással lehet jelölni, minden más stílus (aláhúzás, **félkövér**, KISKAPITÁLIS) használata a törzsszövegen belül kerülendő.

Szakirodalmi hivatkozás:

A cikkben végjegyzet nem használható, kizárólag folyamatos (arab) számozású, 10-es betűméretű lábjegyzetek használhatók. A cikkhez irodalomjegyzék nem csatolható.

Könyv idézése:

SZERZŐ VEZETÉKNEVE KISKAPITÁLISSAL, utóneve normál betűvel: *Az idézett könyv teljes címe kurziválva* [Többkötetes mű esetén a teljes cím után zárójelben kell utalni a kötet számára római számmal (pl. I. kötet), szükség esetén annak címével.]. Megjelenés helye, kiadó neve, a megjelenés éve, oldalszám (bármilyen oldalra való további utalás, pl.: p., pp., o., old., oldal szövegszerű használata nélkül!).

Például: SZLADITS Károly: *Magyar Magánjog (I. kötet. Általános rész – Személyi Jog)*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1941, 271–273.

Külföldi szerző esetén a szerző családi neve áll elöl, ezt követi keresztnéve (utóneve). Ilyenkor a két név között vessző áll. Ha idegen nyelvű a kézirat, és magyar szerző magyar művére utal, a vezetéknev áll elöl, majd vesszővel elválasztva jön a keresztnév. *Utóbbi három szabály a tanulmánykötetben, illetve folyóiratban megjelenő írásokra utalás esetén is irányadó.* A kiadás helye után szükség esetén a (kiadás országa) zárójelben megadható.

Például: JONES, Craig: *Theory of Class Actions*. Toronto (Canada), Irwin Law Inc., 2003, 14–15.

Az oldalszámok között nagyköötjel (–) használata szükséges.

Idézés tanulmánykötetben szereplő cikkből:

SZERZŐ VEZETÉKNEVE KISKAPITÁLISSAL, keresztnéve normál betűvel: *Az idézett tanulmány teljes címe kurziválva.* In: A TANULMÁNYKÖTET SZERKESZTŐJÉNEK VEZETÉKNEVE KISKAPITÁLISSAL, utóneve normál betűvel (szerk.): *Tanulmánykötet címe normál betűvel.* Megjelenés helye, kiadó, a megjelenés éve, oldalszám.

Például: UDVARY Sándor: *Szenzorok mátrixában. Jogi aggályok a digitális világ felépítésében.* In: GYEKICZKY Tamás (szerk.): *Határtér: Digitális kihívások a jogban.* Budapest, Patrocinium Kiadó, 2021, 159–171.

Idegen nyelven megjelent mű esetén a szerkesztésre utalás is az adott nyelvhez igazodjon. Leggyakrabban: (ed.), (eds.), illetve (Hrsg.).

Cikk folyóiratból:

SZERZŐ VEZETÉKNEVE KISKAPITÁLISSAL, utóneve normál betűvel: *Az idézett cikk teljes címe („In” nélkül!). Folyóirat címe kurzívval,* a megjelenés éve/a folyóirat lapszáma, oldalszám. A megjelenés évét követően – tipikusan egyes nem magyar folyóiratok esetében – megadható az évfolyam- és lapszám is: év, évfolyam (lapszám) formában.

Például: ALEXANDER, Larry: *A unifying theory? Impossible.* *Denver University Law Review*, 1995/7, 1007–1010. vagy ALEXANDER, Larry: *A unifying theory? Impossible.* *Denver University Law Review*, 1995, 72 (7), 1007–1010.

A folyóiratok általánosan (esetleg hivatalosan) használt rövidítései a jegyzetekben nem használhatók. (pl. JTK a Jogtudományi Közlöny helyett nem lehet).

Internetes hivatkozás:

Az URL megjelölésével és a letöltés időpontjának megjelölésével történik a hivatkozás

Például: www.echr.coe.int/Convention/webConvenHUN.pdf (2016. 03. 17.)

Ismételt hivatkozás:

Már idézett műre hivatkozás: SZERZŐ VEZETÉKNEVE KISKAPITÁLISSAL i. m. + oldalszám

Például: VÉKÁS i. m. 233.

Ha már a szerző több művére történt hivatkozás, akkor a hivatkozott mű megjelenésének éve zárójelben kiegészíti az előbbit – pl. VÉKÁS (1994) i. m. 233.

Ha egy szerzőnek azonos évben több műve is megjelent, melyek hivatkozásra kerülnek, betűjellel teszünk különbséget (ezt az első, teljes hivatkozásnál már jelezni kell):

Így első alkalommal ALEXANDER, Larry: A unifying theory? Impossible. *Denver University Law Review*, 1995/7, 1007–1010. [a továbbiakban: ALEXANDER (1995a)]

Ezt követően ALEXANDER (1995a) i. m. 1008.

Ha a következő lábjegyzet ugyanabból a műből származik: Uo. 34.

Lábjegyzet mindig nagybetűvel kezdődik, a végén pont zárja le, vö., ld., pl. rövidítéseket használhatjuk (a nagybetűs kezdés és a ponttal való lezárás nem érvényesül internetes hivatkozásnál). Az op.cit., ibid., cf., e.g. és egyéb rövidítések a magyar nyelvű tanulmányokban kerülendők.

Idegen szöveg idézése:

Az idézet elején és végén nyomdai idézőjelet használunk: tehát „idézet” és nem „idézet”. Ha nem pontosan úgy kezdenénk az idézetet, ahogy az az eredetiben szerepel, akkor a korrekcióra szögletes zárójelet használunk: „[I] dézet”. Ugyanígy járunk el, ha az idézetből kihagyunk részeket ([...]), vagy ha értelemzavaró részt korrigálunk. Az idézetben belüli idézet jelölése a hagyományos módon, ún. lúdlábbal történik („a »clear and present danger« elve alapján...”).

Lábjegyzetben történő idézés esetén a lábjegyzetszövegben idézünk, anélkül, hogy megtörnénk a lábjegyzetszöveget (nem kell tehát új bekezdés).

Az idézetet sehol nem kell kurziválni.

Például: „[Mivel] a pártok a politikai rendszer meghatározó részei, helyénvaló, hogy az általános rendelkezések között [...] szól róluk az Alkotmány. [...] [A] pártok más alkotmányokban [is] az állami szervek és az alapjogok fejezetein kívül, vagy a szuverenitáshoz, vagy a választójoghoz illeszkedve szerepelnek.”

Kiemelés:

Nem dupla, hanem szimpla idézőjellel, pl. ‘jogrend’ (és nem „jogrend”)

Kiemelhető: egy-egy fontos szó, sajátos értelemben használt szó, idegen szó, általánosan használt jogi alapelv.

Kurziválás:

Akkor alkalmazzuk, ha hangsúlyozni akarunk valamit (az idézetet önmagában még nem kurziváljuk).

